

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLERİN
GÜNDELİK HAYATA YANSIMALARI: 2000'LERDE
TÜRKİYE'NİN MUTFAĞI

Doktora Tezi

Şengül İNCE

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLERİN
GÜNDELİK HAYATA YANSIMALARI: 2000'LERDE
TÜRKİYE'NİN MUTFAĞI

Doktora Tezi

Şengül İNCE

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Asker KARTARI

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLERİN GÜNDELİK
HAYATA YANSIMALARI: 2000'LERDE TÜRKİYE'NİN
MUTFAĞI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Asker KARTARI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Asker Kartarı (Danışman)

Prof. Dr. Funda Şenol Cantek

Prof. Dr. Çiler Dursun

Prof. Dr. Nurcan Törenli

Doç. Dr. Sevilay Çelenk Özen

Tez Sınavı Tarihi 05.09.2014

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

05.09.2014

Şengül İnce

İçindekiler

GİRİŞ	8
BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL TARTIŞMA	20
1. Gündelik Hayat ve Tüketim.....	20
1.1. Bir Kavramın Anatomisi: Harcayarak yok etmek mi?, Yaratarak duygulanmak mı?	20
1.2. Tüketirken Yaratılan Bir Kültür.....	24
1.3. Sahiplenilerek kazanılan aitlik: Kimlik ve yaşam tarzı.....	30
1.4. Çeşitliliği Okuyabilmek Mümkün mü?.....	41
1.5. Türkiye: Yetinen Toplumdan Tüketen Bir Topluma	46
2. Mekân.....	59
2.1. Tüketirken Üreten Mekân	59
2.2. Eve Bakmak... ..	64
2.3. Postmodern Dönemde Evin Kimliği, Kimliğin Evi	69
2.4. Ev içi Pratikler.....	80
2.4.1. Evde Mekânsal Organizasyon.....	81
2.4.2. Evin Maddiyatı-Ev ve Maddi Kültür	86
2.4.3. Ev, Kadın ve Yeniden Üretim Faaliyetleri.....	94
2.5. Türkiye'nin İdeal Evi	102
2.5.1. Bir Çatı Olarak Cumhuriyet Evi	102
2.5.2. İdeal Evde Birleşen İdealler	109
2.5.3. Cumhuriyet'in İdeal Evinden Neoliberal Dönemin İdeal Evine	115
3. Mutfak.....	123
3.1. Mutfak: Arka Bölgeden Vitrine	125
3.2. Tüketen Türkiye'nin Mutfağı: Nerden Nereye?	141
4. Çalışmanın Teorik Yaklaşımı	152
İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM.....	157
2. 1. İletişimci Gözüyle Mekâna Bakmak.....	157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	168
3.1. EVİNDEN BAHSET	168
3.1.1. “Ev alma komşu al”	168
3.1.2. Evim Hayallerim	172
3.1.3. Evin Anlamı	176
3.1.4. İçerlikli olmak, dışarıklı olmak	178
3.1.5. Ben çalışırken	182
3.1.6. “O ev benim hiç olmadı” ya da kendime ait bir ev	185
3.1.7. Evimin en önemlisi?	198
3.2. MUTFAK	203
3.2.1. Evin Kalbi	203
3.2.2. Bir Sosyalleşme Mekânı Olarak Mutfak	205
3.2.3. Mutfuğım mahremim!	215
3.2.4. Bir Bio-iktidar ve Strateji Mekânı Olarak Mutfak	223
3.2.5. Mutfak işi, kadın işi?	232
3.2.6. Bir Mutfak İşini Olarak Yemek	246
Bir öğrenme süreci	247
“Yemek Yapmak Büyüklüktür” Mutfak, Yemek Pişirmek ve İktidar	261
Görev mi Zevk mi?	264
3.2.7. Erkekler Mutfuğa Girerse...?	271
Erkeğin Mutfuğında Bir Kadın	273
Kadının Mutfuğında Bir Erkek	281
Mutfaktaki Diğer Erkekler	292
3.2.8. Yadigâr: Bir Hafıza Mekânı	294
3.2.9. Mutfuğumuz ve Biz: Bir Gösteri Mekânı	303
3.2.10. Teknoloji Kadının Yanında: Bir elektro market olarak mutfak!	311
3.2.11. “O Mutfuğın Kadını Ben Değilim”: Reklam Mutfakları	318
4. SONUÇ	330
5. KAYNAKÇA	343
EKLER	358
1. Görüşme Soruları	358
2. Görüşmeci Bilgiler	369
3. Fotoğraflar	370
ÖZET	378

ABSTRACT.....	380
---------------	-----

GİRİŞ

Bana göre sosyal bilimler alanında en büyük maharet, genellikle son derce sıradan bulunan, hatta önemsiz sayılan, kesin ve “ampirik” nesnelere aracılığıyla “kuramsal”lık düzeyi çok yüksek olan meseleleri inceleyebilmektir.

Pierre Bourdieu

Bir bilinenle, her zaman gördüğün, her zaman orada yanında olan birşeyle ilgili bir bilinmezlik. Bir anlam üreten budur.

Chantal Akerman

Araştırmacı olarak içinde bulunduğumuz ve her an deneyimlediğimiz “sıradan”, “önemsiz”, “rutin” haline gelen pratikler ve ayrıntıların aslında önemli olduğunu düşünmek, üzerine sorular sormak ve anlamaya çalışmak zorlu bir süreçtir. Bir yandan, bu tür “önemsiz” konular üzerine çalışmak için günün geçerli bilimsel paradigmasının buna izin veriyor olması gerekir. Neyse ki sosyal bilimler artık bu safhadadır. Elbette sosyal bilimlerin bu önemsiz olayları incelemeye değer görmesi için özellikle tarihe yeni bir anlayışla yaklaşmak ve bu anlayışla yapılan çalışmaların değerinin anlaşılması gerekmiştir. Böylesi bir tarih anlayışı için tarihi, “... gözle görünür olan, olaysal veya siyasal tarih ...” olarak ele alan tarihçilerin, olayların nedenlerini ortaya koyan ve sonuç olarak bir betimlemeden öteye gitmeyen çalışmaları yerine (Braudel, 2004, s. 7) incelenilen dönemin sıradan, alışılmış, önemsiz görülen ve atfedilen faaliyetlerine, bu faaliyetleri gerçekleştirirken insanların kullandıkları mekânlara ve nesnelere odaklanan ve tüm bunları anlamaya çalışan bir tarih anlatısı kurulmaya çalışılmıştır. “Tarihi, demokratikleştirme” çabası

olarak adlandırılan bu dönem, Fransa’da Lucien Febvre, Marc Bloch ve Fernand Braudel’le özdeşleşen Annales Okulu ile başlamıştır. Bu isimler, Sönmez’in ‘de belirttiği gibi tarihin içeriğini, öznesini değiştirmiş, tarihin sosyal ve ekonomik olana kapalı olan kapılarını sonuna kadar açmış, biricik olaylar yerine insan faaliyetlerinin tamamına odaklanan bir tarih anlayışı yerleştirmeye çalışmışlardır (Sönmez, 2008, s. 49-50). Annales Okulu’nun öncü isimleri, belirtilen ilkeler çerçevesinde tarih çalışmaları yaparken aynı dönemde, 20. yüzyılın ilk yarısında, Norbert Elias da, Almanya’da çatal bıçağın masa düzeninde yerini almasını, sümkürmek ve geçirmek gibi “uygarlık dışı” görülen davranışların nasıl beden terbiyesi ve uygarlıkla ilişkilendirildiğini anlattığı *Uygarlık Tarihi* adlı çalışmasını kaleme almıştır. Elbette bu tip bir çalışmanın akademik çevrelerde önemli görülmesi ve popülerleşmesi için uzun bir süre beklemesi gerekmiştir ama sonunda Elias’ın çalışması, gündelik hayatın bir yandan hegemonik iktidar ilişkilerinin ‘normalleşerek’ görünmez hale geldiği, diğer yandan da farklı olanların (ötekiler) dışlanması yoluyla kendini yeniden ürettiği bir alan olarak, “siyasi” önem kazanmasıyla hak ettiği değeri bulmuştur (Öncü, 2000, s. 9). 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen olaylar ve dönüşümler, aynılık ve benzerlikten çok çeşitliliğe ve farklılığa yapılan vurgu ve bunlara verilen önem, kimliğin kurulmasında ötekinin rolünün anlaşılması, topluma, bireye, iktidar süreçlerine ve onların ilişkilerine başka türlü bir bakışı gerektirdiği için bu yeni tarih anlayışıyla yapılan çalışmalar, kültür tarihi ya da gündelik hayat tarihi literatürünü zenginleştirmeye başlamıştır. Benzer şekilde, 1970’lerin sonuna doğru De Certeau’nun “günlük alışkanlık, tutum ve uygulamalar ya da başka deyişle günlük eylem, uygulama ve üretme tarzları, toplumsal etkinliklerin karanlık, gün ışığı görmeyen zeminini” ele alınabilir kılma çabasıyla

günlük dili, kent, mahalle ve konut gibi mekânları ve beslenme gibi faaliyetleri incelediği *Gündelik Hayatın Keşfi* adlı iki ciltlik çalışması da Fransa’da sıradan insanların kültürlerini okuma çabasının sonucudur. Bu çalışmaların her biri, iktidarın işlediği “kılcal damarları”, yüzeyde dalgalanmaya neden olan dip hareketlerini, görünenin altında bulunan derindeki anlamaya çalışır, o güne kadar eksik bırakılmış olanı tamamlar, bu nedenle de önemlidir. Sıradanın önemini anlaşılması, klasik tarih anlayışında önemli görülen kişilerin ve olayların yanına sıradan insanı ve onun faaliyetlerini geçirince sosyal bilimlerin inceleme konuları da genişlemiştir. Böylece sürecin ikinci kısmına geçilir. Dünyada ve ülkenizde “büyük” ve “önemli” toplumsal olaylar olurken sıradan insanların, televizyondaki evlilik programlarını ya da bir sinema filmini nasıl alımladıklarına, yeme-içme alışkanlıklarının nasıl değiştiğine, ofislerin ya da evin salonunun, kullanıcıları için ne anlama geldiğine ve nasıl kullanıldığına, her gün gerçekleştirilen pratiklerin nasıl yapıldığına, boş zamanların nasıl değerlendirildiğine... vb odaklanan ve küçük gruplarla çalışan “mikroskobik” çalışmaların neden önemli olduğunu, bu çalışmaları birlikte yapacağınız insanlara anlatmak zordur. Bu zorlukla ilk karşılaşmam, doktora eğitimim sırasında *Gündelik Hayat Kültürü ve Tarih* ve *Gündelik Hayat İncelemeleri* derslerini aldığım zamandı. Bu dersleri aldığımı söylediğimde çevremdekiler, gündelik hayatın nasıl bir ders olduğunu, içeriğinin ne olduğunu ve ne okuduğumuzu şaşkınlıkla soruyor, anlattıklarımın sonra eğlenceli konular olduğunu söyleyerek bu konuların önemini sorguluyorlardı. Okuduklarım, eğlenceli olduğu kadar ilginçti ve yeniydi. Her gün içinde yaşadığım tam da bu nedenle göremediğim gündelik hayatımda, yapıp ettiklerimi sorgulamak ve anlamlandırmak, ilişki ağlarını fark etmek ve üzerine düşünmek için ipuçları veren ders okumaları ve tartışmaları,

yaşadığım hayata başka bir gözle bakmam için bir kapı aralıyor, yaşadığım hayata mesafelenmemi ve eleştiriler yapmamı sağlıyordu. Böylece, Lefebvre'nin gündelik olanı anlamak ve gündeliklik teorisini oluşturmak için ön koşul olarak saydığı (1998, s. 77-78) gündelik hayatın içinde bulunmak, orada yaşamış olmak sonra da onu kabul etmemek ve onun karşısında eleştirel bir mesafe bırakmak aşamalarını yerine getiriyordum. Şimdi sıra kazandıklarımı geri verme zamanı. Gündelik hayatın ve mekânlarının neden önemli olduğunu, bu ikisiyle ne yaptığımızı ve onların bize ne yaptığını başkalarına da anlatmam gerekiyor. Gündelik hayat çalışmaları içinde bulunan ve yukarıda çok az bir kısmının adını geçirdiğim başlıkların her biri, içinde bulunulan dönemin ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal gerçeklerini anlamaya yardımcı olacak önemdedir. Sadece makro olaylar ve değişiklikler üzerine konuşmak, mikro olayların ve değişikliklerin varlığını, kanlı-canlı insanların üzerinde yaptıklarını ve insanların bunlarla yaptıklarının üzerini örter. Hâlbuki asıl olan insansa onu görmezden gelmek de mümkün değildir. Bu durumda araştırmacının üzerine düşen, bu ayrıntılara yani gündelik olana odaklanmaktır. Çünkü gündelik, önemsiz olarak algılanmasına rağmen De Certeau'nun belirttiği gibi her gün yataktan kalktığımız an sorumluluğunu üstlendiğimiz, bizi ezen ve yöneten şeydir (2008, s. 25). Bizi ağırlığıyla ezen ama her gün yapmak zorunda olduğumuz eylemler, bu eylemleri gerçekleştirme tarzımız, bu etkinlikleri gerçekleştirdiğimiz mekânlar ve tüm bunları yaparken bizi kuşatan maddi dünya (nesnel), gündelik hayatımızın parçalarıdır. Bu parçalardan herhangi biri üzerine yapılacak bir çalışmanın önemini ve nedenini anlatmak konusunda çekilen sıkıntıyla ikinci karşılaşmam, tez konusu olarak mutfağı seçmemle başladı. Mutfak gibi sıradan, rutin ve alışıldık bir konuda çalışmak “mutfağın nesini çalışıyorsun?” sorusuna cevap

vermeyi ve çevremdekilere bu mekânın, beslenme faaliyetini gerçekleştirmek için yapılan bir takım mekânîk işlere ev sahipliği yapmanın ötesine geçen ve henüz benim de bilmediğim özellikleri nedeniyle özel bir mekân olduğunu düşündüğümü anlatmamı gerektirdi. Bu tezin sonlarına doğru çabalarım sonuç verdi. Sosyal bilimlerden epey uzak bir çalışma arkadaşım, farklı zamanlarda yaptığımız sohbetlerin sonunda, “mutfak gibi bir yer hakkında da bu kadar malzeme çıkardın ya” dediğinde amacıma ulaştığımı anladım. Arkadaşımın deyişiyle “bu kadar malzeme”, ilk bakışta birbirinden farkı bulunmayan mutfaklardan nasıl çıktı? Mutfak, gündelik hayatı tanımlarken kullandığımız sıradanlığın, alışılmışlığın, rutinin, sıkıcı ve bıktırıcı, De Certeau’nun “bizi ezen ve yöneten” işler dediği, işlerin mekânıydı. Ama bütün bunların yanında bu mekânda bu işleri yapan bazı mutfak kullanıcıları, buranın keyifli bir mekân ve bu işlerin keyifli işler olduğunu, mutfaklarını sevdiklerini söylüyorlardı. Bulaşık yıkamak, yemek yapmak, alışverişe gitmek, sofrayı kurmak, mutfakta oturmak, yerleri silmek, tezgâhı temizlemek ve buzdolabını düzenlemek gibi şeyler nasıl oluyor da birbirinin aynı olduğu belirtilen mutfaklarda bu iki farklı duygunun ve anlamın oluşmasına neden oluyordu? Eğer mutfak duygu ve anlam üretiyorsa, bunların keyif ve sıkıcılıkla sınırlı olmaması gerekiyordu. Bu soru ve takip eden varsayım, beni tezin büyük sorusuna götürüyordu. Ben mutfak, ev içinde merkezi tüketim mekânı olduğu kadar yeniden üretim faaliyetleri bağlamında ve bunların dışında da çeşitli anlamlar yaratan/yaratılan ve bu anlamların sunulduğu bir üretim/yeniden üretim mekânı olduğunu düşünüyor ve bu bağlamda mutfakta yaratılan anlamların ve gerçekleştirilen pratiklerin neler olduğunu, bu anlamların kimler tarafından hangi süreçlerle üretildiğini, nasıl dolaşıma sokulduğunu, pratiklerin kimler tarafından nasıl

yerine getirildiğini ve bütün bunlarla kimlik arasında nasıl ilişki kurulduğunu sorguluyorum.

Bu sorunun cevabı, gündelik hayatın en sıradan ve birbirinin aynı olduğu düşünülen mekânı mutfak hakkında betimsel sonuçlar ortaya koyup nasıl birbirinden farklılaştığını, mutfakta gerçekleştirilen alışılmış, her gün tekrar eden ve bıktırıcı pratiklerin yaratıcılıklarını dolayısıyla gündelik hayatın nasıl çok anlamlı ve çoğulcu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koyacağı gibi, ekonomik ve politik değişimlerin kültürel olandan ayrı düşünölemeyeceğini de gösterecektir.

Bu sorunun cevabını aramak için yaptığım ilk şey, bilimsel bir araştırmada yapılan ilk şey olan, literatür taramasıydı. YÖK'ün tez tarama sayfasında “mutfak” anahtar sözcüğü ile yaptığım tarama sonucunda 251 çalışma buldum. Bu çalışmalar, kullanıcı memnuniyeti, ergonomi, mutfak tasarımı, bir dönemin veya yörenin yemek kültürü, bir mutfak aracının evrimi hakkında yapılmış çalışmalardı. “*Sosyal Değişme Sürecinde Mutfak Kültürü; Gecekondu Ailelerinde Örnek Bir Uygulama*” adlı Yasemin Eren'e ait doktora tezi (2000), toplumsal değişme ve mutfak arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmadır. Ancak bu çalışmaya tez tarama sayfasında erişim izni bulunmadığı için ulaşamamış, yazara atılan maile de cevap gelmemiştir. Ancak çalışmayı yapan Yasemin Eren'in beslenme konusunda çalışmaları bulunduğu için mutfaka beslenme alışkanlıkları üzerinden odaklandığı düşünülmektedir.

Mutfak hakkında yapılmış önemli bir çalışma, Necla Akgökçe tarafından (1996) yapılmış bir yüksek lisans tezidir. *Bir Kadın Alanı Olarak Mutfağın Tarih İçinde Değişen Anlamı* başlığıyla yaptığı çalışmasında Akgökçe, “kadın deneyimleri üzerine şekillenen bir tarih yazımı girişimi” olarak kadınların en çok bulunduğu yer olarak mutfaka odaklanarak kadınların, tarih içindeki rollerini açığa çıkartmaya

çalışır. Akgökçe'nin çalışması, Türkiye'de bu konuda yapılmış çalışmaların eksikliğini ve o günden bu güne bu eksikliğin tamamlanmadığını göstermektedir. Çalışma, batı mutfaklarının dönüşümünü ve kadınların bu dönüşümlerdeki rollerini anlatırken Türkiye bağlamında sadece Taylorizmin mutfağa girişini ve dönem dergilerinde nasıl yer verildiğini anlatmaktadır. Benim çalışmam, mutfağın dönüşümünü benzer bir süreçle batı kaynaklı aktarmakla beraber, geleneksel Türk evlerinde bulunan mutfağın cumhuriyetle birlikte geçirdiği dönüşüm, bu dönüşümün amacı ve kadınlarla ilişkisine bir bölüm olarak değinirken Akgökçe'nin çalışmasından temel sorunu, amacı ve yöntemi bakımından tamamen farklılaşmaktadır.

Bunun dışında Defne Karaosmanoğlu, *Mutfak Alanında Teknobilimsel Kontrol, Teknoloji ve "Özgürleşen" Kadınlar (2012)* adlı çalışmasında, teknolojik ve bilimsel yöntemlerin mutfak alanındaki yansımalarına ve bunun kadının özgürleşimi anlamında nasıl kurgulandığını anlamak üzere bazı mutfak teknolojisi reklamlarını incelemiş ve sonuç olarak teknoloji temalarının cinsiyet rollerinin aracı olduğunu ifade etmiştir. Karaosmanoğlu'nun çalışması, mutfak teknolojisi ile ilgili reklamlar aracılığıyla mutfak teknolojisinin kadınlara ne vaad ettiğini ve ne yaptığının cevabını arar. Mutfak teknolojisi ve kadın arasındaki ilişki, benim çalışmamda başlıklardan sadece biridir ve daha geniş bir bağlamda ele alınmıştır.

Türkiye'de mutfakla ilgili olarak yapılmış bir başka çalışma, Yael Navaro-Yaşın'ın, (2000) *Evde Taylorizm: Türkiye'nin İlk Yıllarında Evin Rasyonelleşmesi* adlı makalesidir. Türk kadınlarının, yirminci yüzyılın başlarında ev işleriyle ilgili

girdikleri diyalogun analizi üzerinden “modern”in kurgulanışındaki kültürel çeşitliliğe dikkat çekmeye ve modernlik kategorisini eleştirmeye çalışan Navaro-Yaşın, genel olarak ev işlerine odaklanırken Türk mutfaklarının ve iş yapma tarzlarının değişimini de anlatmaktadır. Bu çalışma, tez boyunca özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki mutfağı anlatmak için kullandığım önemli bir kaynak olarak bana yardımcı olmuştur. Ancak yukarıda bahsettiğim diğer çalışmalar gibi benim cevabını aradığım soruya ancak kısmi olarak cevap vermektedir.

Yukarıda bahsettiğim çalışmalar dışında doğrudan mutfakla ilgili çalışma, benim *Bir Tasarım Etnografisi Çalışması: Mutfakta Biri Var* (2013) adlı kitap bölümümdür. Tez çalışmamdan farklı olarak tezimi önceleyen bu çalışmada, üst sınıfların mutfağı nasıl kullandıklarını anlamak için görüşme ve gözlem tekniğini kullandım. Küçük bir grupta yaptığım görüşmelerde sadece mekân olarak mutfağa ve mutfağın maddi kültürüne odaklanarak mutfağın onlar için ne anlam ifade ettiğini anlamaya çalıştım. Tez çalışmamadaysa ekonomik ve kültürel sermayesi bu gruptan daha az olan orta ve alt sınıf olarak adlandırabileceğimiz iki gruptan kadınla görüştim ve sadece mekâna ve maddi kültürüne değil burada geçirilen zamana ve pratiklere odaklanarak mutfağın anlamını sorguladım.

Mutfakla doğrudan ilişkili bu çalışmalar dışında, benim de mutfağın bir parçası olarak bir mekân ve tüketim nesnesi olarak evle kurduğum ilişki nedeniyle, evle ilgili çalışmaları da inceledim. *‘İdealinizdeki Ev’ Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı* adlı çalışmasında (1999) Ayşe Öncü, küresel tüketim kültürünün sunduğu “idealinizdeki ev” efsanesinin 1990’lı yıllarda İstanbul’a nasıl yerleştiğini

tartışmıştır. Öncü, evin tüketimle özdeşleşerek kentsel orta sınıf kültürü ve yaşam tarzının en belirleyici ve ayrıştırıcı öğelerinden biri haline geldiğini ve tüketimle orta sınıf kimliğinin bütünleştiğini belirtmiştir. Öncü, reklam metinlerinde ve kitle iletişim araçlarının her tür içeriğinde gözler önüne serilen “idealinizdeki ev” mitolojisinden yola çıkarak merkezden uzaklaşan üst ve orta sınıfların yeni yerleşimlerinin, kendi içlerinde homojen ama birbirinden keskin farklar gösteren yaşam biçimlerini barındırdığını ve 1990’lı yıllarda bu sınıflar arasında mekânsal ve kültürel parçalanma olduğunu ifade etmiştir. Diğerleri ile aralarına mesafe koymak isteyen sınıfların önce mekânsal ayrıma gittiğini ifade eden Öncü, mekânsal farklılaşmayı, üst ve orta sınıfa hitap eden konut reklamlarının metinlerindeki konut ve çevresinin özelliklerinden yola çıkarak anlatmıştır. Öncü’nün çalışması, mekân-ev ve kimlik arasında 1980’lerden sonra kurulan ilişkiyi anlamak ve anlatmak için kullandığım bir çalışma olarak yararlandığım bir kaynak olmuştur.

Sencer Ayata’nın “*Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı*” adlı çalışması (1988), özel ve kamu kesiminde maaş karşılığı çalışan orta gelir düzeyine sahip memurlarla büyük işveren konumunda olmayan girişimciler örneklemini üzerinden, orta sınıfın salon kullanımını, kadının statüsü, aile yapısı, toplumsal tabakalaşma ve gelişen orta sınıf kültüründen hareketle incelemiştir. Ayata, ev içinde farklı iki dünya olduğunu salon dışında kalan ve aile üyelerinin misafir olmadığı zaman kullandıkları iç evin ucuz, eski ve kalitesiz eşyalarla, salonun ise zenginliğin göstergesi olacak pahalı eşyalarla dolu olduğunu ifade eder. Bu durum iç ev ve salonda farklı ilişki formalarının ve davranış kalıplarının gelişmesini de beraberinde getirir. İç ev, arkadaş ve dostların birarada bulunduğu

samimiyet, yakınlık, doğallık ve teklifsizlik anlamına gelen sıcak bir ortamdır, davranışlar doğaldır salon ise rahatsız edici bir yerdir, ince, kibar ve yapmacık davranışların, resmiyetin yeridir salon. Ayata, samimi bir iç dünya ile resmi bir dış dünyada kendine yer bulan iki farklı kişilik olduğunu ve bunların kopuşundan bir gerilim doğduğundan bahseder. Ayata'nın çalışması, hem ev içinde bir mekânın kullanımını sorguladığı hem de maddi kültürüne odaklandığı için benim çalışmamda kullandığım referans kaynaklardan biri olmuştur. Ayrıca Ayata'nın da orta sınıflar üzerinden bu çalışmayı gerçekleştirmesi, benim araştırmamdan çıkan sonuçları tartışmam, benzerlik ve farklılıkları görmek için de yararlı olmuştur.

Sencer Ayata'nın ev bağlamında kullandığım bir başka çalışması, "*Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı*" adlı kitap bölümüdür (2003). Uydu kentlerde yaşayan "yeni orta sınıf"ın toplumsal kalıplarını ve kültürünü inceleyen Ayata, Ankara'daki uydu kentleri, kentsel alandaki toplumsal ve kültürel farklılıkların yeni eksenini inceleme alanı olarak belirlemiş ve çalışmasını, 1993 yılında 116 kişiye uyguladığı anket ve 1998 yılında aynı bölgede 26 aile yapılan görüşmelerden elde ettiği verilerle yazmıştır. Ayata bu çalışmasında, yaşam alanını algılama biçimleri, erkek ve kadınların tüketim etkinlikleri, ev içi mekânın kullanımındaki farklılıklar ve zayıflayan toplumsal denetimle ortaya çıkan bireyselleşme süreçlerinin gelişimine odaklanmıştır. Ayata'nın çalışması, benim tezime evin sahipleri tarafından nasıl algılandığı konusunda yardımcı olurken, mutfağın evin diğer bölümleriyle birlikte yeni orta sınıf tarafından önem verilen ve para harcanan bir mekân olduğunu belirttiği bir kaç satırla katkıda bulunmuştur. Ancak, ben mutfağı merkeze alarak ve

onun referans aldığı yeni orta sınıf ve onların yaşam alanlarından farklı alanda farklı iki grup için ifade ettiği anlamları sorguladım.

Mutfak temel kavramı ile açık erişimli yabancı kaynak taraması ise hem kitap ve dergi hem de bir kaç teze ulaşmamı sağladı. Bu çalışmalar, mekân olarak mutfak, mutfağın geçirdiği dönüşümler ve mutfakta gerçekleştirilen pratikler bağlamında bana tezimin kuramsal ve bulgular kısmını yazarken yardımcı olmuştur. June Freeman'ın *The Making of Modern Kitchen* çalışması, erken Cumhuriyet döneminde dışarıdan getirilen Frankfurt mutfağının hangi gelişmeler sonucunda ortaya çıktığını ve nasıl bir mutfak olduğunu anlamama yardımcı olurken, Hand ve Shove'un (2004) *Orchestrating Concepts: Kitchen Dynamics and Regime Change in Good Housekeeping and Ideal Home, 1922-2001* adlı makaleleri, mutfakların batıda gerçekleşen dönüşümünü ve Türkiye'de nasıl bir değişim olduğunu, yeterince olmasa da, takip etmem için referans oldu. *Crowded Kitchen: the 'democratisation' of domesticity* adlı Meah ve Jackson'un makalesi (2012), mutfakta erkek varlığının kadınlara etkisini farketmem ve görüşmeciler arasına erkekleri de alıp onların mutfağı nasıl kullandığını ve kadınların bu durumdan nasıl etkilendiğini anlamam için çok kilit bir çalışma oldu.

Bütün bu taramalardan sonra tüketim, mekân ve mutfak başlıkları altında yaptığım tartışmalar, gündelik hayatla olan varoluşsal bağlantıları içinde gerçekleştiğinden tezimi ayrı bir gündelik hayat başlığı açmadan yapılandırdım. Bourdieu'nun alet çantasından aldıklarımla bireylerin gündelik hayatlarını devam ettirirken sergiledikleri performans ve bu performansını gerçekleştirirken kullandıkları

sahneyi anlamak için Goffman'ın benliğin sunumunda kullandığı argümanları, gündelik hayat pratiklerinin yaratıcılıklarını ve mutfağı ve mutfak işlerini anlamak için De Certeau ve Lucia Giard'ın çalışmasındaki görüşleri ve ayrıntıları kullandım. Elbette tüketim, tüketim toplumu, kimlik ve yaşam tarzının içinde yaşadığımız toplumda ne anlama geldiği, kimler tarafından nasıl kullanıldığını anlamak için Jean Baudrillard, Mike Featherstone, David Chaney ve Robert Bocoock'un çalışmaları temel bileşenler olarak kullanıldı.

Temel olarak beslenme faaliyetini gerçekleştirmek için varolan mutfaklar, sadece fiziksel olarak değil içindekiler yani maddi kültür, içinde gerçekleştirilen pratikler, anlamlar, sahipler, içinden yükselen kokular ve sesler, orada yaşanan duygular ve paylaşılanlar bakımından da farklılaşır. Mutfak, farklılıklar kadar benzerliklerin de görülebileceği bir mekândır. Mutfakları bir çalışmaya konu yapmak Lucia Giard'ın *Gündelik Hayatın Keşfi II* (2009) için yazdığı Giriş bölümünde dediği gibi (16-17) "sıradanın seyyahı olarak tanıdık bir dünyada", yol almak anlamına gelir ve bu tanıdık dünyanın içinde olup bitenlerin farkına varmak, farklılıklar kadar benzerlikleri görmeyi, algıların açık olmasını ve ayrıntılara bakabilmeyi gerektirir. Bu nedenle nitel araştırma tekniklerinden görüşme ve gözlem tekniklerini kullandığım çalışmamda hem mutfakları, hem mutfak kullanıcılarını görebilme hem de onlarla konuşup bulunduğumuz mekânda olanları ve olup bitenleri görme şansı elde ettim. 30 kadın ve 5 erkekle Ankara'nın Çayyolu, Ümitköy, Esat, Ayrancı, Keçiören, Sincan, Etimesgut, Elvankent semtlerinde gerçekleştirdiğim görüşmelerden sonra ortaya çıkan verileri değerlendirerek yazdığım bulgulardan sonra sonuç bölümüyle tezi sonlandırdım.

BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL TARTIŞMA

1. Gündelik Hayat ve Tüketim

1. 1. Bir Kavramın Anatomisi: Harcayarak yok etmek mi?, Yaratarak duygulanmak mi?

Üretimin karşıtı olarak, üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp harcanması olarak tanımlanan tüketim (consume), Williams'ın da belirttiği gibi (2005, s. 96) 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar tahrip etmek, harcamak, israf etmek anlamında kullanılmış, kavramdaki bu olumsuzluk müsrif ve savurgan bir toplumu eleştirmek için kullanılan “tüketim kültürü” kavramının kullanımında da kendini göstermiştir. "Bu fiili gerçekleştiren özne anlamına gelen ve yine aynı olumsuz anlam yüklerini içeren “consumer” sözcüğü ise on altıncı yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır (Bilsel, 2010, s. 10). Williams, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren “tüketmek” sözcüğünün burjuva ekonomi politikasında tarafsız bir terime dönüştüğünü belirtir. Yirminci yüzyılın başlarından günümüze doğru negatif anlamlarından kurtulmaya başlayan tüketim kavramı, Bilsel'in de belirttiği gibi ekonomi temelli yaklaşımlarda işlevsel ve teknik bir satın alma etkinliği olarak kabul edilmektedir (2010, s. 10). Dolayısıyla tüketici olarak konumlandırılan birey, rasyonel bir satın alma eylemi gerçekleştiren ve sadece tüketendir.

Bu çalışmada *tüketim*, “insanların özelliklerini sıralarken ya da kendilerini konumlandırırken yararlandığı her türlü toplumsal etkinlik” (Chaney, 1999, s. 24) olarak tanımlanmaktadır. Tüketimi böyle tanımlamak, onun sadece biyolojik ihtiyaçları karşılamak ya da rasyonel hesaplamalarla gerçekleştirilen bir edim olduğu kabulünü bir kenara koyup yok etme ya da harcama anlamından arındırıp insanların kendilerini yaratımları ve ifade etmeleri anlamında bir üretim faaliyeti olarak kodlar. Modern tüketimin sembolik anlam sistemleri, gösterge sistemleri ve duygularla daha geniş bir başlık altında toplayıp söylersek kültürle ilişkili olduğunu kabul edenlerin açıklamaları, (Dağtaş ve Dağtaş , 2009, s. 36), tüketimin sadece biyolojik ihtiyaçlarla ve süreçlerle açıklanmayacağını sosyal, kültürel ve psikolojik süreçlerin de tüketimi anlamada işe koşulacağını gösterir.

Baudrillard tüketimi, bir mal veya hizmet tüketimi olarak değil sembol ve göstergelerin tüketimi olarak kabul eder. Baudrillard'ın yaklaşımında tüketici, satın aldığı malı sergileyerek-tüketerek kendisine bir kimlik yaratır (2012, s. 71-81). De Certeau da “Tüketicilerin üretimi” başlığı altında “eyleme sanatı”ndan bahsederek tüketimi bir üretim olarak gördüğünü ifade eder. Tüketicilerin gizli birer üretici oldukları bu görüşte, yaratıcı, kurnaz, dağınık ve her yere sızan bu üretim, kendini egemen ekonomik düzen tarafından dayatılan ürünleri kullanma biçimleriyle göstermektedir. De Certeau, tüketicilerin bağımsız bir üretici olduğunu ve üretim stratejisi karşısında tüketicinin taktikler geliştirdiğini belirtir. Dolayısıyla klasik görüşte pasif konumda bulunan tüketiciler, aldıkları ve kullandıkları mal ve hizmetlerle başka şeyler yapabilir. Böylece pasif tüketiciler bu süreçte etkin üreticiler konumuna gelirler. Böyle bir grup olarak İspanyol yerlilerini örnek veren De Certeau, onların farklılıklarının gücünün, “tüketim” biçimleri ve yöntemlerinden

geldiğini belirtir (De Certeau, 2008, s. 45-46). Dolayısıyla tüketim edimi ve tüketici, edilgen konumundan sıyrılarak etkin bir konuma geçer. Tüketimin bu yeni hali, onun bir "iş" olarak kavramsallaştırılması ile ilişkilidir. Tüketimin iş olarak kavramsallaştırılmasıyla ilgili olarak Şimşek Çağlar'ın Miller'dan aktardıkları ve yorumu, tüketim süreci, bu süreçte ortaya çıkan anlamlar ve tüketen bireylerin üretim süreciyle ilişkisini ortaya koyar:

Tüketimin bir iş olarak kavramsallaştırılması (Miller, 1987, s. 11) tüketim kültürü ve eşyaların bölünmesiyle insanların bölünmesi arasındaki ilişkiye yaklaşımları bir adım daha ileri götürmektedir. Burada tüketim, önceden belirlenmiş bir dizi ilişkinin yansıdığı bir alan olmaktan çok kimliklerin ve sosyal ilişkilerin oluşturulduğu toplumsal bir mücadele alanı olarak kavramsallaşır. Tüketim bir iştir çünkü tüketim sürecinden ve uygulanmasından geçerken nesnenin somut biçimi değişmemekle birlikte toplumsal doğası ve anlamı köklü bir değişime uğrar. Böylelikle tüketim sadece somut nesnelere onları ayırt edici seçicilik, yerleştirme ve özdeşleştirme özellikleriyle anlamlarının belirlendiği süreçlere ve uygulamalara değil, sosyal ilişkilerin kurgulanması için gerekli olan uygulamalara da değinir (Şimşek Çağlar, 1995, s. 295) ."

Deborah Lupton da tüketimle duygular arasında bağ kurar¹ ve tüketim nesnesinin bir arzu nesnesi olduğunu ifade eder. Campbell'ın, tüketimin hedonizm ve bir zevk arama biçimi olduğunu; insanların nesnelere, sadece temel ihtiyaçlarını tatmin etmek için değil, bizzat zevk verdiği için tüketip deneyimlediklerini belirttiğini söyleyen Lupton, tüketim konu olan mal ve hizmetlerden daha tüketilmeden onlar hakkında hayal kurularak ya da düşünülerek zevk alındığını ifade eder (Lupton, 1998, s. 207-208). Benzer şekilde, Douglas ve Isherwood da tüketim malları ile zevk arasında bir ilişki kurar ve tüketim mallarından alınan zevkin sadece onların fiziksel olarak tüketilmesiyle ilgili olmadığını aynı zamanda onların birer damga olarak kullanılmalarıyla hayati bir bağlantısı olduğunu savunur (Featherstone,

¹Lupton örneğin yeni bir nesne ile karşılaşmanın bir tür "yenin getirdiği mutluluk"la ilişkili olduğunu belirtir. Yaptığı çalışmada, insanların işyerlerinde düzenli olarak kullandıkları kişisel bilgisayarları ile ilişkilerini araştırdıkları bir çalışmada, bilgisayarlarını ilk kullanım deneyimlerini betimlemelerini istediğinde bu karşılaşmanın aynı zamanda eğlence, korku, heyecan, kaygı, öfke ve keyif gibi duygularla iç içe olduğunu ortaya çıktığını ifade eder.

1996, s. 43-44). Bocoock da, “[t]üketim, artık insanların kim oldukları, kim olmak istedikleriyle ilgili duyarlıklarını ve bu duyarlıkları korumalarını sağlayan yöntemleri etkilemekte. ... [b]atı kapitalizmini benimsemiş toplumlarda, üretilen malların gösterge ve semboller kullanılarak tüketicilerin çoğuna satılmasıyla, tüketim ile arzular arasında bir bağlantı kurulmuş olur.” ifadesiyle tüketimle kimlik oluşturma süreçleri ve arzular arasında ilişki kurar (Bocoock, 2009, s. 75, 13) .

Tüketimin nesnesi olan mal ve hizmetler, Şimşek Çağlar'ın da belirttiği gibi (1995, s. 295) sadece ekonomik değil aynı zamanda kültürel değerler de taşır ve bu nedenle değer yaratan birçok sürecin kesişme noktasını oluşturur. Bu kesişme noktaları, tüketimi çalışırken David Sabean'ın da belirttiği gibi özne-nesne ilişkisi dışında özne-özne ilişkisi bağlamında düşünmemizi çünkü nesnelere anlamlarına sosyal değiş tokuş içinde kavuştuklarını dolayısıyla toplumsal süreçleri akılda tutmamız gerektiğinin altını çizer (Sabean, 1996, s. 41-43). Benzer şekilde Mary Douglas ve Baron Isherwood, toplumsal gelenek, ritüel ve uygulamalara bağlı olarak tüketimle ilişkin seçimlerin yapıldığı biçimleri ortaya koymaya yönelik olarak tüketimi, kültürel bir olgu olarak ele almakta ve tüketim ürünlerinin her zaman kültürel bir “aura” tarafından kuşatıldığını öne sürmektedir:

Tüketim tam da kültürün kavgasının verildiği ve biçimlendiği yerdir. Ev hanımı alışveriş sepetiyle eve gelir: Sepetteki bazı şeyleri ev için ayırır, bazıları baba için, bazıları çocuklar için, diğerleri konukların özel biçimde ağırlanması içindir. Eve kimi davet ettiği, yabancılara evin hangi bölümünü açtığı, bunu ne sıklıkla yaptığı, onlara müzik, yiyecek, içecek ve sohbet olarak ne sunduğu... Bu tercihler genel anlamıyla kültürü dışa vurur ve oluşturur... Bu faaliyetler nihai olarak, bir erkeğin ne olduğu, bir kadının ne olduğu, bir erkeğin yaşlı ebeveynine nasıl davranması gerektiği, oğul ve kızlarına nasıl bir hayat başlangıcı sağlaması gerektiği, onuruyla mı yoksa hayâsızca mı yaşayacağına dair ahlaki yargılardır (Douglas ve Isherwood, 1999, s. 73).

1.2. Tüketirken Yaratılan Bir Kültür

Featherstone, içinde bulunduğumuz kültürü, tüketim kültürü olarak adlandırıyorsa bu dünyanın bir ürünler dünyası olduğunu ve bu kültürü anlamak için de ürünler dünyasının yapılanma ilkeleri üzerine odaklanmamız gerektiğini ifade eder. Tüketim kültüründe odaklanılacak ilk ilke, maddi ürünlerin sadece fayda değil aynı zamanda “iletişim vasıtaları” olduğunu kabul eden kültürel ürünlerin iktisadi ilkesi, ikincisi ise hayat tarzları, kültürel ürünler ve metalar alanı içerisinde işleyen arz, talep, sermaye birikimi, rekabet ve tekelleşme gibi piyasa ilkeleridir (Featherstone, 1996, s. 144).

Tüketim kültürünü anlamak için farklı yaklaşımlar olduğunu belirten Featherstone, bu yaklaşımları, tüketimciliğe kapitalist dönemin özel bir evresi olarak bakan yaklaşım, malların kullanımı ile statünün şeklini tanımlamanın yolları arasındaki ilişkilere dayanan sosyolojik yaklaşım ve tüketici uygulamalarının yaratıcılığı ile ilgilenen yaklaşım olmak üzere üçe ayırır (Featherstone'dan aktaran Chaney, 1996, s. 35). Tüketimin, kapitalist evrenin belli bir dönemine denk geldiğini ama hangi dönemi olduğu konusunda farklı görüşler bulunduğunu belirten Dağtaş ve Dağtaş, Featherstone'un, orta sınıflar açısından tüketim kültürünü 18. yüzyıl, işçi sınıfı için ise 19. yüzyıl İngiltere'sinde başlattığını; David Lyon'un, tüketimin gündelik yaşama egemen olduğu dönemi yani post-modern dönemi tüketim kültürü olarak adlandırdığını belirtir. Baudrillard ise tüketim toplumundan, tüketim talebinin üretimin merkezi haline geldiği zamanda yani modernden post-moderne geçişte bahsetmeye başlar. Don Slater, moderniteye özgü bir kavram olarak kodladığı tüketim kültüründen ya da toplumundan Aydınlanma Çağı ile söz edilebileceğini

(Dağtaş, ve Dağtaş, 2009, s. 29, 30); David Chaney ise tüketimle birlikte toplumsal farklılıkların azalmaya başladığı, kitlesel pazarların ortaya çıktığı, yeni sergileme metotları, satın alma mekân (alışveriş merkezleri, büyük mağazalar) ve araçlarının, farklı yerlere gidip alışveriş yapmayı kolaylaştıran yeniliklerin geliştiği 18. yüzyılın ardından 19. Yüzyılı, tüketim kültürünün başlangıcı olarak işaret eder (Chaney, 1996, s. 28-29).

Featherstone ve Chaney gibi 18. yüzyılın, İngiltere'de bir tüketim toplumunun doğuşuna tanıklık ettiğini belirten McKendrick'de, bu yüzyılda yeni sergileme metotları, yeni satış ortamları ve satış araçlarının gelişmesinden ve "toplumsal rekabetin ustaca kullanılmasıyla insanların eskiden 'gereksinim'lerini satın alırlarken, daha sonra 'kalite ve beğeni' satın almaya, 'kalite ve beğeni' satın alırlarken, şimdi nasıl 'lüks' peşinde koşmaya başladıklarından"; popüler modanın yaratılması için üreticiler tarafından hedeflenen elit kesimin desteği alındıktan sonra malların çoğaltılarak moda, reklamcılık ve diğer pazarlama tekniklerinin kullanılmasıyla daha geniş kesimlere ulaşıldığı, büyük kârlar elde edildiği ve tüketici gruplarının oluşturulduğundan bahseder (McKendrick'ten aktaran Chaney, 1996, s. 26, 29). Farklı isimler, tüketim kültürünün başlangıcı için farklı dönemlere işaret ediyor olsa da ortaklaştıkları nokta, hayatın üretimin etrafında değil tüketimin belirleyiciliği etrafında şekillendiği bir toplumu işaret etmeleridir. Peki tüketimin etrafında şekillenen dünya nasıl bir dünyadır?

Tüketimin etrafında şekillenen dünya, analitik bir kategorilendirme olarak kapitalizmin üçüncü evresi olan postendüstriyel-postfordist ya da postmodern dönem olarak adlandırılan dönemle özdeşleşmiştir. "Sistem için gerekli olan sermaye birikiminin tamamlanması için üretimin artışına uygun olarak ihtiyaçlar çerçevesinde

bir tüketim, tasarruf ve çileci bir yaşam"ın hüküm sürdüğü çağdaş kapitalizmin kökenlerinin oluştuğu dönemin ardından bir üretim sisteminin adı olan Fordist dönem gelmiştir. Üretimin temel hedefinin, standart tüketim kalıplarını yani benzer mallardan oluşan bir pazarın tüketicilerini şekillendirmek olan Fordist dönemde kitlesel tüketim başlamış, sınıf, cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenlere bağlı olarak yeni tüketim grupları² ortaya çıkmıştır. Bu tüketim gruplarının temel belirleyeni ise gelir ve eğitim düzeyidir. Gelir ve eğitim düzeyindeki değişiklikler, tüketici grupların taleplerinde çeşitliliğe neden olmuştur. Fordist üretim sisteminin, taleplerde oluşmaya başlayan çeşitliliğe cevap verecek teknolojik yapıya sahip olmaması ve üretilen kitlesel ürünlerin piyasada alıcı bulamaması (Dağtaş ve Dağtaş, 2009, s. 69, 40, 43) 1970'lerden itibaren kapitalizmin yeni bir evreye geçişine işaret eder. 70'lerle başlayan ve post-fordist olarak adlandırılan bu süreç, teknolojiye yaşanan gelişmelerin üretim sürecinde ciddi değişikliklere yol açtığı, kapitalist örgütlenmenin ekonomide devletin ağırlığının azaldığı, piyasaya çokuluslu şirketlerin ve küreselleşme olgusunun egemen olmaya başladığı ekonomik, kültürel ve politik değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Neoliberalizm olarak adlandırılan bu sürecin toplumu, bazı teorisyenler tarafından yeni bir toplumu işaret eder ve kültürel olarak postmodern toplum olarak adlandırılır. Postmodern toplumda, üretimde meydana gelen gelişmelerle tüketim artmakta nerdeyse amaç haline gelmektedir, Bilsel, tüketimin bu yeni halini “modernliğe ilişkin büyük söylemlerin çökmüş olduğu bir dünyadaki yeni bir kültürel kodun temel dayanağı” olarak belirtir (2010, s. 69). Tüketim toplumunun tüketici bireyleri, tüketim edimini sadece Maslow'un

² İlk grup, reklamlar üzerinden satın alacakları malların markalarına dikkat eden ve alacakları ürünü benzerleri içinden seçen genç ve yüksek ücretli kadın ve erkeklerden oluşur. İkinci grup yenilikleri denemek isteyen ücretli çalışan kadınlardır. Meslek sahibi sınıflar olarak adlandırılan bu yeni tip tüketiciler, ağır sanayi ya da imalat sektöründe çalışanlardan farklı bir tüketim grubu oluştururlar.

ihtiyaçlar hiyerarşisinde belirlediği ihtiyaçları karşılamak üzere gerçekleştirmezler. Bu toplumda ihtiyaçların karşılanma yolları çeşitlendiği gibi hiyerarşiye yeni ihtiyaçlar da eklenmiştir. Teknolojik gelişmeler, kitlesel ve standart üretim yerine çeşitli özelliklerine göre gruplara ayrılmış tüketici grupları için özel ürünlerin tasarlandığı ve üretildiği bir üretim sürecini mümkün hale getirirken küreselleşmenin ticarete kaldırdığı sınırlarla tüketim malları, üretildiği coğrafyadan bambaşka coğrafyalara gitmeye başlar. Bu gelişmeler, üreticilere aynı ürünü farklı tüketici gruplarına göre çeşitli kalitelere üretme imkânı vermiş, raflarda aynı ihtiyacı karşılayan muhtelif sayıda ve elbette muhtelif fiyatta ürünün yer almasının yolunu açmıştır. Benzer ihtiyaçların karşılanma yollarının farklılaştığı bu toplumda, ihtiyaç olarak işaret edilenlerin farklılaşması, toplumdaki bireylerin birbirinden, üretim sürecindeki konumlarıyla değil yaptıkları tüketim ve tüketebilme kapasiteleriyle ayrılmaya ve farklılaşmaya başladıkları bir toplumun oluşmasının önünü açmış ve kimliğin oluşmasında tüketim önemli hale gelmiştir.

Kitle üretim metalarının sadece tüketici bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere işlevsel özelliği nedeniyle satın alınması, kapitalist sistemin devamlılığını sekteye uğratan bir durumdur. Amacı diğerlerinden farklılaşmak ve ayrılmak olan bu toplumdaki tüketici bireyler, Ritzer'in de belirttiği gibi kapitalist sistemin devamlılığı için o kadar önemli hale gelmişti ki onları kendi başlarına karar vermeleri için başıboş bırakmak mümkün değildir ve bu süreçte onlara "yardımcı olmak" üzere modern reklamcılık geliştirilmiştir (2000, s. 51). Üretimin sürdürülebilirliğini sağlama yönünde kullanılan reklamlar, ortaya çıktığı günden bugüne kadar mağaza vitrininden ilanlara, kitle iletişim araçlarından yeni medyaya kadar çeşitlenen mecralarda ve şekillerde kullanılmıştır. Tüketim toplumunda

reklamlar, ürünün sağlamlık, dayanıklılık ya da işlevine dair özelliklerine vurgu yapmayı bir kenara bırakmıştır. Bu toplumda reklamlar, kitle üretim metasını, yüklenen anlamlarla Lupton'un belirttiği gibi tüketicilerin bilinçle ve bilinçdışıyla algıladıkları bir tür yoksunluğa hitap ederek ve onlara vaatlerde bulunarak (Lupton, 1998, s. 205) bir arzu nesnesi ve hayale dönüştürürler ve tüketici bireylerin beğenisine sunarlar. Reklamlarda kimi zaman bir ev, bir oturma grubu, şık bir mutfak, bir yurtdışı tatili kimi zaman ince bir beden, pürüzsüz bir cilt, dolgun dudaklar kimi zaman da teknolojinin son harikası cep telefonu ve akıllı elektrikli aletlerle ilişkilendirilenler, başarılı bir kariyer, zenginlik, güzellik, saygınlık, beğenilme ya da mutlu bir aile hayatı gibi hayallerdir. Reklamlar dışında da çeşitli medya formları aracılığıyla sürekli dolaşıma sokulan bu hayaller, üretim bandından çıkan ürünün Baudrillard'ın ifadesiyle “*gösterge değeri*”dir ve tüketimin gerçekleştiği asıl alan burasıdır. Reklamlar, herkesin sahip olmak istediklerini ve arzularını bir kitle üretim metasına bağlayarak üretilen ve tüketici bireyler tarafından satın alınması gereken ve beklenen kimlikler ve hayat tarzlarına dönüştürür. Tüketim toplumunda tüketici bireyin görevi açıktır: çeşitlendirilmiş tüketim mal ve hizmetlerini arzulamak, onlara sahip olmak için sürekli çalışmak, satın almak ve kapitalist sistemin devamını sağlamak.

Baudrillard, tüketim toplumunda bir nesnenin gösterge değerinin başka nesnelere de temsil edilebileceğini böylece o nesnenin toplumsal arenada oynadığı rolün başka nesnelere tarafından da oynanabileceğini ifade eder. “Örneğin, çamaşır makinesi mutfak eşyası olarak hizmet eder ve konfor, prestij ögesi vb rolü oynar. Tüketimin alanı tam olarak işte bu ikinci alandır. Bu alanda her tür nesne, anlam verici öge olarak çamaşır makinesinin yerine geçebilir (Baudrillard, 2012, s. 81)”

der. Bu bağlamda tüketim toplumunda konfor, güvenlik, saygınlık, başarılı bir kariyer ya da mutlu bir aile sahipliği bir reklamda “ev”le başka bir reklamda sigorta poliçesi ile anlatılabilir. Nesne-gösterge değeri eşleştirmesi, zaman içinde ve farklı tüketici grupları arasında değişebilir. 200 yıl önce bir kol saatine sahip olmak ya da evinde hizmetçi çalıştırmak bir zenginlik göstergesi iken şimdilerde zenginlik göstergesi, bazı tüketici grupları için eve alınan bulaşık makinesi, bazıları için gözde bir mekânda yapılan yurtdışı tatili, bazıları için son model Mercedes bir araba, bazıları için ise 200 yıllık bir şarabı yudumlamaktır.

Tüketim toplumunda ihtiyaçlar, deneyimlenirken ve karşılanırken farklılaşsa da ortaya çıkaracağı sonuç yani vaat açıktır: mutluluk. Tüketim, teknolojik yeniliklerle standartlardan uzaklaşmış ve çeşitlenmiş, ucuzlamış ve belli bir kesimin ayrıcalık göstergesi olmaktan çıkıp yaygınlaşmıştır. Tüketim toplumunda herkes, tüketim mal ve hizmetlerine erişim konusunda eşittir ve onları satın alarak mutlu olabilir. Baudrillard, tüketerek elde edilen mutluluğun, nesnelere, göstergelere ve konfor aracılığıyla ölçülebilir olduğu bu toplumlarda eşitlik söylemini devşiren ve onu canlandıran bir söylem olduğunu ifade eder. Bu toplumlarda eşitlik, gerçek demokrasilerdeki eşitliklerden “nesne önündeki ve toplumsal başarının ve mutluluğun bariz diğer göstergeleri önündeki bir eşitliğe dönüşür”. Baudrillard’ın “*ekonomik ve toplumsal konum demokrasisi*” (2012, s. 47-48) dediği bu durum benzer şekilde Oskay tarafından “*tüketimin demokratikleşmesi*” yanılması olarak nitelendirilir. Üretim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin sonucunda herkesin tüketim yapma konusunda eşit olduğunun söylenmesi ve gösterilmesi, alt sınıflarda ekonomik ve toplumsal konum bakımından üst konumdakilerin kimliğini kazanabilecekleri yanılmasının yaratılmasını ve gerçek yaşamda kendilerinden

esirgenen doyumların acısının bu yolla hafifletilmesini böylelikle tüketim kültürünün bir yaşam felsefesi haline getirilmesini sağlar (Dağtaş ve Dağtaş, 2009, s. 34). Çünkü işin aslı, sınıflar arasında açılan ve giderek büyüyen uçurumların ve eşitsizliklerin varlığıdır, herkes tüketmekte ancak tüketilen mal ve hizmetlerin niteliği ve niceliği arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Sonuç, sürekli tüketen ama yine de tatmin olmayan ve "yaşam tarzı" kavramının etrafında şekillenen farklı tüketici gruplarının oluşturduğu tüketicilerden oluşan bir toplumdur.

1.3. Sahiplenilerek kazanılan aitlik: Kimlik ve yaşam tarzı

Paquot'a göre, herkesin tüketimi göz önünde bulundurduğu bir gündelik yaşamda üretim, ikinci planda kalmış, sanayi kenti ve onun içine yerleşen kültür yok olmuş, toplumsallık, onun göstergeleri, şifreleri ve değerleri tüketimle öğrenilir hale gelmiştir (Paquot, 2005, s. 27). Tüketimin böylesine önemli olduğu bir toplumdan bahsediyor olmak bireylerin kimlikleri³ ile tüketim arasında sıkı bir ilişki

³ Kimlik, pek çok disiplinin üzerinde tartışma yürüttüğü kavramlardan biridir. Bu tez bağlamında kimlik meselesine tüketim üzerinden odaklanılmıştır. Ancak kimliğe böylesi bir bakış, yani bireyin kimliğinin tükettiği mal ve hizmetler bağlamında kendi seçimleri dâhilinde şekillendiği düşüncesi, kimliğin doğuştan getirilen bazı özellikler ve toplum tarafından belirlendiğini elbette reddetmez. Bozkurt Güvenç, kimliği, "kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların "kimsiniz, kimlersiniz?" sorusuna verdikleri cevaplar" olarak tarif eder (aktaran Aydın, 2009, s. 15). Bu sorulara verilen cevaplar alt alta konduğunda ya da yan yana getirildiğinde ortaya çıkan sonuç, bu cevapların, kişinin kendisine ait özellikleri olduğu kadar bir takım küçük ya da büyük gruplara ait özellikleri de içerdiği görülür. Bu cevaplar, hem kişinin kendisi tarafından benimsenen hem de başkaları tarafından atfedilen özelliklere göndermede bulunması nedeniyle kişisel ve toplumsaldır. Kendimiz hakkında sahip olduğumuz görüşler, tanımlar, imajlar ve bilgilerden oluşan temsilleri (Bilgin, 2007, s. 78) içeren ben kimim sorusunun cevapları, kişisel kimliğimizi oluşturur. Psikolojide bunun karşılığı *benlik* olarak ortaya çıkmaktadır. Kişinin kimliğini aynı zamanda başka gruplarla ilişkilendirilerek ortaya koyduğu konumlandırıldığı durumlarda ise sosyal (kolektif) kimlikler ortaya çıkmaktadır. Kimliğin, kişinin sosyal kategorisini öne çıkartarak ve bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğu sosyal kimliğin temeli bir gruba ait olma başkalarından ayrılma hissidir. Bir yere, gruba aidiyet temelinde oluşan bu kolektif kimlikler, bağlanma ve bütünleşmeyi

kurulduğunun da altını çizer. Ancak böyle bir ilişkinin 20. yüzyıla birlikte başladığını söylemek mümkün değildir. Tüketim, statü, sınıf, farklılaşma ve kimlik arasında kurulan ilişkilerden bahsederken ilk uğrak 19. yüzyıl ve Veblen'dir. *Aylak Sınıfın Teorisi*'nde (1899), tabakalaşma, toplumsal prestij ve statü ile tüketim arasında ilişki kuran Veblen, Avrupa'daki aristokrasiyi taklit eden ve zenginliklerini göstermek için pahalı mallar alan Amerikan aristokrasisini anlatır. Veblen, maddi rekabet içinde bulunan, dikkat çekici boş zaman ve dikkat çekici tüketim yapan aylak sınıfın, servetlerini göstermek için yaptıkları *gösterişli tüketimden* bahseder. Malların tüketiminde geçimin değil servetin gösterişinin esas olduğu bu tüketim tarzında, malların uzmanlaşmış tüketimi de önemli bir ayrıntıdır. Tüketerek farklılaşmaya çalışan aylak grup için pahalı şeyler tüketmek, kendi konforları için bir gerekliliktir ve bu tür şeylerin tüketimi zenginlik kanıtıdır. Tükettiklerini nasıl tüketecekleri konusunda bir uzmanlığa da sahip olmaları beklenen aylak sınıfın tüketerek kazandığı yüksek statünün nedeni tüketim, statü, şeref ve saygınlık arasında kurulan ilişkidir (2005, s. 13, 57-66).

beraberinde getirdiği gibi insanları birarada tutar ve kişinin kendine olan özsaygısını yükseltir (Karaduman, 2010, s. 2887). Kılıçbay, bir özdeşliği, aynılığı ifade eden *identity* kelimesinin içerdiği zorunlu bir mensubiyet olduğunu ve bunun bireyin tercih kümesi içinde yer almayan bir mensubiyeti, aidiyeti bir çoklukla aynılaşmayı gösterdiğini, her özdeşliğin aynı zamanda öyle olmayana, aynı olmayana dolayısıyla farklıya ihtiyacı olduğunu ve kimliğin öteki üzerinden kurulduğunu belirtmektedir. Ne olduğu değil de ne olunmadığı üzerine yapılandırılan bu tür bir kimlik inşasında (Kılıçbay, 2003, s. 161) yapılan biz ve onlar ayrımı, bizim gibi olana olumlu, öteki olana da olumsuz özelliklerin atfedilmesi temelinde gerçekleşir. Bireyselliğin ön plana çıktığı modern dönemle birlikte kendinden sorumlu ve her kararı kendisi veren bireyin, yüklendiği sorumluluklar, rol ve statüleri onun kimliğinin belirlenmesinde önemli hale gelmiş ve kimlik sabit ve kesin sınırları olmaktan çıkmıştır. Modern dönemle başlayan süreçle başlayan ve bugüne kadar yaşanan değişiklikleri en iyi anlatan argüman, Berman'ın "katı olan herşey buharlaşıyor" sözünde vücut bulur. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki değişikliklerin her alanda ortadan kaldırdığı sınırlar, kimliğin de sabit ve belirlenmiş kategorilerini yerinden eder. Cinsiyet, meslek, sınıf gibi kategoriler yerine tüketim etrafında örgütlenmiş imajlar, görüntüler ve boş zaman faaliyetleri geçmiştir (Kellner, 2001, s. 207).

19. yüzyılda özellikle moda üzerine yazılarında tüketim ve toplumsal alanda ayrışma konusuna değinen bir başka isim Simmel'dir. Simmel, moda üzerine yaptığı çalışmada taklit ve ayrışma yoluyla insanların modern hayatın gerilimleriyle baş etmesinden bahseder. Alt sınıfların üst sınıfların hayatlarını taklit etmeye çalıştığı toplumsal alanda, üst sınıflar kendilerini alt sınıftan ayırmaya çalışır. Bu bağlamda taklit, toplumsal uyum ve mutabakat biçimi olarak değerlendirilirken ayrışma bireysel olarak ayrılma ve farklılaşmaya işaret eder. Bilsel bu bağlamda tüketimin, tüketiciyle modern yaşamın belirleyicisi olan gündelik gerilimler arasında tampon görevi gördüğünü belirtir (aktaran Bilsel, 2010, s. 45).

20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte postmodern dönem ve onun kültürü olarak nitelendirilen bir tüketim kültüründen bahsedilmekte, tüketimin ve tüketim kalıplarının yarattığı anlamlarla kimlik arasında sıkı ilişki kurulmaktadır. Bu bağlamda adı anılacak çalışmalardan biri *Tüketimin Antropolojisi*'dir. *Tüketimin Antropolojisi* çalışmasında Mary Douglas ve Baron Isherwood, tüketim edimindeki en önemli noktanın "anlam" olduğunu belirtir. Onlara göre bir kişi, bir paket çikolata aldığı anda o an sadece bir yiyecek maddesi satın almamakta, bununla birlikte belirli bir toplumsal yaşamın bir parçası olmaya dair bir dizi sembolik anlamı da kimliğiyle bütünleştirmektedir. Bu anlamda tüketim ürünleri, etkin bir biçimde mevcut toplumsal ayrımların ve yapıların altını çizmektedir. Tüketim ürünlerini bir bilgi sistemi olarak değerlendiren Douglas ve Isherwood, tüketilen mal ve hizmetlerini gruplara ayırarak bu mal ve hizmetlerle onları kullananları eşleştirir ve o toplumda var olan tüketim sınıflarını belirler. Temel mallar ya da birincil üretim sektörü adı verilen malları kullananlar, toplumun en alt seviyesindeki fakirlerdir. Bu grubun tüketiminin temelini yiyecek sektörü oluşturur. İkincil üretim sektörünü, teknolojik

mallar oluştururken toplumun en üst kesimi, enformasyon dizisi olarak adlandırılan üçüncül üretim sektörü yani hizmet sektörü tarafından üretilen enformasyon, eğitim ve sanat gibi mal ve hizmetleri tüketirler. Douglas ve Işherwood, üçüncü diziden diğer iki gruba oranla çok fazla tüketen kişilerin, bu enformasyon mallarını yönlendirebilecek kaynaklara ulaşımı denetleyerek bu sektöre girişi kısıtlayabilecek bir sınıf oluşturduklarını öne sürerler. Bu grubun üyelerinin böyle davranmalarının nedeni, enformasyon üzerinde denetimi ele geçirmekle elde ettikleri statünün kendilerine normalden fazla ödül sağlaması ve bu denetim olanağını simgesel değerleri yönlendirmekte kullanabilecekleri için, kendi beğeni ve farklılıkları adına daha çok ayrıcalıklar sağlayabilmeleridir (Featherstone, 1996, s. 44, Chaney, 1996, s. 67).

Fransız toplumu üzerine yaptığı çalışması *Distinction*'da Bourdieu da tüketimle sınıf arasında bağlantı kurar. Bourdieu'ya göre tüketim, sınıf temelli toplumsal ayrımların yeniden üretilmesinde temel araçtır (Southerton, 2001, s. 180) ve sahip olunan sermayenin de göstergesidir. Bourdieu'nun çalışması, tüketilen mal ve hizmetlerin, toplumsal farklılaşmada rol oynadığını ve özellikle Hirsh'in "konumsal mallar" dediği malların birer damga işlevi gördüğünü kabul eder. Buna göre insanlar, sosyal yapı içerisindeki konumlarını, kültürel göstergeleri kendi sınıfsal konumlarına ve statülerin uygun bir biçimde düzenleyerek dışa vururlar.

Tüketim ve farklılaşma süreçlerinin açıklamasını beğeni, sermaye ve habitus gibi kavramlar aracılığıyla yapan Bourdieu, mal ve hizmetlerin nasıl seçileceği, anlamlandırılacağı, sınıflandırılacağı ve kullanılacağının *beğeni* ile belirlendiğini, beğenin sınıflandırıcı özelliği bulunduğunu ifade eder (Southerton, 2001, s. 180). Beğenilerin oluşmasındaki en önemli faktör olan sermayeyi "... sahibine belli bir

iktidar, bir nüfuz kurma olanağı veren”, “belli bir alanda varolmayı sağlayan (Featherstone, 1996, ps. 43, 45), “kişinin belirli bir toplumsal alana⁴ katılımını ve bu alan içinde rekabetin getirdiği özel kazançlara ulaşmasını mümkün kılan belirli bir toplumsal arenada mevcut, etkili bir kaynak” (Wacquant, 2010: 62) olarak tanımlar⁵. Bourdieu toplumsal uzamdaki farklılaşmayı sadece ekonomik sermaye ile açıklama girişimine sermayeyi ekonomik, kültürel, toplumsal ve simgesel ayrımı yaparak farklı bir açıklama getirmiştir (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 108). Bourdieu, toplumsal uzamdaki gruplar arası farklılaşmada ekonomik ve kültürel sermayenin oluşturduğu kombinasyonların belirleyici olduğunu ifade eder. Sermaye kombinasyonlarının miktar ve niteliğine göre gruplar: (1) Hem ekonomik hem de kültürel sermayenin yüksek olduğu (2) ekonomik sermayenin yüksek kültürel sermayenin düşük olduğu (3) ekonomik sermayenin düşük kültürel sermayenin yüksek olduğu (4) hem ekonomik hem de kültürel sermayenin düşük olduğu gruplar olarak toplumsal uzamda birbirlerinden farklılaşırlar (Corrigan, 1997, s. 27). Bourdieu'nun sosyolojik değerlendirmesinde, bireylerin kendilerini diğerlerinden farklılaştırırken ekonomik ve mesleki konumlarından çok kültürel sermayelerine ve iş dışı zaman pratiklerine göre tanımladıkları kabul edilmektedir.

⁴ Bourdieu, toplumsal dünyayı birbirinden farklılaşmış eylem alanları olarak görür (Yel, 2010: 572) ve toplumu anlamak için hukuk, eğitim, üretim, eğitim, siyasal, kültürel alan olarak böler. “Hususi konumlar ve kurumlar etrafında inşa edilmiş, kendi düzenleyici ilkelerine sahip, kendisine has bir mantığı ve nispeten özerk bir saha olan *alan* kendi düzenleyici ilkelerine sahiptir ve farklı sermaye biçimleri üzerinde mücadelenin devam ettiği bir uzaydır (Bourdieu’dan aktaran Öztimur, 2010: 586).

⁵ Bourdieu üç tür sermayeden bahseder: Maddi ve parasal değeri içeren *ekonomik sermaye*; daha çok eğitimle kazanılan bilgi ve yeteneklere göndermede bulunan *kültürel sermaye* bir bireyin ya da grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynaklardan oluşan *toplumsal sermaye*. Bourdieu, bu üç sermaye türüne bunların gösterilme-sunulma biçimleri olan *sembolik-simgesel sermayeyi* de ekler. Simgesel sermaye, bu türlerden herhangi birinin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir

Farklılaşarak sınıfların oluşumunda rol oynayan sermaye türleri ve hacimleri, aynı sınıfın içinde de farklılaşmaya neden olur ve homojen bir sınıf anlayışını ortadan kaldırır. Sınıf içi farklılaşmaya neden olan bir başka faktör ise sermayenin kökeni ile ilgilidir. Herhangi bir sermaye türüne doğuştan sahip olmakla aynı sermayeye eğitim aracılığıyla sonradan sahip olmak arasında fark vardır. Bu tür bir farklılaşma, Bourdieu'nun bedene kazanmış habitus ifadesini akla getirir. Bourdieu habitus kavramıyla, bireyin kültür ürünleri ve pratiklerine –sanat, yiyecek tatil, hobi vb- dair beğenisinin geçerliliği konusundaki duygusunu şekillendiren bilinçdışı eğilimlere, sınıflandırma şemalarına, sorgulamaksızın kabul edilmiş tercihlere gönderme yapar. Bedene kazanmış habitus, bedenin hacmi, şekli, duruşu, yürüyüş ve oturuş tarzı, yeme ve içme tarzı, bireyin talep etmeye hakkı olduğunu hissettiği toplumsal uzam ve zaman, bedene gösterilen itibar, ses tonu, vurgusu, konuşma örüntülerinin karmaşıklığı, bedensel jestler, bir kimsenin bedeniyle barışıklığı vb.nde açığa vurulur. Bunların hepsi, bir arada bir kimseye kökenlerinin kazandırdığı alışkanlığı taşır. Kısacası, beden, sınıfsal beğenin maddeleşmesidir. Sınıfsal beğeni cisimleşmiştir. Her grup, sınıf ve sınıf fraksiyonu farklı bir *habitus*a sahiptir. (Bourdieu ve Wacquant, 2010, s. 82). Sınıflararası ve sınıf içi konumu belirlemede etkin olan faktörlerden biri olan habitus, temelde “biz” ve “çevremizdeki dünya” arasındaki ilişkilere işaret etmekte ve sadece hareketlerimiz ve konuşmalarımız değil, aynı zamanda düşünme tarzımız, eşyayı tasnif şeklimiz, dünya görüşümüz ve duygularımızı da etkilemektedir (Featherstone, 1996, s. 152-153). Her sınıfın kendi habitusu vardır ve *sınıf habitusu* bir sınıfın analiz edilmesinde ve diğer sınıflardan farklılıklarını ve onlarla ilişkisini anlamda önemli bir kaynaktır. Örneğin işçi sınıfının yemeği, içeceği ve bunları tüketme şekliyle, yürümesi, konuşması, duruşu

bu sınıfı diğerlerinden ayırır (Yel, 2010, s. 565). Bourdieu sınıfı belirleyen özelliklerin meslek, gelir, sofrada, tüketim tercihleri, cinsiyet, aile tarihi, etnik aidiyet gibi nicel ve nitel özellikler olduğunu ve sınıfın birbirine benzeyen pratikler doğuran homojen yatkınlıklar sistemini yani habitusu (bedenselleştirilmiş nesnel özellikler setini) oluşturduğunu ifade eder (Inglis, 2005, s. 34). Sınıf habitusu “sınıf üyelerinin dünyayı benzer biçimde sunmaları ve belirli bir tarzda sınıflama yapmaları, seçmeleri, değerlendirmeleri ve davranmalarını mümkün kılan bilişsel ve duygusal bir rehber sağlar (Göker, 2001, s. 241).” Böylelikle her sınıfın toplumsal koşullarından türeyen sınıf habitusu, sosyal sınıfın tanımlayıcı ögesi haline gelir. Bourdieu, bir sınıf olgusundan bahsediyor olsak da kolektif sınıf kimliğinin zayıfladığını ve bireysel kimliklerin çeşitli toplumsal sınıfların üyeleri ile karşılaştırma yaparak tanımlandığını ifade eder (Tatlıcan ve Çeğin, 2010, s. 326, 323).

Bireysel olanla toplumsal olan arasındaki ilişkiyi analiz etmede tüketime başvuran bir isim olarak Bauman, bireysel kimliği ve toplumsal uyumu yaratan bir araç olarak tüketimin aynı zamanda toplumsal ayrımların da nedeni olduğunu belirtir. Bauman’a göre tüketim, toplumu finansal açıdan güçlü ve buna bağlı olarak topluma eklemlenmiş “baştan çıkarılanlar” ve devlete bağımlı olarak yaşayan ve toplumsal olarak dışarıda bırakılmış olan “bastırılmışlar” olarak ikiye böler. Bireysel ve apolitik bir etkinlik olarak değerlendirilen tüketim, pratiklerinin bireyselleşmesi “kapsama” (inclusion) ve “dışlama” (exclusion) süreçleri aracılığıyla toplumsal grupların ve bölünmelerin oluşmasına yol açar. Bu durum, tüketim pratikleri ya da kimlikleriyle olan ilişkileri üzerinden tanımlanan “yeni kabile”lerin ya da yaşam tarzı kabilelerinin inşasındaki grup dinamiğinde iyiden iyiye vurgu kazanır. Yeni kabilecilik,

son kertede aslında “tüketim tarzlarından” öte geçmeyen, tarz kültürleri üzerine inşa edilen bir birliktelikten başka bir şey değildir. Bauman için bu durumun en sorunlu tarafı, pazarın sunduğu özgürlüğün aslında tamamen özgürlüğü kısıtlayan bir duruma dönüşmesi ve bu bağlamda sınırsız tüketimin doyurulmasının imkânsız oluşudur. Bu sistem içerisinde hiçbir şey yeterli değildir ve fiyatlandırma mekânizması dışarıda bırakmanın (exclusion) ve toplumsal hiyerarşinin sınırlarını muhafaza etmektedir. (Bilsel, 2010, s. 58, 59, 60).

Baudrillard da benzer şekilde tüketim nesnesinin bir statü tabakalaşmasını belirginleştirdiğini, yalnızlaştırmazsa farklılaştıracağını, tüketicileri toplumsal olarak bir koda dâhil edeceğini belirtir. Tüketim nesnelere ile prestij, toplumsal ve ekonomik konum elde edilirken aynı zamanda farklılaşma ve kişiselleşmenin sağlanabileceğini ifade eden Baudrillard bir Mercedes 300 SL’in ve Recital şampuanın toplumsal hiyerarşinin farklı yerlerinde duran ama farklılaşma ve kişiselleştirmeye ihtiyaç duyanları biraraya getirdiğini, kişiselleştirmenin incelikli bir hiyerarşiye tabi olan küçük marjinal farklara yani tarz ve statü farkını gösteren nitelik farklarına dayandığını ama bunların da “dağıtım yasası uyarınca, en katı toplumsal ayrımcılığı” işaret ettiğini “Herkes kullanım değeri olarak nesnelere önünde eşittir ama aşırı derecede hiyerarşikleşmiş göstergeler ve farklılıklar olarak nesnelere önünde değil” ifadesiyle belirtmiştir. Toplumsal ve ekonomik konumun nesnelere ya da malların kendilerine değil göstergelere dayandığını belirten Baudrillard, kişiselleştirme aracılığıyla sağlanmaya çalışılan farkların özellikle üst sınıflar tarafından gösteriş ve lüksle değil sadelik ve ölçülülükle gösterilen incelikli farklar yaratılarak sağlandığını vurgular (Baudrillard, 2012, s. 93, 94, 97, 98).

Tüketimin hem kolektif hem de bireysel kimliklerin oluşumunda etkin bir süreç olduğunu belirten Bocoock da, tüketim toplumunda kimlik duygusunun gelirle sınırlandırılmayacağını, bir ekonomik sınıfa, statü grubuna üye olmakla ya da etnik köken, cinsiyet gibi bireysel özelliklerle kazanılmayacağını, bireylerin kendi kimliklerini kendilerinin oluşturduklarını ve bu etkin süreçte tüketimin önemli rol oynadığını ifade eder⁶ (2009, s. 74). Kimliklerin oluşumunda üretimin değil tüketimin önemli bir referans noktası haline geldiğini ama tüketimi sadece ve basitçe mal ve hizmetlerin tüketimi olarak kabul edemeyeceğimizi, kim olmak istediğimiz ve diğerleri tarafından nasıl algılanmak istediğimiz konusunda yaptığımız tercihlerle ilişkilendirmemiz gerektiğini belirten Southerton bu durumu, kimliğin referans noktasında bir yaşanan bir kayma olarak nitelendirir (Southerton, 2001, s. 181). Bu bağlamda üzerimize giydiklerimizin, sahip olduğumuz arabanın, kullandığımız kokunun, gittiğimiz tatil ya da eğlence mekânlarının, okuduğumuz kitapların hatta yediğimiz-içtiğimizin kişisel seçimlerimiz sonucu biraraya gelerek bir anlam ürettiğini ve bizim hakkımızda çevremizdekilere bir hikâyeye anlattığını söyleyebiliriz⁷. Fiske de, bu argümanı destekler şekilde, insanların tüketim malları aracılığıyla düşündüklerini ve tüketim mallarının hakkında konuşulan şeyler olduğunu (Fiske'den aktaran Bocoock, 2009, s. 101), Featherstone'da tüketim kültürü içerisindeki bireyin sadece elbiseleriyle değil, bir beğeniye sahip olmanın ya da beğeniden yoksun oluşun kriteri olarak kabul edilen evi, mobilyaları, dekorasyonu, otomobili ve diğer faaliyetleriyle konuştuğunu ifade eder (Featherstone, 1996, s. 146). İçinde

⁶ Bu görüş Giddens, Baudrillard, Chaney, Featherstone gibi pek çok kuramcı ve yazar tarafından yinelenmektedir.

⁷ Tüketimi böyle kodlamak Türkçedeki bir deyim üzerine düşünmemizi de sağlar. Sahip olduğumuz herhangi bir nesnenin (mesela "ceketin de konuşuyor" ifadesi) kalitesiyle, markasıyla, rengiyle karşılıkine birşey söylediği ima edilir.

bulduğumuz toplumda, sahip olduklarımız ve olmadıklarımızla kim olduğumuz hakkında çevremizdekilere mesaj veririz.

Baudrillard, Featherstone ve diğer teorisyenlerin tüketim üzerine söylediklerinden sonra mal ve hizmetlere ilişkilendirilmiş sembolik anlamlar nedeniyle tüketiminin kimlik duygusu yaratmak için kullanılan bir anlam yaratma, dolayısıyla bir süreci olduğu argümanının çalışmam için yol gösterici olduğunu söylemeliyim. Çeşitli anlamların yaratıldığı bu üretim sürecinde yaratılan anlamların sahiplenilmesi ile kimliklerin ve kendimiz hakkında hikâyelerin yaratıldığını kabul edebiliriz. Bu haliyle tüketim, hem çeşitli anlamların üretildiği hem de bu anlamların sahiplenilerek kimliklerin üretildiği iki aşamalı bir üretim-yaratım sürecidir. Tüketime verilen bu güç sayesinde süreç içindeki “yaratıcılık sadece yapabileceklerimizle sınırlandırılmayıp olabileceklerimize doğru genişletilmiş olur (Randall, 1999, s. 33)” yani bu dönemde tükettiklerimiz bağlamında kazandığımız kimliklerle kim olmak istiyorsak o olabiliriz.

Postmodern dönemde tüketim ve kimlik bağlamında öne çıkan, sıkça kullanılan ve oldukça önemli hale gelen kavram, insanların kim olduklarını anlatırken kurdukları tanımlama cümlelerinin biraraya gelmesiyle oluşan *yaşam tarzı*dır. "Yaşam biçimleri, insanları birbirinden farklı kılan davranış kalıpları" olarak tanımlanır ve "yaşam biçimleri, insanların neler yaptıklarını, niçin yaptıklarını ve bunu yapmanın kendileri ve başkaları için ne anlama geldiğini anlatmaya yardımcı olur". Kendini tanımlarken ifade edilenler, yapılanlar yapılmayanlar, sevilenler sevilmeyenler, beğenilenler beğenilmeyenler, ilgilenilenler ilgilenilmeyenler, okunanlar okunmayanlar... gibi bir takım mal ve hizmetleri içeren tüketim eylemini

ve tüketim kalıplarıyla değerler, inançlar ve düşünceleri içerir. Bireyselliğin, farklılaşmanın ve sonuç olarak bir kimliğin oluşmasına yardımcı olan bu tüketim eylemi ve tüketim kalıpları, çeşitli kombinasyonlarla biraraya getirilebilir ve farklı yaşam tarzlarını işaret edebilir, böylece farklı yaşam tarzı gruplarının üyesi olunabilir. Nesnelerin ve etkinliklerin görünüşlerinin, Chaney'nin ifadesine ek yaparak, anlamlarının, kullanımlarının ilgi odağı olduğu yaşam tarzı kavramı, toplumsal çözümlemede dâhil etme ve farklılaştırma için bir iletişim ağı olarak işlev görür (Chaney, 1996, s. 14, 35, 110) . Postmodern dönemin tüketime konu olan mal ve hizmetleri çeşitli kombinasyonlarla birleştirme, var olanı değiştirip eklemeler yapmaya tanıdığı esneklik, yeni yaşam tarzlarının oluşmasına izin verir. Dolayısıyla aynı tüketim kalıplarını paylaşmayanları dışarıda bırakarak bir grup oluşturur ve kendi sınırlarını çizerler.

Benzer tüketim kalıplarını paylaşanların biraraya gelerek oluşturdukları yaşam tarzı grupları, modern dönemde meslek, cinsiyet, etnik grup gibi faktörler tarafından belirlenen ve postmodern dönemde varlığı üzerine tartışılan sınıf olgusunun yerine kullanılmaya başlanır. Postmodern dönemde tüketim kalıpları içinde sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi yapıların eriyip gittiği ifade edilse de (Bilsel, 2010, 79) tüketim kalıplarının da cinsiyet, etnik köken, eğitim, meslek ve gelir düzeyinin etkisinde bulunduğunu unutmamak gerekir. Örneğin *Tüketim* adlı çalışmasında Bocock, cinsiyet, meslek ve gelir düzeyinin bir alenin yaşantısını nasıl etkilediğini

[bi]r evin esas gelirini oluşturan ücreti ya da maaşı kazanan ve tipik olarak evin reisi olarak görülen erkeğin mesleğinin, o evin üyelerinin yaşam tarzı üzerinde kesin belirleyici olmasa da en önemli etken olduğu düşünülmektedir. Böyle düşünülmesinin sebebi, yalnızca, gelir düzeyinin ev halkı ve özellikle onların tüketim kalıpları üzerinde yönlendirici bir etken olması değil, ama aynı zamanda ev dışında yapılan

işin, ev halkının ortak değerleri, zevkleri ve acıları, ümitleri ve korkuları üzerinde de önemli bir rol oynadığının düşünülmesidir⁸ (2009, s. 33) ifadesi ile açıklamıştır.

Bir ayrışma ve bireyselleşme yolu olarak tüketimde bulunmak üst sınıfların kullandığı birşeydir ancak alt sınıfın onların tüketim kalıplarını ele geçirmeleri ya da geçirdikleri şeyi değiştirerek tüketmeleri çeşitliliği okuma konusunda değerlendirilmesi gereken bir durumdur.

1.4. Çeşitliliği Okuyabilmek Mümkün mü?

Toplumsal statünün, kimliklerin ve grupların anlaşılmasında ya da tanınmasında tüketimin belirlem gücü nerelerde zayıflayıp nerelerde güçlenmektedir? Tüketicilerin ürettiği anlamlar, tüketenin kim olduğu, neyi, nerde ve nasıl tükettiğine bağlı olarak sürekli değişmektedir. İşte bu anlamda tüketimle gerçekleşen kimlik yaratım süreci dinamiktir ve süreklidir. Postmodern dönem, modern dönemden farklı olarak kendimiz hakkında oluşturmaya çalıştığımız hikâyede kullandığımız şeyleri biraraya getirirken sağladığı esneklik nedeniyle, neyin neyle birarada bulunabileceğine dair kalıpları yerinden eder, Featherstone'nun belirttiği gibi "çağdaş tüketim kültüründe önemli olan, birbirine alternatif görünen şıklar arasında seçim yapmak değil, her ikisini bir araya getirmektir (1996, s. 58)", bu da kimliklerin akışkan olması anlamına gelir. Giddens'ta geleneksilliği bozulan modern yaşamdan bahsederken bize asılı duran sabit kimliklerin yerini insanların

⁸ Bocoock bu bağlamda İngiltre'de Goldthrope ve arkadaşlarının yaptığı çalışmayı örnekler. Goldthrope ve ekibi ağır işte (kömür madeni, gemi yapımı, demir çelik sektörü) çalışanlar ile daha hafif (otomobil endüstrisi) sanayide çalışan işçiler arasında yaptıkları araştırmada bu iki grubun birbirinden farklı tüketim kalıpları olduğunu ve daha hafif işlerde çalışanların kendi hayatlarını daha çok özelleştirdiklerini gördüklerini ortaya koyar (2009, s. 34).

kendilerinin oluşturdukları ve yeniden oluşturdukları kimliklerin aldığını belirtir. Postgeleneksel düzenlemelerin bireysel hareketler olduğunu ifade eden Giddens, yaşam tarzının kişisel kimliğin özünüyle ilgili olduğunu ve onu yeniden ve yeniden yaptığını ifade eder (Hallows, 2008, s. 78)

Tüketim mal ve hizmetlerinin birer işaret aracı-statü işareti olarak kullanıldığı ve okunduğu, şimdiye kadar bahsedilen teorisyenler tarafından kabul edilmektedir. Bu isimlerin dışında bir sosyolog olan ve gündelik hayatta benliğin sunumunu tiyatro sahnesinde sergilenen bir oyun gibi anlatan Erving Goffman'da (2004) tıpkı tiyatro sahnesine çıkmış oyuncular gibi gündelik hayatta herkesin rolleri olduğunu ve karşıdakini bu role inandırmak için bir performans sergilediğini ifade eder. Bu performansını sergilerken ona yardımcı olan pek çok araç vardır: Performansını sergilediği sahne yani vitrin, vitrinin içinde yer alan set ve onu oluşturan işaret araçları. “Performans sırasında kişi tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımı” olarak tarif edilen vitrinin standart ögesi, önünde, içinde veya üzerinde sürekli sergilenen insan faaliyetlerine ortam ve sahne sunan mobilya, dekor, fiziksel tasarım ve diğer arka plan düzenlemelerini içeren settir. Toplumsal performansın önemli bir parçası olarak bu setin içinde bulunan nesnelere, toplumsal aktörlere görünmeyen gerçekleri ve değerleri canlandırmak için yardım ettiği gibi iyi bir beğeniye, ayırıcı ve üstün bir kültürel tarza sahip olunduğunu göstermeye de yardım etmektedir (Woodward, 2007, s. 154, 136). Vitrinin içinde bulunan set, performansını sergileyen oyuncunun kim olduğunun ipuçlarını veren işaret araçları ile yani nesnelere doludur. İşaret araçları, sözlü etkileşimin olmadığı durumlarda oyuncunun özellikleri, statüsü hakkında bilgi verirken seyircilerin ve gözlemcilerin kendilerinden ne beklendiği ve kendilerinin karşıdaki oyuncudan ne

bekleyebilecekleri üzerine bir önbilgi sağlayarak durumun tanımını yapmalarına olanak veren bilgi kaynağı ve bu bilgiyi iletebilecek araçlardır. Ancak vitrin içine yerleştirilen bu işaret araçları, oyuncunun amaçladığı şekilde seyirciler tarafından kabul edilip anlamlandırılabilceği gibi bu araçlara istenmeyen anlamlar da yüklenebilir. Setin içinde bulunan ancak oyuncunun seyirciye bir ipucu ya da anlam vermesini planlamadığı ya da düşünmediği herhangi bir işaret aracı da seyirci tarafından anlamlandırılabilir. Oyuncu, aslında kendisinin olmadığı ama olmak istediği bir kişi ya da kendisinin ait olmadığı ama aitmiş gibi göstermek istediği bir grubun üyesi gibi sunmak için de işaret araçlarını kullanabilir. Bu durumda işaretin, gerçekte ortada olmayan bir şeyin varlığını ifade etmek amacıyla kullanılabilirdi söylenebilir (Goffman, 2004, s. 14). Goffman'ın argümanları da tüketim mal ve hizmetlerinin sahiplerinin olmak istediği kişi olmasına yardımcı olduğunu ancak kullanılan işaret araçlarının her zaman onların kontrolü altında olmadığını, karşıdakinin mevcut işaret aracını oluşturulmak istenilen anlamın dışında okuyabileceğinin altını çizmektedir.

Elde edilmesi için belli bir zaman, para ve bilgi gerektiren mallar, taşıyıcılarının statüsünü sınıflandırmak için okunabilir ve kullanılabilir ancak Bourdieu'nün *bedene kazanmış habitus* dediği şeylerle geçerliliğinin desteklenmesi gerekir. Yani aitlik kazanmak için sahiplenilen ve bir statü işareti olarak kullanılan tüketim mallarının ve hizmetlerinin, sahibine ait olduğunun hal ve hareketleriyle gündelik dille ifade etmek gerekirse beden diliyle de desteklenmesi gerekir. Sahiplenilen bir statü işaretinin nasıl kullanılacağını bilememek, kullanırken rahat ve doğal olmamak onun kullanıcıya ait olmadığını açık eden bir durumdur. O nedenle gösterişçi tüketim stratejilerini benimseyen *yeni zenginler*, kolayca fark edilirler ve

toplumsal uzamda hak ettikleri yere oturtulurlar. Yeni zenginlerin kültürel pratikleri daima yerleşik üst sınıflar, aristokrasi, “kültürel sermaye açısından zengin” olanlar tarafından bayağı ve zevksiz bulunarak bir köşeye itilme tehlikesine maruz kalırlar (Featherstone, 1996, s. 48).

Toplumsal uzamı sınıflandırma ya da ayrıştırma sürecinde tüketimin oynadığı rol üzerine düşünürken akılda tutulması gereken bir başka nokta, tüketerek belli bir hayat tarzına sahip olunabileceği düşüncesinin ve üretim teknolojilerinin olanaklarının yarattığı sonuçtur. Kapitalist sistemin kendini sürekli yeniden üretmesi, insanların arzuları ve tüketimin bitimsizliği üzerinden yol alan bir süreçtir. Bu süreçte sistemi ayakta tutan insanların farklılaşma ve kişiselleşme arzusu ve bu arzuyu gerçekleştireceğini düşündükleri ürünlere sahip olma istekleridir. Tüketicilere kişiselleştirilmiş ürünler satarak onları diğerlerinden farklılaştırdığını reklamlar aracılığıyla duyuran sistemin yaptığı iş, Baudrillard’ın deyişiyle (2012) yapay olarak çeşitlendirilmiş nesnelere ve malların üretimidir yani farkların sanayi tipi üretimidir. Bu sistemde gerçek bir farktan çok küçük nitelik farkları yaratılır ve bunları ancak bilen gözler okuyabilir. Bununla birlikte piyasaya sürülen sayısal olarak az ama fiyat olarak yüksek mallara belli grupların ulaşması hala söz konusudur. Bu mallara sahip olarak farklılaşacaklarını düşünen grupların varlığının farkında olan üreticiler, bu ayrıcalıklı malların kalitesini ve fiyatını düşürüp üreterek piyasaya sürer. Üst sınıfların ayrıcalık olarak tanımladıkları mallar aşağıya doğru iner ve alt sınıfın kullanımına açılır. Sonuç, üst sınıfın alt sınıflarla aralarındaki mesafeyi yeniden inşa etme çabaları sonucunda ortaya çıkan yeni konumsal mallar, tekrar eden süreç ve Featherston'un ifadesiyle "köşe kapmaca"dır (Featherstone, 1996, s. 48). Üst sınıfların beğeni ya da sahip oldukları statü işaretlerinin bu şekilde "gasp edilmesi"

üst sınıfların, alt sınıflarla araya mesafe koymaya çalışmasına ve sonuçta tüketim mallarının sayısında sürekli bir artışa neden olur. Ancak bu süreçte de akılda bulundurulması gereken, alt sınıfların da ele geçirdikleri bu nesnelere ve malları kendi şartlarına göre kullanabilecekleridir. Bu durum daha büyük ölçekte küreselleşmenin sonucu olarak ifade edilen “dünyanın Mc Donaldslaşması” tezine getirilen eleştirilerle benzeşir. Küreselleşme sonucunda endüstriyel üretim tekniklerinin gelişmesi, çok uluslu şirketlerin varlığı ve ulusal sınırların ticarete ortadan kalkmasıyla, tüketim mallarının aynılaşması söz konusudur. Bu durumun tüketim mallarının anlamının ve kullanımının benzeşmesine hatta aynılaşmasına neden olduğu bunun sonucunda tüm dünya kültürlerinin birbirine benzeyeceği argümanı gündeme getirilir. Araba dünya üzerindeki her yerde arabadır, video kamera her yerde video kameradır ya da herkes Mc Donald’s da aynı hamburgeri yer, kola içer, herkes aynı kotu giyer. Ancak, Roth bu sürecin Ritzer’in dediği gibi dünyanın Mc Donaldslaşmasına neden olmayacağını çünkü küreselleşmenin beraberinde lokalleşme getirdiğini belirterek uluslararası bir ürünün kimliğinin başka bir ülkede aynı olmadığını, farklı anlamlar ve değerler taşıyabileceğini ifade eder. Böylesi bir süreçte olan, tüketim ürünlerinin başka bir anlam ve kullanım dünyasına girmesi ve bunun sonucunda farklı şekillerde tüketilmesidir (Roth, 2001, s. 571).

Baudrillard’ın (2012) ifadesiyle, yerleşik sembolik hiyerarşilerin patladığı ve yerleşik semiyotik haritaların alt üst olduğu postmodern dönemde, kimliklerin belirlenmesinde kalıpların ortadan kalkmasıdır. Birarada bulunması mümkün olmayan bileşenler yaratma konusunda tanıdığı esneklik nedeniyle postmodern dönem, tanımayı ve anlamayı kolaylaştıran kavramları ve ikiliklerin anlamlarını bulanıklaştırır ve toplumsal yapıyı anlamada kullanılacak kategoriler oluşturmayı

zorlaştırır. İçinde bulunulan dönem, tüketicilere tüketerek bir yandan kişilik kazandırabileceği ve diğerlerinden farklılaşabileceği vaadinde bulunurken diğer taraftan anlamların sabit olmadığını, herşeyin değişebileceğini, kimliğin eskiden olduğu gibi kesin belirleyenleri olmadığını dolayısıyla sabit olmadığını, biraraya getirdiklerimizle istediğimiz kişi olabileceğimizi söyleyen bir yapı ortaya koyar. Bu dönemde, farklı ve uyumsuz şeyler biraraya getirilerek oluşturulan yeni kimlikler ve yaşam tarzlarının yanısıra var olanların orasının burasını değiştirerek, bir parçasını ortadan kaldırılarak ya da mevcuda yenisi eklenerek yani deforme edilerek oluşturulan kimlik ve yaşam tarzları bulunmaktadır. Nesnelerin sabit bir anlamı ve beğeniye üzerlerinde taşımalarının pek mümkün olmadığı bu toplumda nesnelerin özellikle sembolik tarafıyla ilişkilendirilerek kimliklerin kurulması ve tanınması da sorunlu görünmekle birlikte ciddi ipuçları verdiği de bir gerçektir.

1.5. Türkiye: Yetinen Toplumdan Tüketen Bir Topluma

Şimşek Çağlar, tüketimin toplumsal ve kültürel olarak kurulmuş geniş bir projenin parçası olduğunu ve tüketim anlayışının tüketicilerin nasıl oluştuğu sorusundan ayrı tutulamayacağını ifade ederek her ne kadar bireyler tarafından gerçekleştirilse de tüketimin kolektif olduğunu ve analizi için ticaretin, sanayinin ve devlet politikalarının içinde bulunduğu makro projeleri devreye sokmak gerektiğini vurgular (Şimşek Çağlar, 1995, 295-296). Bu bağlamda yetinen toplumdan tüketen bir topluma doğru hareket eden Türkiye için 1920'lerden başlayarak genel bir değerlendirme yapılacak özellikle 1980 sonrasına ağırlık verilecektir.

Türkiye'nin 1920'lerden günümüze kadar geçirdiği iktisadi değişimleri anlatan Bahçe ve Eres (2012), 1923-1929 yılları arasında tarımsal hammadde ihracatçısı ve sınai meta ithalatçısı konumunda olduğunu, devletçi bir politika izlenerek özel girişimciliğin canlandırılmaya çalışıldığını, eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi alt yapı hizmetlerinin hükümetçe karşılandığı bir dönemin yaşandığını; 1930-1949 yılları arasında ise devletçi sanayileşmenin altyapısının ve yasal düzenlemelerinin hazırlandığını ve uygulandığını belirtir. Bu dönemde, gümrük duvarları yükseltilirken tüketim ve ara malların yurt içinde üretilmesi için alt yapı oluşturulmaya çalışılmış ve ithal ikameci dönemle daha önce serbestçe ticareti yapılan mallara kontrol getirilmiştir. Sanayileşme ile köyden kente göç başlayan bu dönemde, ücretlilerin sayısında artış olmuş ancak ücretler düşük seyretmiştir. Ücretlilerin aleyhine başlayan bu süreç, sanayileşmenin finansal kaynağının sağlanması için tüketim mallarından alınan yüksek vergi nedeniyle yine onların aleyhine devam etmiştir. 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı, ülkenin içine girdiği gelişmeyi etkilemiş ve ekonomide savaş politikası izlenmiştir. Bu politikalar kapsamında, tarımsal ürünlere doğrudan devletin el koyması, kurulan kamu iktisadi teşebbüslerinde üretilen tüketim mallarının fiyatlarının yükseltilmesi, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin vergilendirilmemiş tarımsal ürüne vergi koyması ve Varlık Vergisi gibi uygulamalara başvurulmuştur. Yaşanan gelişmeler ve yapılan uygulamalar, bir dış ticaret açığına, tarımsal üretimin düşüşüne ve tahıl sıkıntısına, köylülerin ürünleri saklamasına, tarımsal ürünlerin ve temel tüketim mallarının fiyat artışına ve sanayi ürünlerinden daha pahalı olmasına, ülkede karaborsaya, haksız kazanç ve ücretlerin düşüşüne neden olmuştur. Savaş sonrasında çıkarlarının

zedeleneceğini düşünen zengin köylüler ve dış ticaretle ilgilenen burjuvazi, devletçi planlı bir sanayileşmenin uygulanmasına ve bırakılan yerden başlanmasına muhalefet etmiş buna bir de Soğuk Savaş döneminin getirdiği kamplaşma etkilenince ekonomi politikalarında değişiklik başlamıştır. Soğuk Savaşın taraflarından Amerika'nın Sovyetlere komşu ülkeleri yanına almak için başlattığı yardımdan faydalanmak ve Amerika'nın yanında yer almak için harekete geçen Türkiye, 1950 ile başlayan ve 1961'e kadar süren uzun dönem boyunca gelen dış kaynakları, güvenlik ve tarım sektörüne harcamıştır. Tarımda mekânikleşme yani traktörün tarlaya girmesi, zengin köylüleri daha da zenginleştirirken küçük köylüyü ya emekçi konumuna getirmiş ya da kentlere doğru göçe zorlamıştır. Sonuç toplumsal alanda gelir eşitsizliği ve kentlerde ciddi bir gecekondulaşma sürecidir. Ancak tarımda yaşanan mekânikleşme özellikle sanayi bitki üretiminde artışa neden olup özellikle tekstil sektörünü büyütürken köyden kente başlayan göç ve kamu talebi de inşaat sektörünü geliştirmiştir. İhracat ve ithalat artarken yaşanan tarımsal ürünlerin fiyatının düşmesi, buna rağmen tarımsal meta fiyatlarını artması tarımsal ürünü ihraç eden ama sanayi metasını ithal eden Türkiye için krizin sinyalinin vermiştir. Bu durum ülke içinde zengin köylülerin ve tarımsal ürünlerin pazarlanmasına yardımcı olan ticaret burjuvazisinin daha da zenginleşmesinin ve yabancı yatırımcılarla birlikte yeni yatırımlar yapmalarının önünü açmıştır. Üretimde yaşanan düşüşler nedeniyle fiyatlar yükselirken yeniden karaborsa döneminin başladığı Türkiye'de krizi çözmek için ithalata kolaylıklar getirilmiş ve devalüasyon yapılmıştır. Bütün bu girişimlerin sonucu, yerli üretim ve emeğin yabancı üretim ve emek karşısında değer kaybetmesidir. 1961-1979 yılları arasında ithal ikameci bir ekonomi politikası izlendiğini ifade eden Bahçe ve Eres, bu dönemde kendine yeten bir ekonomi

yaratılmaya çalışıldığını, ithalatı yapılan malları üreten sektörlerde ikame yoluna gidilerek yerli üretim için çalışıldığını belirtir. Hızlı sanayileşme, sanayileşmenin getirdiği özel sermaye birikimi ve özel ve kamu da istihdam artışı ve büyüyen dayanıklı tüketim malları talebinin yaratılmasıyla şekillenen bu dönemde ithalat bağımlılığı azalmıştır. Ücretlerde artış yaşanmış, tüketimde çeşitlilik başlamış ve refah düzeyi artmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olarak nitelendirilen 1961 anayasası uygulanmış ve egemen bloğun karşısında yer alan işçilerin örgütlenmesinin önü açılmıştır. 1970'lerin ikinci yarısında alınan dış borçların ödenemez bir duruma gelmesi, bazı sektörlerin ve sermayenin bazı kesimlerinin vergi dışında tutulması ve bunun sonucunda kamu kesiminde sürekli açığın verilmesi, dünya çapında yaşanan petrol krizinin sonucu olarak artan borçlar buna karşılık ihracatın düşüşü ve döviz rezervinin yokluğu ciddi bir krize neden olmuştur. Krizle birlikte kıtlıklar, karaborsa, ücretlerde düşüş, işçi örgütlerinin karşısında ekonomide tıkanma başlayınca işçilerin haklarını aramak için ellerinde bulundurdukları özgürlük ortamından duydukları rahatsızlığı yüksek sesle dilendirmelerine karşılık sermayedarların örgütlenmesi ve etkilerini giderek artırması sonucu ortaya ülke genelinde başlayan iç çatışma hâkim olmuştur (Bahçe ve Eres, 2012, s. 22-50). Bu dönemin ortaya çıkardığı toplumsal ve ekonomik krizi ortadan kaldırmak için çok ciddi sonuçlar doğuran iki girişimde bulunulmuş ve Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Bunlardan birincisi 24 Ocak Kararları ile başlayan yeni bir ekonomik model olarak serbest piyasa ekonomisi uygulaması ikincisi ise 1980 darbesidir.

Türkiye'nin içine girdiği bu yeni dönemi Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak* adlı çalışmasında nasıl iki farklı şekilde okuyabileceğimize dikkat çeker:

Bir yandan bir baskı ve yasaklar dönemi, diğeryandan yasaklamaktansa dönüştürmeyi, yok etmektense içermeyi, batırmaktansa kışkırtmayı hedefleyen daha modern, daha kurucu, daha kuşatıcı denilebilecek bir kültürel stratejinin kendini varetmeye çalıştığı yıllar. Bir yandan bir red, inkâr ve bastırma dönemi, diğeryandan insanların arzu ve iştahının hiç olmadığı kadar kışkırtıldığı bir fırsat ve vaatler dönemi. Bir yanda söz hakkı engellenmiş, susturulmuş Türkiye vardı, diğeryanda söze yeni kanallar, yeni çerçeveler sunan bir “Konuşan Türkiye”. İnsanların, politik yükümlülüklerinden kurtuldukları bir hafifleme ve serbestlik dönemi. ... Siyasi baskılarla vitrinlerin ışıltısı, savaşın dehşetiyle taşranın kültürel yükselişi, işkenceyle bireyselleşme çağrıları, susma zorunluluğuyla konuşma iştahı... 80’lerde aynı sahneyi paylaştı (Gürbilek, 2007, s. 8-9)

Gürbilek bu saptamalarıyla, Türkiye’nin 1980’lerini yasak, baskı, şiddet, içe kapanma ve korku ile birlikte serbest piyasa ekonomisi, neoliberal politikalar ve muhafazakârlık üzerinden bir “özgür toplum” olarak okuyabiliriz. Bu çalışma, temel meselesini anlatmak için ekonomi politikaları üzerinden şekillenen bir Türkiye okuması yapmıştır.

“Büyük bir reformcu” ve “tabu kırıcı”, “karşı devrimi” şahikasına vardiran, “toplumu derin bir ahlak erozyonuna uğratan kişi”(Bora, 2005, s. 595) olarak Turgut Özal, 12 Eylül askeri darbesinden sonraki ilk sivil hükümetin başı olarak bir taraftan demokratik hayata diğeryarftan da ekonomik kalkınmaya yaptığı vurgu ve icraatlarıyla Türkiye’yi bugünlere getiren yolu çizmiştir. 12 Eylül askeri darbesinden önce DPT müsteşarı olarak aldığı 24 Ocak Kararları ile adından bahsettiren Turgut Özal, sıkıyönetim iktidarı boyunca da bu kararların uygulanmasında ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı sıfatı ile etkili olmuştur. 24 Ocak Kararları ile sermayenin rekabet gücünü artırmak için ücret maliyetleri baskılanmış, kamu kaynakları sermaye lehine ve emek aleyhine değiştirilmiş, devalüasyon yapılmış, kamu yatırımları üretimden çekilerek alt yapıya yönelmiş ve sanayileşme hedefleri

rafa kaldırılmıştır (Bahçe ve Eres, 2012, s. 51). 24 Ocak Kararları ile devletin ekonomik alandaki etkisini azaltarak bireylere girişimcilik özgürlüğü veren ithalat ve ihracat kapılarını serbest geçiş için ardına kadar açan Turgut Özal, ekonomide verilen özgürlükleri siyasal ve toplumsal hayat alanlarına da taşıyarak dünyanın geri kalan kısmı ile Türkiye'nin de neoliberal politikaların ve yeni sağ ideolojinin etkisi altına girmesini sağlamıştır. Özal'ın serbest piyasa ekonomisi ile siyasal demokrasiyi bir bütün olarak gördüğünü belirten Bora, 24 Ocak Kararı ile başlayan bu sürecin “Türkiye ekonomisinin devletçi himayeci kayıtlardan soyunarak ‘sahiden’ kapitalistleşmesine ve global kapitalist ekonomiyle bütünleşmesine giden yolu açtığını” (Bora, 2005, s. 596) ifade eder.

Demokrasi reformunu gerçekleştirme ve ekonomik kalkınmayı sağlama söylemleri ile hareket eden Özal, ihracat dönük bir serbest piyasa rejiminin oluşturulmasını sağlayacak bu programla beraber, ithalat rejimini serbestleştirmiş, ihracata kolaylıklar getirmiş ve enerjiden, turizme, haberleşmeden ulaştırmaya kadar pek çok sektörde yatırımlar yapılmasının yolunu açmıştır. Ancak bu yeniden yapılanma projesi, toplumsal alanda yarattığı sonuçlar bağlamında hiç iç açıcı olmamıştır (Bora, 2005, s. 596-597). Korkut Boratav'ın da belirttiği gibi (2004, s. 9) gelir dağılımının sermayenin lehine ve emekçilerin aleyhine işlediği bu süreç, günümüze kadar toplumsal gruplar arasındaki uçurumun açılmasına ve kazananlarla birlikte sürekli büyüyen bir “kaybedenler kulübü” nün oluşmasına, toplumsal farklılıkların giderek derinleşmesine ve gözler önüne serilmesine neden olmuştur. 1980'lerle birlikte başlayan süreçte Özal'ın da yanında durduğu kazananlar grubunu özellikle sanayi, inşaat ve ticaret sektöründekiler oluşturmuştur. Ayrıca hizmet, medya, finans, enformasyon gibi yeni sektörler ve buna bağlı meslekler ortaya

çıkılmış ve orta ve üst derece yöneticiler de hızla kazananlar grubuna eklemlenmiştir. Sermayenin kazanmaya başladığını en iyi anlatan sözlerden biri TİSK Genel Başkanı Halit Narin'in "Bugüne kadar hep işçiler güldü, şimdi sıra bizde" (Savran'dan aktaran Yurtoğlu, 2010, s. 76) ifadesidir. Özal'ın 1980'li yıllardaki popülist söyleminde bürokratların, devletin sırtından para kazanan sanayici iş adamlarının ve karaborsacıların kaçakçıların karşısında dürüst ve alın teriyle çalışan iş adamları dışında iyi malı ucuza alma hakkı olan tüketici-vatandaş ile verimsiz ekonominin altında ezilen bir orta direk vardı. Bu durumda yapılacak şey, kenarda kalan ve desteğini almak zorunda olduğu *ortadireğin* kültürel ve ekonomik sorunlarına vurgu yaparak (Özkazanç, 2012, s. 89-90) girişimciliği, bireyciliği ve tüketimi ön plana çıkartan ekonomizm ideolojisiyle onları sisteme ve ekonomiye entegre etmeye çalışmak oldu. (Atılğan, 2012, s. 353). Ancak Özkazanç, 'ortadireği güçlendirme' fikrinin Özal'ın iktidar yıllarında aşındığını çünkü birikimin sermaye lehine ciddi şekilde dönüştürülmesiyle sınıf bilinçleri yükselen, özgüvenleri artan ve yaşam tarzları popülerleşerek iktidar bloğuna eklemlenen gruba karşılık köylülerin, kentlerde çalışan işçi ve kamu görevlilerinin dışlandığını belirtir (Özkazanç, 2012, s. 90, 91). Özal döneminde ortaya çıkan yeni meslekler ve onu icra edenlerin oluşturduğu üst orta sınıfla orta sınıfın içinde bulunan kamuda çalışan memurlar ve özel sektördeki ücretliler arasındaki fark gittikçe artmaya başlamıştır. Kandiyoti'nin de belirttiği gibi (2003, s. 19) Özal döneminde orta sınıf içinde ciddi ayrımlar ve farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Bu farklılıkların oluşmasında toplumsal olarak buldukları yerlerden çıkarak yükselişe geçen ve orta sınıf içine yerleşen grupların da rolü vardır. Bu gruplardan biri, 50'lerle birlikte kente gelip çeperlere yerleşen ve 80'lerde artık kentin içinde kalan arsa ve evlerini kat karşılığında müteahhitlere

satarak ciddi kazançlar sağlayan ve zaman ilerledikçe servetlerini büyüten *yeni zenginlerdir*. Diğer grup, Özal'ın liberal muhafazakâr ve milliyetçi görüşleri ve izlediği politikalar sayesinde çevreden merkeze doğru kayan, İslami değerler ve yaşam tarzı ile kendini tanımlayan ve taşradan kente gelen *İslamcılar'dır*. Özal'ın desteklediği bu kesim, bir yanda iş dünyasına adapte olurken diğer yandan bürokrat olarak yönetimin içinde yer alamaya başlamıştır. Bu merkeze akış, özellikle 90'ların ikinci yarısında Refah Partisi'nin ve 2000'lerde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi iktidar olduğu dönemde de devam etmiştir. İslamcı ve muhafazakâr olarak nitelendirilen bu hükümetler, izledikleri politikalarla, ellerindeki imkânları kendilerine yakın olan farklı sınıflardaki seçmenlerinin lehine kullanarak zenginleşmelerini sağlamışlardır. Sayıları giderek artan ve kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan bu grup, İslami orta sınıfı oluşturmuştur. Uzun yıllar merkezde görünmeyen muhafazakârlar, bu dönemde hem zenginleşmeleri hem de sayılarının giderek artmasıyla laik kesimden ayrı, İslami görüşe uygun bir yaşam için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılayacakları eğitim, tekstil, turizm, finans sektörlerine yatırım yaparak kendi yaşam alanlarını kurmuşlar ve cemaat bağları ile birbirlerine bağlanmışlardır.

Kaybedenler kulübünü yukarıda sayılanların dışında kalanlar oluşturmaktadır. Genel olarak ücretli kesim ve kırdan kente çeşitli nedenlerle göç edenler, enformel işlerde çalışanlar vb.. Kent yoksulları olarak adlandırabileceğimiz bu grup, genellikle kentin çeperlerinde bulunan ve sayıları gittikçe artan şehrin altyapısında yoksun, çoğu hijyen koşulundan muaf, sağlıksız gecekondularda yaşamaktadır. Genellikle aynı kenti paylaştıkları kazananlarla yaşam alanları, koşulları ve tarzları birbirinden

tamamen farklı olsa da bazı durumlarda kaybedenler ve kazananlar aynı yerde farklı iki hayat sürdürmektedir⁹.

1980'leri anlatırken değinilmesi gereken ve ekonomide kriz yaratan olaylardan biri de bankerlerle ilgilidir. 1980'lerde içinde bulunulan sıkıntılı ekonomik durumu aşmak isteyen yönetim, faizleri serbest bırakarak insanların "yastık altı" birikimlerini bankalara toplamaya çalışmıştır. Bankalarla çalışan ve halktan yüksek faizlerle para toplayan aracı konumundaki bankerler, denetimsiz para toplamanın sonucunda batmış kimisi topladığı paralarla yurtdışına kaçırmıştır. Bunun sonucunda Türkiye ilk kez bankaların batışını görmüş, yüksek faiz nedeniyle bir koyup dört alacağını düşünen pek çok emekli ve çalışan kurtulması zor bir ekonomik darboğaza düşmüştür.

1990'lı yıllarda, gelişen bankacılık sektörü, tüketim toplumuna uygun bir şekilde elinde olanın fazlasını harcamanın yolunu açan tüketici kredileri ve kredi kartlarını Türk insanına armağan etmiştir. 1970'lerde Türkiye'ye girdiğinde sadece ayrıcalıklı bir sınıfa ait olan kredi kartları yaratılan tüketme arzusuyla elinde olmayan parayı harcayan ve sürekli borç ödeyen bir kesimin oluşmasına neden olmuştur. 2000'li yıllarda hala etkisi devam eden kredi kartı çılgınlığı ve yarattığı sonuçlar sokak röportajlarında cüzdanının içinden üç-beş kredi kartı çıkan vatandaşın isyanı ile ortaya konmuştur. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz, dövizde ve banka faiz oranlarındaki artış ve enflasyon oranının %147 oranına çıkması döviz, kredi ve kredi kartları ile uzun dönemli borçların altına girenlerin çöküşüne neden olmuştur. Krizin arkasından alınan 5 Nisan Kararları temel gıda maddelerine zam yaparak, tarımdaki sübvansiyonu kaldırarak, kamu personelinin ücretlerini dondurarak çalışan

⁹ Bkz. Gül Özyeğin'in, Başkalarının Kiri Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri.

kesime ciddi zarar vermiş, kitlerin özelleştirilmesi ise insanların işsiz kalması sonucunu doğurmuştur. Kredi kartları borcu nedeniyle bankalarla davalık olan, hapis yatan ve hayatını kaybeden insanlar 80'li yıllarda başlayan sürecin sonuçları olarak 90'larda ve 2000'lerde haberlerde kendilerine sık sık yer bulmuştur.

1980'lerle başlayan muhafazakâr burjuvanın yükselişi 2002 seçimleriyle iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kamu ihalelerinin gerçekleştirilmesinde yaptığı değişiklikler ve özelleştirmelerle zirveye ulaşmıştır. İslami kimlikleriyle öne çıkan bu Anadolu sermaye grubu, kendi örgütlenmesini yaparken iktidar da iş dünyasıyla o güne kadar olmayan organik bağı kurmuştur (Atılğan, 2012, s. 357-358). AB uyum süreci için yapılan pek çok değişiklik, ülke ekonomisinde görünürde bir büyüme sağlamıştır. Bu büyüme görünürde bir büyümedir çünkü işsizlik oranı artarak varlığını korumaktadır. Hızlı bir özelleştirme hamlesiyle KİTler satılırken kamu hizmeti veren kurumların hizmet yapılanmasında da ciddi değişiklikler yapılmış ve çalışan kesimin üzerine yeni yükler getirilmiştir. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi nedeniyle tüketim harcamaları artarken dış kaynakların ülkeye girişi tüketim çılgınlığını da körüklemiş buna karşılık ücretlerde artışın olmaması tüketimi karşılamak için borçlanmaları artırmıştır. Bu borç batağından çıkmak için bir taraftan bankalar devreye girerken diğer taraftan kaynağını aslında kamudan alan yardımlaşma ve dayanışma vakıfları, işsiz kesimin hayatını devam ettirmesi için sisteme eklenmekte ve bu yardımlarla hayatlarını devam ettirenler cemaat ilişkilerine girerek muhafazakârlaşmaktadırlar (Bahçe ve Eres, 2012, s. 63-64).

30 yıllık süreçte toplumsal farklılaşmaya yol açan nedenlerden biri ekonomik ve siyasi politikalar ise diğeri bu farklılaşmayı körükleyen medyadır. Siyasi ve

ekonomik bir güce sahip olan medya, 90'larda özel yayıncılık yasağının kalkmasıyla toplumsal alanda meydana gelen değişikliklerde önemli rol oynamıştır. Özkazanç, medya sahiplerinin kendilerini, neoliberal düzenin ihtiyaç duyduğu ahlaki ve kültürü topluma taşıyan aristokratlar olarak gördüklerini; alt, orta ve yeni orta sınıfın medya dolayısıyla örgütlendiğini ve bu örgütlenme çabasının tüketim ve girişimcilik üzerinden tanımlanan birey fikri etrafında şekillendiğini; özellikle yeni orta sınıfı bir cemaat hatta kast olarak belirleyip alt sınıfla aralarına ekonomik ve kültürel olmak bir yana fiziksel ve mekânsal olarak aşılması mümkün olmayan mesafeler koyduklarını belirtir (Özkazanç, 2005, s. 643).

Medya bu süreçte, yeni dönemin talep ettiği “yeni bir insan” yaratmak için görev başındadır. Yenal ve Ahıska bu “yeni insan”a iktidar stratejilerinin yatırım yaptığını ve bu insanın korkularının harekete geçirilerek bireyselleştirildiğini ifade eder. Bu bireyselleşme sürecinde ona en çok yardım edecek olan, o zamana kadar Amerikan pazarlarında tezgâh altlarında satılan ve orta direğin hayal etmesinin bile imkânsız sayıldığı ama uygulanan ekonomik kalkınma paketi ile açılan ithalat kapısından içeri girerek vitrinlerde sergilenen sigara, çikolata, alkollü içki, şarküteri ürünleri, nescafe, markalı parfümler, saatler, gözlükler gibi tüketim ürünleridir. Orta direğin sadece görebildiği bu ürünlerin reklamları, ürüne sahip olabilecek sınıfları seçkinler, özel kişiler ve zenginler olarak diğerlerinden ayırmış ve onlara bu malları tüketerek bir ayrıcalık kazandırmıştır. Bu dönemde reklamcılık sektörü hızla gelişmeye başlamış ve Amerikan şirketleriyle ortaklıklar kurularak “Batı insanının zevkini Türk halkına adapte” etme görevine başlamıştır (Bali, 2009, s. 27, 28, 31). Tüketim toplumunda reklamcılığın ve ilgili uygulamalarının “kültürümüzün her tarafına yayılmış olan bir retorik biçimi” olduğunu ve reklamcılığın yalnızca

kültürün "sembolik ve ideolojik içeriğini değil, aynı zamanda onun ethosunu, dokusunu ve bir bütün olarak yapısını da" biçimlendirdiğini belirten Halaçoğlu, reklam metinlerinde kullanılan/sunulan "semboller, kozmolijler, değerler, normlar ve idealler"le düzenlenen kültürel sitemlerin, bireysel düzeyde de "bilişsel ve duygusal haritalar" yaratarak kültürel yaşamı düzenlediğini ifade eder (Wernick'den aktaran Halaçoğlu, 2009, s. 313)

1980 ve 1990'lı yılların tüketim kültürü açısından en önemli özelliğinin, reklamlarda ve diğer medya metinlerinde tüketicinin kendisinin ve benimsediği yaşam tarzının ön plana çıkarılması olduğunu, reklamların bir mal ve hizmet satın alırken aynı zamanda bir hayat tarzı satın alınmasını teşvik ettiğini belirten Dağtaş ve Erol, "Daha önceki dönemde, kim ve nasıl bir kişi olunduğunun, sahip olunan etik, politik ve varoluşa ilişkin seçim ve kesin karara bağlıyken; günümüzde kimliğin, bireyin nasıl görüldüğüne, imajına ve stiline ilişkin olduğunu ifade eder. Bu durumun kaynağı ise, medyanın insanlara tüketerek daha iyi bir yaşam tarzı, haz, mutluluk, arzu tatmini, kimlik ve kendini gerçekleştirme umudu sunan medya kültürüdür (Featherstone ve Kellner'dan aktaran Dağtaş ve Erol, 2009, s. 170).

1990'larda hızla yaşanmaya başlayan küreselleşme de tüketim toplumunun yaratılmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Küreselleşme, o güne kadar bilinmeyen ve bulunmayan pek çok yabancı ve egzotik ürünün vitrinlerde ve raflarda sergilenmesine neden olmuş, ithal-lüks mallarla "özgür tüketiciler"i buluşturmuştur. Reel olarak bu lüksle buluşabilecek toplumsal gruplar belli olsa da zengin ve lüks bir hayatın ne olduğu ve nasıl yaşandığı özel televizyon kanalları, radyolar ve sinema aracılığıyla herkese duyurulmaya başlanmış ve 90'ların başından itibaren Batı tarzı hayatın gösterildiği televizyon dizilerinden ve filmlerinden etkilenen ve bu hayat

tarzına özlem duyan genç bir kuşak yetişmeye başlamıştır (Bali, 2009, s. 31). Medya aracılığı ile dolaşıma giren mallar, reklamlar sayesinde kullanım değerlerinin ötesinde anlamlar kazanmış, Featherstone'nun da belirttiği gibi (1996, s. 39) mallar, kullanım değerlerinin ötesinde yapay bir anlam kazanarak bir dizi kültürel çağrışımlar ve yansımalar silsilesini üstlenecek şekilde özgürleşmiştir. Bu dönemle birlikte, bir arabanın hayata kattığı heyecandan, satın alınan bir sabunla güzelleşen ve gençleşen ciltlerden, parfüm kokusuyla insanların etkilendiğinden, sahip olunan "ideal ev"le, beyaz eşyalar ve mobilyalarla kavuşulan lüks ve ayrıcalıklı hayatlardan bahsedilmeye başlanmıştır. Medya, tüketimin yok ve ziyan etme anlamını bulanıklaştırıp tüketimi, doyum sağlamanın, diğerlerinden farklılaşmanın, bir gruba ait olduğunu göstermenin ve haz sağlamanın tek yolu olduğunu kabul ettirme konusunda başarıyla yol almıştır.

Küreselleşmenin sınır tanımayan hızı, her tür malın sınırı aşır tüketicilerle buluşmasını sağlarken yerli ve yabancı yatırımlardaki artış ve kitlesel meta üretiminde yaşanan gelişmeler, bir taraftan malların ucuzlamasını diğer taraftan aynı ürünün ihtiyaç ve isteklere göre çeşitli fiyat aralığında üretilmesini sağlar. Serbest piyasa ekonomisine geçişle başlayan, küreselleşme ile devam eden dünya kapitalizmi ile birleşme ve kendi kendine yeten, ürettiği kadar tüketen bir toplumdan ürettiğinden fazlasını tüketen ve tüketerek kim olduğunu gösteren tüketim toplumuna geçiş süreci, her kesimden insanın, medyanın sürekli yaydığı tüketme arzusuyla taçlanmıştır. Bu durum çeşitli mal ve hizmetleri tüketerek farklılığını ortaya koyamaya çalışan grupların diğerlerinden ayrışma çabasını geçersiz kıldı. Ancak bu gruplar diğer gruplarla aralarına koydukları mesafeyi yeniden tesis etmek için kedilerini farklılaştıracak ve ayrıştıracak birtakım stratejiler geliştirmeye başladı ve

sonuçta Ayşe Öncü'nün de belirttiği gibi sınıflar arası hem fiziksel-mekânsal hem de kültürel bir ayrışma ve parçalanma oldu (Öncü, 1999, s. 34)

80'lerde başlayan sürece 90'lı ve 2000'li yıllar eklenince ortaya siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal müdahalelerin sonucunda bireyciliğin geliştiği, rekabetin arttığı, “köşeyi dönmenin” bir amaç haline geldiği, cemaat bağlarının önemli olduğu, toplumsal sınıfların kendi içlerinde bile farklılaştığı, parçalı, aidiyetini ve farklılığını üretmekten çok tüketerek ortaya koyan bir Türkiye çıkmaktadır.

2. Mekân

2.1. Tüketirken Üreten Mekân

Nesnelerin, varlıkların ve canlıların (hayvanlar, bitkiler, bireyler) hem yaşamsal hem de kamusal alandaki özel konumlarına işaret eden mekân kavramı, fiziki bir olgu olarak algılansa da (Helvacıoğlu, 2003, s. 139) anlaşılmasında ve anlamlandırılmasında kültürel, toplumsal, ekonomik ve psikolojik süreçlerin işe koşulduğu daha geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Dolayısıyla mimarlıktan antropolojiye, sosyolojiden iletişime ve psikolojiye kadar pek çok sosyal bilime konu olmaktadır. Mekânın, sabitlik ve düzen belirtisi ile tanımlanan “yer”den (Işık, 2009, s. 21) farkı, içinde bulunan varlıkların ve dolayısıyla mekânın hareketliliğidir. Herhangi bir yerin, her zaman onu tanımlayan, çoğu kez bilinçsizce, farkında olunmadan kullanılan dil (sıfat, sözcük, tanımlama, ölçüm, kavram) aracılığıyla mekânsallaştığını belirten Helvacıoğlu, o yerin toplumsal, sınıfsal, bilimsel ve hiyerarşik düzenleme ile iç içe olduğunu ifade eder (Helvacıoğlu, 2003, s. 140). Alver, toplumsal olaylara ve insani hallere sahne olması, hatta bu olay ve hallere yön

ve şekil vermesi bakımından mekânın sosyolojik bir olgu olduğunu belirtir (2007, s. 18). Mekânı fenomenolojik açıdan “... yaşamın hammaddesi olarak ve dolayısıyla bir nicelik olarak” değerlendiren Bilgin, mekânın, insan eylem ve etkinlikleri için gerekli bir donatım, bir hammadde olduğunu belirtir ve bir mekâna sahip olan insanın, o mekânı kendine ait hale getirdiğini, insanın mekânla mekânın da insanla var olduğunu; insansız mekânın, yaşayan bir mekânın özelliklerini ve anlamlarını taşıyamayacağını; insanın mekânı düzenlediğini, organize ettiğini ve diyalektik olarak diğerlerinin mekânına ve/veya çevreye göre farklılaştırdığını ifade eder (Bilgin, 2011, s. 174-175).

Mekânın kavranması ile ilgili yaklaşımları üç dönemde ele alan Şengül, ilk dönemde mekânı insan davranışlarını belirleyen bir etmen olarak gören Chicago Okulu'nun düşüncesine işaret eder. İnsanların ve cemaatlerin oluşum hikâyelerinin mekân dinamiklerine göre anlaşıldığı bu yaklaşımla mekân fetişleştirilmiştir. İkinci dönem, mekânın sosyal olgu olma yönüne dikkat çeker ve kent dolayımında bunu değerlendirir. 1980'lerden sonra kendini gösteren üçüncü dönem, sosyal ilişkiler ile mekânsal yapılar arasında etkileşim bulunduğunu ve mekânın, toplumsal olaylara ve insani hallere sahne olup onu şekillendirdiği (aktaran Helvacıoğlu, 2003, s. 139) anlayışını getirir.

Mekân ve insan arasında bağ kuran şey, mekânların duygu üretme potansiyelleridir. İnsanlara ve onun eylemlerine gerçekleşmek için bir alan sunmanın dışında mekân, fiziksel özellikleri nedeniyle de insanlarda birtakım duyguları yaratır. İnsanla, yerler veya ortamlar arasında hissi bir bağ olduğunu belirten ve bu bağı *yerseverlik* olarak tanımlayan Tuan, mekânsal kategorilerin nasıl güçlü duygusal çağrışımlar içerdiğini gözlemleyerek açık uzamın özgürlüğü, macera vaadini, ışığı,

kamu alanını, kişisel olmayanı ve değişmeyen güzelliği; kapalı uzamın ise rahmin güvencesini, özeli ve karanlığı imlediğini ve yerlere ait bu kültürel anlamlar nedeniyle belli duygular yaşamaya meyilli olduğumuzu ifade eder. “Yerler, sevecenlik, umut ve nostalji yaratabildikleri gibi ürküntü, iğrenme veya korku da yaratabilirler (aktaran Lupton, 1998, s. 224) Mekân ve insan arasındaki ilişkiyi mekânda oluşan anlam üzerinden duyguyla ilişkilendiren bir başka isim Sennett’tir. Sennett'e göre mekânda oluşan anlamın nedeni, duygudur. Yani mekânla insan arasında duygusal bir bağ bulunmaktadır; duygusallığın ortadan kalktığı yerde mekânı hissetmek, mekâna bağlanmak güçleşmektedir. Bu nedenle mekânın, düşünsel, kültürel, ekonomik, psikolojik, dinsel yani tüm yönleriyle bir yaşam alanı olduğu söylenebilir (Lupton, 1998, s. 224).

Duygu üreten ve anlam yaratan mekân, aynı zamanda onunla bir şekilde ilişkiye girenler tarafından değerlerle donatılır. İster kamusal ister özel olsun herhangi bir mekân, ona duygu ve anlam yükleyenlerin ve sahip olanların dünya görüşlerinden ve hayat tarzlarından da bağımsız değildir. Bu haliyle bir statü göstergesi ve farklılaşma aracı olarak kullanılabilen ve bir göstergeye dönüşen mekân, toplumsal ve kişisel tarihin, kimliğin okunabildiği bir alan haline gelir. Farklılaşma, kendini ötekinden ayırt etme, ister istemez bir kimlik seçimini gerekli kılmaktadır. Biz-öteki yahut ben-başkası ayrışmasına dayanan kimlik üretiminde mekân (Alver, 2007, s. 100), birbirlerine kültürel, ekonomik ve toplumsal sermaye ve yaşam tarzı bakımından benzer olanları ve olmayanları ayırarak etkili olmaktadır¹⁰. Kong ve Yeoh, mekân ve kimlik arasında iki türlü ilişkiden bahseder:

¹⁰ Türkiye’de de de 1980’lerden sonra zengin ve yoksullar arasında mekânsal bir ayrışmanın yaşanmaya başlaması ve Ayşe Öncü’nün İstanbul’un üst ve orta sınıflarının şehrin merkezinden, hava kirliliğinden ve kalabalığından kaçıp sakin, sağlıklı ve temiz yeni bir çevreye-şehrin dışına doğru

birincisi mekânın bizatihi kendisinin sahip olduğu kimlik ki her mekânın bir kimlikle ortaya çıkmasını anlatır ikincisi de kimliğin oluşturulmasında bir unsur olarak mekânın kullanılması. Kimlik oluşumunda mekân, bir taraftan Kong ve Yeoh'un dediği gibi kişinin kendini bir mekâna ait hissederek tarihsel kökeni hakkında bilgi vereceği gibi (Alver, 2007, s. 20) Goffman'ın gündelik yaşamı anlattığı çalışmasında (2004) açıkladığı gibi olmak istediği kişi olmasına yardımcı olacak bir sahne olarak kullanılarak da kimliğin kurulmasına yardımcı olabilir. Kişilerin sahip oldukları ya da olmak istedikleri yaşamların üzerine yazıldığı mekânlar, bu bağlamda sembolik bir sistemdir ve muhataplarının kendisini okuyarak anlamlandırmasına açıktır. Mekân, farklı yaşamların, geçmişin ve şimdinin, olunanın ve olunmak istenilenin işaret ve izlerinin okunabileceği duygu, değer ve anlam yüklü kültürel, kişisel, toplumsal, politik ve tarihsel bir alandır.

Bir kültür ve kimlik göstergesi olarak mekânın insani ve toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde değiştiğini ve yeniden üretildiğini ifade eden Alver, hayat tarzında ve toplumsal değerlerde meydana gelen değişmelerin farklı mekânları ürettiğini ve bu mekânsal ayrışmaların toplumsal yapıdaki tabakalaşma ve sınıfsal ayrımın göstergesi olarak ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel ve ideolojik vb. faktörlerle birlikte belirginleştiğini ve Lefebvre'ye atıfla mekânın bir ayna olduğunu ve bu ayndan toplumsal değişimleri okumanın mümkün olduğunu vurgular. Dolayısıyla mekânın bir ifade aracı olduğunu, pratik ve sembolik olarak okunabileceğini söylemek mümkündür (Alver, 2007, s. 22, 26, 33).

hareket edişinin ve Avcı'nın (2009) 1980'lerden sonra kamusal arenada görünürlükleri artan İslami kesimin dünya görüşüne uygun olarak tasarlanan tatil mekânlarını anlatıldığı çalışması mekân aracılığıyla gösterilen kimlik farklılıklarına örnektir.

Mekân, modern dönemde içi doldurulması gereken bir boşluk olarak kavranmaktadır (Helvacıoğlu, 2003, s. 140). Böylesi bir kavrayış, mekânın verili bir anlamı olmadığını, anlamının yeniden ve yeniden yaratıldığını dolayısıyla kurgusal ve üzerine mücadele edilebilir olduğunu gösterir. Lefebvre'nin "ideolojinin başlı başına toplumsal mekân üzerine bir söylemden ibaret olduğu söylenebilir" ifadesi (aktaran Bertram, 2012, s. 40), toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda köklü değişiklikler yapmak isteyen projelerin neden mekân üzerine mücadele ettiğini anlamak için yararlı görünmektedir. Harvey'de "toplumu değiştirmek isteyen herhangi bir proje, mekânsal ve zamansal anlayışı ve pratiklerin dönüşümünün karmaşık ağını kavramak zorundadır" (aktaran Alver, 2007, s. 35) ifadesiyle bu durumu desteklemektedir. İktidar, yönetim erkini ele geçirdiği andan itibaren mekân düzenlemesine girişmektedir. Bu bağlamda mekân, iktidarın gücünü gösterdiği bir alandır. Üstelik sadece kamusal alanların değil, özel-kamusal ayrımında özel alan olarak düşünülen ev bile iktidarın düzenleme ve inşa etme gücünü gösterdiği bir mekândır. Reid'in çalışması (2005), 1957'de Sovyetler Birliği'nde "Bilimsel, teknolojik devrim" sloganıyla hareket eden Khurshchev rejiminin, toplumsal ilerlemeyi, bilimsel ve teknolojik ilerleme olarak kabul ettiğini ve teknolojiyi, insan yaşamının yararına kullanma düsturu ile hareket ederek kitlesel olarak yapılan evlerin "ideolojiden uzak" özel alanın kalbi mutfakların ve mutfak işlerinin de rasyonellik ve bilimsellik ideolojisi ile şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Erken dönem cumhuriyet Türkiye'sinde de Atatürk'ün, Ankara'da apartmanların nasıl yapıldığını görmek için yaptığı geziler ya da "erkeklerin devlet kurarken, kadınların aile kurması" (Sancar, 2013) için tasarlanan "cumhuriyet evi" bu bağlamda düşünülebilecek örneklerdir. Bu örneklerden hareket ederek mekânın

Foucault'nun dediği gibi gücün kurumsallaşmış ve inşa edilmiş görünümleri olduğunu söylemek doğru olacaktır (aktaran Alver, 2007, s. 40).

Meknn boşluk olarak kavranması, mekân ve kapitalizm arasında ilişki kurmak için de bir kapı aralar. Bu iki kavram arasındaki ilişki bir yandan mekânın doldurulması gereken bir boşluk ve sürekli yaratılan bir şey olarak kavranıyor olması bir yandan da sürekli yeni mekânların üretilmesi ile ilgilidir. Boşluğun ancak birşeylerle doldurulabilecek olması, satın alma yani tüketme, sürekli yaratılabilir olması ise mevcut mekânın iinin kısmen veya tamamen değiştirilerek yenilenmesi anlamına gelir. Kapitalist sistem, kendi devamlılığı için varolanı yok eder ve yenisini tesis etmek için üretim yapar. Bunu yaparken de güçlü bir araç olarak kendi yarattığı trendleri ve modayı kullanır. Çeşitli değerler, duygular, anlamlar ve hayallerle çerçevelenen yeni yaşam tarzlarına uygun mekânlar, bu yaşam tarzına sahip olmak isteyenler için tasarlanır ve onların hizmetlerine sunulur. Bu anlamda evin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Peki, aslında ev nasıl bir mekândır?

2.2. *Eve Bakmak...*

Ev, orlu'nun da belirttiği gibi (2008) "tek heceli, gösterişsiz, çelimsiz, cansız, küçücük bir sözcük" (s. 5) ama anlamı, bir çırpıda söylenemeyecek kadar çok ve geniştir. İçinde sayısız hayatın var olduğu ve sürdüğü, ilişkilerin yaşandığı, anlam yüklü, yaratılan ve yaratan bir mekân olarak evin tarihini insanın varlığıyla başlatmak yanlış olmasa gerekir. Ev, insanın barınma ve dışarıdan gelen tehlikelere karşı korunma gibi çok temel ihtiyaçlarına cevap veren bir mekândır. Zaman geçtikçe, sadece bu ihtiyaçları karşılamanın ötesine

geçmiş, insan hayatı karmaşıklaştıkça bölünmeye başlamış “tek göz bir oda” olmaktan çıkıp hem fiziksel bir mekân olarak evin kendisi büyümüş ve karmaşıklaşmış hem de işlevleri ve anlamları artmıştır. Kimisi için kaçıp kurtulunması gereken bir mekân, kimisi için kendisi gibi olabildiği bir özgürlük mekânı, kimisi için “kişisel kabuk” olarak tanımlanan ev, hiç bir zaman sadece mimari bir terim olmamıştır, çok katmanlı ve anlamlı yapısıyla evi, iddiasız ama içerdiği anlamlar ve semboller bakımından çok karmaşık bir yapı olarak değerlendiren Edgü’nün (2009, s. 72) saptamasına kaynak olacak şekilde sosyolojiden antropolojiye, mimariden felsefeye, psikolojiden iletişime, tarihten coğrafyaya, mühendislikten tıbbaya kadar neredeyse her alan, evle ilgilenmiş hem içi ve içindekiler hem de dışı hakkında pek çok şey söylenmiştir.

Ev deyince akla gelen ilk kelimenin sığınak olduğunu belirten Alver, “dışarıya, ötekine, yabancıya, düşmana, kaçılana kapalı” olarak nitelendirdiği evin, aynı zamanda “insana başkalarından uzak kalmayı, saklanmayı, gizlenmeyi” sağladığı için mahremiyet özelliği bulunduğunu vurgular (2007, s. 73). Evin dışarıdan gelecek her tür bilinmez ve tehlikeye karşı güven veren tarafı, onun bir sığınak olarak nitelendirilmesi “sert”, “yalıtkan ve dışarıya kapalı” olan yapısıyla ilişkilidir. Eguer, bu yapısına karşılık evin aynı zamanda dış dünya ile iletişimin temeli olduğu için etkinlikleri yapmaya izin verecek esnekliğe ve açıklığa sahip olması gerektiğini de ifade eder ve “[ev]in de bedenimiz kadar bize yararlı ve doyum kaynağı olmasını bekleriz. Bunun sonucunda habitat üzerinde bedenimizin “resmini” az çok yeniden üretiriz; beden hatalarımızı ve fizyolojisinin çizgilerini orada yeniden yaratırız” diyerek ekler (2013, s. 19). Benzer şekilde Lupton da evimizin ‘çağrışım, yaşantı ve tarihin karışımıyla

kendimizin kumaşına” dokunduğunu aktarır (Hope’dan aktaran Lupton, 1998, s. 229). Çoğu zaman bir sığınak ya da liman olarak kodlanan ev,

... günün zorluklarının ardından annenin/eşin sevgisinin güvenlik, bedensel ve duygusal yenilenme ve tazelenme sağladığı dışıl bir alan olarak; korunaklı, ağırlayıcı bir barınak olarak idealleştiriliyor. ... Nippert-Eng’in kaydettiği gibi: ‘öte yandan ev, özel bir alan olarak ‘kendimiz olabileceğimiz’, ayaklarımızı uzatabileceğimiz’, ‘bize bakan insanlar arasında gevşeyebileceğimiz’, ‘bütün eksiği ve kusuruyla’ bize karşı olmayan bir yerdir’. Sürdürerek şunları ekliyor: ‘Ev, ailemizin varlığının öngörülebilir sürekliliğini ve kim olduğumuzun kaydını uzun zamandır tutan (ve pek bağışlayıcı olmayan) belleğini aradığımız yerdir. Kendimizi, geçmişi, şimdiyi ve geleceği her şeyimizle en fazla nakşetmek istediğimiz yerdir’ (Nippert-Eng’den aktaran Lupton, 1998, s. 230).

Ev hakkında yukarıda söylenenler ve Bachelard’ın “[ev], bizim dünyadaki köşemizdir. Çok kez söylendiği gibi, ilk evrenimizdir” ifadesi, (Bachelard, 2008, s. 38) evin, “dünyaya fırlatılan insan” için önemini altını çizer. Ev, içinde yaşadığımız büyük evrenin minyatürüdür, bu büyük evrenin içinde olan ve yaşanan her ne varsa evde kendine yer bulur. Ev, insan hayatının her anının içinde ham maddi hem de manevi olarak var olmuş, insan değiştikçe bu kabuk da değişmiş ve ev çeşitli bağlamlarda “bitmeyen bir proje” olarak nitelendirilmiştir. Ev, bir taraftan Alkan Korkmaz ve Allmer’in de belirttiği gibi (2013) mekânın kullanıcısı ve şekillendiricisi olan bedenle ilişkisi, kesintisiz ve bitimsiz olduğu (s. 111) ikincisi, 20. yüzyılın ikinci yarısından beri kapitalist sistemin tüketim nesnelere birine dönüştüğü ve postmodern dönemin kimlikler üzerinde yaptığı etkinin farkında olan piyasanın, evi yeniden ve yeniden üretmeye başladığı için bitmeyen bir projedir. Bourdieu da ev sahibi olmanın hem “kalıcı ve aktarılabilir” bir mülk edinmek için para biriktirme hem de “biyolojik ve sosyal üreme” anlamında ikili bir proje olduğunu belirtir (Bourdieu’dan aktaran Eiguere, 2012, s. 104).

Ev projesi ile ilgili en büyük değişim, Susan Willis tarafından “dramatik kopuş” olarak nitelendirilen ev ile iş yerinin endüstrileşme süreciyle birbirinden ayrılmasıdır (1993, s. 103). Colin Campell’ın kapitalist endüstrileşmenin üretim ve tüketimde büyük devrim yarattığı argümanına benzer şekilde Peter Corrigan da (1997) kapitalist endüstrileşmenin aynı anda fabrika ve evi yarattığını belirtir. *Büyük Dönüşüm* olarak nitelendirilen bu dönemden önce üretim faaliyetlerinin çoğunun gerçekleştirildiği evde zanaatkârlar ve esnaflar vardır ve tüccarlar buraya gelerek alış veriş yaparlar. Kapitalist endüstrileşme, dışarıda-fabrikada çalışan ücretli iş gücünü ortaya çıkarır ve evdeki iş gücünü fabrikaya aktarır. Bunun bir zamanlar üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği evin yerine fabrikanın geçmesi anlamına geldiğini belirten Corrigan, evin anlamının da iş olmayan- ev/aile hayatı anlamına büründüğünü ifade eder (1997, s. 96-97).

Forty, 19. ve 20. yüzyılda evin farklı roller oynadığını belirtirken sığınak anlamındaki konut ile yuva arasında (house ve home) ayrım yaptığını ve ikincisinden bahsettiğini belirterek kültürel varlıkların içeri girmesiyle büyük bir dönüşümün başladığını ifade eder. Evdeki büyük değişimi, evin (konut) ahlaki refahın kaynağı rolünden fiziksel refahın kaynağı rolüne geçişle tanımlayan Forty, bu değişimle birlikte evin (yuva) bir güzellik mekânyken verimlilik mekânına dönüştüğünü vurgular. Forty, 19. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış iki pasajdan yaptığı alıntıyla o dönemki ahlaki değer ve güzelliğin yenilik, düzenlilik ve temizlik gibi anlamlara geldiğini ve bunların aile üyelerini canlı tuttuğunu, mutlu ettiğini, temizliğin ahlaki bir amaç olarak ortada olduğunu aynı zamanda duvarda asılı resimlerin, pencere önündeki çiçeklerin ya da güzel çini fayansların da güzellik bağlamında değerlendirildiğini, 20. yüzyılın ikinci yarısında da hâla

estetik ahlaki amaç olduğunu belirtir. 19. yüzyılda “*medeniyet meziyeti*” olarak kabul edilen ahlak, güzellik ve estetik gibi değerlerin gösterildiği yer olarak organize edilen evlerde en önemli oda, hobi odalarıdır (Corrigan, 1997, s. 98, 100). Hobi odalarının ortaya çıkmasının ve ev içinde önemli bir mekân haline gelmesinin nedeni, bu dönemde kadınların dışarıda ücretli bir işte çalışmaması ve el becerilerinin bulunmasının bir saygınlık göstergesi olarak kabul edilmesidir (Davidoff, 2012, s. 153). Forty, fiziksel refahın ve sağlığın bir meziyet, verimliliğin ise temel değer olduğu 20. yüzyılda evdeki en önemli yerin mutfak olduğunu belirtir. Evde yaşanan bu değişikliğin iyi davranışlar, dürüstlük, saygı gibi telkin edilen kolektif davranışlardan insan vücudunun verimli üretimine¹¹ doğru bir değişim olarak da görülebileceğini ifade eden Corrigan, 1990’larla birlikte evin iletişim ve etkileşimselliğin mekânı haline geldiğini, estetik, uyum (birlik) işlevsellik, ışığın önemi, keyif, kişilik ve sosyallik gibi temalar bağlamında evde, estetik, verimlilik ve memnuniyet temel değerlerinin birleştirilerek tasarlanan mutfak, oturma-yemek odası ve banyo gibi odaların önemli hale geldiğini belirtir (1997, s. 98-99, 103-108)

Corrigan'ın evde meydana gelen değişiklikler üzerine kurulu bu kısa tarihi anlatısı, kaynağını endüstrileşmenin olduğu kapitalist sistemden ve onun öngördüğü yaşam tarzından alır. Bu yaşamda işveren için en fazla verimi elde etmeyi sağlayacak her bakımdan sağlıklı çalışanlar, estetize edilerek değer katılmış ürünleri çalışarak satın alma gücüne kavuşmuş ve satın aldıklarıyla memnun ve tatmin edilen tüketicilere dönüştürülmüştür. Bu sistemin devamlılığı

¹¹ Bu üretim, bireysel olarak üretilen sağlıklı vücutların toplamda sağlıklı bireylerden oluşan bir ulus oluşturulması bağlamında düşünülmektedir. Bu düşünce genel olarak konut üretiminde ve tasarlanmasında kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Almanya’da üretilen işçi konutları ve bahçeli konutlar da bu bağlamda düşünülebilir.

için iş ve ev olmak üzere ikiye bölünmüş hayatta kişinin kendisine ait hissettiği tek yer olan evi de sistemin değerlerine göre şekillenmekten kurtulamamıştır. Kapitalist sistemin üzerine kurulu olduğu bitimsiz tüketim evle ilişkilendirilmiş ve ev, kendisi için sürekli para harcanan bir yer olarak kapitalizmle kurduğu ilişki dolayısıyla kimliklerin oluşumunda kullanılan önemli bir araç haline gelmiştir.

2.3. Postmodern Dönemde Evin Kimliği, Kimliğin Evi

Postmodern dönemin kimliklerin kurulmasında bir önceki dönemde kullanılan sabit kategorileri alt-üst ettiğini, kimliğin referans noktasında bir kayma yaşandığını ve bu dönemde tüketimin, kimliği kurmak ve göstermek için kullanılan önemli araçlardan biri olduğundan bir önceki bölümde bahsedilmişti. Featherstone, postmodern dönemde insanların üzerlerine giydikleri, evleri, sahip oldukları ya da olmadıklarıyla kim olduklarını ortaya koyduklarını belirtmişti. Bu bağlamda ev, bir taraftan bulunduğu muhitin sahip olduğu altyapı olanakları ve bu olanaklara sahip olabilen ayrıcalıklı insanları bir araya getiren özelliğiyle diğer taraftan da dekorasyonu ve donanımı ile bir ayırım aracı olmaya ve kimlik üretimine katkıda bulunmaya, sahiplerinin dünya görüşlerini, beğenilerini ve yaratıcılıklarını ortaya koymaya yarayan bir statü işareti olarak görülmeye ve değerlendirilmeye başlandı. Ancak, kapitalist sistemin evleri kimiksizleştirdiğini, ev ve sahibi ile arasındaki duygusal bağı koparttığı, sistemin, evin iyi ve kötü yanlarını ortadan kaldırarak onu “nötr” kıldığı belirtilirken (Kuban ve Çubuklu), Alver de “[e]vler, belirli bir yaşam tarzına koşullandırılmış tüketicilere sunulan standardize edilmiş değişim değerlerine dönüştüler. Evin insanla ilişkisindeki sahiçilik zayıfladı. (2007, s. 82)”

ifadeleriyle evlerin kitlesel olarak üretildiğine işaret eder. Bu çalışmada evin, kimliğin kurulmasında ve gösterilmesinde kullanılan önemli araçlardan biri olduğunu kabul ediyor ve bu kabulü temel olarak Randall ile Goffman'ın argümanları üzerinden tartışmaya açıyorum.¹²

Bizi Biz Yapan Hikâyeler'de (1999) Randall, Silvano Arieti'nin "yaratıcılık spekturumu" adını verdiği yaratıcılık skalasından bahseder. Bu skalanın bir ucunda Newton'un Picasso'nun ve Bach'ın bulunduğu "olağanüstü yaratıcılığa" sahip olanların, öbür "sıradan" uca gidildiğinde ise diğer herkesin bulunduğunu belirtir. Ama Randall, aslında herkesin yaratıcı olarak kabul edilebileceği özel bir alanın olduğunu ifade eder. Kariyer peşindeyken, aile yetiştirirken, mutfak dolabı yaparken ya da pazar rostosu için sos tasarlarırken yaratıcı olunabilir. Yaratıcılık kavramının böylesine genişletilmesinin onun demokratikleşmesini sağladığını ifade eden Randall, yaratıcılığı sadece yapabileceklerimizi değil olabileceklerimizi de içerecek şekilde genişletir ve bu tür yaratıcılığın olduğu evreni, Olma'nın yerine Oluşma'nın geçtiği bir evren olarak tarif eder ve bu evrenin özelliği olarak Herakles'in "evrenin tek değişmez özelliği, sürekli değişmesidir" sözüne atıfta bulunur (Randall, 1999, s. 33-35). Randall'ın argümanları, postmodern dönemde kimliklerin kurulması hakkında bir önceki bölümde söylenenleri desteklemektedir. Çünkü öz imaj, öz kavrama ve özgüven ya da kendini kabul etme, kendini keşfetme, kendini ortaya koyma ya da kendini gerçekleştirme, kendini tatmin etme, kendini başarma gibi terimlerle ifade ettiği benlik kavramını, "öz yaratım" anlayışıyla açıklamaya çalışır. Öz yaratım,

¹² June Freeman, *Making of Modern Kitchen* adlı çalışmasında, kullanıcıların standart olarak üretilen endüstriyel mutfaklarda bile çok küçük değişiklikler yaparak nasıl farklılıklarını ve yaratıcılıklarını ortaya koyduklarını göstermiştir.

benliği daha iyiye ya da daha kötüye doğru çeşitli araçlarla sürekli yeniden biçimlendirilen bir şey olarak görür. Benliğin öz yaratımı anlayışı, benliğin inşa edildiği, icat edildiği, imal edildiği ve kurgulandığı anlamını da içinde barındırır ve tüm bu süreçte insan aktif bir rol oynar. Belli bir tasarıma göre ve varolan malzemeler kullanılarak inşa edilen benlik için çevrede bulunan belli bir klişe, bir slogan, şu ya da bu modelin kısmi taklidi; çevredeki insanlardan ödünç alınan ya da içinde bulunulan kültürün esinlediği düşünce ve davranış repertuarı; güç, hakikat ve sevgiyle ilgili sorgulanmamış birtakım varsayımlar alınır ve sonra çoğunlukla farkında olunmadan, zaman içinde bu hayat, dünyada var olmanın bir yolu, bir öz yama oluşturulur. Benliğin bir tasarım ve icat edilir olması onun bir şeye göre bir şey için kurgulandığını çevreden alınanlar kadar kendinde varolan parçaları da kullandığını ama tüm bunların bir araya gelmesiyle yeni bir şeyin olduğu anlamını da içermektedir. Yani benlik, bende varolan parçaların çevredekilerle girdiği etkileşim sonucunda sürekli oluşum içindedir (Randall, 1999, s. 44-45).

Belirli bir mekân ve zaman içinde sürekli oluşum içinde bulunan benliğin yaratıcısı olarak ilişkilerdeki tavrımızla, her gün başımıza gelen olaylara verdiğimiz tepkilerle, bizi etkileyen güç ve etmenlere karşı tepkilerimizle, verdiğimiz kararlarla ve bu kararların yol açtığı hareketlerle kim olacağımızı davranışsal olarak kendimiz belirleriz. Randall, benliğimizi belirlediğimiz sürecin araçlarından birini, kendimize anlattığımız hikâyeler diğerini ise başkalarının bizim hakkımızda anlattığı hikâyeler olarak ayırır. Kendimize anlattığımız ve tekrarladığımız hikâyelere (en azından bir günlüğüne) inandığımızı, inandığımız şekilde davranarak kendimizi başkalarına böyle sunduğumuzu ve bu sunumun

bize karşı davranışları belirlediğini ifade eden Randall, başkalarının bizim hakkımızda anlattıkları hikâyelerin de hayatımızı yaşadığımız toplumsal ortamın yaratılmasına ve hayatımızı kuşatan seçenek ve fırsatların belirlenmesine yardımcı olduğunu belirtir (Randall, 1999, s. 49-52).

Kendimize anlattığımız hikâyeleri, gündelik hayatımız içinde etkileşime girdiğimiz diğer insanlara sunar ve onların da sunulan bu hikâyeye ve hikâyenin her parçasına inanmasını bekleriz. İstedığımız etkinin karşı tarafta oluşması için bir performans sunar ve bu performans sırasında da çeşitli roller oynarız. Goffman performansı, belli bir durumda belli bir katılımcının diğer katılımcılardan herhangi birini etkilemeye yönelik tüm etkinlikleri olarak tanımlarken bir performans sırasında gözler önüne serilen, önceden belirlenmiş ve başka durumlarda da sergilenebilecek ya da oynanabilecek eylem kalıbını ise rol olarak tanımlar (Goffman, 2009, s. 28). Daha önce de belirttiğim gibi Goffman, performansın sergilendiği sahneyi, vitrin olarak adlandırmaktadır. “Performans sırasında kişi tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımı” olarak tarif edilen vitrin, kişisel vitrin ve set olarak ikiye ayrılmaktadır. Vitrinde performansını sergileyen oyuncunun kim olduğu hakkında bilgi verecek şeylerden biri de oyuncunun kendisiyle çok yakın olarak bağdaştırılan ve gittiği her yerde oyuncuyu doğal olarak izlemesi beklenen kişisel vitrindir. Kişisel vitrinin parçalarını cinsiyet, yaş, ırksal özellikler; boy ve görünüş, duruş şekli; konuşma kalıpları vs. oluşturmaktadır. Kişisel vitrini görünüş ve tutum olarak ikiye ayıran Goffman, görünüşle, o anda oyuncunun toplumsal statüsü hakkında bilgi veren uyarıcıları kasteder. Tutum ise oyuncunun mevcut durumda söz konusu olacak şekilde etkileşimde oynamayı beklediği rol hakkında bize bilgi

veren uyarıcılar için kullanılmaktadır. Görünüş ile tutum arasında karşılıklı olarak birbirini onaylayan bir tutarlılık olmasını beklediğini ifade eden Goffman, bu tutarlılığın görünüş, tutum ve set arasında da olması gerektiğini tutarlılığın sağlanmadığı durumlarda dikkatin bu durumlara kaydığını söyler (Goffman, 2009, s. 35-36). Bu Bourdieu'nun bedene kazanılmış habitus kavramsallaştırmasına denk gelir. Vitrinin standart ögesi, önünde, içinde veya üzerinde sürekli sergilenen insan faaliyetlerine ortam ve sahne sunan mobilya, dekor, fiziksel tasarım ve diğer arka plan düzenlemelerini içeren “set”tir. Vitrinin içinde bulunan set, performansını sergileyen oyuncunun kim olduğunu ipuçlarını veren işaret araçları ile yani nesnelere doludur. İşaret araçları, sözlü etkileşimin olmadığı durumlarda oyuncunun özellikleri, statüsü hakkında bilgi verirken seyircilerin ve gözlemcilerin kendilerinden ne beklediği ve kendilerinin karşıdaki oyuncudan ne bekleyebilecekleri üzerine bir ön bilgi sağlayarak durumun tanımını yapmalarına olanak veren bilgi kaynağı ve bu bilgiyi iletebilecek araçlardır (Goffman, 2009, s. 14). Ancak vitrin içine yerleştirilen bu işaret araçları, oyuncunun amaçladığı şekilde seyirciler tarafından kabul edilip anlamlandırılabilirdiği gibi bu araçlara istenmeyen anlamlar da yüklenebilir. Setin içinde bulunan ancak oyuncunun seyirciye bir ipucu ya da anlam vermesini planlamadığı ya da düşünmediği herhangi bir işaret aracı da seyirci tarafından anlamlandırılabilir. Oyuncu, aslında kendisini olmadığı ama olmak istediği bir kişi ya da ait olmadığı ama aitmiş gibi göstermek istediği bir grubun üyesi gibi sunmak için de işaret araçlarını kullanabilir. Bu durumda işaretin, gerçekte ortada olmayan bir şeyin varlığını ifade etmek amacıyla kullanılabildiği söylenebilir (Goffman, 2009, s. 65). Uygun işaret araçları edinildiğinde ve bunların kullanımında ustalaşıldığında,

bu araçlar, günlük performansların toplumun benimseyeceği bir tarzda süslenmesi amacıyla kullanılabilir. Toplumsal sınıflarla özdeşleşmiş belki de en önemli işaret aracı, maddi varlığın ifadesi olan statü simgeleridir (Goffman, 2009, s. 46). Randall ve Goffman'ın argümanlarını biraraya getirince post modern dönemde kimliğin oluşturulmasında ve sergilenmesinde evin, sahiplerinin kim olduğunu, dünya görüşlerini, beğenilerini ve yaratıcılıklarını ortaya koydukları bir vitrin olduğunu ve bir statü simgesi-işareti olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, “Bir ev, barınaktan fazla bir şeydir; kişinin anlamlı bulduklarını bedenleyebileceği, maddi çevreyi yaratabileceği bir dünyadır. Bu anlamda ev, içinde ikamet eden kişinin en güçlü kendi imi olur” diyerek kimlik ve ev arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Benzer şekilde Hallows, evin, insanların kendilerine özgü yaşam tarzlarını yapılandırmak ve göstermek için kullandıkları bir alan olduğunu belirtirken (2008, s. 76) Kaçel de evin “... toplumdaki farklı kesimlerden de olsa her bireyin sosyal statüsünü belirleyen yegane ortak fiziksel mekân” olduğunu altını çizer (1999, s. 163). Ancak evin bir statü aracı olarak kullanılmasının postmodern döneme özgü olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü ev, Corrigan'ın (1997) *Büyük Dönüşüm* dediği süreçte, aynı zamanda işyeri olmaktan çıkınca “kamu” alanının saldırgan ve gayrişahsi dünyasından ayrılmış ailenin ve candan ilişkilerin “özel” alanı haline gelmiş ve yeni anlamlar kazanmıştır (Lupton, 1998, s. 230). Ancak burada küçük bir parantez açarak evin her ne kadar özel alan olarak kurgulansa da kamusal alanla arasında bir geçişlilik olduğunu söylemek yanlış değildir. Dedehayır'ın da belirttiği gibi bu geçişlilik evin içinde yaşanan duygular ve olayların dışarıya aktarılması ve kamusal alanda yaşananların ve gerçekleştirilen düzenlemelerin, ev

içindeki ilişkiler ağını, organizasyonu ve kararları etkilemesinden kaynaklanır (2009, s. 158). 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın ilk yarısı, konfor, rahatlık ve saygınlık gibi sembolik çağrışımlar kazanan “ideal ev”in, kentsel orta sınıf kültürünün ve yaşam tarzının belirleyici unsuru haline geldiği dönemdir. Değerlerle ve tüketimle özdeşleşen bu dönemde ev, özellikle Kıta Avrupa’sında ve Kuzey Amerika’da, yeni palazlanmaya başlayan bürokrat ve uzman meslek sahibi kişiler tarafından kendilerini alt sınıflardan ayırttırmak için kullanılmıştır. Öncü, ideal ev mitinin günümüzde yeni olmadığını, yeniliğin bu kurgunun küreselleşmeyle birlikte tarihselliğinden arınıp belli bir zamana ve mekâna bağlı olmadan evrensel bir doğruya dönüşmesi olduğunu söyler. (2007, s. 91, 92). Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ideal evin içeriği değişmeye başlamıştır. İdeal evin tüketim kültürü içinde sürekli yeniden tanımlanması, tıpkı endüstriyel üretime geçişle birlikte “konumsal mallar” olarak adlandırılan mallara ulaşmanın alt sınıflar için de mümkün hale gelmesinin yarattığı sonuçlar gibidir. Statü işareti olarak kodlanan malların alt sınıflar tarafından “ele geçirilmesi” “gasp edilmesi”, kendileri ile alt sınıflar arasına mesafe koymak isteyen üst sınıfların yeni ayırım işaretleri ürettiği bir döngüye yol çar. Ruppert, 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla alt tabakların doğallıkla endüstriyel kitle kültürü ürünlerine sahip olmaya başladığını ve toplumsal ayrışmanın eşyalara sahip olmakla değil sahip olunan şeyin niteliği, tasarımı ve fiyatıyla belirlendiğini ifade eder (1996, s. 27-28). Tüketim toplumunda herkes istediği mala erişmekte ancak arada nitelik ve nicelik farkı bulunmaktadır. Ayırım mallar üzerinden değil Baudrillard’ın ve Ruppert’in belirttiği gibi marka ve modeller üzerinden yapılmaya başlanır. “İdeal ev”, zaman içinde apartman bloklarındaki daireler olmaktan çıkıp şehir dışında,

kalabalıktan uzak, hava kirliliğinin olmadığı, içinde oturanların kimler olduğunun belli olduğu, orman içinde, alt yapı olanakları ile farklılaşmış, fiyatları milyon dolarla ifade edilebilen sitelerdeki dairelere ya da tek-çok katlı evlere dönüşmüştür¹³. İnsanların kendilerine özgü yaşam tarzlarını yapılandırmak ve göstermek için kullandıkları ev (Ritzer, 2000, s. 251), kimi kullanıcılar tarafından yenilediği halde yeterli sınıfsal ayrıcalığı vermediği düşüncesiyle kentteki gözde yeni yerleşimlerden alınan yeni evlere taşınarak değiştirilmekte böylece giderek konut gündelik tüketim nesnelere benzemektedir (Attfield'den aktaran Erkarlan 2009, s. 186.) Erkarlan, Jones'un, dekorasyon ve taşınma yolu ile yükselen konut beklentilerini karşılamaya çalışan tüketiciler için "[ö]zlemine çektikleri evden sürekli bir adım geride kalırlar", ifadesine atıfta bulunarak (2009, s. 186) evin tüketim toplumunda "bitmeyen bir projeye" dönüştüğünü ifade eder. Sosyal sınıflarına bakılmaksızın tüm kentliler konut edinmeye koşullanmış bir yaşam biçimi için kendilerini kuşatan reklam bombardımanının farkına bile varmadan, sahip olduklarında duygusal olarak tatmin olacaklarını hayal ettikleri bir ev için çalışmaktadır (Hannsen ve Danilsen'den aktaran Erkarlan 2009, s. 86) Ancak piyasa bu tatminin sağlanmasına hiç bir zaman izin vermemekte Eiguer'in belirttiği gibi ideallerle, hayallerle donatarak anlatılan ev sahibi olma hali, insanların arzularının körüklemeye devam ederek kendi devamlılığını sağlamaktadır (2013, s. 104). Yapı şirketleri ve ev dekorasyonu için üretim yapan markalar, kataloglarından, internet sitelerinden ve genel olarak kitle iletişim

¹³ Türkiye bağlamında Gürbilek'in çalışması 80'lerde Türkiye'de yaşanan büyük dönüşümle birlikte zengin ve yoksullar arasındaki ayrışmanın sağlayıcılarından biri olarak mekânsal ayrışmaya ve eve işaret ederken, Ayşe Öncü'nün " 'İdeal ev' Miti Sınırları Aşarak İstanbul'a Geldi" çalışması da İstanbul'un karmaşık yapısı ve kirli havasından kurtulmak isteyen üst sınıfların hedef olduğu konut projelerine odaklanır.

araçlarından yaptıkları reklamlarda potansiyel müşterileri için gözde ve yeni yerleşkelerdeki evleri ve hayallerdeki bu evlerin içlerini dolduracak son derece konforlu, teknoloji harikası lüks eşyaları lanse ederek onlar aracılığıyla nasıl kişiliklerini ifade edebileceklerini, yaşam tarzlarını gösterebileceklerini ve kimliklerini değiştirebileceklerini anlatır ve bu haliyle yaşam tarzı medyası söyleminin bir parçası olurlar (Erkarlan, 2009, s. 185-186). Böylece evin, özellikle dekorasyon dergilerinin yarattığı modayla, sürekli olarak yenilenmesi ve değiştirilmesi gereken bir mekân haline getirilmesi ve meta olma halinin pekiştirilmesi söz konusudur. Bu bağlamda Ritzer'in (2000) yeni tüketim araçları kavramsallaştırmasını ev için kullanmak mümkün olabilir. Ritzer yeni tüketim araçları kavramsallaştırmasıyla mal ve hizmet tüketmemize olanak sağlayan, özendiren, hatta zorlayan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış ya da yeni biçimlere bürünmüş ve ilk hallerinden güç alıp ama onların ötesine geçerek tüketimin niteliğini kökünden değiştiren ortamlara atıfta bulunur. Disneyland, kumarhaneler, alışveriş merkezleri, zincir restoranlar, elektronik alışveriş merkezleri, kataloglar yeni tüketim araçlarından bazılarıdır. Yeni tüketim araçları açısından bakıldığında tüketimin büyük kısmını gösterişli sıradanlık olduğunu belirten Ritzer'in dediği gibi sadece tüketim metaları değil tüketim mekânları da tüketilir ve ortaya çıkışındaki zaman ögesini bir kenara koyarsak ev de Ritzer'in kastettiği gibi yeni tüketim aracı ve alışveriş merkezi olmasa da bir tüketim mekânı olarak yeni tüketim araçlarındandır. Buradan yola çıkarak neresi için ya da nasıl bir yer için tüketim yapıldığı da, kim olunduğunu gösteren ve yine Ritzer'in dediği gibi kıskançlık yaratan ve prestijli bir konum sahip olmayı sağlayan temel faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir (Corrigan, 1997, s. 96,

99, 110). Evin, toplumsal sınıfların ayırımında kullanılan güçlü bir işaret aracı olması Erkarıslan'ın da belirttiği gibi estetize edilmesini, bir tüketim nesnesi haline gelmesini, kentteki gözde yerleşim yerlerinden ev satın alınmasını, varolanın değiştirilmesini, yenilenmesini ve sahiplenilerek duygusal tatmin aracı haline gelmesini gündeme getirmiştir (Erkarıslan, 2009, s. 185).

Endüstrileşme süreci ile başlayan dönüşüm, evle iş yerine ayırırken yaptığı şey aynı zamanda evi bir üretim mekânı olmaktan çıkartmak ve bir tüketim mekânı olarak yeniden kurgulamak olmuştur. Evin kendisi yukarıda anlatıldığı gibi bir tüketim nesnesi olurken aynı zamanda insanlar, hem özel alanlarında hissetmek istedikleri tüm duyguları yaratmak hem de bakım ve beslenme faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere ev için ve evde tüketim yapmaktadırlar. Kapitalist sistemin içinde işveren için en fazla verimi elde etmeyi sağlayacak her bakımdan sağlıklı çalışanlar, estetize edilerek değer katılmış ürünleri çalışarak satın alma gücüne kavuşmuş ve satın aldıklarıyla memnun ve tatmin edilen tüketicilere dönüştürülmüştür. Bu sistemin devamlılığı için iş ve ev olmak üzere ikiye bölünmüş hayatta, kişinin kendisine ait hissettiği tek yer olan evi de sistemin değerlerine göre şekillenmekten kurtulamamıştır. Kapitalist sistemin üzerine kurulu olduğu bitimsiz tüketim evle ilişkileneşmiş ve ev, kendisi için sürekli para harcanan bir yer olarak kapitalizmle kurduğu ilişki dolayımıyla bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Ancak kapitalist sistem tarafından bir tüketim nesnesi haline getirilen ev, aslında bir üretim mekânı olma özelliğini hiç kaybetmemiş ama bu özelliği görünmez hale getirilmiştir. Buna en iyi örnek ev tipi olarak üretilen dikiş makineleriyle evde yapılan üretimin “gerçek bir iş” olarak değil de ev işi olarak kabul edilmesidir (Corrigan, 1997, s. 97). Tüketilen ve içinde tüketim

yapılan ev, tüketim etkinliğiyle aynı zamanda kimliği ürettiği için, yeni ilişkilerin kurulmasına olanak tanıdığı için bir üretim mekânı haline gelirken aynı zamanda ev içinde gerçekleştirilen yeniden üretim faaliyetleri bağlamında da bir üretim mekânıdır.

Benliğin yükseltilmiş bilincine ait çeşitli biçimlerinin nasıl yaşam biçimi uygulamalarının içine karıştırıldığını (ve tüketim kültürüne girdiğini) göstermeye çalışan Chaney, çağdaş kültürde yiyeceklerin nasıl ahlaki ve estetik bir ilgi alanı, toplumsal bir yeterliğin hatta inceltilmiş bir beğenin sergilenme alanı olduğunu ifade eder (1996, s. 134-135). Chaney’i takip ederek nasıl beden, benliğin sergilenmesinin aracı olarak kullanılıyorsa kimliğin de aynı şekilde ev üzerinden sergilendiğini söyleyebiliriz. Değerlerle, inançlarla ve geleneklerle daha geniş bir ifadeyle kültürle hayat ve anlam bulan bir mekân olarak ev, içinde yaşayanların ihtiyaçlarını, beğenilerini, alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını gösterir (Helvacıoğlu, 2003, s. 140). Özellikle Batı toplumlarında evin hem kendisinin hem de içindeki eşyanın bireysel kimlik ve kendini ifade sembolleri olarak kabul edildiğini belirten Edgü, Hummon’a göre evlerin, sınırları belirleyen, duyguları, düşünce yapısını ve sosyal süreçleri ifade eden, ayrıca fiziksel barınak oluşturduğu gibi kültürel işlevleri de yerine getiren ortamları sağlayan anlamlı sosyal ve kültürel objeler olduğunu ifade eder (2009, s. 72-73). Evlerin mimari bir yapı olması dışında sosyal ve kültürel bir varlık olduğunu kabul etmek aynı zamanda hiç bir evin bir diğeriyle aynı olmadığını, sürekli değiştiğini kabul etmek anlamına da gelir. Çünkü evi kültürel bir varlık yapan içinde yaşayan insanlardır ve bu insanlar değiştikçe, evin düzeni, ihtiyaçları, eşyaları, içinde yaşanan ilişkiler yani kimliği de değişecektir. Sahiplerinin kim olduklarını ya da

olmak istediklerini göstermeye çalışırken kullandıkları ev, üzerinde yapılan her tür düzenleme ve işleme kendi kimliğini kazanır. Dolayısıyla evin kimliğiyle ve ev üzerinden kurulan kimlik arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda Alver, evin biçimi ile hayat tarzı arasında, o hayatı sürdüren insanların algıları arasında ilginç bağların olduğunu ve her evin kendine özgü bir yaşantısının bulunduğunu dolayısı her evin yaşantısının da diğerinden farklı olduğunu belirtir (2007, s. 85). Bu aşamadan sonra her bir evi kuran, anlamını yaratan ve diğerinden farklılaştıran bir strateji olarak ev içi pratiklere, önce evin mekânsal olarak örgütlenmesi ve maddi kültürü daha sonra yeniden üretim faaliyetleri bağlamında odaklanacağım.

2.4. Ev içi Pratikler

Ev içi gündelik pratikler, evin anlamının ve içinde yaşayan insanların kimliklerinin yaratılmasında etkin faktörlerden biridir çünkü bu pratikler, evin temel elementleri olarak kabul edilen spesifik değerlerin üretimine yöneliktir. Ev içinde gerçekleştirilen gündelik pratikler için kullanılan “home making” (ev kurma) kavramının Young, ev içinde gerçekleştirilen gündelik aktivitelerde kullanılan şeyleri, onların yaşam aktivitelerini kolaylaştırmak için uzamdaki düzenlemelerini ve anlamlarıyla birlikte korunmalarını içerdiğini belirtir (aktaran Lupton, 1998, s. 231). Evin anlamının belirlenmesini sağlayan bu gündelik pratiklerin farklılaşması, evin anlamının da farklılaşmasına neden olur. O zaman soru, bu gündelik pratikleri farklılaştıran şeyin ne olduğudur? Soruya verilecek cevaplar evin anlamını oluşmasında etkili olan faktörleri ortaya koyacaktır. Hollows (2008, s. 82), bir hatırlatmada bulunarak gündelik pratiklerdeki farklılıkları sadece toplumsal sınıf

farklılıklarına bağlamamak gerektiğini hane halkı tüketim pratiklerinin de anlamın oluşmasında karmaşık ama önemli bir yeri olduğunu belirtir, elbette bu farklılıklarda cinsiyet, yaş, etnisitenin de etkili olduğunu akılda tutmak gerekir.

2.4.1. Evde Mekânsal Organizasyon

Bir evin mekânsal olarak örgütlenmesi-organizasyonu evin kurulmasında ve sahibinin kimliğinin sergilenmesinde nasıl bir rol oynar? Ev, ruhumuzun cisimleştiği, iç organlarımızı dış darbelerden koruyan aynı zamanda dışarıdan gelen uyarıyı hissetmemizi de sağlayan bedenimizin örtüsü deri gibi kamusal alanla özel alanı birbirinden, aradaki geçişliliği de sağlayarak, ayırır. Ev, küçük bir evren bir mikrokozmostur, dolayısıyla ayrılma da etkilerinden kurtulamadığı kamusal alanın ayrıntılarını ve yapısını burada görmek mümkündür.

Kuralları ve belli bir düzeni bulunan ev, mekânsal organizasyonu ile ev hayatında ve ilişkilerinde sınırları çizen, kuralları belirleyen bir yapıya sahiptir. Ev içinde belirli etkinliklerin nerede gerçekleştiği; hangi bölümleri, kimlerin nasıl kullandığı ve birbirleriyle nasıl bir ilişki içine girdiği, hangi bölümlerde hangi davranışların uygun olduğu gibi bilgiler, ev mekânına sinerek toplumsal bilginin bir bölümünü oluştururlar. Ev bir yandan planıyla, duvarları ve kapılarıyla diğer yandan da içine sinmiş görenek, gelenek ve görgü kurallarıyla her bölümün nasıl kullanılacağını denetleyen bir sisteme dönüşmektedir (Dedehayır, 2009, s. 170).” Evin mekânsal organizasyonun tıpkı kentlerin bedensel işlevleri model alınarak yapılandırıldığını ifade eden Eigner (2013), evin “[g]irişe daha yakın bir “gündüz” etkinliklerinin (yemek yapmak ve yemek, okuma, konuk kabulü) ve girişe daha uzak

“geceye ait” en mahrem etkinliklerinin (yatak odaları, banyo, wc) gerçekleştirildiği alanlar olarak ayrıldığını belirtir. Bu ayırmda bedensel işlevlerin altını çizen Eiguer, bir konutun, odanın ya da herhangi bir alanın amaç ve faydayla doğrudan ilişkili olan *eylemle* kurulduğunu söyler yani alana anlamını veren orada gerçekleştirilen eylem, ve onun kullanılış şeklidir (2013, s. 19, 50). Bu bağlamda içinde gerçekleştirilen eylemler evi, hizmet-servis, yaşam ve uyku eylemlerinin gerçekleştirildiği alanlar olarak bölümlere ayırmaktadır. Evin işlevlere göre bölümlenmesinde etkili olan bir başka unsur buralarda kullanılan eşyaların fonksiyonudur, bu fonksiyonel özelliklerle o bölümün de fonksiyonel kimliği oluşmakta ve sabitlenmektedir. Çekirdek aileler yerine geniş ailelerin yaşadığı köylerde her oda çok amaçlı olarak kullanılırken modern kent evlerinde her bölüm tek bir fonksiyonu yerine getirir (Bilgin, 2011, s. 184). Üstelik bölümlere ayırma işleminin evin büyüklüğüyle ya da yaşayan kişilerin toplumsal statü, yaş ve cinsiyetleriyle ilgili olmadığı Celine Rosselin tarafından yapılan çalışmayla ortaya konmuştur. Rosselin, tek odalık konutlarda yaptığı çalışmada insanların alanları işlevlerine göre, onları niteleyen mobilyaları ya da nesnelere biraraya getirerek ayırma eğiliminde olduğunu bulmuş ve tek odanın, “birçok odaya sahip konutta var olan ayrımları yeniden üretmeye çalışan birbirine eklenen köşeler”e dönüştüğünü belirtmiştir (aktaran Eiguer, 2013, s. 50).

Evin mekânsal organizasyonu aynı zamanda eşyaların da düzenlenmesiyle ilgilidir. Bu bağlamda Bilgin, dışarıdan gelenlere açık olan salonun estetik ve dekoratif kaygılardan hareket edilerek düzenlendiğini, burada daha çok eşya bulunduğunu belirtirken ayrıca her bölümde bulunan eşyalarla burada yapılan davranışlar arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu belirtir. Bu bağlamda salon oturmak, dinlenmek, boş zaman etkinlikleri, misafir ağırlamak ve yemek yemek için mutfak

ise yemek hazırlığı, banyo temizlik faaliyetleri için kullanılmaktadır (2011, s. 184, 194, 195). Young'da eşyaların mekân içinde düzenlenmesinin bedensel alışkanlıkları ve rutinleri desteklediğini ve mekândaki mobilyaların düzenlenmesinin alışkanlıklar için patikalar sağladığını söyler (1993, s. 150). Ancak alanların kullanımlarına göre görev değiştirmeleri söz konusu olduğunu belirten Eiguer'den yola çıkarak evin bölümlerinin farklı şekillerde ve birden fazla işlevi yerine getirecek şekilde kullanılmasının mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Bunun gerçekleşmesi için farklı şekilde kullanıma olanak veren esnek fiziksel bir yapının olması gerekir. Bu oturma odası olarak kullanılan bir mekânın çocuk odası ya da yatak odası olarak kullanılabilmesi anlamına geldiği gibi içindeki eşyaların yerlerinin değiştirilerek başka şeyler yapmaya olanak verecek şekilde düzenlenebilmesi anlamına da gelir. Odaların yer ve görev değişikliği çoğu durumda yapılabilir. Fiziksel yapısı ve içindeki sabit donanımlar nedeniyle hizmet alanları böyle bir esnekliğe sahip değildir, kendi görevleri dışında başka bir yerin görevini devralmaları söz konusu değildir. Ancak mutfakın gelinen noktada ayrı bir yeri vardır. Mutfak, fiziksel yapısı elverdiği ölçüde evin diğer bölümlerinde gerçekleştirilen eylemlerin yapılmasına olanak tanır. Masa ve sandalye sadece yemek yemeye olanak tanımaz aynı zamanda yemek saatleri dışında da aile üyelerinin ve misafirlerin toplanabileceği bir mekân haline getirir mutfak, annenin yemek pişirirken çocuklarını izlenmesine, ödevlerini kontrol etmesine ve işten gelen erkeğin tv izlenmesine olanak verir.

Evde işlev-eylem bağlamında gerçekleştirilen mekânsal bölünmenin kişilerin ilişkilerine dolayısıyla kültüre bağlı olduğundan hareketle bu bölünmenin beraberinde bir rol dağılımını ve yetki alanları ayrımını da getirdiğini söylemek gerekir (Eiguer, 2013, s. 74). Eylemlerin uygulayıcılarının kimler olduğunun

belirlendiği toplumsal alandaki cinsiyetlendirilmiş iş bölümü, evin içine olduğu gibi taşınmaktadır. Dolayısıyla rneğin mutfak işlerinin kadın işi olarak görüldüğü ataerkil toplumlarda mutfağın kadının yetki alanında olması “doğal” bir durum olarak karşımıza çıkmakta ve evin mekânsal organizasyonu, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesine ve doğallaştırılmasına katkıda bulunmaktadır. Her bölüm farklı bir mahremiyete sahiptir ve bu mahremiyet mekânın düzenlenişini de etkiler. Örneğin dışarıdan gelenlere açık olan salon estetik ve dekoratif kaygılardan hareket edilerek düzenlenir (Eiguer, 2013, s. 184, 194, 195).

Bilgin (2011), evin içinde bulunan nesnelerin düzenlenişinin ve yerleştirilmesinin yani dekorasyonunun gruplara göre değiştiğini belirtmektedir. Eşya çiftleri, teknik fonksiyonuna, sübjektif anlamına ve mekân organizasyonuna göre birbirine yaklaşmakta ve uzaklaşmaktadır. Tüm bu etmenler, grupların sosyo-kültürel özellikleri çerçevesinde birleşerek eşyaların birbirine göre pozisyonlarını belirlemekte ve grupların tanımlanmasında etkili olmaktadır. Ev içinde eşyalar, mekânın toplam hacmini aşmayacak Şekilde (hacim kuralı); istenildiği anda ulaşılabilecek Şekilde (ulaşılabilme kuralı); insanın algı alanını aşırı yüklemeyecek ve hareketini engellemeyecek (yoğunluk kuralı); değerini gösterecek ya da diğer eşyalardan farkını ortaya koyacak Şekilde etrafında bir boşluk bırakarak (psikolojik etki alanı kuralı) mekâna yerleştirilebilmektedir. Bilgin, insan ve eşya ilişkisini anlamak için yaptığı araştırmada özellikle psikolojik etki alanı kuralına göre yerleştirilen eşyaların düzenlenişinde dekoratif ve estetik kaygıların etkili olduğunu ve bu kurala göre ev düzenlemesi yapan grupların araştırma örneklemini içinde modern olarak tanımlanan gelir ve sosyal statüsü yüksek aileler olduğunu bu grubun eşyayı algılayan kişi üzerinde etkisini arttırmak, eşyayı sergilemek için onu

halelendirdiğini (162-170) ifade eder. Mihail Csikszentmihalyi tarafından *sembolik ekoloji* olarak adlandırılan bu düzenlemede nesnelerin birbirleriyle kurdukları ilişki ile anlam kazandıkları ve bu anlamların ev içinde bir anlam ağı oluşturduğu ifade edilir. Bir evde bulunan eşyaların, sahipleri tarafından nasıl anlamlandırıldığını araştırdığı çalışmasında Csikszentmihalyi, her evde bulunan objelere, sahipleri tarafından özel anlamlar verildiğini ve objelerle sahiplerinin sembolik bir ilişki içine girdiğini, evde bir objeler yani anlamlar ağı oluştuğunu belirterek bu tür evleri sembolik ekolojisi bulunan evler olarak niteler.

Evin mekânsal olarak bölünmesi ve düzenlenmesi, evin kurulmasında ve yeni işlevler kazanmasında önemli bir aşamadır. Bu aşamayla birlikte ev, içerisi ile dışarı arasında oluşturulan farklılaşmayla birlikte mahremiyet yaratılmasına katkıda bulunur; özdeşleşme işlevi ile aile üyeleri-hane halkı kendi zevklerini, kişisel tercihlerini ve aile üyeleri arasındaki ittifakları ifade eden bir yetki alanına sahip olur ve bu yolla ev, hem hane halkının bütünün izlerini taşıdığı için ortak bir ev hem de her birinin izini taşıdığı için her birinin kendi evi olur. Ev, tarihsel devamlılık işlevi görür çünkü evin üzerinde hafızanın birleştiricilik rolü söz konusudur. Ev, mekânların dağılımı ve düzenlenmesi bağlamında, mekânın içinde bulunanların seçimlerinin bir yenilik taşıması ve ev nesnelerinin çok çeşitli şekillerde yeniden ve yeniden düzenlenmesi nedeniyle keşiflere olanak tanıyarak yaratıcılık işlevi görürken aynı zamanda bütün bu düzenleme ile yaratılmak istenen güzellikle de ev estetik işlevini yerine getirir (Eiguer, 2013, s. 55).

2.4.2. Evin Maddiyatı-Ev ve Maddi Kültür

Bir ev içi kültürünün ve duygusunun yaratılmasında ve ev kurma çabasında bir strateji olarak kullanılan maddi kültür, evin sahibinin kendini ifade etmesi, kim olduğunu ortaya koyması bakımından vazgeçilmezdir. Maddi kültüre verilen bu önem, daha önce de belirtildiği gibi postmodern dönemde kimliklerin inşasında, tanımlanmasında ve sergilenmesinde yaşam tarzına dolayısıyla tüketim mallarına verilen kurucu rolden, Bourdieu'nün de belirttiği gibi maddi kültürün bileşenleri olan malların kullanılma biçimlerinin sınıf kavramının en önemli göstergelerinden biri olarak anlam yaratma gücünden kaynaklanır (aktaran Hallows, 2008). Lunt ve Livingstone "Tüketim toplumunun maddi koşulları, bireylerin kimliklerini oluşturduğu bağlamı meydana getirir" ifadesiyle nesnelere tüketim toplumunda kazandığı önemi işaret eder.

Maddi kültürün maddi kısmını oluşturanlar nesnelere, *artefact*, ticari mallar ve eşyalardır. Mihaly Csikszentmihalyi ve Eugene Rochber- Halton "*Eşyaların Anlamı*" üzerine adlı çalışmalarında nesneyi 'özne olmayan şey olarak yani gövdemizin dışında olduğunu saptadığımız tüm yaşantı içerikleri olarak' belirler. Bu perspektifte, gündelik eşyalar, tek anlamlı ele alınmaktan kurtulup, sık sık "çok anlamlı ve çok işlevli" yaşam anlatımları olarak belirlenebilirler (Ruppert, 1996, s. 19). Nuri Bilgin, eşyaların *homo faber* uygarlığının ürünleri olarak insan ihtiyaçlarını karşılamak gibi temel bir işlevi yerine getirirken aynı zamanda insanın uzantısı olduğunu, insanı dış dünyaya açarak genişleme aracı olarak kullanıldığını ifade ederken (2011, s. 205) Eiuguer de "[n]esnelere en güçlü duyguları uyandırır (2013, s. 91)," diyerek

nesnelerin anlam yaratan ve aktaran araçlar olarak çevreyle iletişim kurmanın en etkili aracı ve kanalı olarak oynadığı role dikkat çeker.

Nesnelerin tüketim toplumunda önem kazanması, sahibinin sosyal statü ve kimliğini ortaya koyan yansıtma işleviyle ilgilidir. “*İnsanın hayat dekoru*” olarak vitrinin içini dolduran eşyalar, Goffman’ın kavramsallaştırmasıyla “*set*”, oyuncunun performansı sırasında bir dekor olarak hizmet ederken aynı zamanda iyi bir beğeniye, ayırıcı ve üstün bir kültürel tarza sahip olduğunu göstermeye de yardım etmektedir (Woodward, 2007, s. 154,136). Nesnelere iletişim sürecinde, Goffman’ı takip ederek vitrindeki seti oluşturan işaret araçlarının performans sırasında, tarafların özellikleri, statüsü hakkında bilgi veren, tarafların kendilerinden ne beklediği ve kendilerinin karşısındakinden ne bekleyebilecekleri üzerine ön bilgi sağlayarak durumun tanımını yapmalarına olanak veren bilgi kaynağı ve bu bilgiyi iletebilecek araçlar olarak rol oynar (Goffman, 2009, s. 14). Benzer şekilde Dittmar’ın da tüketim mallarına “kimliğin maddi sembolü” olarak göndermede bulunduğunu ifade eden Lupton, tüketim mallarının etkin bir seçim ve tüketim sürecinden geçtiğini ve bunun özneliliğin çoklu biçimlerinin yaratılması ve korunmasıyla ve “hakiki” kendiyi saptamayla ilişkili olduğunu söyler (Lupton 1998, s. 204.) Young’da, Van Lennep’in “niçin bir otel odası ev değildir?, Tüm konforu sağlamasına rağmen bir otel odasında neden evdeymişiz gibi hissetmeyiz?” sorularından hareketle evin görünürde ve mekânsal olarak kişisel olduğunu, insan yaşamındaki değerler ve olaylar bağlamında o kişinin yaşamındaki aktiviteleri desteklediğini vurgular. Young, sahip olunanların uzamda bedeninin bir uzantısı olarak ve rutinleri destekleyerek düzenlendiğini ve evdeki pek çok şeyin, uzamın kendisi gibi, kişisel anlatının taşıyıcısı olarak tortulaşmış kişisel anlamları taşıdığını belirterek evin kimliğin maddileşme sürecinde

etkili olduğunu öne sürer. Maddi şeylerin ve mekânın kişi ya da grubun anlatisını kuran olaylar ve ilişkilerin maddi işaretleri olarak anlam ve kişisel değerlerle katmanlandığını ifade eder. “Evimdeki anlamlı şeylerin hepsi bir hikâyeye sahiptir ya da hikâyelerdeki karakter ve donanımlardır sözleriyle Young, ev, evin içindekiler ve kimlik arasındaki kurucu ilişkiye dikkat çeker (Young, 1993, s. 149-150).

Ev, yaygınlıkla, insanların iktidar uygulayabildikleri, kendi ihtiyaç ve zevklerine göre değişiklik yapabildikleri birkaç yerden biri olarak tasvir edilir. Yaratıcılık ve kendini ifade etme anlamları, evin güzelleştirilmesi, restorasyonu ve dekorasyonu gibi etkinliklerle ilişkilendirilir (Lupton 1998, s. 231.) Evlerimize ve onu kuşatan çevreye duygusal bağlılığımız, bu ortamlardaki nesnelere kokularıyla, dokularıyla, sesleri ve renkleriyle her günkü, bedenli etkileşimler içerisinden gelişir. Dikkatin asıl olarak ev içerisindeki birtakım bireysel eşyalara toplanmasıyla “ev” duygumunu veren bir geştalt yaratılır. Aşına olduğumuz ve alıştığımız nesnelere bağlanış, dolayısıyla, zaman boyunca yinelenen duyusal deneyimlerde ve bu yerleri paylaştığımız insanlar hakkındaki hem iyi hem kötü duygusal hislerimiz de kendine bir zemin bulur. Bireylerin yaşam öyküleri bakımından, kuvvetle hissedilen duyguyla ve kişisel anlamla çevrelenen dönüm noktası olaylar, belki başka hiçbir yerde olmadığı kadar sıklıkla ev bağlamında meydana gelir (Lupton, 1998, s. 232-233).

Bourdieu tarafından, estetik ve kültürel değer göstergesi olarak nitelendirilen nesnelere, aynı zamanda beğeni tercihlerini gösterir ve egemen toplumsal sınıfların kendilerini tanımlamak için kültürel değer parametreleri olarak kullanılırlar (Woodward, 2007, s. 154,136, 7). Benzer şekilde Tekeli’de bu tür nesnelere sahip olmanın ve bunları kullanmanın, aynı toplumsal katmanlardan gelenler tarafından

yapılan seçmelerin birbirlerine benzemesi ve bu toplumsal katmanlara mensubiyeti içeren işaretler haline gelmesi nedeniyle bir statünün, saygınlığın, ekonomik durumun ve belli bir yaşam tarzının göstergesi olduğunu belirtir (2010, s. 47-48). Farklı sosyo-kültürel özellikteki gruplar, sonsuz denilebilecek bir çeşitlilik gösteren eşyalar arasından kendi özelliklerine uygun eşyaları alarak, kullanarak ve elden çıkararak kendi eşya kompozisyonlarını üretmekte, kimliklerini ve diğer gruplardan farklılıklarını hem bu eşyaların evlerinde bulunup bulunmamasıyla hem de kıymetleri, kaliteleri, çeşitleriyle ve genel durumlarıyla ortaya koymaktadırlar. Bu durum, bir statüyü elinde bulunduranların, toplumsal olarak bu statüye uygun olarak tanımlanmış bazı pratiklere uymaya zorlanmaları olarak tanımlanan *sosyal statünün bağlayıcı etkisi* olgusu (Bilgin, 2011, s. 222, 318, 310) ve Bourdieu'nun beğeni ve tercihlerin kişisel bir zevkin ötesinde ait olunan sınıfsal konumun sonucu olduğu argümanı ile ilişkilidir (Bora, 2005, s. 66).

Nippert-Eng, giyim ile bedenlenme ve kendini sunma nosyonları arasındaki yakın bağa işaret ederken “giyim derimizin bitişiğindeki duyuşal boyutlarıyla bir arada hareket ederken onu öznelliğimizin önemli bir vechesi haline” getirdiğine ve giysilerin kendimizi sunmayla ilişkili ve duyuşal tavırlarımız üzerinde etkili olduğuna vurgu yapar. Nippert-Eng, toplumsal bağlama göre giyinmediğimizde kendimizi rahatsız ve mahcup hissedeceğimizi eğer bağlama uygun giyinmişsek kendimize güvenimizin artacağını, kendimizi rahat hissedeceğimizi ve giysilerimizin adeta bir zırh gibi yabancı bir ortamda bizi koruyacağını belirtir (Lupton, 1998, s. 204-205.) Bu bağlamda eşyaların da evin giysisi olduğunu söyleyebiliriz. İşlevlerinin dışında bir statü işareti olarak kullanıldığında eşyalar ve ev, insanların kendilerine özgü yaşam tarzlarını yapılandırmak ve göstermek için kullandıkları bir alana,

Kaçel'in benzetmesiyle ailenin statüsünü sergileyen metaların depolandığı bir *containere* dönüşür (2009, s. 169).

Az bulunur, kıymetli ve bir önceki nesilden devralınan nesnelere bir statü işareti olarak anlamlandırılmasının karşısında üretim bandından çıkan ve vitrinde boy gösteren binlerce ticari malın farklı anlamlar kazanması ve bir statü işaretine dönüşmesi nasıl mümkündür? Bu sorunun ilk cevabı, tüketimin etkin bir süreç olduğu argümanı dikkate alınarak verilmelidir. Henüz hayal etme aşamasındayken tüketici, satın alacağı şeyin özelliklerini belirleyerek benzer diğer ürünlerden onu ayırır, nasıl, ne zaman, nerede ve hangi amaçla kullanılacağını belirler. Herhangi bir tüketim malının alınma amacı, o malın nerede ve nasıl kullanılacağını dolayısıyla kullanıcısı için anlamını farklılaştırır. Bir ürünün satın alınmasına karar verme aşamasından başlayarak işleyen bir seçim süreci vardır ve tüketim toplumunda bu seçimler, amacı farklılaşma olan ve Celia Lury'in dediği gibi gerçekleştirilmeye çalışılan bir yaşam projesinin paçasıdır (Şimşek Çağlar, 1995, s. 295).

Satın alınarak bir evde kendine yer bulan bir objeye anlam kazandıran hem bilinç hem bilinçdışı düzeyde, toplumsal deneyimler, bireysel biyografi ve anılar ile kültürel mit ve fantezilerdir ve onları işlevsel olarak artık kullanamamız da atamayışımızın nedeni de yüklediğimiz bu anlamlar ve duygusal olarak kurduğumuz ilişkidir (Lunt ve Livingstone'dan aktaran Lupton, 1998, s. 204, 203). Evle kurulan ilişkinin niteliği, kadınlar ve erkekler arasında farklılaşmaktadır. Erkekler evle fayda ve sorumluluk duygusu bağlamında ilişkilendirirken kadınlar anlamsal bir ilişki kurmakta, evi erkeklere oranla kendilerini ifade etmek için kullanmakta (Edgü 2009, s. 73), ve kurulan bu ilişki nedeniyle kadın, "mekânın, derinleşen zamanının kaçınılmaz bir ortam taşıyıcısı ve geçen zamanın izlerini görünür kılan 'evin ruhu'"

olarak nitelendirilmektedir (Gezer, 2009, 94). Young, bu argümanı destekler şekilde kadınların erkeklerden farklı olarak evi düzenlediklerini ve dekore ettiklerini bu nedenle evin kadının beğenisini ve duygularını, evin tarzının ve imajının kadının ve ailesinin yaşamını yansıttığını ifade eder. Dolayısıyla kadınların, yükledikleri anlamlar ve kurdukları ilişkiler yoluyla eve dâhil ettikleri eşyalar üzerinden eve bir tarih kazandırdığı söylenebilir. Ayata'nın uydu kentlerde yaşayan kadınlarla yaptığı çalışmada da belirttiği gibi kadınlar, temizlik ve düzenin yanı sıra, rengin, biçimin ve sitilin birbirine uyumunu sağlama, yani doğru şeyleri biraraya getirme sanatı olarak estetik konusunda erkeklere göre daha eğitilmiş olduklarını ifade eder. Estetikte uyum ya setin kendi estetik ilkeleriyle ya da nesnelere kendi uyum ilkelerini yükleyen kişi tarafından yaratılır ve bu uyum kişisel tercih tarihini yansıtır ki asıl değerli olan bu ikincisidir. Ayata, uydu kentli kadınların kendilerini, kişisel geçmişlerini ve kimliklerini bu şekilde evlerine yansıttıklarını ifade eder (2003, s. 49).

Bu bağlamda nesnelere anlam kazanmasında kendileştirme ve reklamlar üzerinde durmak gerekir. İnsanların maddi gereçler edinip kullanırken kişileştirme ve kendi rutinlerine sokma girişimleriyle onları kaçınılmaz bir biçimde dönüştürdüklerini belirten Lupton, bu dönüştürme işleminin bazı yazarlarca "*kendileştirme*" olarak adlandırıldığını ya da tüketicinin "yabancı" bir metayı edinmesi ve onu az çok kendine geçirmesiyle ilerleyen dinamik bir süreç olarak betimlediğini ifade eder ve bu süreçle anonim nesnelere kişiselleştirildiğini ve öznellik kazandığını belirtir. Hayatına ticari bir meta olarak başlayan mal satın alındıktan ya da armağan edildikten sonra onunla uzun erimli bir ilişki kurmak isteyen sahibi tarafından kişiselleştirilerek tekilleştirilir ve gündelik kullanıma sokulur, sahibinin yaşamının bir parçası haline gelerek meta olmaktan kurtulur.

“Bütün bu nesnelerin başlangıçtaki saf işlevsel statülerinin özerkliği kullanılıp durdukça zamanla aşınır, insanın damgasını taşımaya başlar. Evin özel mikrokozmosunda kendi yerlerini bulurlar. (Gonzalez ve Falk’dan aktaran Lupton 1998, s. 210-212).” Kendileştirme, her gün bedenli etkileşimin kurulduğu giysi, mobilya gibi nesnelere uygulanmakta, bu nesnelere parayla değil kişisel anlam kazandırılarak kıymetlendirilmekte bu nedenle de duyguyla yüklenmeye oldukça eğilimli bulunmaktadır (Lupton 1998, s. 212).

Nesnelerin anlamlandırılmasında özellikle bir statü işaretine dönüşmesinde en büyük pay, kapitalist sistemin yarattığı modern reklamcılığa aittir. Modern reklamcılık, ürünlerin sadece kullanım değerinden bahsetmez insanların arzularında karşılığını bulan imgelerden ve efsanelerden faydalanır. Featherstone’un belirttiği gibi sıradan tüketim mallarına romantik sevdâ, egzotizm, arzu, güzellik, doyum, paylaşım, bilimsel ilerleme ve iyi hayat imgeleri iliştiiren reklamlar, geniş bir kültürel çağrışımlar ve yanılısâ silsilesini üstlenebilecek şekilde özgürleşir. “Sabun, bulaşık makinesi, otomobil ve alkollü içecekler gibi sırdan tüketim mallarına romantik sevdâ, egzotizm, arzu, güzellik, doyum, paylaşım, bilimsel ilerleme ve iyi hayat imgeleri” iliştiiren reklamlar (Featherstone, 1996, s. 39) ya “akla ve mantığa seslenen iletiler” ya da “düşlere, tutkulara ve duygulara seslenen iletiler”le tüketicilere seslenir. Bu iletilerde kullanıcının ürünü satın alarak elde edeceği yarardan, “ürünün rahatlığından, üstün niteliklerinden ve ürünün kullanımıyla elde edilecek sevilme, başarı, özgürlük” (Küçükerdoğan, 2005, s. 144, 39) gibi duygulardan bahsedilir. Üreticilerin büyük paralar harcayarak yaptırdıkları reklamların, mağazada bir nesne olmaktan başka bir şey olmayan herhangi bir ürünü, bir ihtiyaç nesnesi olmaktan çıkarıp onu kullanıcısı için bir arzu nesnesi haline getirdiğini ifade eden Corrigan,

satılık bir battaniye ile tatlı rüyalar gördüren bir battaniye arasında fark olduğunu ve tüketicilerin elbette ikincisini seçeceğini ifade eder (Corrigan'dan aktaran İnce¹⁴) . Reklamlar, nesnelere işlevleri dışında yüklendikleri bu simgesel anlamlarla tüketiciyi büyüler, sahibini ya da kullanıcıyı diğerlerinden farklılaştırdığını ya da bireyselleştirdiğini iddia ettiği ürünleri satın alma davranışına iter. Bu süreçte aynı zamanda bu nesnelere ilişkin davranış modelleri ve değer sistemleri de üretilir (Bilgin, 2011, s. 27).

Nesnelerin anlam kazanma süreci aynı zamanda bu nesnelere ilişkin davranış modelleri ve değer sistemlerinin üretildiği bir süreçtir. Nesnelere çevresinde örülen davranış modelleri ve değer sistemlerinin özgün kültürel bağlamlarda üretildiği düşünülürse küreselleşmeyle birlikte sınırları aşarak farklı coğrafyalara seyahat eden tüketim mallarının standart bir maddi kültür yaratıp yaratmayacağı konusundaki tartışmalarda kullanılabilir. Burada da unutulmaması gereken, tüketim mallarının sınırları aşıp tüm dünyayı dolaşsa da kullananlar ve kullanım tarzlarında çeşitlilik olduğudur. Satın alma noktasında birbiriyle aynı olan ürünlerin ve eşyaların değişik sosyal gruplar tarafından farklı anlamlar ve simgeselliklerle sonsuz sayıda yeni bağlama oturtulabileceği maddi kültür çalışmaları ile ortaya konmuş ve dünyanın homojenleştiği yolundaki görüşlerin önüne geçilmiştir (Hallows, 2008, s. 89).

Ancak vitrine yerleştirilen bu işaret araçlarının oyuncunun amaçladığı şekilde seyirciler tarafından kabul edilip anlamlandırılabilmesi gibi bu araçlara istenmeyen anlamlar da yüklenebileceği akılda tutulmalıdır. Setin içinde bulunan ancak oyuncunun seyirciye bir ipucu ya da anlam vermesini planlamadığı ya da

¹⁴ Bu alıntının yapıldığı Bulaşıklar Makinede Kahvem Telve: Tek Tuşla Rasyonelleştirilmiş Bir Yaşam adlı makale Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi'nde yayın aşamasındadır.

düşünmediği herhangi bir işaret aracı seyirci tarafından anlamlandırılabilir gibi işaret araçları oyuncunun aslında olmadığı ama olmak istediği bir kişi ya da ait olmadığı ama aitmiş gibi göstermek istediği bir grubun üyesi gibi sunmak için de kullanılabilir. Bu durumda işaretin, gerçekte ortada olmayan bir şeyin varlığını ifade etmek amacıyla kullanılabilir (Goffman, 2009, s. 65). Uygun işaret araçları edinildiğinde ve bunların kullanımında ustalaşıldığında, bu araçlar günlük performansların toplumun benimseyeceği bir tarzda süslenmesi amacıyla kullanılabilir. Dittmar, tüketim mallarının postmodern dönemde kimliğin parçalanma duygusuna karşı bir bütünlük yanılmasıyla karşı tepki verdiğini ve tarihsel bir bütünlük duygusu sağladığı çıkarımında bulunur (aktaran Bilsel, 2010). Young, ev kurma aktivitelerinin, evin kime ait olduğunun tanımlanmasına maddi destek verdiğini belirtirken kişisel kimliğin sabit olmadığını, sürekli oluşum içinde bulunduğunu, etkileşimin ve tarihin akışkanlığında yaşadığımızı, bir andan diğerine, bir yıldan gelecek yıla değiştiğimizi çünkü etkileşimin ve tarihin akışkanlığında yaşadığımızı diğerleriyle farklılaşan ilişkiler tarafından yapılandırıldığımızı belirterek postmodern dönemde kimlik ve maddi kültür arasındaki bağı kurar (1993, s. 151).

2.4.3. Ev, Kadın ve Yeniden Üretim Faaliyetleri

Evin, tehlikeli ve tekensiz bulunan ve güvenli görülmeyen kamusal dünyanın karşısında “güvenli” bir mekân olarak konumlandırılmasının, kültürün toplumsal cinsiyet algısından beslendiği ve mekânların cinsiyetlendirilmesinden ayrı düşünülmemesi açıktır. Toplumsal kabullerin şekillendirdiği cinsiyet ve mekân, aynı kültürel yapıya ait, birbirleriyle dolaylı ya da dolaysız ilişkileri göz ardı

edilemez olgulardır. Bu karşılıklı ilişkide toplumsal cinsiyet rolleri çevreyi şekillendirirken çevre de toplumsal cinsiyet algısının biçimlenmesinde etkili bir faktördür. Alkan Korkmaz ve Allmer bu ilişki çerçevesinde objelerin ve mekânların formları, kullanım pratikleri ya da toplumsal algıda konumlandırıldıkları yer doğrultusunda dişil ya da eril kodlarla eşleştirildiklerini yani cinsiyetlendirildiklerini belirtmektedir. (2013, s. 108). Bu bağlamda ev, her zaman kadınla ilişkilendirilmiş ve yeniden üretilmiştir. Kadınla evin ilişkilendirilme biçimi sonunda kadınlar için ev, ev için de kadınları vazgeçilmez hale getirmiştir ve bu durum Edgü tarafından “yere bağımlılık” ile açıklanmıştır. Edgü, aileyi bir arada tutmaya ve rutin işlere odaklanmış kadınların bütün zamanlarını adadıkları, bu nedenle ister istemez detaycı oldukları evlerini bırakamayacaklarını, dünyalarını orada kurduklarını ve evlerine karşı bu yüzden duydukları bağımlılık nedeniyle kendilerini orada güvende hissettiklerini ifade eder (2009, s. 77). Kadınların mekânı yaratma, kurma, düzenleme, kullanma ve dönüştürme işlemleriyle ona egemen olduklarını belirten Akpınar, mekânın da onların dünyasını biçimlendirdiğini ve anlamlandırdığını, kadınların kimliklerini ve duygularını eve yansıttıklarını ifade eder (2009, s. 28, 27) Ev ve kadın arasındaki ilişkiyi Soykan, “Ev dişidir: içine alır, besler, büyütür, korur” (2009, s. 100) diye özetlerken Gezer, kadını evin ruhu olarak nitelendirir ve “[e]vin ruhu ile kadın ruhu arasında kimi zaman müthiş bir hesaplaşma, kimi zaman kusursuz bir uyum, kimi zaman da fantastik bir öznel katılım vardır” diye devam eder (2009, s. 94).

Her ne kadar 19. yüzyıldaki ev ve iş yerinin “dramatik kopuş”uyla kadının yerinin ev olduğu düşüncesi güçlenmişse de bu düşünce 19. yüzyılın çok daha öncesine gitmekte, bu özdeşlik hem biyolojik cinsiyet hem de toplumsal cinsiyetle

ilişkilendirilmektedir. Mekânın bedenle ilişkisi bağlamında bedenın beraberinde getirdiği biyolojik cinsiyet olgusunun mekânla doğrudan ilişkisinin bulunduğunu belirten Alkan Korkmaz ve Allmer bu ilişkiyi iki şekilde kurar. Bazen metaforik çağrışımlar yoluyla mekânın, bedenın cinsiyete dair fiziksel özelliklerini birebir taklit ettiğini ve kıvrımlı hatlara sahip iç mekânların kadınla, yüksek kulelerin erkeklerle ilişkilendirilmesinin bu bağlamda düşünölebileceğini ifade eder. Mekânlar bazen de toplumsal kabullerin yarattığı dişil ve eril kodları kullanarak beden, bedenlerin oluşturduğu toplumsal ve mekânsal düzenleri ifade etmenin aracı olarak kabul edilmektedir. Böylelikle bedeni içine alan çevreyi tanımlayan kategoriler, kadın ile erkek arasındaki temel sosyal ayrımları sembolize eden ve destekleyen değerler sistemlerine paralel şekillenmektedir. Ön, sağ, üst gibi üstün koordinatların erkeklerle, alt, sol ve arka gibi koordinatların ise dişil unsurlarla eşleştirilmesi, bu tip ayrımları ifade etmektedir (2013, s. 108, 112).

Mekân ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin ve kadın erkek iş bölümünün kökenini Edgü (2009, s. 73-74),

Antropologlara göre doğurganlığı ile yüceltilmiş ve tanrı katına çıkarılmış olan kadınlar ve dünyevi erkekler arasındaki sosyal kurallar ve işbölümünün kökleri ilk çağlara kadar uzanır. Avcılık toplayıcılık dönemlerinde kadınların doğurdukları çocukları emzirme zorunluluğu, hatta ağlayan çocukların avları ürkütmesi nedeniyle geride bırakılmış olmaları, gönölsüz de olsa bir işbölümünü gerektirmiştir.... Göçebe hayattan yerleşik tarım düzenine geçildiğinde bile doğurulan çocukların beslenme ve bakım zorunluluğu devam etmektedir. Böylece tarla, bahçe işleri ve devamında gelen ottan böcekten ilaç yapma teknikleri ile hasta bakıcılık, yani ev mekânı ve yakın çevrenin sorumluluğu kadına, çobanlık, savaşçılık gibi görece uzak çevrelerdeki mücadeleler de erkeğe bırakılmıştır. ... Kadının evin direği, yani ev çatısının ana taşıyıcısı olması işte aşağı yukarı bu iş bölümünün ortaya konulduğu dönemlere denk gelir. Yuvayı yapan dişi kuş, evi yuvaya çeviren üstün varlık, yani kadın, bir anlamda mecbur kalmıştır bütün bu etiketleri üstüne yapıştırmaya

sözleri ile açıklar.

Mekânın cinsiyetlendirilmesi ve evin kadınlarla özdeşleştirilmesinin temeli, farklı dönemlerde farklı şekillerde açıklanmıştır. Antik Yunan'da vücut ısısına göre yapılan ayırmda, vücut ısısı yüksek erkekler agoraya, dışarıya ve kamusal alana, vücut ısısı düşük kadınlar ise eve, içeriye ve özel alana konumlandırılmıştır. 15. yüzyılda Leon Battista Alberti, ataerkil sistemin, denetimlerin ve uygulamaların gerçekleştiği özel alanı yani evi, kadının yeri olarak işaret ederken kadının erkeğe ait dış dünyadan uzak olduğunu ve çıkabileceği alanların sınırlı olduğunu belirtir. 19. yüzyılda cinsiyete dair mekânsal ayrışmayı “*ayrışık alanlar ideolojisi*”yle açıklayan Davidoff ve Hall, kamusal alandan dışlanan kadının evle eşleştirildiğini, evin kadına atfedilen erdem, fazilet ve beceriklilik gibi özelliklerle tanımlandığını belirtir. Mekânın fiziksel biçimlenişi ile var olan toplumsal cinsiyet rolleri arasında bağlantı kuran Massey ise toplumsal rollerle mekânın biçimlenişi arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgular. Fiziksel mekânın toplumsal algı tarafından biçimlendiğini, toplumsal ilişkileri belirleyen sosyal haritaların aynı zamanda fiziksel mekânların da sınırını çizdiğini ifade eden Shirley Ardener, “[b]öylelikle sosyal mekân, diğer hiyerarşik ayrımların yanında özellikle cinsiyete dayalı olarak bölünmekte, farklı mekânlara farklı pratikler atfedilmektedir” demektedir (Alkan Korkmaz ve Allmere, 2013: 111-114).

Cinsiyet eşitsizliğinin kaynağı olan, kadına ve erkeğe birbirinden tamamen farklı iki dünyada yer açan bütün bu ayrımların temelinde kadının doğaya ve erkeğin kültüre ait olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda daha güçsüz ve bakıma muhtaç kadın, doğayla ilişkilence doğurmak, beslemek ve büyütme gibi faaliyetler de onun asli görevi olmuş ve bütün bu *yeniden üretim faaliyetlerini* gerçekleştireceği erdem ve fazilet gibi değerlerin mekânı olan ev, kadınların

kimliklerinin ve öznelliklerinin kurulmasında temel olmuştur. Kadınların evle sınırlandırılması, antik çağdan beri gündemde olmasına rağmen endüstri devrimiyle birlikte başka bir hale bürünmüştür. Çünkü bu dönem itibariyle iş ile özel yaşamın birarada yürüdüğü alandaki varlığını kadın, bu iki alanın birbirinden ayrılmasıyla kaybetmiş ve Bora'nın belirttiği gibi (2005) evin, ekonominin dışında konumlanmasıyla, “ev kadınlığı” gibi tarihsel bir konum ortaya çıkmıştır. Bora, ev kadınlığının, her sınıftan kadın öznelliğinin kurulmasında önemli bir etken haline geldiğini bu bağlamda evin, kadınlık deneyiminde kilit bir rol oynadığını ifade eder. Evin kadınlık deneyiminde böylesine önemli bir etken olması, yeniden üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alan olmasıyla ilişkilidir. Bora, tarafından toplumun ve kültürün ortaya çıkışında kurucu rolü olduğu belirtilen “yeniden üretim” faaliyetlerinin, Simon de Beauvoir tarafından hayatı sürdürmek için yürütülen bu nedenle de bireyselliğin ifadesi olamayacağı belirtilse de kadının kimliğinin kurulmasında, doğallıkla evin kimliğinin kurulması ve farklılaşmasında da etkili olduğu açıktır. Bora'nın çalışması, ev işlerinin farklı kadın öznelliklerini kurmada nasıl kullanıldığını Irish Marion Young'un ev işi yuva işi ayrımından hareketle ortaya koymuştur.

Yuva işi, nesnelere yaşayan anlamlar ihvan etmek onları uzam içinde ait oldukları kişilerin yaşam etkinliklerini kolaylaştırmak üzere düzenlemektir. Sevgi dolu bir bakım etkinliği ile ev halkı için anlamlı bir kimliğin sürdürülmesi, küvetin bakterilerden arındırılmak üzere çamaşır suyuyla ovulmasından farklıdır. İkincisi, genel ve anonim bir etkinlikken, ilki özgül ve kişiseldir” (Young'dan aktaran Bora, 2005, s. 152-72).

Ev içinde hangi işlerin kimler tarafından ve ne amaçla yapıldığını incelediği çalışmasında Bora, “evin düzenlenme biçimi, eşyaların seçimi, ev işlerinin paylaşımı... gibi pratikler, iki farklı sınıftan kadının gündelik deneyiminde, onların

sınıfsal aidiyetlerini bir yandan gösterirken bir yandan da yeniden kurmaktadır” demekte ve bunun Bourdieu’nun beğeni ve tercihlerin kişisel zevkin değil sınıfsal konumun sonucu olduğu tespitiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir (2005, s. 59, 66). Her ne kadar Bora’nın çalışmasında farklı kadın öznelliklerinin kurulmasında ev işleriyle yuva işleri ayrılmışsa da bu işlerin her ikisi, bütün bir kadınlık deneyiminin ve bilgisinin oluşmasını ve gösterilmesini sağlamaktadır.

Kadın öznelliğinin kurulmasının kadınlık bilgisinin ortaya konmasının ve diğerleri tarafından kadınlık becerisinin anlaşılması ve takdir edilmesinde önemli ölçütlerden biri olarak görülen ev kadınlığının en önemli bileşeni, yeniden üretim faaliyetleridir. Kadınlar, her gün rutin olarak hane halkının üretim faaliyetlerine katılmaları ve kamusal dünyaya çıkmaları için yemek pişirmek, bulaşıkları yıkamak, çamaşırları yıkamak ve ütölemek, giyilmeye hazır hale getirmek, evi temizlemek ve çocuklara bakmak gibi *bakım faaliyetlerini* yerine getirmektedir. Kullanım değeri ile değişim değerinin yaratıldığı alanlarının ayrılmasına vurgu yapan Willis, böylece kullanım değerinin yaratıldığı evdeki işlerin görünmez hale geldiğini, bu işlerin her zaman kapalı kapılar ardında yapılmasının da bunda etkisi olduğunu belirtir (1993, s. 105). Yeniden üretim faaliyetlerinin karşılığının endüstri devrimi ve kapitalist ideolojinin sonucu olarak parayla değil sevgiyle ödenmesi de yeniden üretim faaliyetlerinin değersizleşmesine neden olmaktadır. Bu bakım faaliyetlerinin yerine getirildiği ev, kimi zaman kadınların hapisanesi olarak değerlendirilirken kimi feministler tarafından “kadınların erkeklerden farklı bir değer bilgisine sahip olmalarını sağlayan, olumlu bir farklılığın” kurulduğu yer olarak nitelendirilmektedir (Bora, 2005, s. 63).

Kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri yeniden üretim faaliyetleri, ev dışı üretim faaliyetlerini mümkün kıldığı gibi evin anlamını, ev duygusunu, kimliği, aileyi ve ilişkileri de üretmektedir. Ev denilince insanların aklına gelen rahatlık, samimiyet, sıcaklık gibi evle ilişkilenen temel duygular, ev içinde gerçekleştirilen pratiklerle ortaya çıkmakta ve tüketim pratikleri hem bireysel hem de kolektif kimliğin oluşmasında kullanılmaktadır. Örneğin, Hallows (2008), Suzanne Reimer ve Deborah Leslie'nin çalışmasının, ev içi tüketimin yalnız yaşayan insanlarda kimliklerin bir ifadesi olarak kullanıldığının ortaya çıktığını ancak tüketimin bireysel bir aktivite olmadığı durumda hane halkının kolektif kimliğin oluşmasında etkili olduğunu ifade eder. Gorman-Murray'in çalışması, ev mobilyası seçerken ya da ev yaşamını organize ederken yapılan tartışmaların, çift kimliğinin oluşmasına yardımcı olduğunu; Sarah Pink'in ev kurma stratejileri araştırması, insanların ev duygusunu kokuyla, ses ve dokuyla nasıl yapılandırdıklarına gösterirken, Witold Rybczynski temizliğin ve düzenin, özelin kamusal alan ayrılmasında ve ev duygusunun yaratılmasında en önemli rolü oynayan rahatlık duygusuyla ilişkili olduğunu ifade eder. Ya da ileride ayrıntılı şekilde üzerinde durulacağı gibi, evde birlikte yemek pişirmek ve birlikte yemek yemek aile üyelerini biraraya getiren, samimi bir ortam yaratmaktadır. Freemann, *The Making of Modern Kitchen* adlı çalışmasında (2004), böylesi ortam sunan yaşayan bir mutfağın, ev içi dayanışmayı destekleyen bir araç olarak kullanıcılarına hizmet ettiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Silva, bakım faaliyetinin yemek pişirme, temizlik gibi uygulamalı tarafları ile duygusal yanlarını biraraya getiren mutfağın kadınlar tarafından aile sıcaklığını yaratan bir alan olduğunu belirtir. Ayrıca Silva, kadının evde gerçekleştirdiği bakım faaliyetleri dışında gerçekleştirdiği etkinliklerle eve temizlik ve düzen bunlara bağlı olarak

rahatlık ve sıcaklık duygusu getirdiğini belirtir (Hallows, 2008, s. 79, 85). Silva'nın açıklamaları, bu duyguların yaratılmasında tüketimin de etkili olduğunu tam da bu nedenle evin, tüketimin merkezi olarak işaret edildiğini söylemek için kullanılabilir. Çünkü gerçekleştirilen her tür yeniden üretim faaliyeti, tüketimi gerektirmektedir. Temiz ve düzenli bir ev, alışveriş sepetini her türden temizlik malzemesiyle doldurmayı, uygun yerlerde uygun şekillerde onları kullanmayı, yemek kokularının yükseldiği bir mutfak da dolu bir buzdolabı ve erzak dolabını ve onları hane halkının beğenileri ve ihtiyaçlarına göre hazırlanmasını, konforlu ve yine hane halkının ihtiyaçlarına uygun şekilde rahat ve sıcak bir ortamın yaratılması da uygun eşyaların ve mobilyaların seçilmesini ve biraraya getirilmesini gerektirmektedir. Bütün bu gerekliliklerin yerine getirilmesinde kadınlar asıl sorumlu oldukları için ve postmodern dönemde kimliklerin kurulmasında, kendi bedenleri ve tüketim malları bağlamında kurulan ilişki dışında, daha önce de belirtildiği gibi evle kurdukları özel ilişki ve estetik konusunda erkeklerden daha eğitilmiş olmaları ve ev estetiğinin sosyal statünün belirleyicilerinden biri olması nedeniyle kadınlar, ev bağlamındaki tüketime daha fazla zaman ayırmakta ve bu nedenle "tüketimin kraliçesi" olarak adlandırılmaktadır. Ancak De Vault ve Miller'ın çalışmaları, kadınların tüketimi çoğunlukla kendileri için değil etraflarındaki diğer kişilerin bakımları için yaptıklarını ortaya koymakta ve bu sonuç, feministlerin tüketimi nasıl ev işinin bir formu olarak kavramsallaştırdıklarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Yukarıda sayılan bütün çalışmalar yeniden üretim faaliyetlerinin duygu, anlam ve kimlik yaratma gücü hakkında önemli örnekler verirken evin, nasıl bir üretim ve tüketim mekânı olduğunu da ortaya koymaktadır.

2.5. Türkiye'nin İdeal Evi

2.5.1. Bir Çatı Olarak Cumhuriyet Evi

İdeolojik mücadelelerin sadece kamusal alanlar üzerinden değil de özel alan üzerinden de yürüdüğünden bahsetmiştim. Bu bağlamda Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, Türkiye'nin yönetici kadrosu da modernleşme çabasında mimariden faydalanarak Bozdoğan'ın ifade ettiği gibi, “modernliğin tözünü değil de kolayca tanınabilen simgeleri ve dışsal biçimlerinin üzerine yoğunlaşmış, görünenle ilgilenip öncelikle onu dönüştürmeye çalışmış ve sonuçta meydanların ve kamu binalarının düzenlendiği kadar evin de bu düzenlemelerin dışında kalmadığı “görsel bir modernlik kültürü” oluşturulmuştur (aktaran İnce, 2012, s. 364). Modernleşme projesi, siyasal, kültürel ve toplumsal alanlarda pek çok yenilikle yüzyıllarca ayakta kalmış bir imparatorluğu, insanların zihinlerindeki yerini ve izlerini silerek arkada bırakmaya çalışmıştır. Yeni bir ulus devlet kurmak ve ulusal ve uluslararası arenada gücünü ve kararlılığını ortaya koymak için dilde, alfabede, kılık kıyafette değişiklik yapan modernleşme projesi yaşam alanlarına da ciddi müdahalelerde bulunmuştur. Görsel bir modernlik kültürü kurma çabasında cumhuriyetin kurucu kadrosuna en büyük yardım mimariden gelmiştir. Mimari, batılı hayat tarzını, değerlerini, alışkanlıklarını ve zevklerini yeni ulus devletin vatandaşlarına kazandıracak- öğretecek güçlü bir araç olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda kaynağını batıdan alan, rasyonellik, işlevsellik ve pozitivizm gibi değerleri içinde barındıran ve Avrupa'da hızla yayılan mimarideki Modern Hareket, bu değerler ışığında yeni bir devlet kurmak ve ulus yaratmak isteyen kurucu kadro tarafından seçilerek uygulamaya konulmuştur. Bertram, Batı'da büyük yaygınlık kazanmış modernist akımın ruhunun ve bu akımın yerellikten ziyade evrenselliğe yaptığı vurgunun,

Avrupa uygarlığıyla özdeşleşmeye çalışan yeni bir cumhuriyet açısından uygun olduğunu belirtirken bunun aynı zamanda genç cumhuriyetin “İslami-Doğulu-Osmanlı bir kültürel temelden, batılı bir temele geçtiğinin göstergesi” olduğunu ifade eder (2012, s. 280). Benimsenen yeni mimari akımla bir taraftan İmparatorluğun yaklaşık 500 yıllık ihtişamlı başkentinin karşısında Anadolu’nun küçük ve bozkırla kaplı kasabası, yapılan anıtlar, meydanlar, bulvarlar ve kamu binaları ile yeni başkent olarak inşa edilmeye çalışılırken diğer taraftan özel hayatın alanı olan ev de çeşitli düzenlemelere tabi tutulmuş ve Osmanlı-Türk Evinin¹⁵ yerine bir “Cumhuriyet evi”¹⁶ ideali yaratılmıştır.

Modernleşme projesinin evi bu kadar ciddiye almasının ve onu bir ideal haline getirmesinin şaşılacak bir durum olmadığını, daha önceki sayfalarda mekân ve kimlik arasında kurulan bağlantıları ve Osmanlı döneminde batı tipi kılık kıyafetleri

¹⁵ Kaynağını bir taraftan göçebelik kültüründen diğer taraftan Anadolu’daki yerleşik hayat kültüründen aldığı ifade edilen (Tuztaşı ve Aşkun, 2013, s. 275) Osmanlı’nın geliştiği ve ayakta kaldığı 500 yıl boyunca, geniş bir coğrafyaya yayılarak uzun süre ayakta kalan ve Bertram’ın “Bir zamanlar Osmanlı’nın yaşadığı her yerde bulunan özgün bir ev türü” olarak nitelendirdiği Türk evi, sokağa doğru uzanan çıkıntılı üst katlarıyla ahşap iskeletli geniş evleri anlatmaktadır. Dolayısıyla, bugün Türk Evi diye adlandırdığımız ev, aslında Osmanlı şehir mekânını tanımlayan, fakat Türkiye Cumhuriyeti döneminde uygun bir yapı biçimi olarak yaşamını sürdüremeyen evdir” (Bertram, 19, 22). Bu evler, varoluş koşullarını hazırlayan toplumsal ve tarihsel koşulların kaybolmasıyla restore edilerek koruma altına alınan müze evlere, restoranlara-cafelere ve kamu binalarına dönüşerek ayakta kalmışlardır. Türk evi olarak nitelendirilen evlerin, Türklerin çadır yaşamının devamı olduğunu ifade eden Sözen ve Eruzun, bu evlerdeki mekân örgütlenmesinin değişmediğini çadırdaki olduğu gibi oturma, dinlenme, yemek yeme, çalışma, yatma hatta yıkanma eylemlerinin tek bir oda içinde gerçekleştirilebildiğini belirtir. Çadırlar, çok amaçlı bir orta alan dışında çadırdaki yükseltilmiş zemin üzerine serilen yaygı ya da döşeklerle oturma, dinlenme ve yatma eylemlerinin gerçekleştirildiği alanlarla gıda maddelerinin, portatif araç-gereçlerin, giysilerin saklandığı kapalı alandan ve zaman zaman yemek yapma, yemek yeme gibi günlük işlerin yapıldığı ve çadırlar arası toplanmanın gerçekleştiği hizmet alanından oluşmaktadır. Yerleşik hayata geçilmesiyle çadırın işlevini oda alır. Türk evindeki en önemli yer olan oda, yaşamla ilgili tüm işlevleri karşılayabilecek esnekliğe sahiptir ve iç düzeni ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının belirlediği belli ilkelere göre biçimlenmektedir. Odaya esnekliğini veren içinde kullanılan sabit mobilyalar ile yapılacak eyleme göre kullanılan hareketli araç-gereçlerdir. Odanın esnekliği orda yemek pişirme, uyuma, dinlenme, oturma hatta yıkanma eylemini gerçekleştirmeyi mümkün hale getirir böyle olunca da her oda bir ev niteliğini taşır. Oda da bulunan ocaklar ayrı bir yemek pişirme ve hazırlama alanına olan ihtiyacı ortadan kaldırır bu nedenle Türk evinde ayrı mutfağa çok az rastlanmaktadır (Sözen ve Eruzun, 63-70).

¹⁶ “Cumhuriyet Evi”ni edebi bir metin üzerinden okuma çabası için bkz. İnce, Ş. (2012).

giymenin, eğlenceleri düzenlemenin ve bunlara katılmanın, alışkanlıkları benimsemenin ve mobilyaları kullanmanın batılılaşmanın göstergesi olarak görüldüğünü hatırlayarak, söylemek mümkündür. Nitekim 19. yüzyıl itibariyle batı tipi mobilyaların orta ve üst sınıf evlerine girdiğini belirten Duben ve Behar, evin içine giren mobilyalarla nasıl bedensel hareketleri, gündelik pratikleri ve aile ilişkilerini değiştirdiğini anlatırken, daha önce normal görülen alışkanlıkların nasıl sağlıksız ve tiksindirici olarak algılandığını ifade etmektedir (Duben ve Behar, 1998). Bertram'da 20. yüzyılın başlarında yazılan romanlardan örnekler vererek masada yemek yenmeye başlanmasının ve piyanonun evlere girmesinin kişinin batılı zevklere sahip olduğunun ve kültürel kimliğini değiştirme arzusunun işareti olduğunu dile getirmektedir. Ancak belirtilen dönemlerde gerçekleşen değişikliklerle erken Cumhuriyet döneminde yaşanan değişiklik arasında bir fark olduğunu belirten Bertram, geç Osmanlı döneminde toplumsal değişimin iç mekânda, erken Cumhuriyet döneminde ise öncelikle dış mekânda yapılan değişikliklerle gerçekleştirilmeye çalışıldığının altını çizer (2012, s. 285, 286).

Bozdoğan, “Batılılaşmış ve laikleşmiş hayat tarzlarının görsel işaretlerinden biri” olarak yeni ve modern evin 1930’ların takıntısı haline geldiğini belirtir (2001, 214, 216). Kurucu kadroların ideal cumhuriyet evi, erken cumhuriyet döneminde kamusal mesajlar taşıyan bir araç haline gelmiş ve “bütün bir modernleşme anlayışının simgesi” olarak görülmeye başlanmıştır (İnci, 2003, s. 179,180). Modern Türk ulusunun bireylerinin, modernitenin tüm değerlerini ve yaşam tarzını öğrendiği, dışardan bakanlara içinde yaşayanların kim olduğunu gösteren, toplumsal statü farklılıklarını sadelik ve basitliği ile gizleyecek bir mekân olarak tasarlanan Cumhuriyet evi, Atatürk’ün 1 Ekim 1935’teki Meclis açılış konuşmasında “*Türk’e ev*

bark olan her yer sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün rneği olacaktır (Tekeli ve İlkin'den aktaran İnce, 2012, s. 371) Şeklinde tarif edilmiştir.

Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyetin kurucu kadrolarının ev üzerinden gerçekleştirmek istedikleri ideallere benzer ideallerin başka bir coğrafyadaki uygulamasını Ela Kael de, *'İdeal Ev' Aranıyor* adlı çalışmasında anlatır. 1850'lerde Londra'da devlet tarafından uygulanmaya konulan ideal ev kurgusuyla "toplumun her bireyinin sağlıklı bir aile ortamında yetiŐmesi" ideali için fiziksel mekânın sağlıklı olması gerekliliğinden hareketle ideal evler tasarlanarak bir konut reformu baŐlatıldıđını belirten Kael, devletin bu ideali sadece politik ve hukuki aygıtlarla yerine getiremeyeceğini bu nedenle ideal evi kurgularken bedeni/mekânı/alanı idealleŐtirdiđini belirtir. Bedenin idealleştirilmesi için kamu sağlığı ve güvenliği yasaları çıkartılarak sağlıklı bedenler kurgulanmıŐ bu sağlıklı bedenlerin ancak sağlıklı evlerde barınacağı ifade edilmiş "ideal evin" "ideal ailesi", "ideal devlet"in "ideal toplumu"nun böylece ortaya çıkabileceği düŐünülmüŐtür. Mekânlar, ideal ailelerin yaŐayacađı bahçeli tek katlı konutlar olarak idealleŐtirilirken bu mekânların üzerinde yükseleceği alanlar ise sahibinden başka kimsenin egemenlik kuramayacağı araziler olarak idealleŐtirilmiŐtir (2009, s. 163-165.) Türk ulusunun modern, pozitivist, rasyonel ve sağlıklı bireylerinin yani ideal vatandaŐlarının yetiŐmesi için de eskinin kerpiçten yapılmış köhne evlerinden çıkıp üzerlerindeki tozu silkmeleri, geniş, aydınlık, güzel ve modern eşyalarla döşenmiş Cumhuriyet'in ideal evine yani *kübik evlere* yerleŐmeleri istenmiŐtir. Kaynağını, erken cumhuriyet dönemi mimarisinde etkili olan Le Corbusier'in "tarihsel ve bölgesel göndermelerden arınmıŐ evrensel bir mantık" la yapılmış ideal evinden alan kübik evler, temizlik, ışık, havalandırma ve sıcaklık koşullarının sağlandığı, sıcak suyun ve elektriğin

bulunduğu evlerdir. Modern mimarinin süsten ve gösterişten uzak havasını yansıtan bu evlerin, yeni dönemin evi olarak seçilmesinde, tıpkı Kemalist ideolojinin sınıf fark ve çatışmalarını, homojenleştirici ve birleştirici millet idealine tabi kılarak ortadan kaldırması gibi (!), bu evlerin etnik ve sınıfsal farklılıkları gizleyeceği düşüncesi etkilidir. Düz çatıları, geniş terasları, pencereleri, balkonları ve kutu gibi hacimleriyle modernliğin ifadesi olarak görülen kübik evlerle ilgili olarak sık tekrarlanan temalardan biri sağlık ve hijyen ise diğeri konfordur. Özellikle elektriğin eve girmesiyle medeniyet ve asrilik simgeleri olarak görülen elektrikli aletler bu evlerin konfor unsurlarından biri olarak dergilerde boy göstermiştir (Bozdoğan, 2012, s. 227, 236, 237). Her ne kadar bahçe içinde tek katlı kübik evler, yaygınlaştırılması ve yeni ulusun yaşaması düşünölen evler olarak düşünölmüşse de sayısı istenildiği kadar artmamış onun yerine apartmanların sayısı, yaşanan konut sıkıntısı nedeniyle hızla artmıştır. Apartmanların bir prestij göstergesi haline geldiği 1930'larda bir apartman, birbirine benzer insanların şhrin modern kesiminde yaşayan ayrıcalıklı hayatına işaret etmiştir (Özbay, 1999, s. 563) ve apartmana geçmek yeni bir kültüre geçmekle aynı anlama gelmeye başlamıştır. Bir önceki dönemde geniş ailelerin yaşadığı bahçe içi genellikle iki katlı konutların yerine, yeni dönemde çizilen modern çekirdek aile imajı, apartman daireleriyle özdeşleşir. Farklı büyüklük ve kalitede inşa edilmiş olsa da apartmanın Türkiye'de yaygın bir yaşam biçimi olduğunu ve apartmanlaşmanın modernleşme süreci ile beraber 19. yüzyılda görölmeye başladığını belirten İnce Güney, erken Cumhuriyet döneminde yapılan apartmanlarda, eski Türk evlerinin yapısını devam ettirecek şekilde işlevlerine göre ayrılmış odaların bulunmadığını sadece mutfak, banyo ve tuvalet gibi hizmet alanları bulunduğunu, 1940'lara kadar yapılan apartmanların mahremiyet algısı düşünölererek

buna karşın gündelik kullanım pratiklerinin göz ardı edilerek inşa edilmesinin kullanım açısından hoşnutsuzluğa sebep olduğunu ve yaşanan hayata uymadığı gerekçesiyle eleştirildiğini ifade eder (Güney, 2009, s. 103, 113, 116)¹⁷.

Cumhuriyet'in ideal evinin hem içi hem de dışı, dönemin Yedigün, Muhit ve Yenigün gibi popüler dergilerinde kendine yer bularak resmedilmiş ve bu ideal ev, temsili olarak yaygınlaştırılmıştır. Dönemin popüler dergilerinin, evin, iç mekân tasarımları ve mimarisini yaygınlaştırarak “medeni hayat tarzının öğretmeni kimliğine” büründüğünü belirten Bozdoğan, dergilerin insanlara, ellerinde bulunan paranın miktarına göre güzel, kullanışlı, sıhhatli ve ekonomik bir eve nasıl sahip olacaklarını öğrettiklerini ifade eder. Ancak bu evlerin, daha çok yabancı yayınlardan alınan modeller olduğu için yabancılandığı, 1936 yılından itibaren dergilerin, Türk mimarlarının mesken modellerine yer verilmeye başlanmasıyla Türklerin bazı alışkanlıkları ve değerlerinin bu modellerde yer alamaya başladığı görülmüştür. İç mekânlarda mahremiyet, kapalı mutfak, koridor boyunca ayrı odaların bulunması, banyonun dışında bir alafranga tuvaletin evlere eklenmesi bu bağlamda düşünülen örneklerdendir. Dergiler sadece mekânsal olarak modern bir evin nasıl olacağını göstermemekte, aynı zamanda modern evi tanımlayan rasyonalite, verimlilik ve bilimsellik özelliklerinin ev içinde nasıl uygulanacağını da anlatmaktadır. Eşyaların nasıl seçilmesi ve yerleştirilmesi gerektiğinin ciddi bir iş olduğunun uzun uzun anlatıldığı dergilerde, her oda ayrı ayrı resmedilmekte bir taraftan da bu odalarda neler yapılabileceği, nasıl eğlencelerin düzenlenebileceği okuyuculara

¹⁷ Ancak 1940'lardan sonra evin mahrem bölgesi olarak kabul edilen yatak odası ve banyonun holler aracılığıyla evin diğer kısımlarından ayrılması sağlanmış ve 1970'ler itibariyle ev içinde farklı düzeyde mahemiyet alanları belirlenmiş ve eski Türk Evi'nin sofa düzeninden vazgeçilmiştir.

öğretilmektedir. Bozdoğan, “Evin farklı bölümlerini ya da odalarını ‘aynı sevgi, aynı zevk ve aynı itina’ ile döşenmesinin gerekliliğinin sık sık vurgulandığı bir yazıdaki ‘maalesef bizim memleketimizde fevkalade mükellef misafir salonu olan birçok apartmanların mutfakları kirli, banyo odaları darmadağınık ve yatak odaları pek sefildir’ deniyordu.” ifadesine yer vererek dergilerin, neden böyle bir çaba içine girdiğini anlatmaktadır. Her ne kadar dergiler bu konuda ciddi bir öğretmen gibi çalışıp üzerinde ciddiyetle dursa da evlerin bütüncülden ziyade eklektik bir yapısının bulunduğu ve resmedilen örnek iç mekânların çok azının Cumhuriyet evinde bulunduğu görülmektedir (2012, s. 221, 227, 230, 233).

Büyük bir çabayla yaygınlaştırılmaya çalışılan Cumhuriyet evinde yaşayanlar, yüksek bürokratlar, askerler, zengin iş adamları gibi seçkinlerden oluşan küçük bir azınlıktır. Bu azınlığın, 1940 yılında nüfusu 90 bini geçen Ankara’nın sadece 1/12’sini oluşturuyordu. Dolayısıyla kübik evi ve onda somutlaştırılmaya çalışılan modern hayatı sadece Çankaya ve Yenışehir gibi semtlerinde yaşayan bu azınlığın sahip olduğu ortadadır (İnce, 2012, s. 243). Bertram’da kübik evlerin kamusal erişimden uzak olduklarını, evlerin çoğunun kübik değil betonarme olduğunu, kübik evlere sahip olmayanların, evlerini kübik eşyalarla döşeyerek modernleşme projesine eklemlendiğini belirtir (2012, s. 286-287). Savaştan çıkan bir ülkenin bu evleri yaygınlaştıracak yeterli paraya sahip olmaması, kitlesel üretim için gerekli teknolojinin ve iş gücünün bulunmaması, arsa fiyatlarının yüksekliği, kapsamlı planlama ve arazi kamulaştırma politikalarının bulunmaması, rejimin önceliği kamu binalarına vermesi ve güçlü bir özel sektörün bulunmayışı gibi nedenler, ciddi bir konut üretimine engel olmuş (2012, s. 243) ve yoksul bir ülkenin sınırlı imkânları

dahilinde gerçekleştirmeye çalıştığı modernleşme projesinin mimari yanı, kendisine biçilen görevi yerine getirmede pek başarılı olamamıştır.

2.5.2. İdeal Evde Birleşen İdealler

Cumhuriyet evinin, sadece fiziksel bir yapı olarak tasarlanmadığını modernleşme projesinin gerçekleştirmek istediği ideallerle bir bütün olduğu daha önce belirtilmişti. Cumhuriyet evinin kendisi ve üzerine söylenen sözler, evin fiziksel özellikleri, mekânsal örgütlenmesi ve döşenmesini ve evin içinde yaşayacak olanların rollerini, görevlerini ve sorumluluklarını bir bütün olarak ev ve aile hayatını biçimlendirecek şekilde düşünülmüş ve tasarlanmış olduğunu gösterir. Bozdoğan, “Modern ev hakkındaki cumhuriyet söylemi, herşeyden önce, milli bir görev olarak çekirdek aile, özellikle de annelik ve milletin yeniden doğduğu kutsal mekân ya da “ocak” olarak aile evi üzerindeki milliyetçi vurgunun bir uzantısıydı (2012, s. 216).” derken evin nasıl modernleşme projesinin gerçekleştirmek istediği idealleri bir araya getiren bir çatı olduğunu gözler önüne serer. Bütün bunların kaynağında Sancar’ın ifade ettiği gibi, genel olarak modernleşme ideolojisinin toplumsal değişme için ailenin değişmesinin gerekliliğine duyduğu inanç bulunmaktadır. Ailenin değişmesi, kadın ve erkek imgeleri ile aralarındaki ilişkinin değişmesi anlamına gelmektedir. Sancar, modern kadın-erkek imgelerinin üretilmesiyle “modern yaşam imalathaneleri” olarak nitelendirdiği kentli ailelerin ve onların yaşam alanı “modern haneler”in üretildiğini belirtir. (, 2013, s. 195-197, 243). Cumhuriyetin modernleşme projesi de bu çizgide ilerlemiş, modern erkek ve kadınlar için yeni roller biçilmiş, aileyi toplumsal değişmeyi sağlayacak bir alan olarak görmüştür. Aile, bir taraftan modernleşme diğer taraftan milliyetçilik ideolojisini yaymak için kullanılmıştır. Aile,

“topluluğun beraberliğinin devamı ve yeniden üretimi için gerekli olan ‘ulusal birlik’ ögesine meşruiyet zemini sağlamak için işe koşulurken devletin ‘iyi vatanadaş’ yetiştirme idealine ‘iyi evlat’ yetiştirerek hizmet eder (Şerifsoy, 2013, s. 169). Bu bağlamda erken cumhuriyet döneminde ev, hem modernleşme hem de milliyetçilik ideolojisinin gerçekleştirilmesi için, bilimselliğin ve verimliliğin işletileceği, modern ve sağlıklı bireylerin dolayısıyla milletin yetişeceği bir mekân olarak düzenlenmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet’in modernleşme projesinin ideallerinin gerçekleşmesinde en önemli rol kadınlarındır ancak kadınların var olduğu biçimiyle bu projenin içinde yer alması mümkün değildir. Bu nedenle Cumhuriyet projesine yakışır “yeni bir kadın” tasarlanır. Cumhuriyet’in yeni kadının özellikleri Mustafa Kemal’e yöneltilen “Türk kadını nasıl olmalıdır?” sorusuna verilen cevapla duyurulur:

Türk kadını en münevver, en faziletkâr ve en ağır kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türkü, zihniyetiyle, ‘azmiyle muhafazaya müdafaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletın menba’ı (kaynağı) hayayt-ı ictima’ının (toplumsal yaşamın) esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada “Fikret” merhumun cümlece ma’lum olan bir sözünü hatırlatırım: “Elbette sefil olursa kadın alçalır beşer (insanlık)” (Zihnioğlu, 2003, s. 227).

Mustafa Kemal’in tanımladığı cumhuriyet kadınının, devrimin uluslararası arenadaki önemli bir yüzü olarak dış görünüşü ile değişip bu yeni yüzüyle kamusal alanda var olması halini Kandiyoti,

Türkiye Cumhuriyeti’nin ‘yeni kadın’ı rejimin simgeselleştirilmesinde ön planda bir rol aldı: Törenlerde şortla gösteri yaptı, okul ya da asker üniformasıyla bayrak taşıdı ya da balolarda Bat modasına uygun gece elbiseleriyle dans etti. ... Yeni rejimin, Türkiye’de kadınlar için yeni bir çağın

açıldığını haber verdiği düşünülebilirdi.” sözleriyle ifade etmektedir (Kandiyoti, 2013, 175).

Ancak Mustafa Kemal’in

Her aşamada olduğu gibi toplum yaşamında da iş bölmü vardır. Bu genel iş bölümü arasında kadınlar kenileriyle ilgili görevleri yapacakları gibi, aynı zamanda toplumun refahı, mutluluğu için gerekli olan ortak çalışmaya da katılacaklardır. Ev işleri, kadının en ufak ve önemsiz görevidir. Kadının en büyük görevi analıktır (Ari’dan aktaran Şerifsoy, 2014, s. 177) sözleri ve

Falih Rıfki Atay’ın hayal ettiği Türk evini açıkladığı anlatısı Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun kadına nasıl bir rol verdiğini ve evle ilişkisini nasıl düzenlediğini ortaya koymaktadır:

Kadının başlıca işi evdir. Evden artabilen kadındır ki dışarı işi arayabilir. ... [y]eni Türk’ün yaptığı Türk evini ve kadının Asyalılığa doğru geriletmek değil, çünkü bu irticadır, asıl Avrupalılığa doğru, bulvar Avrupa’sına doğru değil, mahalle Avrupa’sına, sahne Avrupa’sına değil hom Avrupa’sına doğru ilerletmiştir. ... (İsmet Paşa Kız enstitüsü hakkında) Türk evine zevk ve teknik sokarak ona hom rahat ve güzelliğini vermekle kalmayacak, Türk evine tasarruf sokacaktır. ... Türk evi tasarrufa muhtaçtır, yani kadın bilgisine muhtaçtır (aktaran Sancar, 2013, s. 116)

Bu sözlerden, her ne kadar kadınlar, erkeklerle aynı bağımsızlık mücadelesini vermiş, modernleşme söylemlerinde varlıkları, güçleri ve önemleri yükseltilmiş, erkeklerin işgal ettiği bazı mesleklerde boy göstermiş olsalar da kadının yerinin evi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Modernleşme projesi, kadına bir ulusu yaratma sorumluluğunu verdiyse de bu sorumluluğu yerine getirme işinin yapılacağı yer olarak kamusal alandan dolayısıyla politik olandan ayrı düşünülen evi işaret etmiştir. 1930’lu yıllardaki magazin dergileri üzerine yaptığı çalışmada Baydar, bu evlerin de kadınlara değil erkeklere ait olduğunu, kadınların o eve konfor, bakım ve güzellik

getiren bir unsur olarak resmedildiğini, “modern ev” ve “modern Türk kadını” nın arzulanır bir güzellik ve estetik unsuruna dönüştüğünü ifade eder (aktaran Sancar, 2013, s. 244-245). Özgüven’de bu dergilerin bir mekânın nasıl tasarlanacağına dair bütün kriterleri belirlerken modern kadının da sınırlarını çizdiğini ve tanımını yaptığını ve bu durumda kadının, evi tasarlayan bir özne değil “ev içerisindeki herhangi bir modernlik simgesi gibi evin bir ‘nesnesi’ haline geldiğini belirtir (2010, s. 228).

Zihnioğlu, Taha Parla’nın Mustafa Kemal’in söylev ve demeçlerinden yola çıkarak yaptığı analizlerde milleti, geliştirilecek ve büyütülecek bir büyüme romanın kahramanı yaptığını, kendisinin de bu anlamda onu büyütecek kahraman olduğunu ifade ettiğini belirterek bu bağlamda Cumhuriyet kadınlarının da “çocuk kadın” olduklarını belirtir. Cumhuriyetin tasarladığı kadın, Cumhuriyetin geçmişle tüm bağlarını kopartmaya çalışan anlayışından nasibini almıştır. Zihnioğlu, yeni dönemin, kadınlığın o güne kadar olan tarihini reddettiğini ve yeni bir kadın tarihi yazmaya çalıştıklarını belirtir (Zihnioğlu, 2003, s. 228). Bozdoğan, bu yeni kadın imajının “tahsilli eş, anne ve hayat arkadaşı”, kadar Osmanlı kadınından farklı “hem ev kadını, hem de salon kadını, erkeğin arkadaşı, dostu ve sevgilisi” olarak da anlaşıldığını belirtir (2012, s. 216, 217). Kadınlara bu özelliklerin kazandırılması, onlara çocuk bakımından temizliğe, yemek pişirmeden dikişe, masa düzeninden alışverişe ve dekorasyona kadar çeşitli konularda bilimsel davranmalarının ve verimli olmalarının öğretilme isteği, karşılığını kurumsal olarak Kız Enstitülerinde ve Akşam Kız Sanat Okullarında bulmuştur. Sancar,

Bu yeni mekteplerde çok güzel Avrupa yemekleri pişirmeyi bilen, Avrupai kıyafetleri hatasız dikebilen ve en önemlisi çocukların yeni hayata uygun olarak

yetiştirebilen yeni kuşak kadınlar yetiştirmeye devam ettiler. Evin idaresi için ‘modern tarzlar’ı öğrenen bu münevver Cumhuriyet kızları, bugün bize doğal gelen çok sayıdaki gündelik yaşam alışkanlıklarının estetik formların, beslenme, çocuk eğitimi, giyim, gezme gibi alanlardaki temel değerlerin yaratıcısı ve uygulayıcısı oldular; bir toplumu modern bir tarzda, evden, çocuktan başlayarak inşa ettiler (Sancar, 2013, s. 221)

sözleriyle bu kurumların işlevlerini açıklar. Akşit’in, “Batı medeniyeti ve milli kimliği bir araya getirme ve bu bileşime toplumsal zemin oluşturma girişiminin vücut bulmuş hali” olarak nitelendirdiği Kız Enstitülerinde verilen eğitimde önemli olanın, Cumhuriyetin kızlarına yeni ideolojiyi benimsetmek, yaymak ve yeni kuşakları bu doğrultuda yetiştirmek” olduğu yönündeki yorumu (Akşit, 2012, s. 143,144), enstitülerin ideolojik işlevini netleştirirken modern bir toplum inşa etme projesindeki yerlerini de netleştirir.

Asıl hedefi, orta sınıf evlerinin kadınları olan enstitülerde verilen yemek pişirme, çocuk yetiştirme, dikiş nakış ve ev ekonomisi dersleri, Cumhuriyet kadınına biçilen rollerin layığıyla yerine getirilmesi doğrultusunda düşünülmüş ve onların ailelerini yaşatacakları evleri, bilimsel şekilde idare edebilmeleri için matematik, fizik ve kimya gibi birçok ders, diğerlerini tamamlayacak şekilde düzenlenmiştir.

Cumhuriyet evine bilimselliğin girişi, Amerika’da fabrikalarda zaman ve emek kazanımı sağlamak için geliştirilen bilimsel yolların eve uygulanmaya başladığı ve üzerine tartışmaların yapıldığı dönemde bu konuda yazılanların çevrilerek enstitülerde kızlara okutulması ve öğretilmesi ve Taylorist prensiplerin uygulandığı derslerin müfredata konulmasıyla başlamıştır. Fabrikada yapılan işlerle evde yapılan işler arasında benzerlik kuran ve fabrikalarda işi doğru yapmak için en iyi tek bir yol varsa ev işinde de bu tek yolu kullanmayı düşünen Lilian Gilberth’in çalışmalarından hareketle ev mühendisliği üzerine çalışan Chrisitne Frederick’in “Eğer kadınlar verimlilik çalışmalarını evlerine uygularlarsa ev işi, kadınların sahip olabileceği en

parlak kariyere dönüşecektir (aktaran Navaro-Yaşın, 2000, s. 56)” sözlerinden yola çıkılarak enstitülerde kızlara, ev işlerini bilimsel prensiplere göre yaparak nasıl zaman ve emek kaybı olmadan yapacakları ve en verimli sonuçları alacakları, günlük iş planlarını nasıl yapmaları, özellikle mutfaklarını nasıl düzenlemeleri gerektiği öğretilmiştir. Bu bağlamda Kız Enstitülerinin, evlerde bilimselliğin uygulanmasıyla ulaşacağı amacın, aynı prensipleri mutfığa uygulayarak Frankfurt mutfağını yaratan ve bundaki amacın da kadınlara kaybettikleri zamanı ve emeği geri vererek kişisel mücadelelerine ve ekonomik bağımsızlıklarına destek olmak olduğunu söyleyen Margarete Shütte-Lihotzky’nin düşüncelerinden epey farklı olduğu görülmektedir. Bu farkı Bozdoğan, “Kız Enstitüleri’nin görevleri, kadınların asıl işinin yuva kurmak olduğu fikrini sorgulamak değil, sadece bu işi daha ‘fenni’ ve ‘asri’ hale getirmektir (2012, s. 219).” sözleri ile ifade eder.

Kız Enstitüleri’nin, dikiş dikmek, yemek yapmak, masa kurmak gibi çok gündelik konuları, eğitim öğretim müfredatına alması, kadınlık bilgisinin kuşaktan kuşağa ev ortamında ve aile içinde değil devlet eliyle oluşturması, modernleşme projesinin her alanında yaratılan eski-yeni dikotomisini kadınların eğitiminde de kurulduğunun bir göstergesidir:

Bugünkü ileri cemiyetin bütün işleri gibi ev işleri de, artık annelerden gelişi güzel öğrenilmeyecek kadar mükemmel bir hale gelmiş; elbise, çamaşır, nakış, şapka gibi bütün kadın eşyalarının meydana getirilmesi, artık geniş bir bilgi ve teknik işi olmuştur (aktaran Navaro Yaşın, 2000, s. 59)

...Örneğin kıyafetleri ütülediğimiz zamanlarda. İlk olarak ne ütülenmelidir? En zor olan parçalar ilk başta ütülenmeli, sona ise kolaylar bırakılmalıdır çünkü sonlara doğru yorulursunuz. Bir gömlek, bir erkek gömleği mesela. Annem ütümeye yakadan başlardı, bense kollardan. Ama bunun uygun bir usulü vardır: önce önkısmı, sonra ar- kası, iki yanı, kolları ve en sonunda yakası. Bu ayrıntıları bize okulda öğretiler (aktaran Navaro Yaşın, 2000, s. 64).

Kâğıt peçeteleri ilk okulda kullandık. Bir gün okuldan eve gelirken, anneme de bir kâğıt peçete getirdim. Daha önceleri kumaş peçeteler kullanıyorduk yani masa

örtüsüyle uyum içinde olanlar. Anneme ‘anne, masayı böyle donatmalısın, öyle değil’ dedim. Ona peçeteyi verdim ve ‘salata tabağını yemek tabağımızın yanına koymalısın’ dedim. Okuldan eve geldiğimde, anneme benim ev ekonomisi derslerinde öğrendiğim şekliyle ev bakımı hakkında dersler verirdim. Bana karşılık verir ve ‘Kızım, daha çok çocuksun. Ben beş tane çocuk büyüttüm ve ne yaptığımı biliyorum’ derdi. Ama kızmazdı. Evet, beni yetiştirmişti, ama ben onun küçük hocasıydım (aktaran Navaro Yaşın, 2000, s. 70).

Navaro Yaşın’ın Cumhuriyet’in ilk yıllarında evde rasyonelleşmeyi anlattığı çalışmasından enstitülü kadınlara ait yukarıdaki alıntılar, eski kadının yerinin olmadığı Cumhuriyet evinin enstitülü sahibeleri, yaptıkları her işi geçmişle karşılaştırırken aslında aynı zamanda anneleri olan o kadınları da ciddi şekilde eleştirmişler ve enstitünün onlara kazandırdıklarıyla duydukları gururu aktarmışlardır. Enstitüler, kadınların iyi bir eş, fedakâr anne olarak batılı gibi giyinip işlerini bilimsel yollarla yaptıkları, kübik eşyalarla döşenmiş modern mimarinin kübik evinde ve apartmanlarında yaşanan hayatı modern hayat olarak öğrencilerine öğretmiş, bu modern hayatı toplumun her kesimine yaygınlaştırmalarını istemiş, enstitülü kızlar da kendilerine verilen bu rolleri benimseyerek cumhuriyetin yeni kadınları olmuşlardır.

2.5.3. Cumhuriyet’in İdeal Evinden Neoliberal Dönemin İdeal Evine

Erken Cumhuriyet döneminde mimarinin toplumsal değişmeye yardım edecek güçlü bir araç olarak kullanılması, Anadolu coğrafyasında yaklaşık 500 yıl hüküm süren eski Türk Evi’nin varlığını sona erdirmiştir. “Bir zamanlar, İstanbul’a, Anadolu’ya ve Balkanlar’a hükmeden bu ahşap evler, bir dizi yangın sonucu yok olmuş ve büyüyen modernleşen bir ulusun demografisine, ekonomisine ve yaşam tarzı ihtiyaçlarına cevap veremeyince (Bertram, 2012, s. 19) yerlerine bahçe içi tek

katlı kübik evler ve apartmanlar yapılmıştır. Modernleşme, şehirleşme ve apartmanlaşma üçgeni özellikle 1950'lerde kırdan kente göç nedeniyle şehrin kenarlarına, arsa sahipleri ya da kooperatifler tarafından düşük kaliteli apartman dairelerinin yapılmasına neden olmuş ve bu durum 1930'larda apartmanların prestij göstergesi olma özelliğini aşındırmaya başlamıştır. Bu konutlar, mümkün olduğunca çok daireyi bir parselde yerleştirme çabasının ürünü olarak karanlık hizmet alanlarına sahip küçük ve düşüncesizce yapılan konutlar olarak nitlendirilmiştir (Özbay, 1999, s. 563). 1980'lerle birlikte Türkiye'de uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar ve yaratılmaya çalışılan tüketim toplumu bağlamında konut sektörü de evrilmiş ve 1990'larda, erken Cumhuriyet döneminde karşılaşılan *ideal ev* mitiyle yeniden karşılaşılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde orta sınıfların erişebildiği ve onları diğer sınıflardan ayıran 3 oda 1 salon apartman dairelerinin yerini orta ve üst sınıflar için kurgulanan ve 1990'lı yıllardan günümüze kadar içeriği sürekli değişen başka bir ideal ev almıştır.

Post modern dönem ve onun tüketim kültüründe evin, kimliğin kurulduğu ve gösterildiği yer olarak işaret edilen öneminin, özel sektör tarafından farkedilmesi, devletin vatandaşlarına yaşayabilecekleri nitelikte konutları yapmayı bir kenara bırakmasından bu yana konut piyasasının hızla büyümesine ve çok geniş kalite ve fiyat aralığında konut yapılmasına neden oldu. 1920'lerden 1980'lere kadar geçen 60 yılda konut üretim sektörünün koşullarını belirleyen devletin yerine özel sektör geçmiş, sosyal konutlar satılmaya başlanmış, ev sahibi olmak bir hedef olarak gösterilmiş, ev bir yatırım aracı haline gelmiş, barınma bir tüketim eylemi haline dönüştürülmüştür. Kaçel bu durumu,

Ulus-devletlerin, 1920'ler sonrasındaki konut sektörüne müdahalesi, 1980'lere gelindiğinde sona ermiş; regülasyon, yeniden piyasanın kendi işleyişine terkedilmişti. Dolayısıyla devletlerin müdahalesi ile 60 yıldır üretim üzerine kurulmuş olan piyasanın dengesi, özel sektör lehine yeniden tüketime çevrilmişti. 1920'lerden itibaren ulus-devetlerin belirledikleri politik koşullar altında kamusal bir çaba sonucunda toplumun yaşam standartlarının yükseltilmesi amaçlanırken, 1980 sonrasında piyasanın belirlediği ekonomik koşullar altında bu çaba bireyselleşmek zorunda kalmıştır. Konut standartlarına ilişkin politik söylemin tükenmesi sonucunda 1980'lerde, evdeki birey diğer bir deyişle inhabitant (ev sakini), özel yaşama alanında "ideal ev" projesinden sorumlu en etkin özne haline gelmiştir (2009, s. 168, 169) sözleri ile anlatır.

İçinde bulunulan tüketim kültürü bağlamında üreticilerin maksimum kâr güdüsüyle hareket ettiği konut sektörü, dayanıklı tüketim malları ve otomotiv sektörüyle birlikte ideal alanlara yerleştirilen ideal evler içindeki ideal bedenler için üretim yapmaya başlamıştır. Bunun sonucunda küçük ev aletleri olmadan bakımlı olamayan bedenler, yapı malzemeleri ve hırdavat olmadan güzelleşemeyen mekânlar, otomobil olmadan erişilemeyen alanlar kurgusu ortaya konmuştur. Bedenlerin idealleştirilmesi, bireylerin tek özgürlük alanı olarak ev merkezli bir yaşam sürmeleriyle başlar, kurtarıcı olarak ev donatıları ile ilişkilenmeleri ve bu aletleri birer kurtarıcı olarak görmelerinin sonucunda, bu tüketim malları ile döşenen ideal mutfakların ve anne babadan ve çocuktan oluşan ideal ailenin yaşadığı ideal ev kurgusuyla devam eder. Mekânların idealleştirilmesi bireylerin kendi ideal evlerini oluşturmak için yapı marketlerine, fuarlara gitmelerini, dergiler ve kataloglar alıp tv programlarını izlemelerini gerektirir ve onları aynı zamanda ideal bir tüketiciye dönüştürür. Bu dönemde alanlar, bahçeli-ağaçlık alanlarda otomobil sayesinde şehirden ne uzak ne yakın ideal evlerle idealleştirildi. Böylece tüketim toplumunda, işbirliği geliştiren sektörlerin yarattığı idealler sayesinde herkesin bir ideal evi, hatta herkesin birden fazla ideal evi olabildi (Kaçel, 2009, s. 170-171).

Türkiye'nin yeni ideal evi, Turgut Özal'ın damgasını vurduğu 1980'lerde yaşanan hızlı ekonomik dönüşümün yarattığı toplumsal dönüşüm sonucunda ortaya

çıkan tüketim toplumunun, özellikle orta ve üst sınıfı için tasarlanmıştır. 1980'lerin, toplumun üst gelir tabakasında ciddi bir değişimin yaşanmasına neden olduğunu belirten Perouse ve Daniş, bir yanda, başta tekstil olmak üzere ihracat esaslı ekonomik büyüme döneminde genel olarak Türkiye'de hızla zenginleşen çoğunlukla Anadolu kökenli bir kesimle diğer yanda özellikle İstanbul'da küreselleşme etkisinde gelişen finans, medya, sigortacılık gibi hizmet sektörlerinde yüksek ücretler karşılığında üst düzey yönetici konumunda çalışan kent kökenli eğitilmiş bir zengin tipi ortaya çıktığını ifade eder (2005, s. 103). Ortaya çıkan bu iki yeni grup, hem istihdam piyasasındaki özgün konumlarından ötürü hem de yeni dönemin, küresel tüketici kültürünün davranış kodlarının toplumda benimsenmesini sağlayacak işlevi gören ideal tüketiciler oldukları için 'yeni' orta sınıflar olarak adlandırılmışlardır (Öncüden aktaran Doğuç, 2005, s. 85). Yeni orta sınıf mensupları, işlevler, etkinlikler, insanlar, mekânlar ve zaman dilimleri arasında net sınır çizilebilmek için iş yerinde ve evde sınıflandırma, farklılaştırma, hudut belirleme ve kategorileri birbirinden ayırmaya büyük önem vermiş ve yeni orta sınıfın geniş bir kesimi kendini yaşam tarzı seçimleriyle diğer sınıflardan farklılaştırmaya çalışmıştır (Ayata, 2003, s. 41, 43). Özellikle üst orta ve üst gelir düzeyindeki gruplar için, sahip olunan refahın seviyesinden çok bunun nasıl harcandığının bir zenginlik belirtisi olduğunu belirten Perouse ve Daniş, toplumun geri kalanıyla aralarındaki farkı vurgulamaya ve sınır çizmeye çalışan köklü zenginlerin ve daha yüksek statü edinmek isteyen yeni zenginlerin bunu, yeni yaşam tarzları yaratarak elde ettiklerini belirtir (2005, s. 104). Bu bağlamda onlara en büyük yardım konut sektöründen gelmiş, zenginlere toplumun diğer kesiminden ayrılmaya fırsat veren mekânsal ayrışma Keyder'in de belirttiği gibi lüks gösterişçi tüketimin en büyük göstergesi olmuştur. Ekonominin

serbestleşmesi ve sektöre devletin müdahale etmemesiyle konut sektöründeki özel şirketlerin artan sayısı, mekânsal ayrışma ve farklı standartlarda konut isteyen bu sınıfın (2013, s. 86) özlemlerini gidermek için hızla çalışmaya başlamıştır.

Konut sektörüne giren özel şirketler, bu gruplara sadece lüks konutlar değil bu lüks konutlara sahip olanlara yeni bir yaşam vaadinde de bulunarak büyük çaplı projeler tasarlamaya başlamışlardır. Bu büyük projelerin, özellikle İstanbul'un orta ve üst sınıfları için nasıl bir ideal ev miti tasarladığını ve görüntülerle yaygınlaştırıldığını, ideal ev mitinin tarihselliğinden sıyrılıp belli bir zaman ve mekânla sınırlandırılmayan evrensel bir doğru haline geldiğini Ayşe Öncü'nün "*İdealinizdeki Ev Mitolojisi*" *Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı* adlı çalışması (2007) anlatmaktadır. Cumhuriyet tarihinin *yeni ideal evinin*, şehrin kirli havasının, kalabalıklığının, düzensizliğinin içinde yükselen apartman dairesi olmasına imkân yoktur. Temiz hava, stressiz ve sağlıklı yaşam koşullarının sağlandığı, doğayla iç içe ve en önemlisi birbirine benzeyen insanların bir arada bulunduğu, konforlu ve lüks yaşam alanlarının eğlence, alışveriş, yemek olanaklarıyla bütünleştirildiği ve iş yaşamı için hazırlanmış ofislerin bulunduğu şehirden uzak alanlarda yapılmış villalar, konaklar, rezidanslar ve siteler yeni ideal evler olarak medyada lanse edilir. Bu evler, bir yandan sahiplerine geçmişte kalan ama özlem duyulan "eski mahalle"lerin tadını verirken bir yandan da bir "ayrıcalıklar dünyası" sunar (Bali, 2009, s. 114). Öncü (2007), İstanbul'un orta ve üst sınıfları için tasarlanan yeni ideal evlerin bir düşler ülkesi kurgusuyla sunulduğunu, bu kurguda önce geçmişin özlemlerle anılan güzel günlerine gidildiğini sonra da bu geçmişte özlem duyulanların, insanlara geri verildiği aynı zamanda modern teknolojinin sunduğu tüm olanakların bulunduğu konforlu, "ultra lüks"

mekânlardan bahsedildiğini ifade eder. Bu mekânlar, kentin kentlileşemeyen göçmen nüfusunun erişemeyeceği yerlere kurulmuştur. Önce deniz kenarında kurulan semtlerdeki apartmanlar sonra şehrin dışına ağaçların ortasına kurulan uydu kentler ideal evler olarak işaret edilir.

Ancak ideal evler sadece orta ve üst sınıflar için inşa edilmez. Kentlerin orta ve üst sınıfların yerleştiği ideal evler kadar daha alt kesimin yaşadığı çoğunlukla Toplu Konut İdaresi tarafından yapılan çok katlı apartman dairelerinden oluşan siteler de ideal evler olarak reklam edilmese de içinde yaşayanlar için ideal evler olarak konut sektöründeki yerini alır. 1950'li yıllarla birlikte gelen göç dalgasıyla kentlerde gecekondulaşma ve kaçak yapıyla başlayan konut sorununa, çeşitli yasalarla çözüm bulunmaya çalışılırken 1980'lerde çıkartılan aflarla birlikte bu evlere verilen tapular, gece konu bölgelerinde bir dönüşümü başlatmıştır. Bu bölgelerde başlayan apartmanlaşma süreci aynı zamanda bir kentsel dönüşüm sürecini de başlatmıştır (Kara, 2011, s. 173). Giderek artan kentleşmeyle birlikte artarak devam eden konut sorunun çözümünde devlete düşen görev, konut üretimine yatırılan sermayenin dalgalı seyrine son vermek ve sabitlemektir. Bu nedenle 1984 yılında konut gereksinimini sağlamak, konut inşaatını yapanların uyacağı usul ve esasların düzenlemek, ülke koşul ve olanaklarına uygun endüstriyel inşaat, teknikler, araç ve gereçler geliştirmek ve ilmesi ve devletin yapacağı desteklere aracı olmak üzere Toplu Konut Fonu kurulmuş ve bu Fon 1990 yılı itibariyle Toplu Konut İdaresi Başkanlığı olarak hizmet vermeye başlamıştır. 2003 yılında iktidara gelen AKP hükümetiyle birlikte faaliyetlerine hız veren TOKİ, dar, orta ve alt gelir gruplarını ve

yoksulları kira öder gibi ev sahibi yapmak ve işsizlere iş bulmak söylemi ile yeniden yapılandırılmıştır (Eşkinat, 2011, 161-163)¹⁸.

Keyder tarafından ortak alanların peyzaj çalışmalarının asgari düzeyde olduğu, iç mekânların ferah ama alt yapısı baştan savma olarak nitelendirilen TOKİ evlerinin sakinleri, apartman hayatına geçmekten memnundur ve bundan gurur duymaktadır (2013, s. 187). Erken Cumhuriyet döneminde ifade edilen “apartmana geçmek başka bir hayata geçmektir” ifadesi, bu insanlar için de geçerlidir. Çoğunluğu, gecekondu yaşamından gelen bu insanlar, yeni hayatlarını güzelleştirmek için Kaçel’in daha önce belirttiği gibi (2009) evlerini güzelleştirmeye ve sürekli yapı marketlerine gidip evlerinde değişiklik yaparak ideallerindeki evi inşa etmeye çalışır. Keyder’de bu tespiti doğrular şekilde bu dönemde yapı marketlerinin sayısında ve bunlara yapılan yatırımda ciddi bir artışın olduğunu ifade eder.

Neoliberal dönemin tüketim kültüründe bir proje ve bir tüketim nesnesi olarak ev, tıpkı erken Cumhuriyet döneminde olduğu gibi popüler dergilerde kendisine yer bulur. Tüketim toplumu döneminde sadece ayrıcalıklı alanlarda ev sahibi olmak değil bu evlerin iç mekânlarının nereden ve nasıl döşeneceği de bir statü işareti olmuş ve sadece iç mekân düzenlemelerinin bulunduğu dergilerin dışında evin içindeki her odaya, mutfığa ve banyoya özel dekorasyon dergileri ortaya çıkmıştır. Bu dekorasyon dergileri üzerine yaptığı çalışmada Erkaslan, dergilerin yerine

¹⁸ Yılmaz, 2000’lerden bu yana kentsel dönüşüm uygulamaları aracılığıyla kentlerin rant odaklı bir gelişme anlayışına terk edildiğini ve mevcut ideolojik yapının TOKİ aracılığıyla bu dönüşümleri meşru kılmak için “çağdaşlık” söylemini kullandığını söyler. Ancak bu ideolojik yapının konut sorunun çözümünde modern olarak işaret ettiği yapıların Avrupa’nın 20. yüzyılda inşa ettiği ve insanların birbirlerine entegre olması bağlamında sorunlara neden olduğu için terkedildiğini ifade eder (Yılmaz, 2009, s. 153, 156).

konması olanaksız olan ev özleminin üzerine 'yeni bir iç yaşamın başlangıcı', 'özgürlük ve kaçış alanı', 'eşler arası ilişkileri dengeleyecek feminist bir silah', 'cinsel yaşama renklilik katacak bir fantezi' gibi gerçekte evsel yaşamın ontolojik katmanlarında bulunmayan dışarıdan eklenen idealler ve anlamlar yüklediğini, bireylerin evle ilgili yeni beklentilerinin doğmasına sebep olduğunu belirtir. Erkaslan, Cumhuriyet evinin içindeki fedakâr eş ve makbul annenin, neoliberal dönemin ideal evinde, “kentli, profesyonel meslek sahibi, çalışmasa da eğitim almış olma seçkinliğinin bilincinde, eşitlikçi bir aile yapısı beklentisi olan, beden ve sağlıklı yaşam pazarının sadık tüketicisi, geleneksel anne modelinden farklı, süper çocuk yetiştirmeyi amaçlayan, zevk ve stil sahibi ideal kadına”, “Süper Kadın”a (Erkaslan, 2009, s. 187) dönüştüğünü belirtir. Farklı rolleri olan bu “Süper Kadın”, evini de bu rollere uygun şekilde düzenlemelidir. Dışarıda çalışan bu kadın, evini kimi zaman ofise çevirmekte, eş ve anne olarak çocukları için teknolojik ürünlerle dolu mutfağında yemek pişirirken geniş mutfağındaki masada çocuğuna ödevini yaptırmakta, misafirleri için salonunda güzel masalar hazırlamakta ve ailesiyle keyifli zamanlar geçireceği konforlu bir ev yaratmaktadır. Erkaslan, bu dergilerle kadının etki alanının ev olduğunun, erk sahibi olmak için evi iyi idare etmesi gerektiğinin ve “Süper Kadın”ın geleneksel evsel rollerinin altının çizildiğini belirtir.

Dönemin popüler dergilerinde yer verilen kadınlar, orta ve süt sınıf kadınları işaret ederek bir kadın profili çizer ancak daha alt sınıftan kadınlardan beklenen hala “doğru annelik” yaparak bilimsel yollarla çocuk yetiştirmeleri ve bu çocukları iyi bir vatandaş haline getirmeleridir. Bu beklentinin kaynağı elbette devlettir. 1980’lerden beri merkez partilerin, geleneksel aile yapısını ve cinsiyete dayalı iş bölümünü muhafaza etmeye çalıştıklarını, güçlü bir aile vurgusu yapıldığını belirten Öztan,

AKP'nin 2023 vizyonunda kadınları annelik temelinde tanımladığını ve kadınların yalnızca yeniden üretim faaliyetlerine ilişkin kapasitelerine indirgendığını belirtir (2014, s. 181). Kamusal alana katılımlarını ancak kendilerine uygun rollerle gerçekleştirecek kadınlar, anneler ve bakıcılar olarak güçlü aileye hizmet etmek için vardılar. Erkekle kadının eşit olmadığı ancak birbirinin tamamlayıcısı olduğu düşüncesiyle¹⁹ hareket eden bu anlayış, doğallaşmış ve hiyerarşik iş bölümünü devam ettirmekte ve kadını eve bağlamaktadır.

3. Mutfak

... Ve yemek denilen şey dünyanın en önemli elementiydi. Dünyanın merkezi bilim adamlarının dediği gibi dev bir demir küre değil, her evin mutfağıydı (Perker, Sufle, 2011, s.107).

“¿ que podemos saber las mujeras sino filozofias de cocina?”

(Biz kadınlar mutfak felsefesinden başka ne biliriz ki zaten?)

Rahibe Juana'dan aktaran Rigotti, 2013, s. 15).

Mutfağın, hayatımızdaki ve evimizdeki yerini, Eiguer, kentlerin tasarlanması ile beden ve bedensel işlevler arasında kurulan benzetmeyle anlatır. Eiguer, Paris şehrinin Boulogne ve Vincennes ormanlarının temsil ettiği “iki akciğer”le anıldığını; her kentin bir sinirsel merkezi, kalbi olduğunu söyler ve farklı bölgeleri birbirine bağlayan, kültürel, ekonomik değiş tokuşu ve kentin her tür gereksinim girişini kolaylaştırmak için kullanılan yolları, sinir ve damar bağlantılarına benzetir.

¹⁹ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, 20 Temmuz 2010 tarihli posta gazetesinde yer alan sözleri, “Kadın erkek eşitliğine inanmıyorum. Onun için fırsat eşitliği demeyi tercih ediyorum. Kadın ve erkek farklıdır, birbirinin mütemmimidir”.

Şehirdeki bu yollar, anatomimizde sinir ve kan damarlarının hem kasları hem de diğer organları bölmelere ayırıp hem besleyici maddeleri hem de elektrik akımlarını birbirlerine bağlar ve iletir. Tıpkı kentler de olduğu gibi evde gerçekleştirilen etkinlikler de belirli bedensel işlevlere bağlanarak (beslenme, dinlenme, cinsellik ve uyku) belli yerlerde gelişir. Girişe yakın yerler gündüz etkinlikleri alanıyken mahrem ve uzak yerler geceye ait alanlarıdır (2013, s. 18-19). Bu bağlamda mutfak, evin kalbidir. Tıpkı kalbin kan pompalayarak insanlara hayat verdiği gibi mutfak da beslenme faaliyetinin gerçekleştirildiği yer olarak, insanların hayatlarının devam etmesi için onlara enerji verir. Mutfak, sadece biyolojik olarak hayatı devam ettirmez aynı zamanda bir sosyalleşme mekânı olarak ilişkileri başlatır, besler, büyütür; dayanışma ve samimiyet gibi pek çok duyguyu üretir ve bu duygulara ev sahipliği yapar. Mutfak, dinlenmeye, dinlemeye, düşünmeye ve yaratmaya hem mekânsal hem de içinde gerçekleştirilen eylemler özellikle yemek yapma etkinliğiyle olanak tanır. Eğer mutfak sadece beslenme ihtiyacının karşılandığı bir yer olarak düşünülürse tarihi epey geriye götürülebilir ancak mutfağın yukarıdaki anlam ve işlevleri kazanması çok yeni bir durumdur ve bu duruma gelinceye kadar geçirdiği değişiklikleri görmek için kısa bir tarihsel anlatı vermek yerinde olacaktır.

Mutfağın ev içindeki konumunun değişmesi ve bir arka bölge olmaktan çıkıp bir *vitrin* haline gelmesi, burada yapılan işlerin değerinin yükseltilmesiyle gerçekleşmiştir. Mutfaktaki büyük değişim, endüstri devrimi ile birlikte evin sadece özel alanın mekânı olarak işaret edilmesi ve evin anlamının değişmesiyle başlar. Ev, dönemin egemen değerlerine teslim edilerek fiziksel refahın, sağlığın ve verimliliğin kaynağı olarak gösterilir ve mutfak, bu sağlıklı bireylerin etkili üretimini gerçekleştirecek mekân olarak evdeki en önemli yer olarak işaret edilir.

3.1. Mutfak: Arka Bölgeden Vitrine

Braudel (2004), 15. ve 17. yüzyıllar arasındaki konutlara yer verdiği çalışmasında dünyada kırsal ve kentsel olmak üzere iki ev tipi olduğunu belirtir. Braudel kırsal evlerin, tek bir odadan ve ahırlardan meydana geldiğini, insanlarla hayvanların birarada yaşadığını ve bu tek odanın mutfak, yatak ve oturma odası olarak hizmet ettiğini belirtir. Kentsel evler, fakirlerin yaşadığı bodrumlar ve alçak evlerle zenginlerin yaşadığı dar ve yüksek evler ve geniş burjuva evlerinden oluşmaktadır. Braudel, bu evlerde arkada ve önde olmak üzere iki oda bulunduğunu öndeki odanın *gösteriş odası* olarak misafirlere hizmet ettiğini yatak odasının ise arkada bulunduğunu belirtir. Braudel bu dönemin evlerinde bir *bölünmezlik rejimi* olduğunu, konutun yemek yenilen, uyunan, çocukların yetiştirildiği, kadının artık ev hanımından başka bir rol oynamadığı ve hizmetkârlar kitlesinin yaşadığı bir mekân; çalışılan, satış yapılan bir dükkân ve büro ya da atölye ve işçilerin barındığı bir yer olduğunu belirtir. Bu haliyle hem yaşam hem de çalışma mekânı yani hem özel hem kamusal alan olan evde, odalar bağlamında bir ayrışma ancak oda sayısının fazla olduğu zengin evlerinde görülebilir. Braudel'in çalışmasında yer verdiği 1541 yılında bir eczacıya ait evin çizimlerinde, evde dikiş odası, reçel odası, su damıtma odası gibi odalar bulunduğu görülmektedir (Braudel, 2004, s. 250-254) Bu mekânsal bölünme, 16. yüzyıl itibarıyla ev işlerinde başlayan ayrışma ve uzmanlaşmanın da sonucu olarak değerlendirilir (Davidoff, 2012, s. 164). Büyük salonlar, yerlerini pişirmek, yemek ve sonunda uymak için ayrı odaların bulunduğu evlere bırakır ama tek odadan ayrılarak oluşan ilk mekân, mutfaktır.

Endüstri öncesi dönemin evindeki mutfak, “köylü mutfağı” olarak adlandırılmaktadır. Kırsal evlerde mutfak olarak kullanılan oda, oturmak ve uyumak gibi tüm ev içi etkinliklerin yapıldığı, hem iş hem dinlenme hem de sosyalleşme işlevini yerine getiren, ocağın burada bulunması nedeniyle sıcak aynı zamanda aydınlık bir mekânı anlatmaktadır. Braudel’in çalışmasında yer verdiği çizimlere göre iki katlı ya da tek katlı evlerde mutfak, ayrı bir mekân olarak bulunurken iki katlı evlerde ek olarak bir de kiler yer verilmektedir. İki katlı evlerde alt katta bulunan mutfak, gösteriş odası ya da ön oda olarak adlandırılan salonun-misafir odasının arkasında avluyla bitişik bir arka bölgedir. 16 ve 17. yüzyıl mutfaklarının en belirgin özelliği ocaklardır. Yerden yükseltilmiş ocakların bulunması, mutfağın en gelişmiş alanın pişirme ünitesi olduğunu gösterir. Mutfak üçgenini oluşturan hazırlama (tezgah) ve yıkama alanları (lavabo) ise özellikle akan suyun bulunmaması nedeniyle henüz gelişmemiştir. Mutfakların evin içinde bulunduğu konum, kırsal evlerde değişmezken farklı ülkelerde bu konum değişebilmektedir. 17. yüzyıl Hollanda evlerinde mutfak, salonla ve evin diğer alanlarıyla birleşik ve “itibarlı”, Parisli burjuvaların evlerinde ise evin diğer kısımlarıyla bağlantısı olmayan, zemin katta dipte yer alan mutfaklar (Akgökçe, 1997, s. 23), karanlık bir arka bölgedir.

Mutfağın bir arka bölge ya da itibarlı bir alan olmasının belirleyicisi mutfakta kimin bulunduğu ve mutfakta yapılan işlere verilen değerdir. Mutfağın neden bir arka bölge olduğunu anlamak için Goffman’ın gündelik hayatta benliğin sunumunu anlattığı çalışmasına başvurmak gerekir. Goffman, gündelik hayatta bir tiyatro sahnesinde bulunan oyuncular gibi herkesin başkalarını etkilemek üzere bir performans sergilediğini belirtir. Bu performansın sergilendiği sahnenin dışında bir de tüm hazırlıkların yapıldığı ama görülmesi istenmeyen bir *sahne arkası* vardır ki

Goffman buraya *arka bölge* adını verir. Arka bölge, sergilenen performansla çelişen görüntülerin yer aldığı bölgedir. Bu arka bölge performansın sergilendiği yerden uzakta, genellikle sahneden bir koridorla ayrılmış olarak konumlandırılır. Etkili bir performans sergilemek için gerekli tüm hazırlıklar burada yapıldığından bu hazırlıklara ait tüm izler, kusurlar, yanlısamalar, gizlenecek-saklanacak her şey arka bölgede tutulur. Yaratılmak istenilen etkinin sorgulanmasına ya da zedelenmesine yol açacak görüntülerle karşılaşılabilirdiğinden oyuncular, seyircilerin bu bölgeye girmelerini istemez (Goffman, 2004, s. 112-115). Mutfak, 20. yüzyılda yaşanan değişikliklere kadar bir arka bölge olarak tanımlanamamın nedeni, Goffman'ın bu açıklamalarına dayanmaktadır. Mutfak, evin, çoğunlukla karanlık ve havasız, pek çok hijyen koşulunun sağlanamadığı alt katında konumlanmıştır. Mekânsal olarak bir gösteriş odası olarak kabul edilen, misafirlerin ağırlandığı salondan çoğunlukla uzakta bulunan mutfak, statü işareti olarak değerlendirilen ziyafet sofralarının hazırlandığı ama misafirlerin hiç bir zaman göremediği bir mekândır. Mutfakın arka bölge olarak tanımlanamamın bir başka nedeni de burada yapılan işlerin statüsünün düşük görülmesi ve özellikle orta sınıf ev sahibesi kadınların bu işleri hizmetçilere yaptırması dolayısıyla mutfakın, hizmetçi alanı olarak görülmesiyle ilişkilidir. Mutfakın, hizmetçilerin sadece iş alanı değil aynı zamanda yaşam alanı olarak görüldüğü 19. Yüzyılda, ev mimarisi de ev hizmetlileri ile ev sahipleri arasındaki toplumsal hiyerarşiyi yansıtan bir karaktere sahiptir. Ayrı merdivenlerin, hizmetçi kapısı ve hizmetçi odalarının bulunduğu bu evler, aile üyeleri ve hizmetçiler arasındaki etkileşimi engellerken konuşma borusu ve elektrikli zil gibi dönemin modern teknolojisi, hem ev sahiplerinin yukarı kattan aşağı kata inmeden isteklerini iletmelerini sağlamış hem de aile ve çalışanlar arasındaki etkileşimi engellemeyi

kolaylaştırmıştır (Cierrad, 2002, s. 266). Mutfağın evin içinde statüsü düşük bir mekân olduğunun bir başka göstergesi, erkeğin zenginliğinin göstergesi olarak görülen ziyafet sofralarının hazırlanması için ev sahibesi tarafından harcanan emeği görünmez kılma çabasıdır. 19. yüzyılda kadının iyi bir ev düzenlemesi yapması, giyinip süslenmesi ve davetlerde eşini temsil etmesi, ev ve mutfak işlerini yapmak için hizmetçiler çalıştırması, erkeğin iyi bir statüye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak Akgökçe, bu statü işaretleri içinde ev ve mutfak bağlamında burjuva ailesinde kadının, ciddi bir maskeleye işi yaptığını belirtir. Günlük geçim dertleri içinde kadın, büyük ziyafet sofraları hazırlarken tasarruf etmek için çaba sarf etmekte, bir hizmetçinin çalıştırılabildiği durumlarda ev sahibesi, hizmetçi ile birlikte mutfağa girip hazırlıkları günler öncesinden yapmaya başlamakta ama ziyafet günü sanki bütün işler hizmetçi tarafından yapılmış gibi bir izlenim yaratmak istediği için ziyafet sofrasının başına oturarak her şeyi uzaktan yönetip harcadığı emeği görünmez kılmaktadır (Akgökçe, 1997). Bu durum, hem mutfağın orta sınıftan kadınlar tarafından girilmemesi gereken bir mekân olarak kabul edildiğinin hem de ev işlerinin değersiz görüldüğünün bir başka kanıtıdır.

Mutfağın ev içindeki konumunun değişmesi ve bir arka bölge olmaktan çıkıp bir *vitrin* haline gelmesi burada yapılan işlerin değerinin yükseltilmesiyle ilişkilidir. Mutfaktaki büyük değişim, endüstri devrimi ile birlikte ev ve iş yerinin birbirinden ayrılması, evin sadece özel alanın mekânı olarak işaret edilmesi ve daha önce de belirtildiği gibi ev işlerinde çalışan iş gücünün fabrikaya geçmesiyle başlamıştır. Forty, 19. yüzyılın ortalarında, orta sınıftan kadınların ev işlerinin kendilerine uygun olmadığını düşünmeye devam edip evlerinde hizmetçi bulundurmaya devam ettiklerini ancak evdeki bu iş gücünün fabrikaya geçmesiyle birlikte hizmetçi olarak

çalışacak kadınların sayısında ciddi bir düşüş olduğunu belirtir. Dolayısıyla o güne kadar orta sınıf ailelerin evlerinde hizmetçilerin ve işçi sınıfından kadınların kendi evlerinde yaptıkları işlerin, orta sınıftan kadınlar tarafından yapılması gerekli olmuştur. Şimdiye kadar küçük görülen ve aşağılanan ev işlerinin, evin sahibi olan kadın tarafından yapılabilmesi için önce anlamının değiştirilmesi, öneminin ve değerinin yükseltilmesi gerekmiştir. Ev, dönemin egemen değerlerine teslim edilerek fiziksel refahın, sağlığın ve verimliliğin kaynağı olarak gösterilirken alt sınıftan kadınlar, fabrikalarda ücretli iş gücünün içine dâhil edilmiş, orta sınıftan kadınlar içinse tarihsel bir konum olarak “ev kadınlığı” kimliği (Bora, 2005, s. 59) yaratılmıştır. Ailenin kutsallığını, kadının yerinin ev olduğunu vurgulayan Protestan ahlak tarafından desteklenen bu orta sınıf kadın kimliği 19. yüzyıl döneminin kadın dergileri ve genel erkek söylemiyle yaygınlık kazanır (Akgökçe, 1997, s. 56). Orta sınıf ev kadını, nerdeyse kutsallaştırılan ve sevgi işi olarak nitelendirilen çocuk bakmak ve yemek pişirmek gibi “yuva işi”yle ilgilenirken temizlik ve ortalığın toplanması gibi işler (hala statüsü düşük olarak görülen işler) ev işi olarak hizmetçilere bırakılmıştır. Bu iki işi Young,

Yuva işi, nesnelere yaşayan anlamlar ihsan etmek onları uzam içinde ait oldukları kişilerin yaşam etkinliklerini kolaylaştırmak üzere düzenlemektir. Sevgi dolu bir bakım etkinliği ile ev halkı için anlamlı bir kimliğin sürdürülmesi, küvetin bakterilerden arındırılmak üzere çamaşır suyuyla ovulmasından farklıdır. İkincisi, genel ve anonim bir etkinlikken, ilki özgül ve kişiseldir (Young’dan aktaran Bora, 2005, s.152- 172) diyerek birbirinden ayırır.

Ev içinde gerçekleştirilen işler, bu şekilde ayrılıp anlamı değiştirilirken evden ayrılan iş yerinde de yapılan işleri rasyonelleştirme süreci başlamıştır.

Rasyonelleşmenin endüstrideki sonuçları²⁰, iş yerinde Weber'in dünyanın rasyonelleşmesi sürecinde ortaya çıkan verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve insanın yerine insansız teknolojinin geçmesidir. Amerikalı Frederic Taylor'un iş yerinde az zamanda, en az enerjiyi harcayarak en çok verimi elde etmek için geliştirdiği prensipler Henry Ford tarafından motorlu araç üretimi yapan fabrikada montaj hattı sistemine uygulanmış ve endüstriyel verimliliğin örneği olan bu sistem, Fordizm ya da Taylorizm olarak adlandırılmıştır (Cierrad, 2002, s. 264). Frederic Taylor'un performans sırasındaki her hareketin zamanını ölçerek geliştirdiği bilimsel verimlilik yönetimi ideolojisi, bir işin nasıl en kısa sürede yapılacağını göstermiştir. Böylece işçilerin daha kısa sürede, daha az enerji harcayarak, daha çok verimli iş yapmasını ve üreticiye daha çok para kazandırmasını sağlamıştır. Davidoff (2012), hesaplanabilirliğin dolayısıyla rasyonelliğin evin içine sızmasıyla birlikte paranın evin içine girdiğini, gizemli, öngörülemez güçlerin evdeki etkisinin yok olduğunu, evde de ilke olarak herşeyin hesaplanabileceği, düzenlenebileceği ve denetlenebileceği düşüncesinin ortaya çıktığını ifade eder. Frederic Winslow Taylor'un Amerika'da teknoloji ve verimlilik ilkesini birleştirerek endüstri alanında geliştirdiği Taylorist prensipler, Lilan Gilberth ve meslektaşı Christien Frederick tarafından eve aktarılması, evin özellikle de mutfak bir iş yeri, çalışma kabini, laboratuvar ve işlik olarak ölçülebilir, hesaplanabilir, öngörülebilir bir yer haline getirme çabasına dönmüş, zamanla tasarımcıların insanlar için değil teknoloji için bir mekân yarattığına dair eleştirilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bell ve Kaye, 2002, s. 46).

²⁰ Rasyonelleşme ve gündelik hayattaki yansımalarını mutfak üzerinden inceleyen ayrıntılı bir çalışma için bkz. İnce (2014). Bulaşıklar Makinede Kahvem Telve: Tek Tuşla Rasyonelleştirilmiş Bir Yaşam (basım aşamasında)

Evde ve mutfaklarda rasyonelleştirme, her ne kadar Gilbert ve Frederick tarafından başlatılmışsa da June Freeman, *The Making of Modern Kitchen* adlı çalışmasında (2004) hazır mutfakların tarihçesini anlatırken mutfakların bugüne gelmesinde Frederick'ten önce Catherine Beecher'in isminden bahseder. Beecher, evi, kadınlarının ev içinde yaptıkları işi daha az zaman ve emek harcayarak yapmaları için düzenlemeye çalışan ev mühendislerinden biri olarak, evin bir gösteriş unsuru olacak şekilde düzenlenmesini eleştirir ve ev içinde alanların fonksiyonlarının önemli olduğunu ve mimarının bu fonksiyonları dikkate alarak teknik çözümler getirmesi gerektiğini belirtir. Beecher'ın 1869'da yayınladığı *The American Woman's Home, on principles of Domestic Science* adlı kitabıyla mutfakta verimlilik üzerinde durduğunu ifade eden Freeman, Beecher'ın verimlilik anlayışının enerji-emek ekonomisinden çok mutfakta düzenin kurulmasıyla ilgili olduğunu belirtmektedir (s. 27). Bir kadın hakları savunucusu olmadığı halde Cathrine Beecher'ın mutfakta verimliliği sağlama yönündeki çabasının amacı, ondan sonra bu ideolojiyi kullanarak mutfakta düzenlemeler yapan Lihotzky'den farklı olarak kadına zaman ve emek kazandırarak kişisel mücadelesine ve ekonomik bağımsızlığına hizmet etmek değil sadece mutfakta kadının yaptığı işleri azaltmaktır (Akgökçe, 1997, s. 82).

Mutfaklarda büyük değişiklik, Taylorit prensiplerin, Christine Frederick tarafından mutfaklara uyarlanmasıyla başlamıştır. Endüstriyel verimlilik ilkesinin, ev işlerinin organizasyonunda kullanılması durumunda kadınların daha az enerji harcayacağını ve ev işlerinde daha başarılı olacağını meslektaşları olan kocasıyla endüstriyel verimlilik üzerine yaptığı konuşmalardan öğrendi Frederick, ev idaresinde verimlilik ilkesi doğrultusunda yapılacak bir reformun, basit bir ev

kadını, ev işlerinin saygı duyulan bir profesyoneline dönüştüreceğine (Cierrad, 2002, s. 264), bilimsel yönetim ve verimlilik ilkesini mutfağa uygulayarak kazanılacak zaman ve emek tasarrufunun kadınların kendilerini geliştirmeleri için fırsat vereceğine, özgürlüklerini kazanmalarına ve toplumsal kabullenilirliklerine fayda sağlayacağına inanmıştır. Taylor'un fabrikadaki işçilerin hareketlerini ölçerek etkin hareketi bulduğu gibi Frederick de her çeşit ev işinin adımlarını bizzat kendisi yaparak belirlemiş, zamansal olarak ölçmüş ve mutfağı, bu işler için harcanan zamanı ve emeği azaltacak şekilde düzenlemiştir (Freeman, 2004, s. 31-32, 36). Bu çalışmalarını 1915'te yayınlanan *Household Engineering Scientific Management in the Home* adlı kitabında toparlayan Frederick, çalışma alanının, çalışanın vücut ölçülerine göre standartlaştırılması gerektiği fikrini ortaya atarak mutfaktaki ocağın, tezgahın, evyenin ve dolabın yerini, kadınların bu alanlar arasındaki mesafeyi en kısa sürede kat etmeleri üzerinden tespit etmiş, mutfağı sadece yemek pişirilen bir mekân olarak kabul edip küçük bir mekân olarak tasarlamıştır. Akgökçe, kapitalist ülkelerdeki küçük mutfakların, kadınların iş yaşamına kitlesel katılımı döneminde yaygınlaşmasının tesadüf olmadığını, dışarıda bütün gün çalışan kadının bu küçük mutfağa girip, fazla zaman ve emek kaybetmeden yemeğini hazırlayıp çıkması için planlandığını ifade eder (1997, s. 135-136).

Frederick, sadece mutfaktaki yıkama, hazırlama ve pişirme ünitelerinden oluşan üçgeni düzenlemekle kalmamış burada kullanılan araç-gereç ve aletlerin nasıl ve nereye yerleştirileceğini ve işlerin hangi sırayla yapılması gerektiğini de belirlemiştir. Her şeyin kurallara bağlandığı bu mutfaklarda tezgâhın ya da rafın yüksekliği, ortalama bir kullanıcının boyuna ve kolunu kaldırdığında ulaşabileceği en son mesafeye göre hesaplanırken neyin, nasıl, neyle ve ne zaman yapılacağı da

kurallara bağlanmıştır. Her işe uygun malzemenin, malzemenin kullanılacağı sıranın ve hangi malzemenin nerede duracağına özenle hesaplandığı rasyonelleştirilmiş mutfaklar işlik, atölye ve laboratuvar olarak nitelendirilmiştir.

Amerika'daki bu gelişmeler, karşılığını hemen Almanya'da da bulmuş Taylor, ve Frederick'in çalışmaları Almancaya çevrilerek üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Almanya'da 1928 yılında hükümet tarafından işçiler için yapılacak toplu konutlara, toplu mutfak uygulanması düşüncesi, Almanya Şehir Planlama İdaresi başkanı Ernst May tarafından reddedilince her ev için ayrı mutfak yapılması gerekmiş ve ortaya Margarete Shütte-Lihotzky'in yeni mutfak tasarımı çıkmıştır. May, mutfağın yalnızca bir çalışma alanı olmadığını, kültürel ve sosyal bir alan olarak yemek pişirme ve birlikte yemek yeme gibi etkinliklerin aile bağlarını güçlendirdiğine inanmış bu nedenle de her evin ayrı bir mutfağı olmasını istemiştir (Akgökçe, 1997, s. 86). Her ne kadar Lihotzky, May gibi düşünmese ve yaşayan (living kitchen) mutfağı, komünal yaşamı destekleyen bir şey olarak görse ve beğense de günün entelektüel teorilerine ve kitle toplu konutlarının ekonomisi hakkındaki argümanlara boyun eğerek sadece yemek pişirilip çıkılacak bir mutfak tasarlar. Literatüre Frankfurt mutfağı olarak geçen ve on bin konuta uygulanan bu mutfaklar, bilimsel yönetim ve ev idaresi mühendisliği üzerine tartışmaları en iyi yansıtan tasarım olarak nitelendirilmiştir. Lihotzky, Frankfurt mutfağında ulaşılabilecek yükseklikte ultra marine mavi renkte raflara ve çekmecelere, mutfağın her yanını aydınlatacak şekilde tam ortada bir lambaya, katlanır bir ütü masasına, üzerinde aspiratör bulunan bir ocağa, sarı-gri çizgili seramiklere, siyah tabana ve metal donanımlara yer vermiştir. Bu mutfaklar, 2. Dünya savaşından sonra bazı kısımları değiştirilerek İsveç mutfağı adı altında tüm dünyaya yaygınlaştırılmıştır. Ancak Freeman, Lihotzky'nin 1989

yılında bu mutfakları yemek pişirmek için değil çalışan kadınlar için tasarladığını ve kendisinin de hiçbir zaman yemek pişirmediğini ifade ettiğini belirtir ve Frankfurt mutfağının düşünülmeden yapılmış, çağdaş ve toplumsal problemleri ortadan kaldırmayan, ütopyan bir mutfak olduğunu belirtir (2004, s. 38-41).

Bu laboratuvar mutfaklarda dikkat edilen bir başka konu ise hijyendir. Hijyen bireysel bir konu olduğu kadar devletin de önem verdiği bir konudur. Sağlıklı bedenler, devletin ihtiyaç duyduğu bir savaş makinesi ya da ahlak makinesi olarak görülür ve bu sağlıklı bedenlerin üretilmesinde mutfak, evdeki temel alan olarak kabul edildiğinden hijyen, mutfak için önemli konulardan biridir. Hijyenin önem verilen ve üzerinde durulan bir konu haline gelmesi, 18. yüzyılın sonlarına doğrudur. İnsanların kuşaklar boyunca banyo yapmaktan korktuğunu ifade eden Forty, temizlik düşüncesinin değişimini, evlerde banyoların görülmeye başlanması ve iç dekorasyonda kahverengi ve kırmızı renklerin kullanımından vazgeçilip beyazın kullanılmasıyla başlatır. Forty'e göre 19. yüzyılın sonlarına doğru işçi sınıfı hareketinin güçlenmesiyle toplumsal değişme hızlanmış ve burjuva sınıfı ile aradaki sınırlar belirsizleşmeye başlamıştır. Bunu bir tehdit olarak algılayan burjuva sınıfı gündelik hayatı yeniden düzenleyerek işçi sınıfından gelen tehdiye karşı sınırlarını savunmuşlar ve aralarındaki farkı tesis etmek için banyoları kurmuşlardır (aktaran Corrigan, 1997, s. 102). Benzer bir açıklama Davidoff'un ev işlerinin toplumsal uzamdaki hiyerarşinin en altında bulunduğunu açıkladığı satırlarda da karşımıza çıkar. Davidoff, 18. ve 19. yüzyıl İngiliz toplumunda, hiyerarşik sınırların saldırı altında bulunduğunu, hiyerarşik grupların sınıflandırılmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Zenginlerin yoksullardan farklı yaşam tarzlarıyla, yiyecek miktarıyla ve çeşitleriyle, sahip olunan altın, gümüş ve süs eşyalarına göre ayrıldığını ama tüm

sınıflarda pislikten kaynaklı bitlenmenin ve hastalığın görüldüğü 18. yüzyıl ortalarından sonra kişisel ve evsel temizliğe bir ilginin başladığını ve pislik ile hastalık arasında bir ilişki kurulduğunun altını çizen Davidoff, orta sınıflarla alt sınıflar arasındaki sınırın bu aşamadan sonra temizlik üzerinden çizildiğini belirtir. Kirletici faaliyetlerden korunmak hiyerarşik olarak toplumsal sınıflar içinde bir üste geçmeyi sağlarken ideal evin de mükemmelce düzenlenmiş, tam zamanında sunulan ve özenli öğünlerin servis edildiği, temiz, düzenli, sıcak ve havalandırılmış odaları olan mekânlar olması gerekir. Ancak 19. yüzyılda bu düzene ancak çok sayıda hizmetçisi bulunan zengin aileler sahiptir²¹ (2012, s. 154, 158).

Mutfağın ve mutfak işlerinin prestijini yükseltme çabasında, hem mekânsal hem de işlerin planlanması bağlamında değişiklikler yapılırken bir başka yardımda elektrikli ev aletlerinden gelmiştir. Özellikle hizmetçilerin fabrikalarda çalışmaya başlaması, orta sınıf evlerinde çalışacak hizmetçi sayısını düşürünce, orta sınıf kadınlarının yuva işi dışında küçümsedikleri ev işlerini de yapması gerekmiştir. Bu işlerin iş olmadığını göstermek, anlamını değiştirmek ve statüsünü yükseltmek için elektrikli aletler hızla üretilmeye başlanmıştır. Elektriğin evlere nasıl girdiğini Forty'nin 1920'li yıllarda Elektrik Geliştirme Birliği'nin bastırduğu bir el ilanından yaptığı alıntı anlatmaktadır:

Eskiden bıktırıcı ev işlemlerini, ev kadını ya da hizmetçi için son birkaç yıldır günlük yaşamın zevkle yapılan işlemlerine dönüştüren büyü nedir? ... Gerçekten de Elektrik, uygarlığın oluşmasındaki en güçlü etkeni –YUVAYI- yıkma tehdidinde bulunan hizmetçiyle ve diğer sorunlara karşı tam zamanında yetişen bir çözümdür; elektrik, modern ev kadınına mükemmel bir hizmetçi sağlıyor – temiz, sessiz, ekonomik bir hizmetçi.” (Forty, 1995, s. 125)

²¹ Böylesi bir düzen idealinin (temizlik, düzen, çalışma, planlama, ayırışma) tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte daha önce de belirtildiği gibi bu dönemin ayırıcı özelliği evle iş yeri arasında yaşanan kopuş ve bu birimlerin bütçelerinin birbirinden ayrılmasıyla yeni bir planlama ve rasyonalizasyon sürecinin başlamasıdır (Davidoff, 2012, s. 160-164)

Elektrik, yuvayı yıkma tehdidinde bulunan hizmetçilere olan gereksinimi ortadan kaldırdığı, şimdiye kadar küçümsenen işlerin iş olmadığını gösterdiği için statü işareti olarak gösterilen bu elektrikli aletler orta sınıf evlerinde hızla yaygınlaşır. Forty'nin "mekânîk hizmetçi" dediği elektrikli aletler, işleri zevkle, kolayca ve ekonomik şekilde yapmaya olanak tanıyarak ailesine daha iyi bakmak isteyen her kadının sahip olması gereken, işlerin yapılmasına hız kazandıran ve emek tasarrufu sağlayan büyülü aletler olarak reklamlarda lanse edilir (Forty, 1995, s. 125-129). Ancak bu reklamlar, elektrikli aletlerin bulunuşunun yarattığı diğer sonuçları gizlemektedir. *Economic Problems of the Family* adlı kitabında Kyryk,

Başka yerlerde olduğu gibi ev içi üretimde de emekten kazanım sağlayan makinelerin yarattığı zamanı daha fazla boş zaman uğraşı için kullanmak yerine, benzer özelliğe sahip daha çok mal ya da hizmet üretmek için kullanma eğilimindeyiz. Çamaşır makinesinin bulunuşu, daha fazla çamaşır, elektrik süpürgesinin bulunuşu daha fazla temizlik, yeni yakıtların ve yemek pişirme aletlerinin bulunmasıysa daha fazla yemek kursu ve daha incelikli pişirilmiş yemekler demek olup çıktı (aktaran Forty, 2005, s. 128).

sözleri ile elektrikli aletlerin yarattığı daha fazla işin ve tüketimin altını çizmektedir.

Mutfak aletlerinden beklenen etkinin gerçekleşmesi için tasarımlarının öneminin farkında olan üreticiler, bu konuda çalışmaya başlamış ve öncelikle görsel olarak verimliliğin bu aletlere yansıtılması için fabrika ya da sanayi araçlarını yansıtacak şekilde tasarımlar yapmaya başlamış ve bu süreçte pek çok fabrika ve büro makinesi eve uyarlanmıştır (Forty, 2005, s. 131). Elektrikli aletlerin üretimiyle ilgili çalışma yapan önemli isimlerinden biri, 1930 yılında Brooklyn Gas Company'nin verdiği bir iş üzerine mutfakla ilgilenmeye başlayan Lilan Gilberth'dır. Gilberth, kadınların kullandığı mutfak araçlarına odaklanarak domestik işlerin daha verimli şekilde yapılabilmesi için bu araçların nasıl tasarlanması gerektiği hakkında

önerilerin bulunduğu bir rapor hazırlamıştır (Freeman, 2004, s. 33). 1950'lerde evde kullanılan elektrikli aletlerin görüntüsünde bir incelmeye başlanmaya başlamış ve bu aletler, bir makine görünümünden kurtularak temizlik ve hijyen anlayışıyla bağlantılı olarak beyaz renkte, dayanıklı ama daha küçük boyutlarda üretilerek estetikleştirilmiş ve pazar için daha çekici hale getirilmiştir. 1922- 2002 yılları arasında çıkan iki ev dergisinin mutfak reklamlarını inceleyerek üç mutfak rejimi belirleyen Hand ve Shove (2004), 1950'li yıllardan itibaren mutfağın otomatikleşen, estetikleşen bir mekân haline geldiğini belirtir. Bu dönemde mutfak temelli pratikleri tanımlayan, bu pratikleri gerçekleştiren ve insan dolayımını en aza indiren otomatik makinelerdir.

Pazarın elektrikli aletlerin satılması konusunda uyguladığı strateji de önemli bir konudur. Elektriğin eve girişinde elektrik şirketinin kullandığı argümanlara çok benzeyen ikna stratejileri, elektrikli ev aletleri üreticisi Genral Electric'in ürün tasarım bölümü yöneticisi tarafından tekrar edilmektedir:

... ev ve aile yaşamına gittikçe daha fazla önem verilmektedir. ... ailelerin kalabalıklaşması ve hizmetçilerin bulunmaması, evde olabildiğince çok yardımcı otomatik makine kullanma gereksinimi doğurmuştur. İnsan, ailesine nasıl baktığını mekânîk hizmetçilere yaptığı yatırımla gösterebilir. ... Bir girdaba yakalanmış olan kadın, teknolojik toplumun kendisine sağlayabileceği bütün teknolojik desteklere gereksinim duyar. Yine de kendisini dört bir yöne çeken bu güçlere karşın kadın, yuvasını yaratıcı bir biçimde kurma rolünü elinde tutmak ister –ama onun bu rolü içinde, gereksiz tekdüze işler bulunmamalıdır.”

Bu ifadeler, aileye iyi bakımın göstergesi olarak bu aletlere sahip olmayı işaret ederken kadının, ancak teknolojinin desteği ile yuvasını yaratacağını belirtmekte ve a bu işlerin doğasını da gizlemektedir (Forty, 1995, s. 133-134). Mutfakta otomatikleşme, bu dönem itibariyle çamaşır makinesi, buzdolabı, kettle, tost makinesi gibi aletlerin görüldüğü ev sayısını arttırırken bu aletlerle birlikte mutfakta

başlayan kalabalıklaşma, bir yandan koordinasyonu diğer taraftan da estetiğin önem kazanmasıyla mutfağın stil, renk ve materyal dikkate alınarak düzenlenmesini gerektirmiştir. 1920'lerde mutfaktaki her iş için bir elektronik alet varken 1950'lerde bu aletlerin yapıldığı materyal ve formlar kaynaştırılarak aletlerde bir sadeleşme ve azalma yaşanmıştır (Hand ve Shove, 2004, s. 10). Bundaki en önemli faktör, ev mimarisinde estetik ve özgürlük anlayışını ön plana çıkartan açık kat planının yaygınlaşmasıdır. 20. yüzyılın başlarında mimar Frank Lloyd Wright, açık kat planını uyguladığı çalışmalarında merkeze, *evin kalbi* olarak nitelendirilen oturma odasının yerine mutfağı geçirmiştir (O'Gorman'dan aktaran Johnson, 2012, s. 10). Yüzyıl ortalarında Eichler ve diğer mimarlar, yemek pişirmek ve çocukları izlemek gibi pek çok görevi olan ev kadınlarına, bu işleri yaparken yardımcı olmak üzere ev sahiplerini tamamen açık kat planlarıyla tanıştıran bir *gözlem evi*²² yaratmıştır (Gallagherden aktaran Johnson, 2012, s. 10). Mutfağın bir gözlem mekânı olarak

²² Burada bahsedilen gözlem evi benzetmesi kaynağını modernist mimar Adolf Loos'dan alır Loos, bireyin mahremiyetini, konut içerisindeki yaşantının dışarıdan algılanabilir ol[ma]ması ile ilişkili bulur ve bunun üzerine kurgularında iç mekânda pencereleri opak ya da perdelerle örtülü tutarak veya mobilyaların konumlanışını pencerelere ulaşımı engeller durumda düzenleyerek bireyin mahremiyetini saklı tutmaya çalışır. Böylece yapı içerisindeki yaşantı mahremiyetini koruyacaktır. (Viyana, 1930-32) Mimari yalnızca gören özneyi barındıran bir platform değildir. Özneyi üreten bir görme mekânizmasıdır. İçinde bulunanları önceler ve çerçeveler. (Colomina, B., *Mahremiyet ve Kamusalılık*, Metis, 2011, s.250) Konut içerisindeki yaşantı özel ve öznel olandır. Bunu nesnelleştirmek mahremiyet duygusunu azaltan, ev-birey ilişkisini zayıflatan, öznenin güven duygusunu azaltan bir durum olarak algılanır. Yapı, içindeki yaşantının öznesine güven verebilmelidir. Bu noktada Loos'un, evi sınırlanacak bir yer olarak gördüğünü, dış ortamla ilişkisini kontrollü tutulması gerektiğini ve kendi içinde yaşayan bir durumdan bahsettiğini söylemek mümkündür.---- yapılarını bir tiyatro sahnesi gibi kurgular. Bunu yükseltip alçaltılmış döşemelerle gerçekleştirir. Sahne evin en mahrem ve bütün kontrolü öznesinde toplayan yeridir. Bu mekân aynı zamanda dışarıdan gelenin karşılandığı ana mekândır. Klasik ayrımın karmaşıklaşması durumu bundan dolayıdır. Amaçlanan bireyin saklanması değildir, kontrollü bir durum oluşturulmasıdır. Mahremiyetin denetimle elde edilmeye çalışılması, dış dünyada hissedilemeyen güven duygusunun oluşmasına zemin sağlamaktan ibarettir. (<http://mimaritasarimvelestiri.wordpress.com/2012/05/22/modern-dunyada-bireyin-mahremiyeti-ve-kamusallik-iliskisi-uzerine-adolf-loos-ve-le-corbusier-uzerinden-degerlendirme-2/>) Uraz ve Gülmez, Loos'un bu yüksek odaların kadınların dinlenmesi için tasarladığını ve cinsiyetin saklandığı dışıl mekânlar olduğunu bu bağlamda modern konutun kamasala açılmayı önemserken mahremiyeti bir digger uç olarak bünyesinde tuttuğunu belirtir (243).

tasarlanmasında aile iç yaşantısı ile konuğu yakınlaştırmak ve geleneksel bir boyut olarak kabul edilen mahremiyetin sınırlarının zorlanması (Uraz ve Gülmez, 2011, s. 243) ve ev sahibesi kadının, oturma odasından duvarla ayrılmış bir mutfakta iş yaparken ailesinden ve konuklarından uzak kalmasını önleme isteği etkili olmuştur.

1960'lardan 1980'lere kadar geleneksel orta sınıf evlerinin ev sahipleri tarafından modern ideal açık planlar göre yenilediğini belirten Cieraad, evlerin birinci katlarının genişlediğini, mutfak ve yemek odası arasındaki duvarların yıkıldığını ifade eder. Mutfakların oturma odasından görülmesiyle estetik önemli hale gelmeye başlamış, mutfak dolapları evin bağlantılı olan kısmının mobilyaları ile uyumlu hale getirilmiştir. Oturma odasındaki mobilyalara uygun mutfak dolapları yaptırılıp mutfak duvarlarındaki beyaz fayansların yerine kahve renkli ya da renkli fayanslar döşenmiştir. Çöp kutusu, eski kutular, eski mutfak araçları hatta oyuncak ayı bile mutfağın bir köşesine konulmuş, mutfak bütünüyle yaşam alanının dekoratif bir unsuru haline getirilmiştir (2002, s. 274-276). Günümüz mutfakları, teknolojiden, yapıya, tekstilden mobilyaya ve gıdaya kadar çeşitli sektörlerin üretim yaptığı ve bu üretimin medya aracılığıyla yaygınlaştırıldığı bu nedenle de sürekli zenginleşen, genişleyen ve değişen bir mekândır. Bu genişleme ve zenginleşme bugünün mutfaklarını, toplanma, vakit geçirme, sosyalleşme, eğlenme, iş ya da çocuklarla ödev yapma gibi pek çok etkinliğin yapıldığı büyük bir odaya, evin yaşam alanına dönüştürmüştür. Hand ve Shove, 2000'li yılların dergilerinde boş zaman mekânı ve yaşam alanı olarak sunulan mutfaklarda yemek pişirmenin, domestik bir görev olmadığını sosyal bir aktiviteye dönüştürüldüğünü, mutfakların insanların kendilerini rahat hissettikleri, zaman geçirmeyi istedikleri, pijamalarıyla ya da ev kıyafetleriyle bulunabilecekleri bir mekân olarak gösterildiğini ifade eder. Teknoloji, hızla ev için

üretim yapmaya devam etse de 1950'lerin mutfağından farklı olarak 2000'lerin mutfağında bu teknolojiler ya dolap içlerine saklanmakta ya da gürültü çıkaran makineler, mutfağın dışına yerleştirilmektedir. Hand ve Shove, mutfağı sessizleştirme ve sadeleştirme çabasının, buranın sosyalleşme mekânı olduğunu doğruladığını ve dergilerde mutfakların, teknolojinin değil insanların mekânı olarak temsil edildiğini ifade etmektedir (2004, s. 12).

Evin karanlık, havalandırmasız arka bölgesi, yukarıda sayılan tüm değişikliklerle birlikte içinde bulunduğumuz dönemde özellikle orta sınıflar için bir vitrine dönüşmüştür. Başlangıçta verimlilik esasına göre düzenlenen işlevsel mutfaklar, zamanla rahatlık, estetik ve memnuniyet gibi özelliklerle zenginleştirilmiş, ve gereklilikle değil lüksle şekillenmeye başlamıştır. Hal böyle olunca mutfaklarda elektrikli el aletleri, tabak, çatal, kaşık, bıçak, tencere, tava gibi mutfak eşyalarının dışında koltuk, tablo, fotoğraf, televizyon, radyo, bilgisayar, dekoratif objeler ve kitap gibi pek çok şey görülmeye başlanmıştır. Freeman, mutfağın farklı “kariyer isteklerini”, insani ilgileri”, anne-babalık ve aile gibi özel alana ait düşünce ve görüşlerimizi sembolize edebileceğimiz bir yer olduğunu ifade eder (aktaran Johnson, 2012, s. 11.). Bu bağlamda özel hayatın yaşandığı ve mahrem olarak görülen evin içinde, özel alanla kamusal alanın kesişme noktasında bulunan mutfakların, sahibinin ya da kullanıcısının sahip olduğu ekonomik, kültürel ve toplumsal sermayeyi gösterdiği bir gösteri mekânına dönüştüğünü söylemek gerekir.

3.2. Tüketen Türkiye'nin Mutfağı: Nerden Nereye?

Dünyanın sayılı mutfakları arasında gösterilen Türk mutfağının muhteşem yemekleri nasıl mutfaklarda hazırlanıyor? Bu soru, mekân olarak Türk mutfağının ev içinde nerden nereye geldiğini araştırmayı dolayısıyla (ipuçlarını yemek kültürü üzerine yazılmış çalışmalardan bulmak bir kenara bırakılırsa) ev ile ilgili olarak yapılmış çalışmaları odağa almayı gerektirir. Ancak evle ilgili yapılan çalışmaların zengin bir literatür oluşturmaması gibi yapılan çalışmalara kaynak oluşturacak materyalle ilgili olarak da bir sınırlılık söz konusudur. Tuncer (2002), Türk evine dair bulgular elde etmek için yararlanıp paylaşılacak yapıların kalmadığını ancak 250-300 yıl önceye giderek bilgiler alınabileceğini belirtirken Faroqhi'de 18. yüzyıldan kalmış bir yapı bulunsa bile, bu yapının pek çok değişikliğe uğramış olacağını bu nedenle ilk yapıldığı zamanki durumunu saptamanın zor olduğunu ifade eder (2002, s. 169). Bu zorluğun üstesinden gelmenin bir yolu, yapılmış etnografik çalışmalara odaklanmayı, köy monografilerinde satır aralarına sıkışmış bilgileri biraraya getirmeyi, yeme içme kültürü üzerine yazılmış kitaplarda bulunan ipuçlarını ve yer verilirse ilgili bölümleri okumayı, mutfak kültürünün oluşmasında geçilen süreçleri takip etmek için süreli yayınları titizlikle taramayı gerektirir. Ancak bu işin kendisinin bu tezin amacı dışında bir çalışmanın ya da projenin konusu olacağı düşüncesiyle evler üzerine yapılan incelemeleri odağa alarak kısaca Türk Evinde yer alan mutfaklardan başlayarak bir Türk mutfağı anlatısı yapmaya çalışacağım.

Faroqhi, genel olarak 16. ve 17. yüzyılda Anadolu'da evlerin çok küçük olduğunu, bu nedenle bir evde çoğu zaman tek ailenin yaşadığını ifade eder. Tek odası bulunan bu yapılar ocakla ısıtılır, çok odalı evlerde ise odalar bir sofanın

etrafında dizilir ve yaşam, bu sofada geçer. Bu yaşam düzeni kısmen, Osmanlı evinde oturma ve yatma mekânlarının birbirinden ayrı olması anlayışının bulunmamasından kaynaklanır (2002, s. 169, 170). Kayseri’de yaptığı çalışmasında Faroqhi, mutfakların erkekler ve kadınlar tarafından garipsenen ve yabancılanan bir lüks olduğunu belirtirken Tanyeli, kültürel ve ekonomik farklılıkların konutta konfor ve lüks anlayışını değiştirdiğini ve bunların konutun büyüklüğü tarafından da belirlendiğini ifade eder. İmparatorluğun başkentindeki nahiyelerde yaptığı çalışma bağlamında 769 evi inceleyen Tanyeli, Osmanlı evlerinin tek odalı mekânlar olarak düşünülmemesi gerektiğini, İstanbul’da aile konutları ve “odalar” ya da “hücerat” adlı iki tip metropol konutu olduğunu söyler. İşlevsel farklılaşmanın olduğu bu konutlarda tuvalet, hamam, matbah (mutfak) kilar (kiler) ve ahır (ahır) gibi işlevsel mekânların dışında kuyu ve fırınları bulunmaktadır. Mutfak ve kiler, 16. yüzyıl ortalarında küçük bir zenginliğin sahip olduğu işlevsel mekânlar olarak 3-4 odalı evlerin bile ancak yüzde onunda olduğundan bir lüks olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde mutfaklar, orta halli insanların erişemeyeceği sadece saraylarda bulunan hizmet alanlarıdır. Tanyeli, mutfakların olmadığı evlerde, yemek pişirme işinin avlularda bulunan fırınlarla halledildiğini, mutfağın bir lüks olarak ortaya çıkıp daha sonra, 19. ve 20. yüzyılda, bir norm haline geldiğini düşünmektedir. Bu durum, aşağıda Kuban ve Tuncer’in Ankara evleri ve Kuban’ın hayatlı evlerdeki bulgularıyla birleşince akla yatkın gelmektedir. 18. yüzyıla ait bir metinde 49 evden 13’ünde bir başka metinde 9 evden 4’ünde mutfaktan bahsedilmektedir. Tanyeli bu durumu, konfor standartlarının artmasına ve gelişen bir mutfak kültürüne ait yemeklerin pişirilmeye başlanmasıyla ilişkilendirmektedir (Tanyeli, 2006, s. 339-342).

Ankara'nın Evleri kitabında Tuncer (2002), iki katlı olan evlerin 2. katının yaşama (dinlenme, ağırlama, yatma) alanı olduğunu, alt katın ise hizmet alanı olduğunu belirtir. Ahırların, mutfağın ve ona bağlı kilerin bulunduğu zemin kat, soğuk olduğu için yiyecek hazırlama işi daha sıcak olduğu için sofada yapılırken pişirme, çamaşır yıkama ve yıkanma için gerekli suyun kaynatılması işlemi, mutfakta yapılmaktadır. Bunun dışında bahçe içlerinde bulunan bu evlerde bahçenin bir kenarında ikinci bir ocağa yer verildiği görülmektedir (s. 47, 51, 53). Doğan Kuban'da *Türk "Hayat"lı Evi* çalışmasında hizmet alanı olarak mutfağın, kadınların açık havada yaptıkları çeşitli ev işleri ve ocaklardan çıkabilecek yangın tehlikesi nedeniyle bahçede avluda inşa edildiğini belirtir. Duvarlarla inşa edilen, kiler ve ambarla bağlantısı olan, hayattan eve taş bir yolla bağlanan mutfaklarda, büyük bir ocakla birden fazla ateşlik, zaman zaman uzun tezgâhlar ve küpler bulunmaktadır. Harem ve selamlık ayrımının bulunduğu evlerde, harem tarafında bulunan mutfaklarda hazırlanan yemekler, dönen dolapla selamlığa geçirilirken erkek aşçıların bulunduğu büyük konaklara selamlık mutfakları yapılmaktadır. Kuban, dışarıda bulunan mutfakların, evin içine girişinin, geleneksel ev kavramının terk edilmesi ile birlikte başladığını (Kuban, 1995, s. 152-54) belirtirken Tuncer de tek bir odadan oluşan hanenin içinde gerçekleştirilen etkinliklerin, diğer alanlarla paylaşılması sonucunda yemek ve yatmak için kullanılan odaların ortaya çıktığını belirtir (2002, s. 38).

Mutfakla ilgili anlatıma bir başka katkı, Emre Yalçın'ın *19. ve 20. Yüzyıllarda Bir Konağın Öyküsü (2008)* adlı çalışmanın satır aralarından çıkar. Çalışmada yer alan bir Osmanlı bürokratına ait konağın planı incelendiğinde, mutfağın, girişe en uzak bölümde, harem tarafında konağın ucundaki bir köşede, çeşmeyle bitişik bir

alandanda bulunduğu görülür. Yemekler ve kirli tabaklar, harem ve selamlık arasında bulunan döner dolapla karşı tarafa geçirilmektedir. Böylece kadınlar ve erkekler arasındaki fiziksel temas da engellenir. Mutfakta akan bir suyun bulunduğunu belirten Yalçın, bunun aynı zamanda bir lüks olduğunun altını çizmektedir. Bunun dışında avluda bir fırın bulunmaktadır. Yalçın, 20. yüzyılın başı itibariyle evde mekânsal ve kullanım bakımından değişiklikler olduğunu, konakta yer alan ikinci sofanın evde çalışan halayıkların gitmesi, şatafatlı yemeklerin hazırlanmaması nedeniyle mutfaka dönüştürüldüğünü ve bu eski sofanın, 1920'lerden 1960'lara kadar ailenin zamanın büyük bölümünü geçireceği bir oturma ve yemek odası olarak kullanıldığını belirtmektedir (s. 274, 276, 277, 284).

Navaro Yaşın'ın (2000), *Bugünkü ve Eski Kadın* makalesinin yazarı Aliye Temuçin'den aktardıkları da eski mutfakların bir fotoğrafını vermeye çalışır: "Solda bir ocak; köşede mangal; kutular, torbalar, bir yarım çuval un; duvarda sarmısak soğan dizileri, elekler, leğenler, tavanda asılı sepetler; hsılı burası bana mutfaktan ziyade bir köy bakkaliyesi hissini veriyordu..." (2000, s. 60). Türkiye'de etnografya çalışmaları bağlamında Hamit Ziya Koşay ve Akile Ülkücan tarafından hazırlanan *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutvağı* adlı alışma (1961), Türk mutfağı hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı olan bir kaynaktır. Koşay ve Ülkücan'ın çalışması, aşhane ve aç odası adı verilen mutfakların, yemek ve ekmek pişirmek, su ısıtmak ve ısınmak için bulunan tandırlar nedeniyle evin en sıcak yeri olduğunu, bu nedenle ev halkının burada oturduğunu ve yattığını anlatır. Duvarlarında tahtadan yapılmış rafların bulunduğu yiyeceklerin kilerler ve tel dolaplarda muhafaza edildiği bu mutfakların zemini taş, tahta ya da toprakla kaplı olup yemek yenecek yer, kimi zaman bir yükselti ile geri kalan alandan ayrılır (aktaran İnce, 2013, s. 233).

Anadolu’da mutfak diye tarif edilen bu çok amaçlı alanlardan küçük ve sadece yemek pişirilip çıkılan işlik mutfaklara geçiş, Cumhuriyet dönemi ile birlikte başlamıştır.

Mekânsal olarak Anadolu’daki eski mutfakların, kültürel, ekonomik ve coğrafi özelliklere göre değiştiği, standart bir mutfaktan bahsedemeyeceğimiz ortadır. Kaynakların özellikle üst ve orta sınıf ile saray mutfağına dair verdiği bu bilgilerin dışında mutfakların içindeki iş bölümü ve ilişkiler üzerine de konuşmak sınırlı kaynaklarla mümkündür. Özbay’ın Türk modernleşmesine cinsiyetlendirilmiş mekânlar üzerinden bakan çalışması (1999), 19. yüzyılın üst sınıflarına ait evlerde yabancı uyruklu hizmetlilerin ya da fakir Müslüman genç kızların “evlatlık” statüsüyle, evde sürekli kalarak ev içi işleri yaptığını, birden fazla hizmetlinin bulunduğu durumda, arada bir hiyerarşinin olduğunu ve evde hizmetli çalıştırmanın bir statü göstergesi olarak kabul edildiğini ortaya koyar. Özbay, 20. yüzyılın başında ev aletlerindeki teknolojik gelişmenin çok ilkel düzeyde olduğunu, akan suyun, elektriğin ve merkezi ısıtma sisteminin çok az evde bulunduğunu, bu nedenle ev içi yardımın, konfor olduğu kadar toplumsal konumu devam ettirmek için de bir gösterge olarak devam ettiğini ifade eder. Zengin ve geniş ailelerin yaşadığı evlerde, birden fazla kadının birarada bulunabileceği ve çalışabileceği düşüncesi, mutfakların geniş şekilde yapılmasını gerektirmiş, ev hizmetlisinin olmadığı durumlarda kadınlar, ev içi sorumlulukları paylaşmışlar, yakın akrabalar ailenin yanında kalarak ya da düzenli olarak gelip giderek ev işlerine ve çocuk bakımına yardım etmişlerdir (s. 559-560). Hane halkı içindeki kadınlar arası iş bölümünün belirleyicisi statüdür ve statü farklılaşmasına bağlı olarak yapılan iş bölümünde kimin hangi işi yapacağı, nerede yapacağı, yiyecekleri ve temizlik malzemelerini kimin kontrol

edeceği, kilerin ve dolapların anahtarlarının kimde duracağı belirlenmiştir. Özbay, bu dönemde kadınların yerinin, evin kalbi olarak görüldüğünü erkeklerin egemen konumlarına karşı kadınların emeğinin görünür ve önemli olduğunu belirtir.

Cumhuriyet'in ilanı ile topyekûn bir modernleşme çabasının içine giren Türkiye, rasyonelliği ve bilimi kendine temel değer olarak belirlemiş, bu bağlamda ülkenin yönetim şeklinde başlayan değişiklik alfabeden ölçülere, kılık kıyafetten eğitime kadar geniş bir alanda devam etmiştir. Bir toplum mühendisliği olarak değerlendirilen modernleşme projesi içinde evin rolünü bir önceki bölümde tartışmıştım. Ev idaresinin bir bilim olarak batıda yükseldiği sırada yeni devletin, kadını ve evi modernleştirme çabasında mutfak önemli bir uygulama alanı olarak ortaya çıkmıştır. Kız Enstitülerinde ve Akşam Sanat Okulları'nda evin ve ev işlerinin bilimsel idaresini öğretmek amacıyla hazırlanan müfredat, mutfakta yapılacak işlere ayrılan zamanı azaltmak, daha çok verim almak ve tasarruf etmek için eski mutfakların, Taylorizmin bilimsellik ve verimlilik esasına uygun olarak düzenleneceğini ve şekillendirileceğini kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Mutfak için geliştirilen bu düzenlemelerin uygulanmasına, ülkenin her yerinde eş zamanlı olarak başlanamamıştır. Ama en azından Kız Enstitüleri ve Akşam Sanat Okulları mezunları, Cumhuriyet evlerinde bu mutfakları kullanmış ve Taylorist prensipleri uygulamışlardır. Verimlilik, tasarruf ve hijyen gibi kuralların hakim olduğu bu mutfaklar, büyük zaman ve enerji kaybına son verecek şekilde yemek hazırlama, pişirme ve temizlik işlerinin yapılacağı alanları düzenlemiş ve bu alanlardaki aletleri "olması gereken en doğru şekilde" yerine yerleştirmiş ve ortaya "doğru tanzim edilmiş mutfaklar (Navaro Yaşın, 2000, s. 62)" çıkmıştır. Bu mutfakların nasıl olması gerektiğini 1930'larda Aliye Temuçin şöyle anlatır: "Mutfaklarımızın

duvarlarında sarmısak dizileri yerine gündelik gıda maddeleri ve kalori cedvelleri, aylık bütçe levhaları göreceğiz. Evlerimizde iyi yetiştirilmiş çocuklar ve bütün bilgisini evinin idaresi için kullanan, ekonomi ve tutuma dikkat eden kadınlar bulacağız (Temuçin'den aktaran Navaro Yashın, 2000, s. 61)".

Cumhuriyet döneminde modern mimari, kendini özel alanda kübik evler ve apartman daireleri olarak göstermiştir. 1920'lerden 1950'lere kadar apartmanlarda bulunan mutfaklar, yaratılmak istenen modern hayata uygun, güzel, rahat, basit ve rasyonelleştirilmiş küçük laboratuvar mutfaklardır. Ankara apartmanları üzerine yaptığı çalışmaya dayanarak İnce Güney (2009), 1920'lerde yapılan ve geleneksel konuttan apartmana geçişi simgeleyen 1920'lerdeki ilk apartmanlarda mutfağın, apartman girişine çok yakın ama bir kadın alanı olarak değerlendirildiğinden içinde çalışan kadının mahremiyetini korumak için giriş kapısından görsel olarak uzak bir yere konumlandırıldığını belirtir. 1930'larla birlikte kadının mahremiyetini sağlayan ancak kullanımı zorlaştıran konumu nedeniyle mutfakların, ev içindeki yerinde bir değişiklik yaşanmaya başlamıştır. Hol ve koridor gibi ara mekânların yapılmasıyla, dışarıdan gelenlerin ağırlandığı ev içindeki daha kamusal alanla, yatak odaları ve hizmet mekânları arasında bir geçiş yaratılmış böylece kadının mahremiyeti korunmaya devam etmiştir. 1950'ler itibariyle kente doğru yaşanan göç ve beraberinde gelen konut sıkıntısı, şehirlerin kenarında yapı olarak kalitesi düşük apartmanların ve gecekonduların yapılmasına neden olmuştur. Bu yeni konutlarda kadınlar, karanlık ve küçük mutfaklarda çalışmak zorunda kalmıştır. Ancak 1950'ler, aynı zamanda kadınların iş yaşamına katılmasında artışın olmaya başladığı bir dönemdir. Bu nedenle bir taraftan elektronik aletler yavaş yavaş mutfaklara girerken diğer taraftan eşlerin birlikte yemek hazırlama isteği mutfaklara küçük bir masa

koyma gerekliliğini doğurmuş bu nedenle mutfaklarda değişimler yaşanmaya başlamıştır (s. 123-124). Özbay, 1950'lerde çekirdek ailelerin geniş ailelerin yerine geçmesi ve ev içi ucuz iş gücü olarak değerlendirilen evlatlık kurumunun ortadan kalkmasıyla birlikte sadece zengin üst sınıf ailelerde yatılı hizmetçilerin bulunduğunu ve ev işlerinde kadına yardım ettiğini, diğer ailelerde kadınların, erkekler evden çıkınca başladıkları işlerini onlar gelmeden önce bitirdiklerini bu nedenle kadınların emeğinin görünürlüğüne sona erdiğini ifade eder. (1999, s. 563).

Emiroğlu, 1980'li yıllardaki verilere dayanarak evlerin sadece % 40'ında ayrı mutfağın bulunduğunu, köylerde sadece ateş yakılan ve terekten oluşan bir köşenin bulunduğunu, şehirlerde lavabonun bulunduğu ahşap veya beton bir tezgahın ve tel dolabın yer aldığı mutfakların, ancak elektrikli aletlerin mutfağa girmeye başlamasıyla çehresinin değiştiğini belirtir (2002, s. 118). Apartman dairelerinin mekânsal örgütlenmesinden kaynaklı rahatsızlık, bir yandan mevcut apartman dairelerinin oturma odası ve mutfak gibi alanlarındaki duvarların yıkılması ve balkon ya da kilerlerin mutfağa dâhil edilmesiyle ortadan kaldırılmaya çalışılırken diğer taraftan 1980'lerde Türkiye'nin uygulamaya başladığı neoliberal ekonomi politikalarının sonucu olarak, konut sektörüne giren özel şirketler, müşterilerin isteklerini göz önünde bulundurarak yeni binaları daha geniş alanlar olarak tasarlanarak giderilmiştir. 1970 ve 1980'lerde giriş holünden ulaşılacak en yakın mekân olma özelliğini koruyan mutfakların yerini 1990'larda eskiye oranla büyüyen mutfaklar almıştır.

Mutfağın ev içinde boyutlarının büyümesi elbette orta ve üst sınıf evlerinde başlamıştır. Bu sınıflar, eşlerin yoğun iş temposuyla çocukların okul hayatı birleşince birarada olmaya özen göstermiş, yemeğin hazırlanma aşaması, yemeğin yenmesi ve

masanın toplanmasında geçen zamanı birarada geçirmek için rahat ve geniş mutfaklara ihtiyaç duymuştur. 1990’lardan itibaren büyüyen, salonun içine dâhil edilen mutfaklar, mutfağın bir yaşam alanı haline geldiğinin göstergesidir. Önceki dönemde evin kamusal alanı olan salonla, evin mahrem alanı olarak muamele gören mutfağın birleşmesi, mutfağın kadınların toplumsal alanda artan görünürlükleriyle beraber bir kadın alanı olarak sahip olduğu mahremiyeti kaybetmeye başladığının da işaretidir. Bu mutfaklarda erkekler geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin aksine yemeğin kazandığı yeni anlamlarla birlikte yemek yapmaya başlar. Karadoğan’ın da belirttiği gibi (2010, s. 64) artık özel bir beceri gerektiren faaliyetler olarak ev işleri, özellikle de yemek yapmak kimileri için bulaşık yıkamak, bir tür terapi gibi görülmeye başlanır. Mutfak için tasarım yapan her sektör, reklamlarında orta ve üst sınıfların mutfağına kadının dışında erkek ve çocuk karakterleri yerleştirir ve mutfaktaki yeni iş bölümünü sunar. Bu reklamlardaki “insan yaşam belirtisinin olmadığı”, “uzay üssü” gibi “galeri mutfak”²³larda çoğunlukla erkek karakterler, kadınlar için yemekler hazırlamaktadır. Uraz ve Gülmez bu mutfakları, uçların birlikteliği olarak değerlendirirken bu yeni yapıda karşıtlıkların eridiğini ve dönüştüğünü belirtir (2011, s. 243-244).

Mutfakların orta ve üst sınıfların evinde büyüyen genişliğiyle birlikte bir vitrin haline gelmesi, Tanyeli’nin lüks ve konfor hakkında söylediklerini hatırlayarak belli sermaye türlerine ve miktarlarına sahip olanların ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilebilir. 1980’lerden itibariyle uygulanan ekonomik politikalar sonucunda ortaya çıkan gruplar, zenginliklerini ve farklılıklarını ortaya koyma ihtiyacıyla hareket ederken onlara yardım edecek en önemli aracın ev olduğundan daha önce bahsetmişim.

²³ Bu nitelermeler, reklamlarda sunulan mutfakları nasıl tanımlarsınız sorusuna da yer verdiğim bir alan araştırması sırasında görüştüğüm kadınlara aittir. Bu çalışma için bkz. İnce, (2012). a.g.e.

Konfor, rahatlık, modernlik ve ayrıcalıklı hayat konseptiyle alıcılarına sunulan bu evler, 3 oda 1 salon ev tarifinin çok uzağındadır. Yeni ve modanın referans noktasının Batı olduğu bir ülkede, modern mimarinin geliştirdiği açık plan evler çoktan yaygınlaşmaya başlamış, daha önceki dönemlerde “kabul günü” etkinliğinin odası olarak aile fertlerinin özellikle çocukların günlük kullanımına kapalı kapısıyla hizmet veren salonun mutfakla birleşmesi, mutfağı dışarıdan gelenlerin göreceği bir mekân haline getirmiştir. Dolayısıyla Ayata'nın (1988) 1980'lerde orta sınıflar için bir gösteri mekânı olarak işaret ettiği salonun yerini mutfak almış salona erkeğin zenginliğini göstermek için yapılan yatırım, mutfakla paylaşılır hale gelmiştir. Teknolojinin sınır tanımayan gelişmeleri sayesinde mutfaklarda tel dolapların yerine insan bedeniyle bütünleşmiş çok çeşitli malzeme ve renk yelpazesine sahip mutfak dolapları geçerken mutfakta gerçekleştirilen işler için özelleştirilmiş komplike aletler de insanın yeni uzuvları haline gelmiştir. Mutfak için hem teknolojinin hem tekstilin hem de mobilya ve aksesuar sektörlerinin çok çeşitli fiyat aralıklarında üretim yapması, bu mekânın, hem zenginliği hem de beğeniyi göstermeye uygun olduğunu göstermekte hem de buraya harcanan parayı ve emeği meşrulaştırmaktadır.

Mutfakların bu sınıflar için önemli olmasının bir başka nedeni, yemekle ilgilidir. Bir ihtiyaç olmanın ötesinde yemek, “ağız tadının ve yaşamdan zevk almanın ’hayat tarzı’” olarak (Bali, 2009, s. 148) değerlendirildiği tüketim toplumunda, bir statü işaretine dönüşmüştür. Sadece pahalı ve lüks mekânlarda yemek yemek değil dünya mutfaklarından değişik tatları ve geleneksel yemekleri yapmak, bu yemekler hakkında bilgi sahibi olmak, bu yemekleri yapmak için gerekli özelleştirilmiş hazırlama, pişirme ve sunum donanımına sahip olmak da kim olduğunu göstermek için kullanılan bir göstergeye dönüşmüş, yemek ve kimlik

arasında ilişki kurulmuştur. Mutfakların değişiminde, yemek, sahip olunan sermaye ve boş zaman arasındaki ilişkinin de rolü vardır. Orta ve üst sınıftan kadın ve erkekler sahip oldukları boş zamanın süresi ve bu sürenin nasıl geçirildiğiyle oldukça ilgilidirler. Ağız tadının ve yaşamdan zevk almanın “hayat tarzı” olarak (Bali, 2009, s. 148) değerlendirildiği düşünülürse pahalı ve lüks mekânlarda yemek yemek kadar iyi yemekler yapmak da bu bağlamda önemli bir konu haline gelir. Yeni çıkan yemek trendlerini²⁴ takip etmek, Fransız, Çin, İtalya mutfağını öğrenmek, geleneksel Osmanlı yemeklerini, pasta ve kurabiyeleri yapmak için yemek kurslarına gitmek, en önemli boş zaman etkinliklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Yemeğin bu kadar önemli olması aynı zamanda sağlıklı yaşamın kaynağı olarak organik ve sağlıklı beslenme trendiyle de ilişkilidir. Organik pazarlar, semt pazarlarında satılan domatesi, salatalığı, patlıcanı, elmayı, çileği 4-5 katına satarak bu sınıfların sağlıklı mutfağına hizmet eder. Bu sınıflar, organik besinlere, sadece pazarlar aracılığıyla değil kuruldukları seçkin ve lüks semtlerdeki pazarların yanında kiralanın hobi bahçelerinden ve sahip oldukları evlerin bahçelerinden, pencere kenarına ya da balkonlarına yerleştirdikleri renkli saksılara ettiklerinden topladıklarıyla da ulaşmaktadır. Parasını verip aldıkları ya da hasadını yaptıkları organik gıdalarla, ev sahibi kadın ya da erkek tarafından pişirilen sağlıklı yemekler, hem aile fertlerinin her birine gösterilen ihtimamın hem de sağlıklı beslenme için ayrılacak bütçenin işareti haline gelir.

Bütün bunların biraraya gelmesiyle mutfaklar, özellikle orta ve üst sınıflar için ev içinde belki de en önemli yaşam alanı haline gelir. Daha alt sınıflar ise evlerinin

²⁴ Rukiye Karadoğan'ın, “Kitchen aid ve ekmek makinesi arasında: Yeni orta sınıf mutfakta” adlı çalışmasına, bu sınıfın mutfakla ve bir yemek hareketi olarak Füzyon mutfakla arasındaki ilişkiyi görmek için bakılabilir.

imkân/sınırlılıkları dâhilinde ve elbette ekonomik ve kültürel sermayeleri bağlamında mutfaklarını kullanmaktadırlar.

4. Çalışmanın Teorik Yaklaşımı

Gündelik hayat, Tekeli'nin de atıfta bulunduğu Lefebvre ve De Certeau tarafından iki şekilde tanımlanır: *Modern Dünyada Gündelik Hayat* adlı çalışmasında Lefebvre, gündelik hayatı beslenme, giyinme, barınma, uyuma vb. faaliyetleri ve bu faaliyetlerin gerçekleşmesi için kullanılan nesnelere içerecek (bu tanımdaki faaliyetler ve nesnelere bütünü o toplumun maddi kültürünü oluşturur) şekilde tanımlar. Bir başka ünlü sosyolog Michel de Certeau ise gündelik yaşamı bireyin faaliyetleri üzerinden değil de okuma, konuşma, alışveriş yapma gibi yaşam pratikleri yani bir işin yapılma biçimi olarak tanımlar. Eğer gündelik yaşam, bir faaliyet alanı olarak nitelendiriliyorsa bireye, bir iş yapma biçimi yani yaşam pratiği olarak nitelendiriliyorsa bireylerarası ilişkilere odaklanmayı gerektirmektedir (Tekeli, 2010, s. 42-43). Bu çalışmada gündelik yaşam, insanların faaliyetleri, bu faaliyetleri yapma biçimleri ve bu faaliyetleri gerçekleştirirken kullandıkları nesnelere kapsayacak bir kavram olarak kabul edilmiştir. Lefebvre, modern dünyada gündelik yaşamın bir özne olmayı bırakıp nesne haline geldiğini belirtmekte ve modern gündelik hayatı, *bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumu* olarak adlandırmaktadır. Bu toplumda gündelik hayat bölümlenmekte, örgütlenmekte ve programlanmaktadır ve gündeliklik, örgütlenmiş ve yönlendirilmiş bir tüketimin hâkimiyetinin gerçekleşmesi için kullanılan bir dekor olarak inşa edilmiştir (Lefebvre, 1997, s. 65, 69, 77). Verimliliğin ön planda olduğu kapitalist üretim sistemi, zamanı parçalara ayırarak planlı bir şekilde kullanmayı ve bu planı yeniden

ve yeniden uygulamayı esas alan bir gündelik yani tekrar önerir. Kapitalizmin sürekli üretim çerçevesinde belirlediği üretimin mekânîk ritmine benzer bir ritme sahip olan gündelik hayatın insanların sıradan ve her gün tekrar eden faaliyet ve pratiklerini kapsıyor olması onun önemsiz, değersiz ve sorunsuz görülmesine neden olmuş bu nedenle sorgulanmaya gerek duyulmamıştır. Oysa tekrar eden ve çok sıradan görünen bu faaliyet ve pratikler, modern gündelik hayatın anlamını ve içeriğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla gündelik hayatın şifrelerini çözmek ve Lefebvre ve Reguiler'in belirttiği gibi kapitalizmi, "en sinsi etkileri" çerçevesinde incelemek için bu faaliyet ve pratiklere odaklanmak gerekmektedir.

Gündelik yaşamın sıradanlığının, alışılmışlığının, önemsizliğinin, değersizliğinin bu nedenle de görünmezliğinin en belirgin şekilde kendini gösterdiği mekân evdir. Ev, Hallows'un kültür teorisyenlerine atıfla belirttiği gibi (2008, s. 1) sabit, sınırlı ve statik bir mekân olarak işaret edilir. Üretimin mekânı olarak işaret edilen kamusal alanların karşısında tüketim gibi yok etmek üzerine kurulu özel yaşamın evinin böyle anlamlandırılmış olması belki de şaşılacak bir durum olmamalıdır. Ancak son 30-40 yıldır artık tüketim bu anlamını kaybetmiş, tüketim aynı zamanda bir üretim pratiği haline gelmiştir, dolayısıyla evi bu bağlamda sabit, sınırlı ve statik bir mekân olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ev, hem kendi fiziksel yapısı ve bu yapının bulunduğu yer hem de içi, içinde gerçekleştirilen eylemler ve elbette ilişkiler bağlamında sürekli anlam üreten, hareketli bir mekândır. Evin anlam yaratma potansiyeli, neoliberal dönemde onun sığınak ve barınak anlamlarını dönüştürmüş ve ciddi bir tüketim nesnesi haline gelmesine neden olmuştur. Herkesin hayaline seslenen bir *ideal evin* bulunduğu 1990'larla başlayan bu dönem itibarıyla, bir ev sahibi olmak (aynı zamanda bir araba, pahalı markaların

giysilerine, aksesuarlarına sahip olmak) aynı zamanda bir hayat tarzına (elbette bir hayata) sahip olmak anlamına gelmektedir. Hayat tarzı, modern dünyada gündelik yaşamın belki de en önemli bileşenidir. Çünkü homojenleşen tüketim toplumunun içinde farklılaşma ve bireyselleşme yine statüsü yüksek ve çeşitli sembolik anlamların yüklendiği tüketim mallarına sahip olmakla elde edilen hayat tarzıyla sağlanabilmekte ve onun aracılığıyla bir kimlik edinilebilmektedir.

Evin içinde yaşayanların özellikleri (hane halkının yaşı, eğitimi, cinsiyeti, sayısı, geliri, ...), ev içinde gerçekleştirilen pratikler ve bu pratiklerin kimler tarafından nasıl gerçekleştirildiği, evde üretilen anlamların çeşitliliğinin kaynağıdır. Kültürel kategoriler aracılığıyla mekân içinde kimin nerede bulunduğu-bulunabileceği, bulunduğu mekânlarda neler yapılabileceği bellidir. Bu doğrultuda oluşturulan mekânsal organizasyon ve bu organizasyona göre mekâna dağılmış olan bedenler ve bu bedenlerin gerçekleştirdiği pratikler de anlam üretmektedir. Dolayısıyla Uraz ve Gülmez'in belirttiği gibi (2011) bedensel boyutlar ile toplumsal yapı yani aile yapısı ve mekânsal kategoriler arasında kurulan paralellik bize ailedeki bireyin, toplumsal cinsiyetin temsilcisi olarak ne zaman, nerede ve nasıl davranacağına dair birtakım ipuçları verir. Dolayısıyla evin kimliğinin üretilmesinde ve yansıtılmasında önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Bulduğumuz coğrafyada da erkeklerin ve kadınların nerede daha rahat davranacakları nerede daha çekingen olacakları bellidir. Kent içinde kimin nerede bulunduğunun belli olduğunu ve herkes tarafından bilindiğini açıklarken Taylor, *kentin zihin haritalarından* bahseder. Kent içindeki yerlerin, mekânın özelliklerine ve onu işgal etmeye eğilimli olanlara (yoksullar", "uyuşturucu müptelaları", "gençlik grupları" ve "dilenciler" veya "evsizler") bakılarak "güvenli" veya "güvensiz" olarak sınıflandırıldığı belirtir

(aktaran Lupton, 1998, s. 228). Kentin haritaları olduğu gibi evin de bir zihinsel haritası vardır ve bu harita üzerinde neresi kime aittir bilinir. Evin zihinsel haritasının oluşumunda biraz önce belirttiğim gibi en belirleyici olan kültürel kategorilerdir. Bu bağlamda yerleri her zaman dışarısı olan erkekler, evin daha kamusal mekânı olan salonda ikamet ederken kadınların mekânı olarak evin hizmet, arka ve mahrem alanı olarak mutfağa işaret edilir. Yeniden üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği bu mekândaki üretim, misafir ağırlamak gibi izleyiciler için ve onların önünde gerçekleştirilen performansların gerçekleştirildiği salonun aksine sessiz ve görünmez şekilde gerçekleşir ve değersiz kabul edilir. Kadınların, kültürel olarak toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında görevi haline gelen yemek işinin gerçekleştirildiği, Uraz ve Gülmez'in *dişil alan* olarak tarif ettiği mutfak gibi mekânlar, gözden uzak tutulması gereken kirli, çoğu kez yiyeceklerin de depolandığı, karanlık yerlerdir. Hatta bu mekânlar kadının ortadan çekilerek gizlice dinlenebildiği tek yerdir (2011, s. 240). Ancak mutfakların arka bölge olma kaderi, kadınların kamusal alana çıkma ve katılma düzeylerindeki artış ile değişmeye başlamış, mutfaklar sadece hizmet mekânı olmanın ötesine geçerek yaşam alanı haline gelmiş ve ev içindeki önemi artmıştır. Bazı evlerde hala bütün törensel faaliyetler ve gösteriler erkeğin gücünün ve zenginliğinin gösterildiği salonda da gerçekleşirken bazı evlerde sadece çok samimi olunmayan misafirlerin ağırlandığı salonun karşısına, salonun törenselliğini ve gösterisini devralan, aile içi etkileşimin ve sosyalleşmenin gerçekleştiği yaşandığı mekân olarak mutfak "evin kalbi" olarak yerleşmiştir.

Mutfağın evin kalbi haline gelmesi ve ev içinde önemli bir mekân olarak görülmesi, mutfağın daimi kullanıcıları, kadınların yanına yenilerini eklerken mutfağın içinde de değişiklikler olmuştur. Mutfak sadece kadınların çalışma

alanırken hane halkının diğer üyelerinin de için de bulunduğu bir mekân haline gelmiştir. Ben, mutfağın geçirdiği bu dönüşümlerden sonra bir tüketim merkezi olarak işaret edilirken yeniden üretim faaliyetleri bağlamında ve bunların dışında sahip olduğu olanaklar nedeniyle çeşitli anlamlar yaratan ve kullanıcılarının anlamlar yarattığı, yaratılan bu anlamların sunulduğu bir mekân olduğunu kabul ederek bu anlamların neler olduğunu ve kimler tarafından nasıl yaratılıp aktarıldığını anlamaya çalışıyorum. Bu sorunun cevabını bulmak için araştırmamın alt sorularına evin anlamını sorgulamakla başladım. Çünkü mutfak, evin bir parçasıydı ve mutfakla kurulan ilişkinin ve mutfağa verilen anlamların evden soyutlanmayacağını düşündüm. Bu bağlamda çalışmamın alt soruları şöyledir:

- Evin anlamı nedir ve evle nasıl bir ilişki kurulmaktadır?
- Mutfak, nasıl bir mekândır ve ev içindeki anlamı nedir?
- Mutfakta gerçekleştirilen pratikler nelerdir?
- Mutfakta hangi anlamlar hangi araç ve yöntemlerle oluşturulmakta ve hangi anlamlar nasıl ve hangi amaçla aktarılmaktadır?
- Günümüz mutfaklarının maddi kültürü nelerden oluşmaktadır ve mutfak teknoloji ilişkisi nasıl değerlendirilmektedir?

İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM

2. 1. İletişimci Gözüyle Mekâna Bakmak

Bir iletişimci olarak bir mekân ve bu mekânda gerçekleştirilen pratikler üzerine bir araştırma yapmak, iletişimin anlam aktarımı olduğundan yola çıkarak mekânın kendisinin, mekânda bulunan aktörlerin ve aktörlerin eylemlerinin ve şeylerin yarattığı anlamları araştırmak ve mekân ve mekânın kullanıcıları arasında nasıl ilişkiler kurulduğunu anlamak anlamına gelir. İnsanların mekânlarla nasıl ilişkiler kurduğu ve nasıl kullandığını anlamak için yapılacak bir çalışma, mekânı kullananlarla birlikte olmayı, onları gözlemlemeyi, onların en azından ekonomik ve kültürel sermayelerini bilmeyi, inançlarını ve değerlerini tanımayı gerektirir. Dolayısıyla böylesi bir çalışma niceliksel yöntemi daha başından bir kenara koyarken gözlem ve görüşme gibi teknikleri birarada kullanmayı mümkün kılan niteliksel yöntemi ve etnografyi gerekli kılmaktadır. Etnografi, araştırmacının araştırma konusuyla ilgili olan insanların gündelik yaşamlarına katılarak, onların geniş bir zaman dilimi içerisinde ne yaptıklarını izlemesi, ne söylediklerini dinlemesi ve sorular sormasına ve onlar hakkında bütüncül bir okumaya izin veren bir yöntemdir (Hine, 2009, s. 41).

Etnografi yöntemini kullanan bir araştırmacı, öncelikle çalışacağı grubun içine girmeye ve onların gündelik rutinlerine katılmaya çalışır. Böylece onlarla fiziksel ve toplumsal olarak yakınlık kurmuş olur ve onların yaşamlarını daha iyi anlar (Emerson, 1995, s. 1). Hallows da domestik kültürü araştıran araştırmacıların genellikle görüşme tekniğini, ev içi pratiklerin anlamı hakkında görüş kazanmak için ev içi bağlamda yaptıkları gözlemle birleştirerek kullandığını ifade eder (2008, s. 3). Evin anlamını, mutfakın nasıl kullanıldığını ve ev içi pratikleri anlamaya çalışan

batılı ülkelerdeki araştırmalarda araştırmacılar, katılımcıların evlerine girerek örneğın onların yemek hazırlama ya da alışveriş süreçlerini izlemişlerdir. Ben çalışmamda bunu yapamayacağımı, görüşme randevularını ayarlamaya çalışırken sıklıkla “yemek mi yapacağım?” sorusunun soruluş tarzından anlamıştım. Çalışmanın başında bu sorunun sorulmasının nedeninin, insanların bu iş için zaman ayırmak istememeleri olduğunu düşündüm. Ancak çalışma ilerledikçe bu sorunun sorulmasına belli kaygıların ve çekincelerin neden olduğunu anladım. Sonuçta çalışma boyunca kadınları ve erkekleri, mutfaklarında çalışırken ve kendi gündelik bağlamlarında göremeyeceğim gerçeğini kabul ettim. Mutfağa bir yabancı olarak girmek, sadece katılımcının söylediklerini veri olarak kabul etmek anlamında bu durumu bir eksiklik olarak değerlendiriyordum. Ancak görüşme sayısı arttıkça bu eksikliğin tamamen olmasa da kapanmaya başladığını anladım. Görüşmeler sırasında yemek pişiren, yemek için masa hazırlayan, eşiyile ve çocuğuyla vakit geçiren, misafirini mutfakta ağırlayan, eve gelen yardımcısıyla diyalog kuran, görüşme sırasında bir yandan sorulara cevap verirken bir yandan mutfakta bazı işlerini yapan erkek ve kadın katılımcılarım oldu. Bunun bana, katılımcıların sözlerinin dışında o mekânda görüşme sırasında tanık olduklarımı, aslında mutfağın nasıl bir mekân olduğunu anlamaya çalışırken, kullanabilme olanağı verdiğini, mutfağın çok amaçlı ve esnek bir mekân olduğunu anladım.

Elbette bir taraftan sorulara ve cevaplara odaklanmak, bir taraftan mekân içinde gerçekleştirilenleri izlemek ve kaydetmek diğer yandan etrafı incelemek biraz zor bir iş. Bu zor işin üstesinden, bir nebze de olsa, çektiğim fotoğraflar sayesinde geldim. Etnografik yöntemde fotoğraf iki şekilde kullanılmaktadır: Birinci kullanım şeklinde fotoğraf, verinin kendisidir. İkincisinde ise fotoğraf, veriyi üretmek için

kullanılmaktadır ki benim fotoğrafı kullanma şeklim bu ikincisidir. Görüşmelerimin çoğunu mutfakta yapmama rağmen, bu mekânı yeterince inceleyememiştim. Bunun sebebi ise bugüne kadar bana insanları ve onların evlerini incelemenin “ayıp” olduğunun öğretilmesiydi. Bu nedenle bulunduğum mekânı fotoğraflamak, beni içinde bulunduğum çetrefilli durumdan kurtarıyordu. Ayrıca kimi zaman mutfağın küçük ve ışık bakımından yetersizliği neden olarak gösterilerek görüşmeyi salonda yapmam fiziksel ve maddi kültür bağlamında mutfak hakkında konuşmam konusunda da sınırlılıklar getiriyordu. Bu bağlamda evin hanımının eşliğinde gittiğim mutfaklarda iki-üç dakika içinde çektiğim fotoğraflar, içinde bulunamadığım ya da dikkatlice bakamadığım mutfaklara geri dönüp ayrıntıları görmemi sağlayan güçlü bir araç olarak hizmet ettiği gibi ortamı hatırlamamı da sağladı. Çektiğim fotoğrafların benim için önemli yanlarından biri, çalışmamın kuramsal kısmını yazarken karşılaştığım bir zorluktan kaynaklanıyor. Çalışmamın kuramsal çerçevesini yazarken zorlandığım bölümlerden biri, Türk mutfağı bölümüydü. Bir mekân olarak Batı mutfağı hakkında İngilizce literatürde yapılmış tarihsel gelişimi anlatan ve içinde bulunulan zamanda, mutfakların nasıl mekânlar olduğu ve kullanıldığına dair pek çok çalışmayla karşılaştım. Ancak Türk mutfağı denilince literatür, daha çok yemek kültürünü kapsamakta, tarihsel bağlamda Türk mutfaklarının nasıl bir yer olduğuna dair ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktadır. Evin içinde mutfağın nasıl bir yer işgal ettiğiyle ilgili olarak erişilebilecek bilginin kaynağı, eski Türk evlerini anlatan çalışmalarda mutfak olarak kullanılan alan hakkında yazılmış bir kaç paragrafı geçmezken, köy etnografileri de mutfakta yer alan eşyalardan bahsetmektedir. Mimari bir yaklaşımla evi inceleyen çalışmalarda değişen konut kültürü içinde mutfağa yer vermekte ya da mutfak ergonomisi

üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle özellikle kuramsal tartışmada Türk mutfağının nasıl bir mekân olduğuna dair bir anlatı kurmak oldukça sınırlı yazılı kaynaklarla gerçekleşti. Türkiye’de mutfağın geçirdiği dönüşümler, bu mutfakları kullanan aktörler, mutfak imajları ve mutfağın nasıl bir mekân olarak kurgulandığına dair bilgiye sahibi olduğumuz tek dönem, Taylorist prensipler bağlamında mutfağın değiştirilmekten öte yeniden inşa edildiği Cumhuriyet’in ilk yıllarıdır. Bundan sonra neler olup bittiğini görmek ve anlamak için ancak bu çalışmada olduğu gibi farklı mutfaklardan çekilmiş mutfak fotoğrafları ve örneğin bir gazete, dergi ya da televizyon reklamları taraması kullanılabilir. Fotoğrafın etnografik yöntemde kültürün değişen taraflarını görmek için kullanılmasına olanak veren ve müze gibi alanlarda bulunan numuneleri-materyali desteklemeye yardımcı olma özelliği olan bir araç olması (Scherer, 1994, s. 207), etnografik fotoğrafların ve farklı dönemlerdeki mutfak reklamlarının incelenmesi, sadece mekân olarak mutfağa dair söz söylemekle kalmayacak, Freeman’ın dediği gibi ev işi pratiklerinin yapıldığı bir işlik olmanın yanında ev ve aile yaşamı hakkındaki düşüncelerin ve isteklerin (2004, s. 174), toplumsal cinsiyet rolleri ve tüketimin anlaşılmasında da kullanılabilen bir araç olarak kullanılmasını sağlayacaktır.

Her evin içinde bulunan ve birbirinden sadece yapısal ve içindeki maddi kültürüyle farklı görünen mutfakların farkının sadece bu olmadığını, bu mutfakların aslında görüldüğü kadar birbirine benzemediğini ve mutfakların çok anlamlı olduğunu ve kimliğin kurulmasında farklı kadınlar tarafından kullanılıp kullanılmadığını, eğer kullanılıyorsa nasıl kullanıldığını göstermek amacıyla farklı mutfakları görmeye ve sahipleriyle konuşmaya çalıştım. Bu nedenle çalışmamda farklı yaşlardan, mesleklerden, eğitim düzeylerinden, farklı ekonomik koşullara

sahip, çalışan, emekli olmuş ya da hiç çalışmamış kadınların evlerine gittim. İnsanların evlerine ve kısmen özel görülen bir alan olarak mutfağa girecektim ve bunun sandığım kadar kolay olmadığı, tez çalışmamın alan araştırmasının pilotu diyebileceğim bir çalışma sırasında ortaya çıkmıştı. Alan araştırması sırasında alanda yaşayanların araştırmayı yapan kişiyi içine almaları için ona güven duyması gerektiğini de ilk kez, bir iş yerinde 2004 yılında yaptığımız alan araştırması sırasında öğrenmişim²⁵. İş yerinde araştırmacıya sağlanan ve süreçte elde edilebilecek olanaklar ve bu mekânın kamusalılığı düşünüldüğünde onun tam karşısında konumlandırılan özel alanın bir araştırmacıya açılmasının ve insanların konuşmasının ne kadar zor olacağını tahmin ediyordum. Nitekim bazı görüşmeler sırasında kadınlar bunu açıkça ifade etti:

Şermin: Seni tanıyor ondan artık biraz daha başkasını kabul etmem... Tanımadığımı etmem. Mesela sen geldin röportaj yapabilir miyim içeri girebilir miyim, alamam derim. Çekinirim ne malum ne için geldiği sen olsan alır mısın canım? (bu kadar her şey rahat anlatılabilir misin?) Yok anlatırım sorun değil de mesela diyelim sen getirdin birisini... Olur.

Şermin'in anlattıkları, bir etnografik görüşmenin ilişkiler bağlamında ve zaman içinde kurulduğu, samimiyet ve güven üzerinde temellendiği görüşüyle uyuşmaktadır (O'Reilly, 2009, s. 125). Şermin, görüşmemizi tamamladıktan sonra beni kayınvalidesi ve görümcesinin birlikte yaşadığı eve götürerek onlarla da görüşme yapmamı sağladı. Ancak, Şermin biz görüşme yaparken kızını göndererek benim kim olduğumu ve ne yaptığımı, kendisiyle de görüşme yaptığımı anlatarak onlara bilgi vermiş ve eğer kendisi olmasaydı kapıyı suratıma bile açmayacaklarını belirtmişti. Benzer şekilde Betül'le yaptığım görüşme sırasında kızı aşağı kattaki komşularına

²⁵ Prof. Dr. Asker Kartarı'nın proje yöneticisi olduğu ve MAN Türkiye'de kurum kültürü üzerine yapılan yayınlanmamış araştırma.

giderek benim hakkımda bilgiler vererek ve bana görüşme boyunca o evde de eşlik ederek Hale ile görüşme yapmamı sağladı.

Çalışmamın alan çalışmasında, Ankara’da yaşayan 20 orta sınıf ve 10 alt sınıftan toplam 30 kadınla gördüm. Görüşmeler, Ayrancı, Küçükesat, Çankaya, Çayyolu, Etimesgut, Elvankent, Oran, Cebeci ve Sincan semtlerinde gerçekleşti. Yaptığım bu görüşmelerin 5’inde çiftlerle konuştum. Kimilerinde birden fazla kadın ve çocuk biraradaydı ve görüşmenin biçimi neredeyse odak gruba dönüşmüştü. Ama görüşmelerin çoğunu tek bir kadınla yaptım. Çoğunu evlerin mutfaklarında yaptığım ve iki-üç saat süren görüşmelerin tümünde, ses kayıt cihazı kullandım. Görüşmecilerin her birine, çalışmanın amacını, istedikleri zaman çalışmadan çekilebileceklerini belirten ve iletişim bilgilerimin bulunduğu bir bilgilendirme ve rıza formu verdim.

Cevabını almaya çalıştığım sorular ve anlamaya çalıştığım konu için etnografinin önemli araçlarından biri olarak görülen ve sosyal bilimlerde sık başvurulan bir teknik olan derinlemesine görüşme tekniğini kullandım. Görüşme tekniğinin bir başkasının dünyasına girmeye ve onun bakış açısını anlamaya yardımcı olmasından (Patton, 1997, s. 109) yararlanarak yarı yapılandırılmış sorularla, evlerine gittiğim kadınları ve onların mutfağını tanımaya çalıştım. Tıpkı Giard’ın (2009) kadınların “... rollerini ve yeteneklerini kendilerinin nasıl tasvir ettiği, kendi becerilerine ilgi gösterip göstermedikleri ve yapılması gereken bir işi yapmak konusunda onları kişisel bir tarz bulmaya hangi gizli kibrin ittiği onlardan, yalnızca onlardan öğrenilebilir” (2009, s. 193) ifadesinde söylediği gibi onları dinlemeye gittim. Mutfakta yaratılan anlamları sorguladığım çalışmamda derinlemesine görüşme tekniği, katılımcıların duygularını, yaşadıklarını, inançlarını

ve ayrıntıları anlatmaları için normal zamanlarda olmayan zaman ve mekânı yarattı. Görüşme tekniğinin çağrışımlara izin veren yanı, görüşme sırasında doğrudan sorulan sorunun cevabını vermenin ötesine geçerek ilişkili konular hakkında da konuşmaya izin verir. Bu da örneğin, “ev-mutfak sizce kime ait?” gibi sorunun cevabını verirken o evin nasıl şimdi bulunduğu hale geldiğini, kimin nasıl katkılar sunduğunu-sunmadığını anlatan ayrıntıların dile getirilmesini sağlamakta ve ev kurmanın hane halkı üyeleri arasında nasıl bir ilişki kurduğunu anlamaya izin vermektedir.

Araştırma konumun çok sıradan ve gündelik hatta önemsiz bir konu gibi görülmesi, katılımcıların konuşmasını kolaylaştırırken araştırmayı yapan kişi olarak benim de doğrudan ilişkilendiğim, tanıdığım ve deneyimlediğim bir konu hakkında yorumlar yapmamı, kendi hayatımdan örnekler vermeme sağlamış böylece bir taraftan görüşme yaptığım kadınlar rahatça konuşmaya başlamış bir taraftan da onların bana soru sormasına ve görüşmenin sohbet gibi algılanmasına olanak tanımıştır. Çalışmam boyunca konuşurken, yazarken, görüşmeler sırasında ve görüşmeler sonrasında araştırma konuyla olan ilişkim, kendimi de bu konular hakkında değerlendirmeme neden oldu. Bu bağlamda Kirsten Hastrup’un, alan çalışması ile ayna arasında kurduğu benzetmeyi okuyunca bütün araştırma sürecimi başka bir gözden değerlendirdim. Alan çalışmasını, araştırmacının çevresinde olup bitenleri bir aynadan izlemesi olarak değerlendiren Hastrup, araştırmacının bu aynada diğerlerini gördüğü gibi kendisini de gördüğünü böylece araştırmacının hem özne hem de nesne haline geldiğini belirtir (aktaran O’Reilly, 2009, s. 117). Görüşmeler sırasında gittiğim mutfakları, kendi mutfağımla karşılaştırarak değerlendirmem, kadınların mutfakta gerçekleştirdikleri pratikleri, kullanılan kısa

yolları ve püf noktaları ve yemek tariflerini karşılıklı paylaşmak; kocalar, anneler, kayınvalideler, çocuklar hakkında konuşabilmek kısacası tüm soruların belki milyonlarca cevabından birinin de ben de olması, alanda nasıl aynı zamanda hem özne hem nesne konumuna girdiğimi gösterdi. Bu, araştırma verilerini katılımcı kadınlarla birlikte benim de ürettiğim anlamına mı geliyordu?

Bana göre görüşme tekniğinin en zor kısmı, görüşülecek kişileri bulmak ve onlarla temasa geçmektir. Amacım doğrultusunda katılımcı profilini belirlemiştım ancak bu kadınların kim olacakları belli değildi. Bir araştırma tekniği olarak anket kullanmıyor olmam, katılımcıların zamanlarını alacağım endişesinin peşimi bırakmasına engel oluyordu. Bu endişeyi kısmen tanıdıkları devreye sokarak aştım. Konuyla ilgili olarak “rahatlıkla” konuşabileceğim arkadaşarımdan başlayarak profilden bahsedip bu kriterlere uyan tanıdıklarının olup olmadığını, kriterler uygunsa annesi, teyzesi, komşusu, akrabası, arkadaşı ve elbette kendisi ile konuşup konuşmayacağımı sormaya başladım. Katılımcı profiline uygun bir kişi olduğunu söyleyen arkadaşarıım önce bu kişilerle konuştu. “Hatır gönül” ilişkisine dayanarak onay verilen görüşme için bir tarih belirlememiz gerektiğinde yapılan telefon görüşmeleri, bana ayırdıkları zamanın kıymetini bildiğimi göstermek için teşekkürle başlayıp, ne yaptığımı ve ne hakkında görüşeceğimi anlatarak devam ediyordu. Mutfak hakkında bir çalışma yaptığımı söylediğimde, karşı taraf hemen “yemekle ilgili mi konuşacağız”, “pek otantik bir mutfagım yok”, “yemek mi pişireceğim? sorularını soruyordu. Yemek yaptırmayacağımı, yemek tarifi almayacağımı belirttikten sonra, mutfakta neler yapıyorsunuz, ne kadar zaman geçiriyorsunuz diye sohbet edeceğiz diyerek onlara ne yapacağımı anlattıktan sonra, karşı tarafın “inşallah sorulara doğru cevap verebiliriz” “ abuk subuk şeyleri çıkarırsın değil mi?”

sözleriyle ortaya koydukları endişeyi, “soruların doğru cevabını sadece siz biliyorsunuz, çünkü sizin mutfağınız hakkınızda konuşacağız” sözleriyle gidermeye çalıştım. Ancak evlere gittiğim zaman aynı endişe ve sözleri yeniden duydum. Görüşme ilerledikçe, kadınlar bir sohbet ortamında olduklarını, stres attıklarını, konuşmanın kendilerine iyi geldiğini belirterek devam ettiler. Görüşmeler sırasında konuştuklarımız üzerine “bunu hiç düşünmedim”, “hiç böyle düşünmemiştim” diyen ve eşinden hiç yemek pişirmesini talep etmediğini ama istese yapabileceğini bundan sonra bu konudaki talebini iletceğini belirten Begüm’de olduğu gibi kadınlar, daha önce üzerine düşünmedikleri konular üzerine düşünmeye ve özellikle eşlerinin mutfakla ilişkisini sorgulamaya, bu konuda farkındalık geliştirmeye başladılar.

Yarı yapılandırılmış sorularla yaptığım görüşmeler, her katılımcının farklılığına ve içinde bulunduğumuz ortama göre şekillenmeye müsait olduğu için, bazı görüşmeler araştırmaya yeni sorular eklemiştir. Görüşme sorularının içeriğini değerlendirdiğimde cevapların katılımcıların özel hayatlarına dair sorular sorduğumu anladım. Sorulara verdikleri cevaplarla (elbette içinde bulunduğumuz mekânı da okuyarak) onların ekonomik ve kültürel sermayelerine dair bilgiler ediniyordum. Evliyseler eşleri ve belki çocukları, birbirleriyle ilişkileri, kayınvalideleriyle yaşadıkları gerilimler hakkında bilgi sahibi oluyor, neler pişirdiklerini, nereden alışveriş yaptıklarını, ne kadar para harcadıklarını, geçmişlerini ve hayallerini, ancak yakın dostlarının ya da akrabaların bilebilecekleri şeyleri öğreniyordum. Anlattıkları şeyleri tekrar gözden geçirmeye başladığımda hissettiğim ilk şey “dedikodu” yapmış olduğumdu. İnsanların özel hayatlarıyla ilgili konuşuyor, sonra da buradaki bilgileri başkalarına aktarıyordum. Bunun beni rahatsız ettiğini fark edip her şeyin yazılı olarak kalmasına karar verdim.

Kadınlar, evlerini açtıkları ve daha önce tanımadıkları başka bir kadına ne kadar para kazandıklarını, ne kadar harcadıklarını, bir günlerini nasıl geçirdiklerini anlatıyordu. Görüşme yaptığım tüm kadınlarla tanıdıklık bağlamında kurduğum ilişki, onlara bu konularda konuşma konusunda bir rahatlık veriyordu ancak benim için yine de bu soruları sormak zordu. “Çok özür dileyerek eve ne kadar para giriyordur ve ne kadarını mutfak için harcıyorsunuzdur diye soracağım” sözü görüşmelerde sormakta zorlandığım bir soruydu ve bazen sormadığım da oldu. Görüşmelerimi mutfakta yapacağımı söylesem de mutfağın büyüklük ve ışık bakımından yetersiz olduğunu ifade edenlere, mutfakta görüşme yapma konusunda ısrar edemediğim de oldu. Oysa mutfak ve mutfak işleri hakkında konuşurken bu mekânda olmak kadınlara, çevrelerine bakarak konuşma fırsatı veriyor bu da onların bir şeyler hatırlamalarına, dolapları açıp bir şey göstermelerine olanak tanıyor ve görüşmelerin zenginleşmesini sağlıyordu.

Görüşme boyunca dolap kapaklarını açarak ya da raflarda bulunan çeşitli eşyaları ve objeleri işaret ederek katılımcılar, hem mutfakta nasıl bir düzenleri olduğunu, alışkanlıklarını ve mutfağa ne kadar hâkim olduklarını gösteriyor hem de çalışmanın bir parçası olarak gözlemlemeye çalıştığım mutfağın maddi kültürü hakkında beni bilgilendiriyorlardı. Tüketici kültürü üzerine yapılan araştırmalar, değişik sınıfların farklı tüketim alışkanlıkları olduğunu, aynı ürünleri kullansalar bile bunu farklı şekilde kullanarak eşyanın anlam ve simgeselliğini değişime uğrattıklarını ortaya koymaktadır (Featherston’dan aktaran Şimşek Çağlar, 303). Benzer şekilde Bilgin de farklı sosyo-kültürel özellikteki grupların farklı teknolojik düzey ve sentaksa sahip farklı eşya sistemlerine sahip olduğunu, bu farklılığın grupların hayat tarzları ya da yaşama biçimlerindeki farklılıkla el ele gittiğini ve her

grubun kendi özellikleri doğrultusunda eşyayı ürettiğini, aldığını, attığını, kullandığını ve tükettiğini belirtmektedir (2011, s. 220). Bu bağlamda ortalama her mutfağın maddi kültürünün bir parçası olan temel, teknolojik-elektronik aletlerin markaları ve bunların tercih edilme nedenleri bir veriyken üzerlerine yerleştirilmiş şeyler (örtü, magnet, fotoğraf, resim), duvarda asılı duranlar, raflara konulmuş objeler ve mekânın düzenlenişi mekân ve mekânın kullanıcısı hakkında benimle konuşuyordu. Dolayısıyla mutfakta bulunan eşyaları, nesnelere ve eşyaların düzenlenişini katılımcıların bu mekândaki gündelik yaşamlarını ve alışkanlıklarını anlayabileceğim bir işaret olarak kullandım. Ancak Mohrmann'ın gündelik yaşamın eşya kültürüne yani nesnelere ve eşyalara bakarak sonunda salt nesneye indirgenmiş bir incelemenin, gündelik eşyaları kavramada yetersiz olacağını söylediği gibi (aktaran Ruppert, 1996, s. 18) sadece eşyalara bakarak değil bu eşyalar ve nesnelere gerçekleştirilen eylemleri de hesaba katarak zenginleştirilen mutfağa dair bir maddi kültür okuması gerçekleştirmeye çalıştım. Bu bağlamda bir katılımcının mutfağında bulunan ancak bir kez kullanıldıktan sonra rafa kaldırılan elektrikli dilimleyici ya da başka bir katılımcının tezgah üzerinde duran ama sadece misafir sorduğunda “yok demeyelim diye alındı” denilerek işaret ettiği filtre kahve makinesi, mutfakların bazı evler için neden ve nasıl bir elektromarket haline geldiğini anlamama ve böylesi bir adlandırma yapmama yardımcı oldu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. EVİNDEN BAHSET

Ev, “başımızı sokacak bir yer olsun yeter” (Leman) diye sahip olunmaya çalışılan bir mekân olarak gösterilse de evde aranan özellikler, o evde oturacakların kim olduğuna göre değişmektedir. Karahan’ın da belirttiği gibi ev ararken dikkat edilen kriterler, o evde yaşayacak olanların ekonomik, kültürel, sosyal, mekânsal taleplerine, ailenin büyüklüğüne, meslek ve eğitim durumlarına göre değişmekte ve şekillenmektedir (Karahan, 2010, s. 197). Bu bağlamda görüşme yaptığım kişilerin evi nasıl anlamlandırdıklarını öğrenmek için hazırladığım sorulara verdikleri cevaplarda, özellikle ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek kadınlar tarafından sık sık yinelenen “çevre” (oturulacak semtteki insan profili) faktörünün diğer gruptan kadınlar tarafından hiç dillendirilmediğini farkettim ve evin insanlar için anlamını değerlendirmek için iyi bir başlangıç noktası olduğunu düşündüm.

3.1.1. “Ev alma komşu al”

Satın almak ya da kiralamak üzere başlayan ev arayışı sürecinde etkili olan kadınların karar verme sürecinde, bu evde yaşarken kendilerini rahat hissetmelerini sağlayan temel faktörün evin fiziksel özellikleri ve belki ondan daha da önemli olan komşular ve evin bulunduğu bölgede yaşayan insan profili “çevre” olduğu ortaya çıkmıştır. Rapoport da benzer şekilde, davranış üzerinde çevrenin en fazla etkili olduğu noktanın, konut seçimi olduğunu ve kişilerin psikolojik ve sosyokültürel

ihtiyaç ve alışkanlıklarına uygun çevreleri seçtiklerini belirtmektedir (aktaran Karahan, 2010, s. 201). Çocuklarını büyütecekleri ya da çıkıp dolaşacakları, yaşayacakları ortam arayışında bulunan özellikle orta sınıflar “kendileri” gibi, onları anlayacak, gerektiğinde yardım isteyecek, birbirlerine güvenebilecekleri insanlarla birlikte olmak istemektedirler.

Uzun yıllar Esat'ta oturan Bengü,

Çünkü bir alışkanlık, insanlarda alışkanlık çok önemli belki de tutuculuk bile denilebilir buna, bizde galiba biraz daha fazla. İnsan alıştığı sokaklar, caddeler, alışveriş ettiği dükkânlar, çevre çok önemli. Hep buralarda oturduk bunu içinde yani 30 senede az bir zaman değil neredeyse bir hayat demektir yani onun için. Tabi o zaman farklı olabilir. Ama burası işte bizlerle birlikte oturanların birlikte yaşlandığımız, çocuklarımızı birlikte büyüttüğümüz bir ortam yani ama değişim olsaydı, başka sıkıntılarımız olsaydı mutlaka rahatsız olacağımız için değiştirebilirdik, evet... diyerek benzer insanlarla yaşamının ne kadar önemli olduğunu belirtmektedir.

Türkkonut'ta otururken çevrede meydana gelen değişikliklerden rahatsız olan

Hasret yeni bir ev aramasının nedeni olarak çevreyi göstermektedir:

Sosyal nedenlerden. Çevreye uyum sağlayamadığım için. Uyum sağlayamamak değil, daha ileri bir yere taşınmak istediğim için. Daha iyi bir, site olsun. Orası tam caminin karşısındı. Çok gürültülü olmamasına, site içinde olmasına, komşularının iyi olmasına -statü olarak- ...

İdeolojik olarak bulunduğu çevreyle uyuşmayan ama çocuğunun bakım işini kolaylaştırmak için kayınvalidesine yakın bir yerde oturmak zorunda kalan ve Keçiören'de oturan Mehtap'ın sözleri, benzer ideolojik görüşleri paylaşan ve birbirini anlayabilecek eğitim seviyesine sahip insanlarla birlikte olmanın önemine işaret etmektedir. Ayrıca Mehtap'ın muhabir olduğu için mesleğinin gereği olarak zamansız saatlerde eve başkaları tarafından getirilip götürülmesinin çevre tarafından

yanlış anlaşılacağı endişesi taşıdığı dikkat çekmiştir. Kadının konuta ilişkin görüşlerinin eğitim seviyesi, işgücündeki ve toplum içindeki yerinin birbiriyle ilişkili olduğu ve ekonomik durumları değiştikçe tercihlerinin de değiştiği (Karahan, 2010, s. 200) argümanı, Mehtap'ın sözleriyle doğrulanmaktadır. Bir taraftan eşinin çok beğendiği ama kendisinin, apartmandaki insanlar hakkında çeşitli anlamlar çıkartmasına neden olan işaretler sebebiyle, beğenmediği evden vazgeçilmesi, onun aile içindeki ve ev seçimindeki baskın rolünü ortaya koymaktadır. Oğlunun okul çağı gelince bulunduğu semttten ayrılarak Çayyolu ya da Ümitköy'e taşınmayı düşünen Mehtap, oğlunu burada bir koleje göndereceğini, oğlunu burada büyütme istemediğini belirtmiştir.

M: Şöyle: bir, Keçiören trafiği çok kötü bir yer. Ya bir milyon insan yaşıyor Keçiören'de, toplam. Ve de insan profilinden memnun değilim. Yüzde elli AK Partili yüzde... işte yirmi beşi CHP'li gerisi MHP'li. Evet, öyle bir dağılımı var. Ve Ak Partili olan grubun biraz bu dönemde özellikle bağnazlaşmaya başladığını düşündüğüm için sevmiyorum. Hem insan faktörü hem de biraz daha... nasıl diyeyim kalabalık olmadığı için yani daha nezih bir yer. O nedenle. Ev bakarken mesela apartmanın içine girdiğimde eşim bir apartmanı çok beğendi, içine girdiğimizde ben bir dakika bile kalamadım o apartmanda. Şundan kaynaklı: herkesin ayakkabısı evin önündeydi, kapısının önündeydi. Yine çok beğendiği... mesela o ona dikkat etmedi başka bir şey bir apartman; yine çok güzeldi Keçiören'de ve çok uygun fiyatlıydı, orada da halılar yıkanmıştı ve serilmişti apartmanın içine. O benim için biraz taşra demek. İnsanlarla anlaşamayacağım demek. Benim için anlaşamayacağım insanların yanına taşınıyorum demek. Şimdi ben muhabirim ve gecenin bir yarısı eve geliyorum çoğu zaman. Beni her gün başka bir araba bırakıyor o insanlar 'bu kız ne yapıyor' dediğinde bana sorduklarında ben muhabirim dediğimde bile anlayacaklarını düşünmüyorum.

Aynı semtte oturan kayınvalidesi Ela ise bulunduğu semttten memnundur ve burayı sevmektedir. Mehtap'la bu konuda farklılaşmasının temel nedeni, Ela'nın Ankara'ya geldiğinden beri burada yaşıyor olmasından kaynaklandığı gibi burada yaşayanlarla benzer ideolojik görüşleri paylaşmasıdır:

E: Çünkü işte bu şimdi Fatih köprüsü dediğimiz, Keçiören köprüsünün o yolların yapıldığı, işte bir şehir içi trafiğinin bir yerden bir yere gitmenin iki buçuk saat aldığı bir yılda ben zaten öyle bir kaygı yaşarken üstüne bunları da yaşayarak Ankara'ya geldim. Ve tesadüfen, nerden ev turalım, nerde ucuz ev vardır? E: Tabii. O zamanlar Keçiören de çok kötü bir yer yani, çok geri bir yer. ... Fiziksel şartlar tabii. Asla şey olarak düşünmüyorum da... Çünkü ben birkaç üniversite bitirmiş çok geri kalmış insanlar tanıyorum. O yüzden insanları geri diye nitelendirirken biraz daha dikkat ediyorum ben. Ama fiziki şartlar olarak çok kötü bir yerdin. Ulaşımı çok kötüydü falan. Hani şeye çok inanırım ben, ne deniyordu tam aslını şimdi çıkartamadım ama ben takdir etmenin önemine inanırım. Şimdi kim olursa olsun taktir ettikçe daha güzelliklerin olacağına inandığım için Turgut beyin adını anmadan geçemem. Turgut Altınok, belediye başkanımız. Yani ben o zaman geldiğimdeki Keçiören'le, Turgut bey başkan olduktan sonraki Keçiören hızla farklı oldu. Çok hızlı bir değişim, çok hızlı bir gelişme. Bambaşka bir şehir oldu. Ben hiçbir yere gitme ihtiyacı hissetmiyorum. Zaten gelirken görmüşsündür, tam merkez yerinde. Her şey elimin altında, aklıma gelebilecek her türlü şey.

“Ev alma komşu al” atasözünün, anlamını ve önemini net bir şekilde anlatan Ekin, her ne kadar içinde yaşadığımız dönemde eskiden olduğu kadar güçlü bir şekilde varlığını koruyamasa da ev alırken ve yaşarken komşuluğun ne kadar önemli olduğunu hatırlatmaktadır:

E: Bi de alt komşum var, o da bence çok önemli. Bişey olduğunda mesela gece 12'de bile ben ona inebiliyorum, mesela biliyorumki o bi de hiç 2'den 3'ten önce uyumaz, yani gece 12'de canım kahve istese, ben ona inip içebilirim. Öyle bi rahatlık... beni evin kızı gibi görüyorlar, işte iki gün uğramasam Elif nerdesin diye mutlaka arıyorlar. Bazen sıkıcı olabiliyo benim için, çünkü sürekli kontrol altındayım...hesap vermek zorunda da kalabiliyorum böyle gerçekten ailem gibi, ailemle de tanışıyorlar. Öyle bi sıkıcılık olabiliyo ama aslında benim için çok büyük avantaj çünkü evimin anahtarlarından bir tanesi onda, O kadar güveniyorum mesela... hani bişey olucaksa evle o ilgilenebiliyo.... Öyle yani, komşu da önemliymiş aslında kendini o apartmana ait hissetmek için ya da o evi ev gibi hissetmek için.

Demografik değişkenlerin ev seçimini ve ev hayallerinin nasıl etkilediğini Ela, hane halkının sayısı, yaş, evdeki cinsiyet dağılımı, eğitim ve gelir üzerinden anlattıklarıyla ortaya koymaktadır:

E: Çünkü burayı alırken biraz daha lüks düşünebilirdim. Yani o evim bana yeterliydi ama burayı niye aldım, niye lüks düşündüm? Çocuklarım artık büyümüşlerdi. ... Benim çocuklarımın ayrı odaya ihtiyaçları vardı. Orda kızımın oğullarım aynı odada yatmak zorundaydılar. Çünkü biz kalabalık seven, biz yani akraba ilişkisi olan gurbette olsak bile yatılı misafir olan bir aileyiz. Geldiği zaman misafirime muhakkak bir oda vermek zorunluluğum var. Öyle olunca da biz salonda oturamıyoruz. Mesela geliriz, salonumuz, şimdi öyle değil de o zamanlar, salonum ayrı bir durmalıydı ama öyle bir evdi ki, salondan geçiş olan hani. ...Ama artık biraz daha maddi durumumuz iyileşmişti, ee niye çocuklarımıza birer oda olmasın? Üniversiteye hazırlanacaklar, bunların tek tek odaları olması lazım diye düşündüğümüzden ben öyle bir dubleks düşündüm. Her birinin ayrı ayrı odası vardı. Kitliyorlardı odalarını, çalışıyorlardı. Aşağıda ben misafirimi ağırılıyordum hatta yatırıyordum ama onlar istedikleri zaman ders çalışma imkânına sahiptiler, ses gürültü olmadan. Canları isteyince de terasa çıkıp hava alma imkânına sahiptiler. Şuan çok fazla geliyor mesela. Şimdi bu büyük evi idare etmek çok zor. Düzayak olsun istiyorum şimdi.

3.1.2. Evim Hayallerim

Bir evde oturma kararı verilirken kadınlar, gelir ve eğitim seviyesi farkı olmadan en çok evin fiziksel özellikleri diyebileceğimiz aydınlık, ferahlık ve genişlik gibi kriterlere dikkat etmektedir. Genişlik, ekonomik ve kültürel sermayesi düşük kadınlar için mesela en fazla 4 odalı müstakil ev anlamına gelirken diğer kadınlar için ayrıntılarıyla tanımlanan triplex evler olabilmektedir. Bu kadınlar evlerini seçerken manzaraya, ulaşım araçlarına, merkezi yerlere ve alışveriş merkezlerine yakınlık, evin planı ve odaların yerleşimine de dikkat etmektedir. Kadınların evin iç mekânına, erkeklerin ise dış mekâna dikkat ettikleri argümanı benim görüşme yaptığım erkeklerin söylediklerini düşündüğümde bu ilişkiyi başka bir şekilde değerlendirmek gerektiğini ortaya çıkartmaktadır. Görüşme yaptığım 5 erkek, en az kadınlar kadar evin iç mekân özelliklerine dikkat ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla erkeklerin mekânın içine kadınlar kadar ilgi göstermesi, evle ilgilenme ve ev içindeki domestik faaliyetlere katılma düzeyleriyle ilişkili gibi görünmektedir. Bu bağlamda

evde yemeği yapan, çamaşır makinesini çalıştıran ve günlük ev işlerine katılan Suat'ın söyledikleri ev seçiminde dikkat edilenlere bir örnek olabilir.

Suat: Şimdi bi defa mutfağa bakarım bir. İkincisi ev çok geniş olmalı. Çünkü benim çok kitabım var. Kitap girecek, tıkiş tıkiş olmayacak yani. Kitabı rahatlıkla dağıtabilecem eve, tamam mı? Mesela üst taraf hep kitap dolu. Şimdi kitaplıklar var, üst katta. Ondan sonra ışık olacak evde, aydınlık olacak. En önemli 3 şey var. Mesela beni bu evde cezbeden büyüklüğü, yüksek tavanlı oluşu, mutfağın genişliği ve boydan boya pencere.

Mutfak, hem kadınların hem de yemek yapan erkeklerin ev seçerken dikkat ettikleri bir değerlendirme ölçütü olarak ortaya çıkmaktadır. En azından bir masanın ve çevresine aile üyelerinin sayısı kadar sandalye konulabileceği genişlikte mutfaklar evlerde aranan temel özelliklerdendir.

Kadınların evle ilk temasında ortaya çıkan duygular, o evin kaderini belirlemektedir. Büyük değişiklikler bile yapılacak olsa Bachelard'ın dediği gibi, evin hayal kurdurmaya müsait olması ve ev içinde yapabileceklerinin yarattığı duygular kadınların “eve ısınmasını” sağlamaktadır.

Mehtap: Evin içerisinde..yani..aslında çok anlatılır bir şey değil. O eve girdiğinde direk gözünün önünde bir şey canlanıyor: ben bu evde şunu şunu yaparım, değişiklik yaparım sindi içime diyorsun mesela. Mesela bu eve ilk taşındığımızda burası Kuzeybatı; Kayınbabam dedi ki ‘biraz karanlık ve güneş görmüyor kızım.’ dedi. ‘çok fazla güneş görmüyor, o yüzden dedi bence burayı tercih etme.’ Ama benim içime çok sindi. Ama ne.. hani şey problemi de yaşamadık ısınma problemi falan mutluyum yani iyi ki tercih etmişiz.

Eiguer, iç habitatın oluşmasında eyleme vurgu yaparken eylemin doğrudan amaç ve faydayı çağrıştırdığını işaret eder ama eylemle düşlemin (yani hayalin) de bağlantılı olduğunu belirtir. “Düşlemler kurduğumuz zaman, kendimizi bir şey

yaparken ya da gözlerken ya da başka birinin eylemine maruz kalırken tasarılmaktayızdır” der (2013, s. 51). Ev içinde yapılacakları, yapılabilecekleri ve olabilecekleri tasarlamak, hem evin iç düzenini oluşturmaya hem de evle bağlantılı umut duygusunun ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Mehtap da evini ilk gördüğünde bu evde neler yapabileceğini hayal edebilmiş ve mutlu olacağını düşündüğü evi satın almıştır. Mehtap’ın evine ısınmasının nedenlerinden biri tıpkı Zehra da olduğu gibi ev içinde istediği değişiklikleri yapabilmesidir. Mutfağını ve evin diğer odalarını istediği renge boyatıp, dolaplar ve kiler yaptıran Mehtap gibi Zehra da benzer değişiklikleri yaparak evlenmeden önce önünden gelip geçerken bir yokuşun başında olduğu için nefret ettiği evin daha sonra nasıl sevdiği bir mekân haline geldiğini anlatmıştır.

Zehra: Sinmedi çünkü ben annelerle biraz ilerde otuyordum. Bu yokuştaki evlerden nefret ederdim. Eve dönerken yokuşun başına geldiğimde hep yorgun olurum o yüzden bu evleri hiç sevmezdim. Ama şimdi evimi çok seviyorum. Merkezi oluşu, cadde üzerinde oluşu çok iyi. Bir iki zorluğu var tabi. Örneğin caddede ve bir restoranın üstünde olması yüzünden çok pis oluyor. Devamlı banyonun havalandırmasından kurum yağıyor. O kurumlar yapışıyor, koltuklara geliyorsa lekeler hiç çıkmıyor. Birazcık da soğuk oluyor. Panjurlar, fayanslar, eski mutfak dolapları söküldü. Ondan sonra benim istediğim karoları beğendik eşimle. Her şey benim istediğim gibi oldu yani. Bir de ben hareketliliği seviyorum, bu cadde çok hareketli. Komşular birbirini tanıyor, esnaflar çok iyiler.

Zehra’nın söyledikleri, mekânlara hangi sebeplerle ne tür duygular geliştirebileceğimizi de göstermektedir. Hasret de yeni satın aldığı evin çok eski, kırık dökük olduğunu ama yine de bu evi satın almasının sebebini, “eve ısınması” ve burada yapacaklarının sonucunda ortaya çıkacak yeni evde oturabileceğini düşünmesi olarak belirtmektedir:

Hasret: Biz epey bir Yaşamkent filan dolaştık, her tarafı dolaştık. Sonuçta

şey yapamadık. Yani burayı gördüğüm zaman içim ısındı. Ama onu da işte şey yaparken, bakarken ilk başta ben buraya ilk başta hiçbirşey yapmadan oturabilirim ve ya oturamam, şunu şunu yapmam lazım, mesela şurda bir ev baktım ben, şu mavi olan blokta. Orda da on ikinci kat. Mesela o evde, aynı ev. O evi mesela şey yapamadım, ısınmadım. Yani mesela o kendi isteğine göre mesela banyoya şeyleri koymuş işte duşa kabin üzerinde balıklar gibi şeyler. O tarz benim hiç hoşuma gitmedi, mutfak dolapları koyu kahve. İki taraf böyle dolap yani girdiğiniz zaman içinize kasvet çöküyor. Yani buraya geldim, buraya baktım. Burayı ben iki ay filan bekledim. Piyasa düşsün diye. Benim istediğim fiyata düşsün şeklinde bekledim. Burda şunu şunu yapabilirim. Yani her şeyi kendi istediğime göre yapabilirim.

Ekonomik ve kültürel sermayesi görüşme yaptığım diğer kadınlara göre daha az olan kadınlardan Ece, daha önce oturduğu gecekondudan evlenerek geldiği apartmanı, bekârken yaşadığı evle karşılaştırarak çok beğendiğini ama artık beğenmediğini belirtmiştir. Babasının evinde annesinin, çatının akması, su tesisatının kötü olması, bahçeyle ilgili çok iş olması nedeniyle çok zorluk çektiğini, bu nedenle yeni bir apartman dairesi görünce çok beğendiğini ve evini bu nedenle sevdiğini ifade etmiştir. Ancak zaman geçtikçe apartman hayatının zorlukları (ses, apartman temizliği) ve eski evinden kalan alışkanlıkları yapmaya olanak tanımayan çevresel koşullar (kapı önünde oturamamak) nedeniyle artık yeterince serbest olamadığını ve eskiden yaşadığı Akyurt'ta müstakil bir ev sahibi olmanın hayali olduğunu belirtmiştir. Ekonomik sermayesi düşük olan kadınların hayalini şimdi yaşadıklarından daha güzel ve geniş, bahçe içinde 3 artı 1 müstakil bir ev süslemektedir. Yaşadıkları evde eksikliğini duydukları cam balkonlu ve kilerli, yer yataklarını koyabilecekleri yatak dolaplarının bulunduğu bu evler, kalabalık misafir geldiğinde bahçeyi kullanmaya fırsat verecek, çocukların ses yaparak başkalarını rahatsız etmesini engelleyecek şekildedir. Daha üst sınıftan kadınlar, çevre faktörü nedeniyle çok beğendikleri evlerden vazgeçerken alt sınıftan kadınlar, evin

bulunduğu semtteki insan profilinden “çevre”den ise hiç bahsetmemişlerdir. Onlar için önemli olan, “daha güzel” ve yeni eşyalara sahip bir evdir.

3.1.3. Evin Anlamı

Görüşme yaptığım kadınlardan, evi tanımlayıcı bir kaç sıfat kullanmalarını istediğimde hemen hepsi benzer şeyler söylediler: Rahatlık, huzur, mahremiyet, güven, paylaşıldıkça anlam kazanan bir yer, aile, ailenin sıcak ortamı, aile sıcaklığını sağlayan ona imkân veren bir mekân, mutluluk kaynağı, düzen, özgürlük. Bütün bu sıfatlar ve tanımlayıcı sözler, evin anlamını oluştururken eve duyulan sevginin ve uzak kalındığında duyulan özlemin nedeni olarak da işaret edilmektedir. Ev, Soykan’ın belirttiği gibi (1999, s. 104), “ailenin yurdudur”. Geçmişe dair anılara, yaşanılan ana ve geleceğe dair umutlara ev sahipliği yapan ev, pek çok anlama gelmekle birlikte en çok başkalarından uzak ve aileyle birlikte olmanın ürettiği duyguların mekânıdır. Anlamı, başkalarıyla paylaştıkça oluşan ve değişen ev, kamusal alanda yapılamayan pek çok davranışa özgürlük getirerek içinde yaşayanlara sağladıkları ve sunduklarıyla vazgeçilmez olarak görülmektedir.

Leman: Yani benim ev için yuva, huzur bulduğum bi yer. Rahatlık. Gelip evimde şöyle sereserpe oturduğum bi yer. Yani huzurlu olduğum, rahat ettiğim bi yer yuva, benim için.

Bengü: Valla huzur, rahatlık, keyif. Daha çok keyif ve rahatlık çünkü insan eve geldiği zaman kendi yeri yani her şeyi ile yatmasıyla yemesiyle kalmasıyla istediği tarzda bir ortam yaratabiliyor. Bence o yani.

Ekin: Ev benim için aslında hani böyle dinlendiğim kendimi bulduğum huzur bulduğum bi yer... Bütün gün işyerindeyiz zaten, sonra arkadaşlarla dışardayız... Ev kaçıp saklandığım bi yer, ben evde olmayı seviyorum o yüzden. Bazen öyle zaman oluyo ki, cumadan pazartesiye kadar hiç çıkmayabiliyorum ordan.

Çiğdem: Rahat, bize ait bir mekân. Mahrem bir mekân bi taraftan. Engin'in dediği gibi arkadaşlarımız geldiği zaman falan daha hani anlamlı bir hale geliyor.

Başak: ..., bi kere güvenli bişey, gerekli bişey. Yani çünkü nasıl söylüyim, hani orda yaşayıp bi çok ihtiyacımız orda karşılandığı için, yani vazgeçilmez bi şey, diye düşünüyorum.

Hande: Yuva tek anlamıyla yuva, huzur bulduğunuz sürekli. Evet yani tek başına bir yuva olmaz. Yani bir takım insanlarla güzel olan bir yer.

Hande: Ev benim için hayatımın en güzel yeri yani evim, çocuklarım demek. Ailemle bulduğum tek yer orası, hani kendimi rahat ve sıcak hissettiğim ortam evim. ... Sıcak, yuva, aileyle bir arada bulunma mekânı.

Zehra: İçinde sohbetin, muhabbetin, gizliliğin olması gereken bir yer olarak düşünüyorum. Aile fertlerinin ortak dertlerinin beraber çözüldüğü, bunların muhabbetinin beraber yapıldığı bir yer olarak görüyorum evi. Dışarda evet her şey yaşanabiliyor ama ev sana, eşine ve çocuklarına ait. Bir yerde kendi korumayı kuruyorsun gibime geliyor.

Hasret: Yani, hiçbir şeyiniz olmasa bile sığınacağınız bir eviniz var. Bir dört duvarınız var, babam benim mesela rahmetli öyle derdi. Dört duvarınız olsun dağ başında olsun. Öyle büyütüldük. Ama yiyecek ekmeğiniz bile olmasa kendiniz güvendesiniz yani dışarıya karşı bir borcunuz yok. Başkasına.

Suat: Ya işte sığınak bir. Ondan sonra şey, güvenlik. Güvenli alan, her açıdan. Özel alan çünkü.

Yukarıda yaptığım görüşmelerden alıntılandığım parçalar, insanlar içinde bir hayat kurmadan önce sadece fiziksel bir yapı olan konutların, ne tür duygu ve anlamlar ürettiğini ve onlara ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Bora'nın "mekânları ve şeyleri kendi etkinliklerimizi çerçeveleyecek biçimde düzenleriz" sözüne referansla (Bora, 2005, s. 64), evlerin gerçekte hissedilmek istenen duygularla donandığını, yapılmak istenenler ve olması beklenenlerin yani umutların evle ilişkilendirildiğini söylemek mümkündür.

Kamusal alanın karşısında konumlandırılan ev, içinde bulunduğumuz dönemde tüm güvenlik ve mahremiyet ihlallerine rağmen hala en güvenli ve mahrem yer

olarak yerini korumaya devam etmektedir. Güven, bir taraftan bir ev sahibi olarak “başını sokacak bir damın olması”, kimseye muhtaç olmamak anlamına gelirken diğer taraftan evin yabancından, düşmandan korunma amacıyla sığınak olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Gündelik hayatta “kapımı kapadım mı karışan görüşen yok” sözü de evin nasıl kişiye ait, herkesin karışamayacağı bir hayat için dışarıyla içerisi arasına sınır çektiğini, duvar ördüğünü anlatmaktadır.

Ela'nın aşağıdaki sözleri, evin anlamının ve öneminin oluşmasında ailenin, birlikteliğin ve biraradalığın önemine dikkat çekerken ayrıca yeni bir ev kurarken yaşanan zorlukların, çekilen sıkıntıların ve harcanan emeğin nasıl önemli bir rol oynadığını ve başkalarını mutlu etmenin onları rahat ettirecek bir evle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır

E: Ya ben evimi çok zor kurdum. Yani, evlendim 20 gün sonra eşim cezaevine girdi. Ev olamadım yani. Gelin oldum ama ev olamadım, aile olamadım. Yani o ev sizin olur ya da olmaz, kira olur ama yuva. Ya o evin kapısını çalan birinin olması, merhaba demesi. Sizin de onu açmanız. Bi halini hatrını sormanız. Başınızı yaslayacağınız bir güvenli omuz. Ve o omuzu da koruyacak bir çatı, her ikimizi koruyan bir çatı. Şimdi ona ben çok zor kavuştum. İşte eşimin cezaevinde olması, benim çektiğim sıkıntılar. Kötü, çok kötü çok ilkel evlerde oturmam. Derken, hep hayalimde güzel bir ev vardı. O güzel ev ama fiziki olarak düşünmeyin onu. Yani beraber olmak. Küçük de olabilir. Zaten bu böyle başlar. Evim olsun da bir damım olsun da bir oda olsun diye başlar. Gelip giden de çok. Biz şimdi aile olarak da kalabalık, eşimin tarafı da kalabalık. Ve ilişkilerimiz devam eder. Yani onlar da gelir, biz de gideriz. İki taraf da benim evime gelir. Ayrıca arkadaşlarımız da gelir. Öyle olunca ev çok önemli tabi. Onları ağırlayacan, yatırıcan, mesut gönderecen.

3.1.4. İçerlikli olmak, dışarıklı olmak

Evlenerek aynı evde oturmak, çiftlerin evle kurduğu ilişkiyi değiştirmektedir. Örneğin ailesiyle birlikte otururken evde pek vakit geçirmeyen, kendini “evcimen” olarak tanımlamayan Çiğdem, kendinden daha “evcimen” olarak tanımladığı eşi

nedeniyle evde daha çok vakit geçirmeye başladığını belirtmektedir. Evin anlamlı hale gelmesinde, bir taraftan çiftler ve onların ev içinde beraber gerçekleştirdiği etkinlikler kadar eve arkadaşların gelip gitmesi, onlarla birlikte yemek yemek, film izlemek ve sohbet etmek gibi etkinlikler de etkili olmaktadır. Dolayısıyla evin anlamı ve ev duygusu, evin fiziksel özellikleri kadar ev içinde birlikte olunan insanlar tarafından da oluşturulmaktadır.

Ersin: Çiğdem daha... Ben daha çok evcimenim yani. Çiğdem evde kalmaktan fazla hoşlanmaz. Ama ben hayatımı evde geçirebilirim, ya mesela bir hafta 10 gün hiç çıkmadan evde yaşayabilirim. ... ben evde sürekli yapacak şeyler bulurum. Severim de yani evde durmayı, dışarıyı pek sevmiyorum. Hep evi tercih ederim yani, bişey olsa ne bileyim arkadaşlarımızla görüşme olsa vesaire. Çiğdem: Çok evcil biri değilim. Ama bu evde daha fazla vakit geçiriyorum çünkü hani Ersin'le bu bizim ortak sürekli birlikte yaşadığımız ilk ev. Ev ne anlam ifade ediyor? Rahat, bize ait bir mekân. Mahrem bir mekân bi taraftan. Ersin'in dediği gibi arkadaşlarımız geldiği zaman falan daha hani anlamlı bir hale geliyor.

Evde vakit geçirebilmek, evle ilişkide önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendilerini “evcimen”, “evcil” ve “içerlikli” olarak tanımlayanlar, evde olmaktan hoşlanan, evde kendilerine yapacak birşey bulabilenlerdir. Çalışmam boyunca görüştüğüm 5 çiftten 4'ünde erkekler, kendilerini “içerlikli” olarak tanımlarken eşlerini “dışarıklı” olarak tanımlamışlardır. “Evde yapacak birşeyler”, yemek yapmaktan, temizlik yapmaya, evde çalışmaktan arkadaş ağırlamalarına kadar geniş bir aralığı kapsamaktadır. Kendilerini içerlikli olarak tanımlayan erkekler, özellikle yemek pişirmeyi seven ve yemek kültürüne ilgisi olan, temizlik yapan, tek başına alışverişe giden ve bu işleri eşiyle paylaşan erkeklerdir:

Suat: Ya bizim hanım dışarıklıdır, ben içerlikliyimdir. (Şengül: Nasıl bir uyum oluyor?) Olmuyor. Kavga çıkıyor ya da şey oluyor, nasıl diyeyim, yani denge,

denge. Kuruyoruz. Benim evde vakit geçireceğim çok şey var. Yav işte yemek yapıyorum. Sadece yemek değil, burda çalışıyorum. Çalıştığım yer burası asıl yani.

Dışarıda vakit geçirmektense evde olmayı ve arkadaşlarını eve davet etmeyi isteyen Ekin,

E: Yani ben o yüzden evde zaman geçirmeyi daha çok seviyorum, arkadaşlarımı eve davet etmeyi, küçük de olsa, ee daha çok hoşuma gidiyo. Dışarıya bana o kadar konforlu ve rahat gelmiyo. Çünkü evde istediğim zaman, mesela her şeyim serbest, istediğim gibi istediğim şekilde yapıyorum. İstediyim zaman çay kahve verebiliyorum ya da ev ortamı daha oturmak için, sohbet etmek için daha rahat. Dışarıya boğuk, gürültülü, kalabalık... Yani bana öyle geliyo, dışarıya sadece, yani resmi yani daha az samimiyetle sohbetlerin yapılabileceği yerlermiş gibi geliyo. O yüzden ben ev ortamında buluşmayı, ev ortamında arkadaşlarımla oturup bişeyler yapmayı, daha çok seviyorum açıkçası. Bi de ben kendim bişeyler yapmayı da seviyorum. Şimdi kendim için yemek yapmak bana çok zor geliyo, yapıyorum arada ama her şey kalıyo. ... Bu tür şeyleri birileri geldiğinde yapmak daha çok hoşuma gidiyo.

sözleriyle, eve atfedilen samimiyet, konfor, rahatlık, özgürlük, sakinlik gibi özellikleri dışarıda bulamadığı için evde vakit geçirmeyi sevdiğini belirtmektedir.

Uzun yıllar çalışan ve emekli olan kadınların, uzun süre dışarıda bir işle meşgul olmanın etkisiyle evde olmak kadar dışarıda da olmak istedikleri dikkat çekicidir. Bir alışkanlık haline gelen dışarıda vakit geçirmenin, emekli olduktan sonra uzun süre evde kalırlarsa sıkılacaklarını belirterek, gerekli olmasa bile markete gitmek ya da hava almak şeklinde gerçekleşmeye devam ettiği görülmüştür. Evin bir hapisane olduğunu ve kadınları esir ettiğini düşünen Ela, evin kendini hapsedmesine izin vermediğini belirtmektedir:

E: Dışarı çıkarım. O çok önemli benim hayatımda. Ev öyle bir şeydir ki, çıkmaya sizi nasıl diyeyim... Hapseder. İçine çeker. Eğer çok evde kalırsanız artık dışarı çıkmak istemezsiniz, ondan korkarım. O yüzden dışarı çıkarım ben, çok gezerim. Hatta evimi özlerim, özlemeyi de severim. Ben severim dışarı çıkmayı,

gezmeyi severim. Yani beni öyle esir etmesine de izin vermem. Ben hiçbir duygunun beni esir etmesine izin vermem. Beni mahkûm etmemeli yani.

Begüm de benzer şekilde yıllarca çalıştıktan sonra evde kalamamasını alışkanlığa bağlarken, evde bir şey yapmadan oturamayacağını bir şeylerle meşgul olmak için dışarıya çıktığını belirtmektedir:

Begüm: Severim, severim fakat biraz alışkanlık var galiba, dışarıya çıkmak bir şeylerle meşgul olmak gibi bir şey var mümkün merteye çıkıyorum. Bir hava, bir çarşı pazar, bir birine uğramak ya da bir arkadaşlarla buluşmak için falan böyle günlerimiz oluyor çıkıyorum. Ama 2 gün de oturduğum olabilir ama 3. gün sıkılabirim.

Bazı kadınlar için ihtiyaç ve alışkanlık olarak işaret edilen dışarıda vakit geçirme, ekonomik ve kültürel sermayesi daha az olan kadınlar için çeşitli sebeplerle istenmeyen, sevilmeyen bir durum olarak değerlendirilmiştir. Şermin’le görüşme yaparken annesinin, yıllarca köyde yaşadığı için çarşıya çıkamadığını, yolda yürüyemediğini, etrafı tanımadığı için kaybolacağından korktuğunu öğrendim. Betül de “büyük alışveriş²⁶” ler, Kuran okumak için gittiği toplantılar ve ev ziyaretleri dışında dışarıya çıkmayı sevmediğini, okuması yazması olmadığı ve markaları bilmediği için evin eksiklerini ve ihtiyaçlarını kocasının karşıladığını belirtmiştir.

Çalışan kadınların zamanlarının çok az bir kısmını geçirdikleri ev, Gönül tarafından uyumak için kullanılan “otel” şeklinde tarif edilmiştir. Asya az vakit geçirse de evi bir keyif yeri olarak nitelendirdiği ve evde vakit geçirmeyi sevdiği için “harcama yapabileceğim en önemli şey” olarak işaret ettiği evin her yerine bir keyif köşesi yapmaya çalıştığını ifade etmiştir.

²⁶ Ayda bir kez yapılan ve evin gıda ve temizlik ihtiyaçlarının karşılandığı market alışverişi.

3.1.5. Ben çalışırken...

Kadınların evle ilişkilerini belirleyen bir başka faktör çalışma hayatıdır. İki farklı hayatı aynı anda sürdüren ve dışarıda çalışan kadın, sürekli olarak bir şeyleri yetiştirme çabası içinde bir yandan eviyle ilgilenmeye yeterli zaman bulamamakta diğer taraftan evine yeterince zaman ayıramamakta ve evini de yeterince tanıyamamaktadır. Bu durum ise “eve hâkim olamamak” adı altında evle kurulan ilişkinin katmanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak çalışma hayatından ayrıldıktan sonra evlerine istedikleri kadar zaman ayıran kadınlar, evlerinde adeta bir keşfe çıkmakta örneğin evin pek çok şeyi içine alan gizli köşelerinde unutulmuş eşyaları açığa çıkartmaktadırlar.

Selin: Valla evi çok seviyorum şu anda. Çünkü artık yaşıyorum, eskiden yaşamıyor, otel gibi kullanıyordum ben gençken. Ama o çalışırken öyle oluyor. Evde bi koltuğun yerini değiştirme, ben severim ev dekorasyonunu. Hani bi değişiklik olsun, bilmem ne yapayım, perde mi yapayım, şunu yapayım. Onları pek, istediğim halde yapamıyordum. Ama emeklilikten sonra burda onu yaptım.

Begüm: Şimdi çalışma hayatında ev sanıyorum bir sığınma yeri yani sabah çıkıyorsun, akşam geliyorsun. Yani sığınıyorsun birkaç saat işte yedin, kalktın, oturdun falan bir ertesi güne hazırlık yaptığın bir yer belki. Yani öyle bir şey kullanabilirim hani farkında değiliz ama şimdi farkındasın aa bu örtüyü ben niye değiştirmemişim mesela ya da bu bibloyu buraya niye koymuşum ki o senelerce durmuş o biblo mesela. Farkındalıklar olmuş emeklilik oldu. Emekli olduğum zaman fark etmem daha rahat oluyor bunu niye kullanmışım gibi ama o zaman bir sığınma işte gelip evim dinlenme yani işte böyle hara hurra geçen bir yer gibi. Yani her şey var gelip, gidip, yatma değil. Tabi her şey var yaşarken ama daha çabuk daha farkındalığı az belki. Şimdi biraz daha işte o zaman atıyorum 4 ayda bir perde yıkıyorsam şimdi 2 ayda bir yıkanmalı kirlendi diyorum falan. Hani o farkındalıklar farklılaşıyor.

Hem Selin hem de Begüm, ancak emekli olduktan sonra evle yakından ilgilenmeye başlamıştır. Çalışırken evde geçirilen zamanın mesela yemek gibi başka

işlerle geçmesi, neyin nerede olacağına, neyin nasıl ne zaman yapılacağına verilecek kararda evde bulunan yardımcı kadının daha etkin olmasına neden olmakta ancak emeklilik hayatı kadınların evlerini fark etmelerini ve kendilerine ait bir düzen oluşturmalarını sağlamaktadır. Ayşe'nin sözleri de emekli olduktan sonra evle ilgili hayatında nelerin değiştiğini anlatmaktadır:

Şimdi şöyle oluyor: mesela, şey bilemiyorsun, evde olduğun zaman, mesela süzgecin kaç tane olduğunu bilemiyorsun. Eskidi diyorsun, bir tanesi eskidi ama öbürü var mıydı yedekte. Burada öyle bir şeyin yok. Zamanın bol, kaç süzgecin olduğunu ezbere de biliyorsun artık. Çünkü amacın o. Mesela benim yemek takımım varmış. Orada kilerde kutuyla duruyormuş. Daha doğrusu, kardeşime alıp da kullanmadığım, hem yemek takımı hem çatal-bıçak takımı varmış. Kilerde duruyordu. Durdum düşündüm kardeşimin evleneceği yok; biz de bunu almıştık. Bunun modası geçecek, biz bunu kullanalım dedim. Çalışıyor olsaydım bunlar aklıma gelmeyecek şeylerdi. Bunlar orada durmaya devam ederdi.

Çalışma hayatı boyunca, ailesinin sağlıklı beslenmesi için yemekler yaparken eşinin ve çocuğunun ertesi gün temiz ve ütülü giysilerle dışarıya çıkması için çamaşır makinesini çalıştıran ve ertesi günün planını yapan kadınlardan Ayşe, çalışma hayatını ve emeklilik hayatını “*çok değişik, çok farklı*” olarak tanımlamaktadır:

A: O zaman bir hareket içindesin. Yani böyle bir nasıl diyeyim ‘onu da yetiştireyim, bunu da yapayım. Aman şu da şöyle olacak, bu da böyle olacak. Ütü de yetişmedi’ hep böyle bir koşturma. Şimdi öyle bir koşturman yok. Rahat huzurlusun. ‘Ütüyü yarın da yaparım canım n’olacak, giyecekleri var nasıl olsa’ diyorsun. Öbür türlü yemek telaşı mesela. Ben şöyle söyleyeyim: Doğukan olana kadar hiç düdüklü tencere kullanmamıştım. Çocuktan sonra düdüklü tencere alışkanlığım başladı. Çünkü bir an önce bir şey olması lazım; çorba, bir şey... sözleriyle telaş ve hızın hakim olduğu çalışma hayatını anlatmaktadır.

Benzer şekilde Begüm de çalışma hayatının gerekliliği olarak gördüğü planlamanın ve hızlı hareket etmenin çalışan kadınların hem evi hem de iş hayatını

birlikte götürmesi gerektiği için zorunlu olduğunu ama çalışmayan kadınların böyle olmadığını belirtmiştir:

Bir kere zaman açısından farklılık var. Şimdi çalışma esnasında zamanında geldiğinizde eve hızla bir yemek hazırlamak gibi hızlı bir iş yapmak gibi bir ortamınız var şimdi bu zamana dağılabiliyor. Şimdi daha rahat olabiliyor fakat şu da var alışmışsınız hızlı bir şey yapmaya yine o sürdüreceğim onu sürdüreceğim diye bir çabanız da var. Hala var yani o bitmiyor ama şu var eskiden bunu diyemezdim hani 1 saat sonra tabi pişireyim gibi bir şey olmazdı ama şimdi 1 saat sonra yapabilirim ya da alışverişi filmde sonra yapabilirim gibi. Yalnız şu bir gerçek ki plansız hiçbir şey olmaz. Ne çalışma hayatında ne emekli hepsi planlı olmalı hayatınızda. ...daha rahatlar yani fakat bazen de şunu da diyorum çalışmayan kadın acaba zamanını nasıl geçirmiş koca bir ömürde yani bir süre geçiyor tabi ki hani bir şeylerle uğraşılması gerektiğine inanıyorum. İlla ev işi hani tabi çok zor kolay bir şey değil şimdi toz alıyorsun iki gidiyorsun gene tozlanıyor. Hani iş evde bitmez ev hanımlığı zor bir şey ama şimdi biz ikisini birden götürüp de sonradan o öbürü bitip sadece eve kalınca ve bu senelerce süren bir şey yani evde devamlı, hanımlar bir şeylerle uğraşmalıdır diye düşünüyorum.

Görüşmelerde kadınlar için ev işinde en önemli olanın, hızlı hareket etmek olduğu görülmüştür. Her şeyi, eve dönüş ile işe gidiş arasındaki sınırlı zamanda yapmaya çalışan kadınlar için elbette domestik faaliyetlerde kendisine yardımcı olacak, hız kazandıracak her tür araç gereç de önemli ve vazgeçilmez olmaktadır. Hem bu çalışma hem de üst sınıflarla yaptığım çalışmada yaklaşık 40 kadın, kendileri için vazgeçilmez, en önemli mutfak aracını düdüklü tencere, mikser ve kaşık olarak belirtmiştir. Özellikle çalışan kadınlar, pek çok işi bir arada yapmak zorunda oldukları ve tüm işleri belli bir zaman dilimi içinde yetiştirmeleri gerektiği için ev işlerini yaparken kendilerine hız kazandıracığına inandıkları her teknolojiyi de alacaklarını belirtmiştir.

3.1.6. “O ev benim hiç olmadı” ya da kendime ait bir ev

Evlenmenin aynı zamanda bir ev sahibi olmak anlamına geldiği Türk kültüründe, evlendikten sonra eşin ailesiyle onların evinde yaşama hali, görüşmeye katılan ve bu deneyimi bir şekilde yaşamış kadınların anlatılarında belli durumları ve duyguları öne çıkartmaktadır. Genel bir rahatsızlık, kendini yeni eve ait hissedememek, yeni evi benimseyememek, “yabancı” ve “misafir” olmak, bir aile olduğunu anlayamamak, dar alanda yaşanan bir özel hayat aile büyükleriyle yaşamın sonucunda ortaya çıkan durumlardan bazılarıdır. 16 yaşında evlenen ve evlenerek eşinin ailesiyle yaşadığı eve gelin giden Leman, görümceleri, kayınvalidesi ve kayınpederi ile yaklaşık 25 yıl birlikte yaşadıkları hayatı:

L: Tabi zor bişey. Şimdi bi düşün bakalım. Bi 8 kişinin yanında yaşamak nasıl bişey, ya da kocannan iki çocuğunnan yaşamak nasıl bişey? sorusu ile özetlemektedir.

Küçük yaşta evlenmenin, kendine ait bir evin ya da bir şeyin sahibi olmanın ne anlama geldiğinin bilinmemesinin “ben” ya da “benim” duygusunun oluşmasına engel olduğu ve gidilen yeni evin benimsenmesinde çok etkili olduğu anlaşılırken aynı zamanda evde bulunan insanların yeni gelen kişiye karşı tutumlarının da etkili olduğu görülmektedir.

Aynı yaşlarda bulunan (65) Leman ve Ayça, kendi gençlik zamanlarında birlikte yaşamının doğal olduğunu belirtirken ayrıca evin ne demek olduğunu bilmediklerini ifade etmişlerdir. Annesi ve babasını kaybettiği için dayısının evinde büyüyen Leman, evlendikten sonra da kendine ait bir eve sahip olamadığı için bir eve sahip olmanın anlamını ancak 25 yıl sonra anlayabilmiştir. Diğer iki kadından daha uzun süre eşinin ailesiyle yaşayan Leman, küçük yaşta evlendiği ve zaten

kendine ait bir evi olmadığı için evlendikten sonra da ayrı evinin olmamasını garipsemediğini anlatırken aynı zamanda kurulu bir düzene gitmiş olsa da evi benimsemesine yardımcı olan durumu, eşinin ve ailesinin tutum ve davranışları olarak işaret etmektedir.

A: Yok çok küçüktüm 18 yaşındaydım, ev falan bilmiyordum. Hani benim diye hiçbir şey bilmiyordum. İşte bizde bazı geleneklerimiz var: gelin büyüklere saygı duyar.

L: Ya, bizim öyle bişeyimiz olmadı. Bu 50 sene önceki bir hikâye. Ben 16 yaşında evlendim. Öyle bir hayal kuramıyordum ki bizim zamanımızda. Bunlar olağan bişeydi. ...O evi benimsedim. Çünkü bana gerçekten çok anlayışlı davrandılar o zaman. Belki bunlar avantaj. Belki 20-25 yaşında evlenmiş olsam belki oraya intibak edezdim. Biraz daha gözüm açılırdı. Yani 16 yaşındaki bir çocuk bi de annesiz babasız büyümüşüz. Ordakilere bi anne baba şeyi yapınca ister istemez demek ki ısındım ben oraya. Ama gerçekten de görüncem de kayınvalidem de çok anlayış gösterdiler bana. Ya bi kız gibi, bi kız kardeş gibi sarıp sarmaladılar şimdi haklarını yemiyeyim açıkcası. Kocam sonra çok kayırcıydı. Hiç ezdirmedi.

İnsan hayatının önemli olaylarından biri olarak sayılabilecek evlilikle kendi evlerinden ziyade başka birinin evine gitmek, kadınlar için aslında kendi düzenlerini kuramamak, gerçek bir aile olamamak ve hem kendi hem de ailelerinin kimliklerini kuramamak anlamına geliyor. Ev kurmanın her aşaması, hem kadınların o zamana kadar “baba evinde”, çocuk-evlat olmaları sebebiyle sahip olmadıkları gücü ve iktidarı kullanmak yani muktedir olduklarını hem de kim olduklarını göstermek için bir ortam sağlamaktadır. Hem hak hem de sorumluluk sahibi olunan bir ev yerine başka bir eve, başka birinin kurduğu eve ve düzene dâhil olmak, tam olarak hak ve sorumluluk sahibi olamamak anlamına gelmese de sıkıntılı ve rahatsız edici bir durum olarak görülmektedir. Kayınvalideyle birlikte uyumlu bir yaşam, ancak onun

düzenini değiştirmeden korumakla mümkün olmaktadır. Çünkü evdeki düzenin sahibi aynı zamanda evin sahibidir. Bu aynı zamanda o alana sahipliğin de göstergesidir, mekânda değişiklik yapabilme gücü, mekânın o gücü elinde bulundurana ait olduğunu ve onun beğenilerini ve tercihlerini taşıdığını, mekânın içinde bulunan diğer kişilerin de bu düzene tabi olduğunu gösterir. Benzer şekilde Celine Rosselin de tek odalı evlerde yaşayanların mekân kullanımı üzerine yaptığı çalışmada, göz ardı edilmeyecek oranda kişinin, mobilyaların yerini değiştirerek ya da aynı uzamsal çerçeveye başka işlevler yükleyerek onu sürekli yeniden ele geçirdiğini belirtmektedir (aktaran Eigner, 2013, s. 50). Dolayısıyla düzen kurma ve değiştirmenin ev içinde bir güç göstergesi olarak algılandığı durumlarda, eve yeni bir kadının “gelin” olarak yerleşmesi, o ana kadar aile içinde ve evde annenin-kadının sahip olduğu güce ve iktidara bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu tehdit algısı nedeniyle kayınvalide, evde kurmuş olduğu düzenin değiştirilmesine karşı koymakta, evde eşyaların yerinin değişmesini engellemekte, ev içinde geline yapma yetkisi verdiği işleri denetlemekte ya da beğenmemekte ve özellikle yemek pişirme işini geline devretmemektedir²⁷. Bu durumun bir başka nedeni çok temel olarak düzen ve düzensizlik, temizlik ve hijyen gibi kavramların bu kişiler tarafından farklı şekilde algılanması ve pratik edilmesidir. Bir tehdit unsuru olarak görülen gelin, ev içinde özgürce hareket edemediği ve karar alıp uygulayamadığı, yaptığı işler beğenilmediği için kendisini, yaşadığı evde bir yabancı ya da misafir gibi hissetmektedir. Gelin ve kayınvalide arasındaki bu gerginlik, evdeki erkekler tarafından hissedilse bile özellikle büyüklere saygı çerçevesinde görmezlikten gelinmektedir. Aşağıda Fidan

²⁷ Yemek pişirmek ve aile içi iktidar ilişkisi daha sonraki bölümde anlatılacaktır.

ve Nurettin’le yapılan görüşmedeki alıntı, bu gerilimli ilişkiyi ve erkeğin bu durum karşısındaki tutumunu anlatmaktadır:

Nurettin: Mesela şimdi bu yerin bir sehpa. 5’li bir sehpayı siliyorsun bu böyle koyuyor kayınvalidesi gelip böyle koyuyor. ... örtüleri şöyle olacak. F: Kendine bir düzen kurmuş. Değiştirdiğini düşünüyor. Hâlbuki düzenini değiştirme değil de şöyle de bir durum da olabilir yani senin evet güngörmüşlüğü olabilir uzun süreler bu hayatı yaşamış olabilirsin ama benim genç fikirlerim var yani değil mi? Ama sen buna, bu fikirlere azıcık önem vermezsen hani ya ucundan şunun da dediği olsun demezsen... Sen bastırıyorsun kendi duygularını çünkü oranın hükmü onda. Kabul etmek zorunda bırakılıyorsun. Yapabileceğin bir şey yok ki itiraz etsen... N: Sen gelin o kayınvalide. Hiçbir şeye karışmadım. Kesinlikle hani evde ne olmuş ne bitmiş ben sabahleyin kalkıp işe gidiyorum, akşam eve geliyorum yorgun ve argın... bütün evin temizliği ancak o sürekli arkadan birinin şeyiyle... Müdahalesiyle. N: Yapmadığı mı kontrol ediyor bakıyor burası bu olmamış, bunu bir daha yap veya onu kendisi yapar... F: Sonra şey yapar sen söylene söylene işte gelinde yapamadı da ne biçimde yapmışta...

Hande evlendikten sonra gittiği kayınvalidesinin evini, onun kurduğu düzene müdahale edemediği ve kendi düzenini kuramadığı için benimseyemediğini

H: Ya benimseyemedik. Niye benimsenmiyor çünkü evde hani... Düzeni var. Hani bir annesi var, bir babası var diyeyim. Hani o anne o mutfağı yaptı, evin her köşesini o kadın kendi düzenliyor. Siz sonradan bir hani misafir gibi gidiyorsunuz ama zamanla o misafirlikten çıkıyorsunuz. Olmuyor kendi kişinize bulamıyorsunuz, kuramıyorsunuz. Diyorsunuz ki hani kendi evim olsa farklı bir şey yaparım yani en basiti bu sehpayı buraya değil de belki ben buraya koymak isterim. Veyahut da hiç sehpa kullanmak istemem. Ama onu işte dediğiniz gibi yapamıyorsunuz. Oranın bir düzeni olduğu için koyduğunuz...

sözleriyle anlatmaktadır.

Ela, kendi kurduğu düzenin kayınvalidesi tarafından değiştirildiğini, yaşadığı sıkıntıları ve bu sorunun çözümünü anlatırken aslında aynı evde yaşayanlar arasında mekânsal düzenlemeyi belirleyen faktörlerin önem sırasındaki farklılığın bir sorun olarak karşımıza çıkacağını ortaya koymuştur. Örneğin birisi için çalışma masasının aydınlık olduğu için pencere kenarında olması gerekirken başka birisi için pencere

kenarına koltuk konulması daha uygun görülmekte ve koltuğun nerede duracağına dair farklı görüşler evdekiler arasında sorun yaşanmasına neden olmaktadır:

E: Mesela benim düzenimi değiştirdi. Bi gelirim masa başka bir yere gitmiş, sandalye başka bir tarafta bulunmuş. ... Bi de şey bekliyor senden, takdir bekler. Hiç beğenmezsin, hiç güzel olmamış bütün düzenimi değiştirmiş. Baktım ki bunun sonu yok, çok karışıyor. Ve hoşuma da gitmiyor. Çünkü ben çalışma masamı aydınlık bir yerde istiyorum. O orayı uygun bulmamış, çünkü hayatında çalışmamış, bilmiyor. Çok önemli çünkü görmem lazım. Ee baktım ki baş edemiycem, ondan sonra oturdum anlattım. Dedim ki, bak seni kırmak istemiyorum ama anne yaptığın şeylerin çoğunu da beğeniyorum aslında ama hani olması gereken de bu aslında, senin yaptığın ama ben çalıştığım için, işte yazdığım için bunun böyle olması gerekiyor. Sen böyle yaptığın zaman işte şunları yaşıyorum ben, şöyle bir sıkıntı yaşıyorum diye anlattım. Ondan sonra karışmadı. Kırılmadığını söyledi ama biraz böyle bir şey yaptı. Fakat sonraki yıllar ikimiz de rahat ettik. O karışmadı ben de onu uyarmak durumunda kalmadım ama bi en az 6-7 yıl yalnız buna katlandım.

Eve sahip olmanın aynı zamanda kendi düzenini kurmak, istediğin gibi düzenlemek, eşyalarını seçmek ve emek vermek anlamına geldiği, yine görüşmelerde farklı kadınlar tarafından dile getirilmiştir. Özellikle evlenmeyi düşünen bekâr kadınlar, evlenerek sahip olacakları eve, eşyalara ve düzene ayrı bir önem vermektedir. Bekâr evleri, kadınlar tarafından evlenerek sahip olacakları yeni, güzel ve kaliteli eşyalarla döşenmiş ev için bir geçiş mekânıdır. Daha çok anne-baba ve akraba evinden, arkadaşlardan ya da ucuz ikinci el pazarlardan alınan eşyalarla kurulan “toplama evler”de en özenilen ve diğer eşyalardan daha fazla para verilerek satın alınan eşya yataktır. Yatak bu özelliğini bu yeni evlerde de devam ettirmektedir. Dolayısıyla evlilik yoluyla kurulan yeni hayata ev sahipliği yapacak olan bu yeni ev, kadınların o güne kadar sahip olmadıkları ama sahip olmayı arzuladıkları pek çok şeyi gerçekleştirebilecekleri, kendilerini yansıtabilecekleri tek alan gibi görünmekte bu nedenle ayrı bir öneme sahip olmaktadır. Örneğin ikinci

evini yaptıran Ela, kışın oturduğu evden ziyade yeni yaptırdığı evi benimsemesinin sebebini, evin çizimlerini belirlemesi ve yapımını kendisinin denetlemesi, kendi kararlarını uygulaması ve o ev için kendisinin çeşitli şeyler dikerek oraya kendinden iz bırakması olarak ifade etmiştir.

Ekin, kirada oturduğu evin üst yapısını yenileyerek, kendi zevkine göre değiştirdiği ve düzenleyerek yabancılik çekmediği, geçicilik duygusu yaşamadığı ve onu anlatan kendine ait bir mekân haline getirmiş bu nedenle de kirada olsa oturduğu evi kendisine ait hissettiğini belirtmiştir:

E: O ev herşeyiyle bana aitti. Salonunu istediğim gibi boyadım, hani altını mavi üstünü sarı boyadım, ortada bordür filan. Hani şu andaki zevkimle hiç alakası yok ama o on yıl önce onu yapmışım o zaman çünkü benimdi ve ben rengârenk boyamak istemişim. O zaman öyle rengârenk bir evdi. Benimdi herşeyiyle. O, o zamandan kalma bir duygu sanırım, o ev sanki hani benim olmasa da ben orada kiracı olsam da kendime ait hissediyorum ve mesela ilk girdiğimde çok kötü bir evdi işte böyle demirleri görünürdü tavandan filan, onları filan ben kendim yaptırarak girmişim. Yani birçok arkadaşım burayı tutma demişti çünkü çok kötüydü ama hani yapıldıktan sonra güzel olmuştu ve hani biraz da öyle bir emek olduğu için içinde hani gerçekten kendiminmiş gibi hissediyorum. ... Böyle orayla zevkime göre oynayabiliyorum. O konuda da bi sıkıntı yok. O yüzden seviyorum, dediğim gibi.

Kadınların evde kendi düzenlerini kurmaları, evi kendilerine ait bir mekân haline getirmektedir. Bu düzen kurma, kadının istediği şeyi istediği yere koyması, işleri istediği şekilde yapması anlamına geldiği için de aynı zamanda evin kadına tanıdığı özgürlüğün bir tarafını oluşturmaktadır. Burada kurdukları düzenin bozulması, onların evde kurdukları hâkimiyetin bozulması bir anlamda güç kaybı anlamına gelmektedir. Genellikle “ipin ucunun kaçması” olarak nitelendirilen bu durumlarda kadınlar, ancak bozulan düzenlerini yeniden sağlayınca rahatlamakta ve huzur bulmaktadırlar.

Mehtap: Evet. Yani, ilk evlendiğimde belki şeydi... nasıl diyeyim hiçbir şey bilmiyordum, ev düzeni nedir nasıl yapılır? Herkes karıştı! Annem dâhil olmak üzere. Benim büfemi bile annem kurdu, kayınvalidem bir odayı kurdu, ablamlar mutfağı kurdu ne nerde onu bile bilmiyordum *o ev benim hiç olmadı*. Bu eve geldiğimde iki yıllık evliydim ve geldiğimde artık dedim ki ‘bir dakika! Dışarıya bir dolap yaptırılım balkona oraya işte şunları. Şu dolapların içine işte şunları yapalım. Ne bileyim işte şuraya bir dolap kesin şart yaptırılım’ falan deyip ben dâhil oldum olaya, dâhil olunca da e daha benim oldu tabii ki.

Mehtap’ın annesinin ve çevresindeki diğer kadınların ortaklaşa kurduğu ev düzeni, içinde yaşadığı evle ilişkilmesini, evi kendine ait hissetmesini ve onu kullanmasını zorlaştırmıştır. Başkalarının kurduğu, içini yerleştirdiği ve değişiklik yapamadığı ev için Funda da “otel” benzetmesi yapmış, mekâna kendi izini bırakarak ve kendini mekâna yansıtarak kişiselleştirmesi gerektiğini ancak bu yolla evi benimseyip sevebildiğini belirtmiştir:

F: Ayy, ev benim için çok şey ifade ediyor ama kiralık evlerde oturduğum için bir şey yapamıyorum. Ben istiyorum ki, böyle ev benim olsun; boyasını ben yapıyım, tekstilini ben dikiyim. Hatta ahşabını bile ben kesiyim, mobilyasının...Ne bileyim işte, raf yapıcım, yorgan kılıfı, böyle yastıklar, minderler. ... Dümdüz içi dayalı döşeli bir ev, benim için otel demek. Ya gene eşyaları kendim aldığım için o kadar değil ama yine de dümdüz şu masayı almak, üzerine hiç bişey koymamak... Kişiselleştirmeli. Yani, içi süper, lüks yapılmış olmasına gerek yok. Temiz, boyalı... şey böyle, kullanılabilir olsun. Süper lüks olmadan da ben onu kişiselleştireyim, şey yapayım. Ya bütün, parasını da verdiğim yerler de benim için benim evimdir. Yani ben hakaten, evlenene kadar benim diyebileceğim bi evim olmadı. Ben orta okuldan çıktım, yatılı okumaya başladım, annemin evinde bile kalmadım adam gibi. Yani üniversitede şehir dışında okudum. Halen kalmadım, ee, öğrenci evi. İşe başladım yine öğrenci evinde kaldım, halen müdahale edemiyorum. Zaten para da yok müdahale edecek, hiç bişey yok. Hani evlendikten sonra girdiğim evler, eşya seçimiyle birlikte, hah, tamam benim evim. Ama işte içine hala kendime ait bişey yapmadığım için tam değil, yani böyle, nasıl... yani ev benim evim de, o kadar sıcak değil.

Evin düzenini kurmanın, bu düzeni kuran kişiyi o evin sahibi yaptığı, evle ilgili kararları kadınlar verdiğinde o evin sahibi olarak kadınların görüldüğü ve erkeklerin bu bağlamda ev sahibi olamayacağı görülmüştür. Günlük hayatta “erkeğin

evi mi olur” şeklinde söylenen söz de tam olarak erkeklerin derli toplu, temiz ve eşya bakımından eksiksiz bir evi olmadığı, evin ve eşyanın bakımını yapamadığı ve bir düzen kuramadığını anlatmak için kullanılmaktadır. Aşağıda Elçin’in anlattıkları da neden ev sahibi olarak kadının görüldüğünü örneklemektedir:

E: Evin sahibi de kadındır. Elbette. Evin sahibi de kadındır. Çünkü düzenini o oturtuyor. Yuveyı dişi kuş yapar. Yani her türlü şeyi, yerini burda ben ayarlıyorum; hem mutfakta hem salonda istediğim yere istediğim şeyi ben koyuyorum çerçeveyi bilmem neyi. İstersem koltukların yerini değiştiriyorum falan gibi. O yüzden benim sahibi, evin de sahibi. Kayhan aynı derecede müdahale etseydi o zaman ikimiz sahibi olurduk herhalde. Hep kadınlar evin sahibi. İşte erkekler geliyor, işte yemeğini yiyor, uykusu gelince yatıyor. Öyle bir ilişki kurduklarını düşünüyorum. Yani çamaşırı yıkaması, sermesi, ütölemesi onları çekmeceleri yerleştirmesi her şeyi kadına bakınca, ya kadın yapıyorsa bunun hepsini erkek be nevi sadece bu üstü kapalı, akşam eve gelip uyuyabileceği bir alanmış gibi değerlendiriyor gibi erkekler. Öyle gibi geliyor bana. Kayhan da diyor mesela, benim için hiç de önemli değil. Orası öyle oluversin ne olacak falan yani. Ama benim için önemli. Mesela şurda vestiyer yoktu, açık bir ayakkabılık vardı. Ayakkabı dolabı yoktu, vestiyer hala yok da. Mesela o onu hiç rahatsız etmedi. Aylarca ayakkabı dolabı alalım dedim aylarca. Almadı. Çünkü onu hiç rahatsız etmiyordu. Sonra gittim ben kendim şurda aşağıda bir şey var ev eşyaları satan bir yer. Gittim kendim aldım geldim. Adamlar getirdi. Şu portmantoyu da keza öyle, asacak şeyimiz yoktu. İşte geçerken 7. caddede arada bir yer vardı, sorduk kaç para, işte aldım sırtladım eve ben getirdim mesela. ... İşte ilk ev, aşağıdaki evdeyken kitaplık aldık. Onu falan ben birleştirdim parçalarını diktim böyle. İşte ilk geldiğimizde yatak odasında yatağı farklı şekilde koymuştuk. Bir gün o yokken işte ben çevirdim yatağı kendim azıcık azıcık iterek. Böyle yönünü değiştirdim daha güzel olacak diye. Böyle şeyleri hep kendim yaptığım için... Sahibi benim.

Henüz düzenli bir işi olmayan ve öğrenciliği devam eden Elçin, özellikle doktor olan eşinin arkadaşları tarafından öğrenciliğinin devam etmesiyle ilgili olarak söyledikleri çeşitli sözlerden rahatsız olduğunu farklı zamanlarda ifade etmiştir. İşinin olmadığı ve derslerin bittiği dönemde evde kalıp, eşinin yoğun nöbet programı nedeniyle evle ve ev işleriyle kendisi ilgilenmekte bu nedenle evin sahibi olarak kendisini görmektedir. Evin neredeyse her şeyiyle ilgilenmek, kadınların evle kurdukları zorunlu bir ilişkiye dönüşmekte ve bu ilişkinin özü, Coward’ın sözleriyle netleşmektedir:

Kadınların çalışma ümitleri, erkeklerin önyargıları ve çocuk bakımının esas sorumluluğunu alma yoluyla sınırlanırken, ev herkes için güzel bir yer olamaz. Evin sorumluluğunu ne kadar eleştirisiz yüklenirse yüklensin, evi hiç bir zaman bir hapisane gibi görmemiş kadın yoktur. Kadınlar sınırlı olanaklarıyla oraya kapatılırken ve küçük çocukların hayatta kalmasının korkunç sorumluluğunu taşıırken ya da çocuklar arasında bölünürken, ev bir gösteri dolabı olamaz; cinsler arasında bir çelişki alanıdır. ... Ev, kadınlar için bu kadar önemli hale getirildiğinden, evin dekorasyonu erkeklerden daha çok kadınların sorunudur. Sınırlı fırsatlar dünyasında ev güzelleştirmenin diğer alanlara göre daha yaratıcı olanaklar sunduğu açıktır. Ayrıca yaşadıkları yerle uyum içinde olmak kadınlar için çok önemlidir (1989, s. 67-68).

Kadınların belki zorunluluktan kurulsada evle olan ilişkileri güçlüdür çünkü kamusal alanın aksine ev onlara, hareket etmek için bir özgürlük alanı verir. Bu nedenle mekânda kendilerini rahat ettirmek ve varlıklarını görünür kılmak üzere düzenlemeler yaparlar:

Dokunmak istediği yüzeyleri, kendine yakın hissettiği malzemeyi, estetiği veya işlevselliği ağır basan eşyası, dışarıyla kurmak istediği ilişkiler ağı ölçüsünde tasarladığı penceresi, ışığın mekâna süzülmesini sağlayan veya engelleyen perdesi, özgürlükten uzak, genelde yalnız ve kimi zaman karamsar ruhunu yansıttığı dramatik bir düzeni, abartısız yaşamını ifade eden minimal bir yerleşimi, doğaya bağlılığını gösteren çiçeği, köpeği, kedisi balığı ile kısacası yaşam felsefesiyle o mekândadır

diyen Gezer de, kadının ev için verdiği kararlarla, seçtikleriyle, yaptıklarıyla, ve düzenlemelerle kadınla mekân arasında güçlü bir bağ kurulduğunu ve mekânın kadının yaşamını, geleceğe nasıl baktığını ve onun kimliğinin ipuçlarını verdiğini belirtir (2009, s. 95).

Bir eve sahip olmak “ayrı bir ev olmak” aynı zamanda o evde her duyguyu özgürce yaşamak anlamına gelmektedir. Evin her köşesinde bağırabilmek, ağlayabilmek, konuşabilmek, çocuğuna istediğin gibi davranabilmek, eşinle kavga edebilmek, evin neresine ne alacağına karar verip kimseye danışmadan alabilmek, istediğin şeyi istediğin zaman yapabilmek ancak kendi evinde gerçekleştirilebilmektedir:

Leman: Yalnız olduğumuzda kavga ederdik. Kayınpederin kaynananın önünde kavga edemezdik ki. Bizim odamızda yatağımızda kavga ederdik. Tabi o da kısık seslen, tabiki. Biz çok küs kaldık ama hiç kimseye belli etmedik. Sessiz kalıyosun. Ben biraz inatçıyım. ... Kendine ait yerde, ben niye dört duvar, odamda sıkıştım da kavga edeyim. Her yerde bağırırım, mutfakta bağırırım, salonda bağırırım.

Fidan ve Nurettin çifti de evlendikten sonra aileleriyle yaşadıkları ve kendi evlerinde yalnız kalamadıkları için Anadolu'da yaygın olarak görüldüğü gibi büyüklere saygının bir ifadesi olarak onların yanında çocuklarıyla ilgilenemediklerini anlatmışlardır:

N: Çocuk orada ağlamış, acıkmış, babamızın yanında çocuğa bakmak mümkün değil. F: Ben yıllarca kayınvalidenin kayınpederin yanında. N: Babamın yanında, ağabeyimin yanında çocuğu alıp da kucağında sevmek mümkün değil. F: Çocuğu besleyemiyordum yani alıp kayınvalidem getirecek odaya da... N: Bize söz hakkı düşüyorsa konuşuyorduk, söz hakkı düşmezse mümkün değil. F: Çocuğu getirecek odaya da sen orada emzireceksin ya da neyse biberon mu vereceksin yiyecek çocuk sonra kayınvalide alıp götürecektir odadan çıkaracak sende arkadan gideceksin.

Zehra, aile büyükleriyle yaşamının iyi olduğunu belirtse de birlikte yaşamının ortaya çıkaracağı sorunları, aile üyeleriyle kurduğu özel ve yakın ilişkinin ortadan kalkması, rahat olamamak, istediği gibi davranamamak ve kendi fikirlerini uygulayamamak şeklinde özetlemektedir:

Z: Hayır mesela benim kızım büyüyor, 10 yaşına girdi. Yavaş yavaş genç kız oluyor, onun dertleri oluyor. Onları beraber oturup konuşuyoruz. Bunların dışarda konuşulması benim hoşuma gitmez. Annesiyle, kayınvalidesiyle oturan insanlar var. O şekilde yaşasak bu kadar rahat olamayız. Şimdi bizim bir evimiz var geldiğimiz zaman rahatlayacağımız bir yerimiz var. Mesela eşim annemle çok iyi

anlaşır, elinden gelse hep orda kalır ama akşam eve döndüğümüzde “Oh ev gibisi yok.” der. Bizim evimiz çocuk olduğu için devamlı dağınık olmasına rağmen böyle diyebiliyoruz. İnsanız, doğamız gereği herkese karışıyoruz. Ben de yapıyorum. Gittiğim yerde hemen dekorasyon yaparım ama büyükler olduğu zaman onları kıramıyorsun. Çocuklara da bunu anlatamıyorsun. Orta yolu bulmak zor olabiliyor. Yoksa evde büyük birilerinin olması her zaman iyidir.

F: Ben salonun kapısı girişinde bir sandalye vardı orada otururdum tabi...
N: Bunda bir çekingenlik vardı ama babam mesela ilk daha yeni evliyiz, 12 kişilik masamız var salonda sabahleyin kalktık kahvaltı mı yapacaktık yemek mi yiyecektik. Bu gelmeyi verdi mutfakta kaldı... Sen benim kızımın oğlum da oğlumdur, biz burada bir aileyiz. Hayır, kızım derdi ben senin babanım sende benim kızımın aynı yerde yemek yiyeceğiz, aynı sofradan kalkacağız, çayımızı yemeğimizi yiyip içeceğiz sohbetimizi yapacağız, sizlen işimiz varsa onu yapacağız ben burada torunumla oğlumla televizyon seyredeceğim, çayımı içeceğim şöyle yapacağım.

Eşinin ailesiyle yaşadığı evi, benimsemiş de olsa ancak kendi düzenini kurduğunda ortaya çıkan, geç gelen bir ev duygusunun gerçekten bir aile olmayla ilişkisinin altını çizen Leman:

O tabi bize ait tek yer bizim odamızdı, öbür taraflar ortak kullanılıyordu, ortak alandı. Biz işte çok kalabalıktık, ben ilk çocuğumun benim olduğumu bile anlayamadım çünkü kalabalık ailede onun elinde, onun elinde büyüyor. Daha çocuk ağlamadan “ıgg” dediği zaman 3-5 kişi birden. Bir kişi koşsa gene iyiydi. Bi de Serdar ilk torundu. Kayın biraderimin çocukları vardı ama evde olan ilk çocuktu... Burada her yer benim evim. Ya şimdi ben buraya geldiğimde, ayrıldığımda Yaşar zaten evlenmişti. Torunum bile vardı benim. Ben ayrı bir evim olduğunda, benim torunum vardı. Serdar koskoca 35 yaşında adamdı. Ee öyleydi. Gerçekten. Yani, şöyle dedim: Bu ev bana 30 sene önce olaydı, ben çoluğumnan, çocuğumnan tek başıma yaşıyaydım... Tabi, oluyor. Olmaz olur mu. İsteddiği kadar içindekiler iyi olsun. Yani bana ait, çocuklarımnan, kocamlan bi evim olsun. Olmaması mümkün değil. Öyle bir, bu yaştan sonra olsa ne olacak olmasa ne olacak. Bu 30 sene önce olsaydı. ... Belli bişey yok ama heralde daha bi mutlu mu olurum, daha bir çocuklarıma veya kocama daha mı sahip olurum. O karmaşık bi duygu. ..

sözleriyle başkalarıyla birlikte, onların kurulu düzene sahip evlerinde “misafir” olarak yaşamının eksik bıraktıklarını da gözler önüne sermektedir.

Kendine ait bir eve sahip olmak, bir evin içinde çeşitli düzenlemeler ve değişiklikler yapılarak gerçekleştirilmektedir. Ancak kendi evlerine sahip olmayanların evle ilişkileri bu bağlamda çeşitli sınırlılıklar dâhilinde şekillenirken farklı duygular oluşmasına neden olmaktadır. Kiralık evler, içinde oturanlara, yerleşiklik duygusundan ziyade geçicilik duygusu verdiği için oturanlar tarafından sahiplenilememektedir. İçinde oturanlara, çeşitli tadilatlar ve değişiklikler yaparak kişiselleştirme şansı vermeyen evler, kimi zaman her an taşınılabileceği düşüncesiyle kutularla birlikte yaşamaya, az eşya almaya neden olmakta hatta beğenilen ve istenilen eşyalarla evin döşenmesini engellemektedir:

Çiğdem: Şimdi biz çok fazla şehirde yaşadığımız için, toplam herhalde 13 tane falan evde yaşadım ben. Aynı şehrin içinde de birkaç evde yaşamışlığımız var. Mesela bu Ankara'daki bizim için şöyle bir anlamı vardı, biz kutularımızı hiç atmazdık, nasıl olsa taşınacaz diye. Mesela burası annemlerin artık biz hani tamam yerleştik, emeklilik evi falan olunca, kutuları falan atmaya başladık. Ve böyle ilk defa bi yerleşme duygusu, artık burdan başka bir yere taşınmayacaz en azından çok kısa bir süre içinde. Böyle bir yerleşiklik duygusunu yaşadığım ev orasıdır.

Zehra: Kirada olunca evi sahiplenemediğin için evde çok değişiklik yapamazsın. Geçerken yatak odasını gördün mü bilmiyorum, orayı maviye boyadık. Kiracı olsak cesaret edemezdik. Kapısının yönünü değiştirdik mesela. Bu tarz şeyleri yapamamak beni rahatsız eder.

Kiracılık, geçicilik duygusu dışında güvensizlik ve huzursuzluk yaratırken aynı zamanda ev için ödenen paranın "boşuna gitmesi", tatminsizliğe, boşa çalışılıyormuş duygusunun oluşmasına neden olmaktadır:

Hasret: Evet. Yani, hiçbir şeyiniz olmasa bile sığınacağımız bir eviniz var. Bir dört duvarınız var, babam benim mesela rahmetli öyle derdi. Dört duvarınız olsun dağ başında olsun. Öyle büyütüldük. ... Huzursuz. Sürekli birşeyleri yetiştirme çabasındasınız. Ama yiyecek ekmeğiniz bile olmasa kendiniz güvendesiniz yani dışarıya karşı bir borcunuz yok başkasına.

Betül: Şimdi kendi evinin olması nasıl rahat sen kırsan, dökse, dağıtsan senin kendi evin. Ha şimdi tabi senin kendi evin olduysa sen her şeyi daha yapmakt

istiyorsun. Kirada sen şu fayansları yapamazsın, dolabı değiştiremezsin... Karışan yok, kira derdi yok. Ha borcun oluyor tabi ki burayı mesela 200 milyon aidat veriyor ama gözümüze gelmiyor işte. Bir zaman 400 veriyorduk. İki mi üç ay 400-400 verdik buraya. Ama şimdi 200 e mi 150 ye indi. Gözümüze gelmiyor yani kira gibi veriyoruz yani kendi evimiz olduğu için zorumuza gitmiyor yani.

Ailesinin evinde yalnız yaşayan Başak, evin kendisi için büyük olması, içindeki eşyaların kendisinin olmaması nedeniyle o evin kendine ait olmadığını ifade etmektedir. Anne-babanın zevk ve beğenilerini yansıtan bu evi kendine ait hissetmeyen Başak, onların eşyalarını koruma sorumluluğuyla hareket ettiği için kendi başına karar vererek hiç bir değişiklik yapamadığı evle, duygusal bir bağ kuramamakta, sadece eşyalarını seçtiği odasında kendini rahat hissetmektedir. Sonuç olarak ev duygusunun oluşmasında ailenin ve o evi bir başkasıyla paylaşmanın ve mekâna izler bırakmanın önemli olduğu görülmektedir. Benjamin'in dediği gibi bir mekânda yaşamak orda izler bırakmak demektir ve mekân etrafında örgütlenen bir hayat, kimliğin oluşmasında doğrudan etkilidir (aktaran Alver, 2007, s. 21)

Başak: Bir kere daha küçük olması lazım yani 4+1 tek kişi için bence çok fazla. Benim için temizlik ve düzen çok önemli olduğu için, yani yetişebilmeliyim her alana. ... Biz bu evde birlikte yaşıyorduk ailecek. Sonra onlar babamın işinden dolayı Antalya'ya Kıbrıs'a gittiler. O sırada biz kardeşimle kaldık. Ama hep onların düzeniydi, daha sonra kardeşim de evlenip gidince, ben önce işe şeye başladım, küçük tencereler aldım kendime, çünkü annemin tencereleri çok büyüktür. ... Yani mesela misafir odası tamamen onların düzeni, işte yatak odaları onların düzeni... Böyle küçük bir misafir kalacak şekilde bir yatak odası yaptım, işte orda da bir yatak bir kanepem var. Orayı öyle düzenledim, benim yaşadığım odada benim kitaplığım, benim koltuklarım, kanepem, televizyonum falan onlar da bana göre. Dolapların içini zamanla kendime göre ayarladım. Yani onlara ait şeyleri biraz daha izole etmeye çalıştım. Çünkü etrafta benim olmayan çiçekler, biblolar, şunlar bunlar yoktu. Ve sanki -nasıl söylüyüm- annemlerin evi olmasından dolayı bir şeyim var, sanki oraya karşı bir sorumluluğum var yani, bir şey kırılmamalı, hâlbuki kırılabilir çok normaldir. Ama onların çok eski ve değerli bir anısı olabilir ki oldu zaman zaman mesela temizlik sırasında oldu. Ben de onun üzerine çoğunu kaldırdım. Hem yeğenim geldiğinde ortalıkta şey olmasın diye, hem de temizlik daha kolay olsun diye. Şimdi mesela onları sadeleştirip büfelerin içine koydum. Biraz daha şey bi ortam oldu, nasıl söylüyüm, daha

korunaklı oldu. Benim için de geçerli yani ben de kırabilirim. Ama bu tabii insanda bir şey yaratıyo, istemediğim şeyleri korumak zorunda kalıyorum.

3.1.7. Evimin en önemlisi?

Görüşme yaptığım kişilerde ev içinde en önemli yer, aileyle ve başka insanlarla vakit geçirmeye olanak tanıyan ya da tek başına olduğunda keyif alabilecekleri mekânlar olarak belirtilmiştir. Bu mekânların öneminin, sahiplerinin orada geçirdikleri zamandan kaynaklandığı burada geçirilen zamanı da mekânın genişliğinin, ferahlığının, manzarasının belirlediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca mekânın istenilen değişikliklerin yapılabilmesine müsait olması da önemli bir etkidir. Bu bağlamda ev içinde öne çıkan mekânlar: oturma odası, salon ve mutfaktır.

Özellikle Esat ve Emek gibi semtlerin küçük apartman dairelerinde yaşayanlar için evdeki büyük salonlar, önemli bir mekân olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü aile fertleri ve misafirlerle zaman geçirilen bu mekân, evin dışına açılan tek yüzüdür. Bu nedenle de salonun düzenine ve eşyalarına dikkat edilmekte maddi bakımdan en pahalı yer salon olarak işaret edilmektedir. Ayrıca sadece hatıra değeri bulunan ya da antika eşyaların sergilendiği vitrinler, salonda konumlandırılmakta ve buranın seyirlik haline daha da renk katılmaktadır. Evinde hem oturma odası hem de bir salon bulunan Elçin, salonun kendisi için bir gösteri mekânı olduğunu belirtirken bunun nedenini:

E: En pahalı salon. Salon o zaman benim için en önemli yer. Misafirlerimi orda ağırlıyorum. Ama kendim de orda oturuyorum genellikle biraz bağlayıcı şey var mesela, mutfağım çok geniş olsa benim için mekân mutfak olurdu yani en çok önemseydiğim yer. Şimdi ben buraya çok şey yapmak istiyorum ama hiç bir şey yapamıyorum mesela, çok küçük bir alan. İşte şimdi mutfağa çiçekler falan koyuyorlar

ya, öyle bişeyler yapmak istiyorum mesela, nereye koyucam diyorum. Ama salonum geniş, hani istediğim gibi işte oraya biblolar şeyler çerçeveler falan alabilirim, hani en fazla yatırımı salona yapmışımdır ve salon daha önemli. O da genişlik bakımından dediğim gibi. Mesela hayalimde çok daha geniş bir mutfak var. Salon geniş ya böyle, çok hoşuma gidiyor. Bir duvarı böyle fotoğrafla doldurmak çok hoşuma gidiyor. (Oturma odasında) Yapamazdım, az kişi görürdü. Ne kadar mutlu bir çift ya Allah'ım, mükemmeller... Ya bende şey var hocam, “onay alma”, şey ben severim, onaylanayım... Evet, “ne kadar güzel gülmüşsün bu fotoğrafta” ..

şeklinde anlatmış ve kendi hayatına dair bilgiler verebileceği işaretleri yerleştirerek kazanacağı onayı sağlayacak yer olarak salonu ve salonun önemini işaret etmiştir. Benzer bir evde oturan Mehtap için de salon, misafirlerini ağırlayacağı, her zaman temiz ve düzenli olması gereken bir yerdir. Oturma odası ise onun için ayrı bir anlam taşımaktadır:

M: Şöyle, oturma odası benim... Hani bak mutfakta şu kadar vakit geçiriyorum dedim, geri kalan vakti genelde oturma odasında geçiriyorum orası benim için işte en mahrem yer. Yatak odasından daha mahremdir. Bilmiyorum yani orası, oturduğum koltuğa işte ne bileyim tanımadığım insanların oturmasını vesaire, yattığım –sürekli- battaniyemi alıp... onu sevmiyorum. Ama burası benim de her zaman böyle şey olduğum ne bileyim... daha... Orada salıyorum, burada salmıyorum öyle söyleyeyim.

Salon ve oturma odası ayrımının bulunmadığı evlerde misafirlerin rahat rahat ağırlanabildiği bir alan olarak işaret edilen salonlar, gündelik oturma ve sohbet ortamı olmanın dışında yemek yeme mekânı olarak da hizmet etmektedir. Dolayısıyla üst sınıf evlerde salonun işlevini devralan bu nedenle onlar için evdeki en önemli yer olarak işaret edilen, mimarlara yaptırılan, içine yerleştirilecek dekoratif eşyaların özenle seçildiği, içindeki elektronik ürünlerin son teknoloji olduğu ve prestij mekânına dönüşen büyük mutfakların aksine orta sınıfların küçük apartman dairelerinde salon, vitrin olma özelliğini sürdürmektedir. Ancak orta sınıftan kadınlar, hayallerindeki geniş mutfaklara kavuşunca oradan hiç

çıkamayacaklarını çünkü her tür işi burada yapıp ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini ve misafirlerini bu mutfaklarda ağırlayabileceklerini söyleyerek salonun işlevini mutfağın devralacağını belirtmişlerdir:

Leman: Mutfaktan çıkmam o zaman. Tabiki...salona gitmeme ihtiyaç kalmaz ki. Televizyonum var, oturma grubum var, ister uzan ister otur. Her şey, ihtiyacımı karşılayacak her şey var.

Salonla mutfağın ev içinde aynı öneme sahip olduğunu belirtenler de yine aynı statüye sahip kadınlardır. Mutfak, özellikle çalışan kadınlar için işten geldikten sonra yemeğin hazırlanması, yenmesi ve ortalığın toplanması için harcanan zamanın geçtiği (en az iki- üç saat olarak belirtiliyor) bir mekân olduğu için önemsenirken aynı zamanda yakın arkadaşların ağırlanabileceği sosyal bir mekân olarak düşünülmektedir. Mekânlara verilen değerin belirlenmesinde elbette geçmişte bulunulan aile evinin de önemi bulunmaktadır. Bu mekânı kullananların ve mekânda yaşananların mekânın anlam kazanmasında önemli bir faktör olduğu dikkat çekmiştir. Mersin’de ailesiyle birlikte yaşarken Funda için en önemli yer mutfaktır. Mutfak bir taraftan genişliği ve balkonu nedeniyle vakit geçirilmeye uygun bir mekânken diğer taraftan annesinin tüm günü burada geçirmesi Funda için mutfağı önemli hale getirmiştir:

F: Yani salon da aynı eşit olabilir aslında. Annemin evinde neresi deseydin, mutfak derdim. Çünkü annem tüm gün gününü mutfakta geçiriyor. Herşey evden yani, herşey ev yapımı. Mutfakta inanılmaz vakit geçiyor. E, orası hep bi konuşma yeriydi, işte annemi görme yerim, benim. Hani öyle olduğu için, hani mutfak illaki büyük olmalı, rahat olmalı dediğim yer hep mutfaktı. Hani o yüzden kendi evim olduğunda da böyle. O zamandan kalma bişey herhalde. Mutfak önemli bir yer yani, eninde sonunda ben de burda yemek yapıyorum, annem kadar çok vaktim geçmese de. İşte manzarası güzel olduğu için burda oturmak keyifli olabiliyor, yani şuan benim için salondan bi farkı yok burda oturmanın.

Mutfağın genişliği, mobilyaları (özellikle masa), kullanıcılarına mekânda hareket etmek ve her tür etkinliği gerçekleştirmek için bir esneklik sağlamaktadır. Salonun ev içinde kendine atfedilen fonksiyonunu da yerine getirmesi mutfağı salonla karşılaştırma yapacak kadar hatta ondan daha fazla bir yaşam alanı haline getirmektedir. Salon, kalabalık misafirlerin ve yakın olmayan arkadaşların ağırlandığı, televizyonun izlendiği bir mekân olarak Ama salon da bir yaşama alanı olarak kullanılınca çokça vakit geçirilen bir alan olarak önemli hale gelmektedir. Salon ve mutfağın evin içindeki bu durumunu Funda şöyle anlatmaktadır:

Funda: Yani misafiri illa oraya tıktırmak zorunda değilim benim gözümde. Ee, daha pratik yani, ... Ne bileyim her şey elimin altında. Her şey daha hızlı hemencecik derleyip toparlayabileceğim bir yer. Daha sosyal geliyor. Bi kere daha yakın yani salonda, eee, yakın bir arkadaşımı benden üç metre uzaktaki bir koltuğa oturtturmak hoşuma gitmiyor. Hem hoş değil yani hani o yüzden biraz daha böyle üçüncü dördüncü seviye, konuklar... orda dursun, yani ben akşam orda televizyon izlerken yayılayım, hani salon benim için öyle bir yer ama hani böyle samimi, işte yapabileceğim şeylerde falan buraya tıktırırım herkesi. Ablamlar falan geldiğinde mesela çocuklar içerde babaları baktığında ahlamlarla aynen böyle oturur, sohbet ederiz. Yani iki kişi, üç kişi, burda çok samimi bir ortam oluşturabilirim ama ya da hani gün içerisinde acelem olduğunda burası çok daha pratik ama hani beş kişi altı kişi olduğunda minimum mecbur salona koyucam, e salon da o yüzden önemli. Ama hani şey açısından önemli değil, hani böyle milletin ayırdığı salonlar olur ya, misafir salonu. Gene öyle değil gözümde.

Ekonomik ve kültürel sermaye bakımından daha alt düzeyde bulunan kadınlarla yaptığım görüşmelerde de kadınlar, salonu önemli bir mekân olarak değerlendirmişlerdir. Özellikle bayramlarda, Kuran okumak için toplanılan zamanlarda, doğum günlerinde ve iftar yemeklerinde kalabalık misafirler geldiğinde kullanılan salonlar, burada da vitrin özelliğini korumaktadır. Diğer kadınlardan farklı olarak bu kadınlar, günlük yemek yeme etkinliğini, mutfaklarındaki masalarda ve

kendi aileleriyle birlikteyken kullandıkları oturma odasına kurdukları yer sofrasında gerçekleştirmekte ve salona önem vermelerine rağmen ev içinde sevdikleri mekân olarak oturma odasına işaret etmektedirler. Oturma odasını, adını aldığı fiilden yola çıkarak, kadınların, ev içinde dinlenebildikleri, hiç bir ev işi yapmadan vakit geçirebilecekleri bir mekân olarak değerlendirebiliriz. Bu oda, kadınlara gün içinde evde yapacakları her iş bittikten sonra televizyon izlemek ya da ayaklarını uzatıp biraz dinlenmek için bir alan sunar. Evin hizmet mekânı olarak görülmeyen bir başka odası salon ise misafir geldiğinde kullanıma açıldığında, ya da kullanıma kapalı olduğunda bile, kadının sürekli hareket halinde olduğu ve performans sergilediği bir mekândır. Dolayısıyla salon, kadınlar için hep daha fazla iş demektir. Oturma odası, kadından ev içinde en az talebin bulunduğu, onların aileleriyle vakit geçirebildikleri ve daha rahat davranabildikleri bir alandır. Televizyonun da bu odada bulunması oturma odasında geçirilen zamanı arttırmaktadır. Oturma grupları, yemek masası ve vitrinin (gümüşlük-konsol) bulunduğu salonlarda vitrinler, daha çok evlenirken alınan ve misafirler için kullanılan fincanlar, bardaklar ve porselen yemek takımlarını sergilemek için kullanılmaktadır. Örneğin Şermin, babasının Almanya'dan getirdiği ve annesinin kendisine verdiği çorba kâselerini, “süs-aksesuar olsun diye” vitrinde tuttuğunu belirtmektedir. Bunun dışında kiler olarak kullanılacak ayrı bir mekânın olmaması ve mutfakların küçük olması, sık kullanılmayan salonlarda bulunan kapalı dolapları, alınan kuru gıdaların yerleştirildiği depolama alanlarına dönüştürmektedir.

Orta ve daha alt sınıftan kadınlarla yaptığım görüşmelerde ortaya çıkan sonuç, salonun çeşitli nedenlerle evlerde önemli bir mekân olduğudur. Geniş alanlarda oturmak ve vakit geçirmek isteyen kadınlar için, evlerde ayrı bir salon ve oturma

odasının bulunmadığı durumda salon, hem oturma odası hem misafir odası hem de mutfağın yemek yeme mekânı olma işlevini üstlenerek, çok işlevli bir yaşam alanı olarak önemli hale gelmektedir. Oturma odasının bulunduğu evlerde ise salona, samimi olunmayan ya da fazla yakın olmayan arkadaşları ağırlamak için özellikle çocuklu ailelerin her an temiz ve düzenli tuttuğu bir oda olarak misafir kabul etmeye hazır bir oda olduğu için önem atfedilmektedir. Evin dışarıdan gelenlere açık mekânı olduğu için salon, döşenmesi için ev içinde bir kerede en çok para harcanan mekândır. Ancak görüşmeler sırasında en az salon hatta kimi zaman salondan daha önemli bir mekân olarak mutfığa işaret edilmiştir. Salonun evin dışındakileri için vitrin olarak kullanılmasına rağmen mutfak pek çok başka nedenle evin içinde önemli bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan sonraki başlıklarda mutfağın, kullanıcılar için ifade ettiği anlamı ve önemini anlatmaya çalışacağım.

3.2. MUTFAK

3.2.1. Evin Kalbi

Mutfığa *evin kalbi* nitelemesinin yapılması, görüşmelerden çıkan sonuca göre hiç de boş değildir. Mutfak, mekânsal olarak evin en sıcak ve hareketli alanıdır, hem maddi hem de manevi bir üretim merkezi, yaşam ve enerji kaynağıdır. Mutfaktaki bu enerji ve döngüsel hayat, mekânın biyolojik bir ihtiyacı karşılamanın ötesine geçtiğini göstermekte ve yaşamın kendisini çağrıştırmaktadır:

Suat: Ya bu işte şey, yaşadığımı anlıyorsun ya. Yedin çekildin. Öyle bir şey yok ki. Şunu temizliyecen efendim tekrar yerine koyucan. Açtığın zaman bi temiz kokucak ortam filan. Hayat dönüyor demek ya.

Begüm: Burası evin kalbi tabi. Şimdi her şey orada çıkıyor her şey orası. Orası olmazsa zaten bir hayat söz konusu değil. Ha birde yaşanan bir yer yani yaşananda bir yer. Hem de baya yaşanan bir yer yani. Belki yatak odasından daha çok yaşanan bir yer yani. Zaman olarak, üretim olarak her şey yani. Duygu olarak. ... Ama tabi bu mutfağı sevmek ya da sevmemekle ilgili bir şey...

Belinay da mutfağı, yuva hissini yaşatan ve ev duygusunu hissettiren bir mekân olarak nitelendirmektedir:

Ben şeyi de cevaplamak istiyorum aslında, benim evin en sevdiğim yerleri mutfak ve banyo. Evi tarif eden kısımlar olarak onları görüyorum. Ama benim daha kişisel alanım olarak gördüğüm yer de çalışma odası. ... Ama kafamda ev konseptini yaratan şey mutfak. Mutfakta yiyecek varsa düzenliyse, temizse; banyom temizse kendimi iyi hissediyorum. (Şengül: Neden?) Yemek piştiği için bence. Yuva bağlamında, yemek pişiyor, karnımızı doyuruyoruz. Ben mesela doktora ilk gittiğimde yurttan kalırken hemen yemeğimi yapıp kaçıyordum. Aslında bir sosyalleşme alanı olarak da düşünülür mutfak ama ben niye pek öyle yaklaşmıyordum. Ama evde öyle değil. Mutfak sohbeti, muhabbeti var. Sandalyeler rahatsız etse bile orda durmak, yemek içmek, her şeyin elinin altında olması önemli bence.

Ev içi pratiklere verilen önem sırası ve bu pratiklere ayrılan zaman bu pratiklerin gerçekleştirildiği mekânları önemli hale getiren nedenlerdendir. Yemeğe verilen önem, mutfağın ev içinde merkezi bir mekân haline gelmesine ve ayrı bir önem verilmesine neden olabilmektedir. Örneğin Suat, mutfağın ve çalışma odasının kendisi için çok önemli olduğunu yemek pişirmenin ve evde çalışmanın kendisi için ne kadar önemli olduğunu ve evde en çok zamanı bu iki etkinliğe ayırarak geçirdiğini ifade ederek belirtmiştir. Ela da yemeyi içmeyi ailece çok sevdikleri ve yemekleri mutfakta hazırlayıp yedikleri için mutfağın kendisi için çok önemli olduğuna işaret etmiş ve evin kalbinin mutfak olduğunu aşağıdaki gibi açıklamıştır:

E: Ya şimdi bakınız, yemeği önemsemem falan; kaç kere önemsemezsiniz? Bir gün? İki gün? Üç gün mü? Ya bi yerde önemsersiniz bakın. Belki ben ikinci gün

önemserim, siz belki bir hafta sonra önemsersiniz ama önemsersiniz. ...ben bu tatillerde anlıyorum. Mesela çayı özlüyorum. Herkesin çayını beğenmiyorsunuz. Böyle fıkır fıkır fıkırdayan bir çay, onun kokusu, bardağa konuluşu, kaşığın şingirtisi onu bile özlüyorum. Eşim mesela yemeği çok sever. Bir gün verme iki gün. Üçüncü gün özleyecek adam. Ee ne yapıyorsunuz? Onun istediği gibi pişiriyorsunuz. Dolayısıyla evet kalbe giden yol mideden mecburen geçiyor. Çünkü kalbi de besleyen mide ama.

Mutfak, beslenme faaliyetinin gerçekleştiği bir mekân olduğu için buranın temiz, çalışılan bir mekân olduğu için kullanışlı, çalışırken ve otururken keyifli zaman geçirmeye müsait olması istendiği için de önemli bir mekân olarak görülmektedir:

Begüm: Şey çünkü yani orası her bakımdan düzenli olacak bir yer, olmalı. Hijyen açısından, çabukluk açısından, kullanımın kolaylığı açısından çünkü orada geçiyor. Burada oturuyoruz ama bir şeylerde yiyoruz orada ürüyor bir şeyler. Oranın da keyifli olması sıcak olması gerekiyor. Onun için orası önemli bir yer.

3.2.2. Bir Sosyalleşme Mekânı Olarak Mutfak

Mutfağın kadınlar tarafından evin önemli mekânı sayılma sebeplerinden biri, buranın bir sosyalleşme mekânı olarak kullanılabilmesiyle ilgilidir. Ancak bu özellik, görüşme yaptığım kadınlar arasında çoğunlukla ekonomik ve kültürel sermaye bakımından daha zengin olanlar tarafından dile getirilmiştir. Mutfağın genişlik bakımından yeterli olduğu durumda mutfak masası, aile üyelerini biraraya getiren önemli bir toplanma merkezi olarak işaret edilmiştir. Yavuz çalışmasında (2009) Gunther Anders'e atıfla, geçmişte ailenin toplanma yerinin oturma odasındaki büyük masa olduğunu, masanın ailenin birleşme yeri olarak kullanıldığını, günümüzde ise televizyonun masanın yerini alarak aileyi toplama görevini üstlendiğini belirtirken alt gelir grubunda masanın ailenin toplanmasını sağladığını ama aile üyelerinin yemekte

konuşulmanın günah olduğunu düşünmeleri nedeniyle masada konuşmadıklarını ifade etmiştir (s. 51). Ancak benim görüşme yaptığım kadınlar arasında kültürel ve ekonomik sermayesi daha yüksek olanlar genellikle televizyonun aile üyelerinin sohbet etmesine engel olduğunu bu nedenle televizyonu mutfaktan çıkardıklarını belirtirken, mutfağın bir yaşam alanı olarak kullanıldığı daha üst sınıflarda televizyon, mutfakta yerini almakta ancak yemek zamanı televizyon kapatılmaktadır. Kültürel ve ekonomik sermayesi daha az olan kadınlar ise televizyon eşliğinde yemek yemenin bir zevk olduğunu belirtmişler bu nedenle yemeği ya televizyonu bulunduğu oturma odasına taşımışlar ya da mutfağa televizyon yerleştirmişlerdir. Southerton da mutfak masasının aile üyelerinin etkileşimi için eşsiz bir kanal olduğunu belirtmektedir (2001, s. 194). Kültürel ve ekonomik sermayesi daha düşük olan kadınlar tarafından yemek zamanı, bir toplanma anına denk düştüğü hiç dile getirilmezken ve özellikle akşam yemeğinin yenildiği yer olarak oturma odası işaret edilmiş, diğer kadınlar tarafından ailenin özellikle hafta içi bir araya geldiği tek zaman akşam yemekleri ve mutfaktaki masa olarak belirtilmiş bu nedenle mutfağa ayrı bir önem verildiği ortaya çıkmıştır:

E: Şu masa ailenin toplandığı en önemli mekân değil mi? Şimdi ben çocukluğumda belki böyle yetiştiğim için belki yeni nesil için tuhaf gelecek şu söyleyeceğim ama. Babam vardiyalı çalışan bir insan. Babam kıyı kaptanıydı benim vardiyalı çalışırdı. Eğer babam gece çalışıyorsa tamam, hani olmayacak akşam kesin yemek yeriz, akşam yemeği yiyebiliriz. Ama eğer babamın gelme ihtimali var ise yani o saat eve gelebilecek durumdaysa asla babamsız yemeğe oturmazdık. Ne kadar aç olursak olalım. Okuldan böyle aç gelirdik ama annem derdi ki; yarım saat sonra babanız gelecek, babanız gelmeden oturamayız. ... Ve çok neşeli, hala öyledir, benim evimde sofralar neşeli olur. Çünkü herkes birbirini orda görüyor. Anlatıyor işte şöyle oldu böyle oldu falan diye. Şimdi bu mutfakta da akşamları toplandığın en önemli yer. Yani toplantı yaptığın yer burası. ... Yemek sırasında biz konuşuruz, anlatırız günlük meseleleri. Yani hatta en çok yemek sırasında konuşuruz. Çünkü herkesin kendi işi var. Kimi dersini çalışıyor, kimi işini yapıyor. Bizi birleştiren bir mekân burası. Salonunda aslında bir arada oturuyorsun ama birlikte değilsin. En birlikte olduğumuz yer burası.

Mutfuğı, aile üyelerinin birbirini dinleme, görme ve sohbet etme yeri olarak işaret eden Ela'nın sözleri aslında bir kadına ait görülen mutfuğın nasıl ailenin diğer üyelerini de içine alan bir mekân haline geldiğini anlatmaktadır. Mutfak, kadının çalışma alanı olmaya devam etmekte ama yemek diğer aile üyelerini de buraya çekmektedir. Yemek yemenin başka bir işle uğraşmaya izin vermemesi ve elbette mutfuğın sahip olduğu imkân, yemek yenilen mekân olarak mutfuğı evin içinde özelleştirmektedir.

Lefebvre mekânın, temelde bir "ayna" olduğunu ve toplumsal değişmeyi gösteren bir işaretler sistemi olduğunu belirtir, bu bağlamda ev içinde alanların kullanımına bakarak aile içi etkileşim mekânlarının ve ilişkilerinin de değiştiğini söylemek mümkündür. Geniş aile tipinin yerini çekirdek ailenin almasıyla birlikte ev planları değişmekte ve ev içinde artan oda sayısı giderek bireyselleşmeye neden olmaktadır:

Deniz: Eee beklide ailecek hani akşamları falan oturduğumuz hani bir arada olduğun. Biz zaten çalıştığımız için çok az bir arada oluyoruz, onunla en çok bir arada olduğumuz yer. Hele şimdi bence mutfak haricinde insanlar çoğunluk bir arada olmuyor, çünkü çocuk ders çalışmaya gidiyor, biri bir odaya başka bir film öbürü başka bir odaya başka bir film... Mutfaktan sonra herkes ayrılıyor yani. Yani üçümüzü duyan bir yer.

Hem Ela'nın hem de Deniz'in anlattıkları, nasıl aile üyelerinin birbirilerinden ayrılıp giderek bireyselleştiklerini, birlikte geçirdikleri zamanların kısıtlı ve belli mekânlarda gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Çocukların ders çalışmak ya da bilgisayarda vakit geçirmek için kendi odalarını kullanması, erkeğin genellikle dinlenmek ve televizyon izlemek için salonu tercih etmesi, bu arada kadının yapması

gereken işler için evin çeşitli odalarında dolaşması onları birbirinden ayırmıştır. Salon, özellikle televizyonun olduğu durumda herkesin bir şeyler izlemek için biraraya geldiği ama sohbet ortamının olmadığı bir mekândır. Günümüzde aile üyelerinin farklı programları izleme tercihleri, salonu ailenin televizyon izlemek için biraraya gelinen mekân olma özelliğini değiştirmeye başlamıştır. Görüşme yaptığım kadınların çoğunun evinde birden fazla televizyon vardı. Eşi, haber ya da futbol programı izlerken kendisi dizi izlemek isteyen ya da eşiyile aynı diziyi izlemeyen kadınlar, mutfakta ya da oturma odasında bulunan ikinci televizyonu kullanmak için salondan ayrılmaktadır. Geleneksel Türk Evi'nde aile üyelerinin biraraya geldiği çok amaçlı ve bir mekân olan orta alan-sofanın yerini alan salon-oturma odası, bu özelliğini yukardaki nedenlerle kaybetmiş bunun yerine mutfak geçmiştir. İnce Güney'de (2009) benzer şekilde televizyonların mutfağa girmesiyle birlikte mutfagın salonun yerine geçtiğini belirtmektedir. Uraz ve Gülmez'in, geleneksel konutlarda sofa ve ara mekânlar hakkında söyledikleri günümüzde mutfagın konumunu daha net ortaya koymaktadır. Uraz ve Gülmez, çok amaçlı ve üretken sofanın, kadın bedeni ile temsil edilse de kamusal ve törensel karakterinin yanında gündelik performansların yeri olarak karşıt cinslerin biraradalığının deneyimlendiği ve ayrımların bulanıklaştığı bir mekân olduğunu belirtmektedir. Önceden biçimlendirilen ve belirli bir işlev dayatan, keskin sınırlar çizen bir oluşum yerine gündelik yaşam içinde olanaklar sunan bir ara mekân olarak sofa, yoğun kadın hareketliliğine rağmen dıştaki sosyal mekân ile mahrem içerisi arasında bir ara mekândır. Kimliklerin bulanıklaştığı mutfak, işlevsel özelleşmenin ve cinsiyetlenmenin dışında görülmektedir (2011, s. 242). Mutfak geçirdiği dönüşümlerle birlikte hala kadının ağırlıklı çalışma ve kullanma alanı olsa da

erkeklerin ve çocukların da içinde bulunduğu ve vakit geçirdiği bir mekân olarak evdeki ara mekân haline gelmiştir. Ancak görüşmelerde, her ne kadar “mutfığa erkekler de girer niye kadının olsun mutfak?” denilse de bu mekânın her iki grupta da kullanıcısının kadın olduğunun belirtilmesi, mutfağın cinsiyetsizleşmediğini göstermektedir. Ancak ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olan grupta erkeklerin mutfığa girdiği zaman ve durumlar diğer gruba göre daha fazladır²⁸.

Her iki grubun bu mekânları kullanmasında televizyon, etkili bir teknoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyon, ekonomik ve kültürel sermaye bakımından daha az kaynağa sahip olanları biraraya getiren bir teknoloji olarak, yemeğin mutfaktan ziyade oturma odasında yenmesine neden olarak gösterilmektedir. Örneğin Fidan ve eşi Nurettin, sandalyenin rahatsızlığına karşı akşam yemeklerini oturma odasında yerde ailecek televizyon izleyerek yemenin ve bu zamanı “yaymanın” sevdikleri bir şey olduğunu belirtmiştir. Diğer grupta ise televizyonun mutfaktaki varlığı değişmektedir. Deniz, mutfaktaki televizyonu bazen kızı çizgi film izlemek istediği için aldığını, bunun dışında televizyonu hiç açmadığını belirtmektedir. Ela, yemek yemeleri ve sohbetlerini çok engellediği için televizyonu mutfaktan kaldırdığını belirtmektedir. Daha üst sınıflarda ise mutfağın misafirler olmadığında yemek pişirmenin dışında yemek yenilen, çocuklarla çeşitli etkinlikler yapılan, ödevlerin yapıldığı, yakın arkadaşların ağırlandığı bir yaşam alanı olduğu durumda televizyon bu gruplarda da mutfaktaki yerini almaktadır. Ancak televizyon bu evlerde ne duvara bir askıyla tutturulmuş ne mutfak dolabının rafına yerleştirilmiş ne de 37 ekrandır, büyük ekran bir lcdnin, televizyon ünitesiyle

²⁸ Erkekler mutfığa girerse” başlıklı bölümde erkeklerin mutfakla ilişkisi ayrıntılandırılmaktadır.

dekoratif şekilde kombine edildiği, yanında yöresinde minik objelerin bulunduğu bir teknoloji ürünüdür.

Kültürel ve ekonomik sermayesi daha az olanların yemek yemek için oturma odasını tercih etmelerinde, eski evlerinden kalan alışkanlıkların da etkili olduğu görülmüştür:

Fidan: Sobalı evde mutfakta yemek yemene imkân mı var?. Nurettin: Şeyi vardır mesela kuzine sobanın iki tane fırın yeri var...Temiz patates yıkanmış. F: Sobanın üstünde çayımız mesela hemen orada da oturup yerde yedik. N: Ekmek kızartmak için... F: Oradan kalan bir kültür var... N: Tepsinin üzerine bir hamsi buğulaması atarsın fırına pişer. F: Yani o kültürden geldiğimiz için. Hem soba yanıyor sıcaklığı var...

Bu gruptaki kadınların hepsi, şimdi kaloriferli evde otursalar da daha önce sobalı evlerde oturmuşlardır. Isı kaynağının bulunduğu odanın sağladığı sıcaklığın, özellikle kış aylarında uyumak, oturmak, yemek pişirmek ve yemek için kullanılması bu odayı evin merkezi haline getirmiştir. Fidan ve Nurettin'in anlattıkları mutfağın sobanın mutfaktaki ocağın yerini aldığı ve mutfağın soğukluğu nedeniyle oturma odasının sağladığı sıcaklığın yemek yemek için buranın tercih edildiğini göstermektedir. Şermin de masaları olmadan önce sobalı evde otururken oturma odasına sini taşıyarak sobanın başında yemek yediklerini, kaloriferli eve geçip mutfağa bir masa aldıktan sonra sabah kahvaltılarını mutfakta yapmaya başladıklarını belirtmektedir.

Mutfak, kültürel ve ekonomik sermayesi yüksek gruplar için sadece aile üyeleriyle etkileşime girilen ve sosyalleşilen bir mekân değildir. Bu mekân aynı zamanda, yine büyüklüğüne bağlı olarak dışarıdan gelenlerin samimiyet dercesine bağlı olarak ağırlandığı bir sosyalleşme merkezi olabilmektedir:

Suat: Çok samimi arkadaşlar olursa olur. Yani böyle her gün görüştüğümüz falan. Hani çat kapı gelen giden olursa burda takılırsın onunla. Çok samimi arkadaşlar olursa olur. Yani böyle her gün görüştüğümüz falan. Hani çat kapı gelen giden olursa burda takılırsın onunla. Bi de çok adam almaz burası. 4 kişi...

Elçin: Mesela çok samimi arkadaşım var Efsun diye, o mutfakta oturmayı çok sever. Burda böyle daha samimi. Çünkü salonum çok fazla geniş olduğu için uzak kalıyor, insanlar birbirinden uzak kalıyor. O yüzden o burda oturmayı seviyor. Onunla mesela burda otururum. Evet, yani hani öyle bir talep varsa eğer burda oturalım derlerse, oturuyorum. Ama zaten bunu az kişiyle yapabilirsin.

Elçin de, mutfağın küçüklüğünün yarattığı yakınlaşma nedeniyle mutfakta samimi arkadaşlarını ağırlayabileceğini belirtirken büyüklüğün de mutfağın sosyalleşme mekânı olarak değerlendirilmesinde önemli olduğu görülmektedir. Kadınlar, mutfakta ağırlayabildikleri konukları ve mutfakta yapılan sohbetleri evin diğer alanlarında yapılan sohbetlere göre samimi olarak nitelendirmektedirler. Salonun büyüklüğünün ve mesafesinin yarattığı resmiyetin mutfakta kaybolduğunu düşünen kadınlar, mutfağın yarattığı samimiyetin nedeninin ne olduğunu tam olarak açıklayamamaktadır. Ancak, mutfakta bulunmanın aynı zamanda bir iş yapmak ya da birşeyle ilgilenmek anlamına geldiği (en azından kahve pişirmek, dolapları açmak) ve bu mekânın, içinde gerçekleştirilen pratikler bağlamında bir arka bölge olduğu düşünülürse, bu arka bölge ve burada iş yapma pratikleri hakkında eleştiri getirmeyecek insanları ağırlıyor olmak, mutfağın daha samimi bir mekân olarak nitelendirilmesinin nedeni olabilir. Saliha'nın anlattığı olay da bu nedenin geçerli olabileceğini göstermektedir:

S: Bir arkadaşıma gitmiştik biz yine yanımıza bir tane daha arkadaş bende geleceğim onlara demişti. Gittik inanır mısın oturduk böyle kadında dedi ki git çay doldur getir dedik mutfaktan kendine dedi o kadına, o kadında dedi ki ben senin ocağının kirini görmek

istemiyorum dedi. Ondan sonra ben şok oldum şimdi dedim ki acaba bu niye buna böyle dedi o ev sahibi içeri gitti ben dedim ki niye öyle söyledin kadına dedim, o da dedi ki daha önce dedi o benim ocağımı kirli görmüş söylemiş sağda solda. Ben dedi onu yüzüne vurmak için söyledim dedi ondan sonra bende ona dedim ki ay ben yokum burada ben gidiyorum dedim.

Mutfağın samimi bir mekân olarak değerlendirilmesinin belki de en önemli nedeni ise az önce aktardığım nedeni de kapsayacak şekilde mutfağın, evin özel alanı olarak görülmesiyle ilgilidir. Bu neden aynı zamanda benim, görüşmecilerle ilk temasımı kurarken onların görüşme yapma konusundaki endişelerinin de nedenidir. Kadınlar, kendi düzenlerini ve iş yapma tarzlarını geliştirdikleri bu mekânda başkasının varlığını çeşitli nedenlerle rahatsız edici bulmakta ve kendi kişisel alanları olarak görmektedir²⁹.

Şu anda yaşadığı evin mutfağından küçüklüğü nedeniyle rahatsız olan Ekin'in söyledikleri, mutfağın çok işlevli ve yaşam alanı haline gelecek kadar büyük ve ferah olması durumunda bir sosyalleşme mekânı olarak kullanılabileceğini böylesi bir mutfağa da ancak evlenince sahip olunabileceğini göstermektedir:

Ekin: Benim daha çok hoşuma giderdi çünkü şöyle mesela evli olsam mutfağımın o kadar büyüklükte ve o konforda olmasını tercih ederim. Çünkü bir taraftan orada çocukla ilgilenip bir taraftan reçel yapabilirsiniz. Çünkü reçel aslında başında bulunmanız gereken bir şeydir. Mesela o tür işler öyle bir mutfakta daha rahat yapılabilir.

Mutfağı, aile içi etkileşimin merkezi ve bir sosyalleşme mekânı olarak gören kadınlar, mutfaklarına hem maddi hem de manevi olarak yatırım yapmaktadırlar. Bu gruptan kadınlar, mutfaklarını keyifli zaman geçirecekleri mekânlara dönüştürmek

²⁹ Bu konu, "Mutfagım, mahremim" başlıklı bölümde ayrıntılandırılacaktır.

için özel bir çaba sarf etmekte, mutfağı özenle dekore etmekte ya da ettirmektedirler. Evini aldıktan sonra mutfağının içini çoğunlukla internetten yardım alarak dekore eden Deniz, nasıl bir çalışmayla mutfağını sevdiği bir mekân haline getirdiğini anlatmaktadır:

D: Masalara falan baktım. Sonra bir tane birini bulduk yapan. Ondan sonra ben böyle kendim sipariş verdim. Sonra işte bu... babam yaptı zaten sandalyeleri, kumaşı için gittim kendim bu kumaşı beğendim. Sonra bu kumaşı beğenince kumaştan örnek aldım perdeleri böyle yaptım. Ondan sonra halıları aldım. Yani bu kumaştan çıkararak mutfağı yaptım. kendim yaptım yani. Yani bunlarda tabi eski sandalye. Döşemesini gönderdim o da benim istediğim renge boyatıp bu döşemeleri döşetti. Yani bu kumaştan çıkararak aslında ama bu kumaşa da sitelere gidip kendim karar verdim. Bu kumaştan çıkararak mutfağın her şeyi buna göre yapıldı.

Deniz'in mutfağının her ayrıntısıyla özel olarak ilgilenmesi ve kendi beğenilerini yansıtabilecek şekilde düzenlemesi, Southerton'un (2001, s. 195-196) tüketimin diğerleri tarafından bir mesaj olarak algılandığı durumlarda ancak bir mesaj gibi okunabildiğini, yüksek ekonomik kaynaklara sahip olanların mutfağının sembolik tüketime açık bir mekân olarak algılandığını ve sosyalleşme mekânı olarak kullanıldığında mutfağın, beğenilere onay alınan bir mekân haline geldiği bulgusuyla örtüşür. Bu gruptan kadınlar tarafından genellikle hem aileleriyle hem de arkadaşlarıyla biraraya gelebilecekleri bir sosyalleşme mekânı olarak gösterilen mutfak, aynı gruptan kimi kadınlar tarafından bu amaçla kullanılmayacak-kullanılmayan bir mekân olarak nitelendirilmiştir. Begüm'ün "Şimdi mutfak ta mutfak olmalı" sözü mutfağın neden bu amaçla kullanılmadığını açıklayan güzel bir örnektir:

B: Şimdi bir mutfak ta mutfak olmalı. Berjer merjer orada olmamalı zaten o berjerler belli bir süre sonra yağ kokusundan tabi mutfak bu çünkü soğanı, sarımsağı, her türlü baharatın girdiği kızartılan, pişirilen, buharı olan yiyeceklerin olduğu bir yer. Yani orada berjer falan olmaz bana göre.Dağınıklığıyla, temizliğiyle diyelim çarşı

pazardan geldiniz tam elinizde koydunuz kapı çaldı biri geldi ne olacak o görüntüsü. (Ş: Mutfak, sahne arkası) Aynen öyle aynen öyle. Çünkü orada ürüyor, pişiyor, kalkıyor, konuyor, süsleniyor ne bileyim her şey orada bir curcuna var orada yani burası başka bir şey orası başka bir şey. Ben şimdi bir domates, salatalık doğradığımızda diyelim ki acele yapıyorsunuz bir torba koydunuz ya da bir tabak koydunuz orada hırt hırt yapmışsınız biraz suları akmış, burada kesmişsiniz, soğan doğramışsınız onun kabukları kokusu bir şeyi şimdi evet bir güzel salata çıkıyor burada gelince süslü ama o çöplüğü görmek gerekir mi diye düşünüyorum.

Mutfağın iş yapılan bir mekân olması ve iş yaparken ortaya çıkan dağınıklığın başkaları tarafından görülmemesi gerektiğini düşünen Bengü gibi Başak da mutfağın lavabo, çeşme ve kirle iç içe olduğu için vakit geçirmeye uygun bir mekân olmadığını düşünmektedir:

Başak: Şimdi masa var, dört tane sandalye var. Belki o sandalyede oturulur ama beni şey rahatsız eder, mesela diyelim bir arkadaşım bana yemek yemeye geldi. Mutfakta yerken ya lavaboya doğru bakıyoruz gibi, o beni rahatsız eder mesela. Onlar da ama ya işte salonu kirletmeyelim hadi burada yiyelim kaldıralım dedikleri için orada yiyebiliriz. Ama normalde böyle o tür bir ortamda oturmak bana çok şey gelmiyor. Çeşmeyi, lavaboyu görür bir şekilde. Ne bileyim. Yemek yerim yemeğimi yaparım çıkarım. Mesela su içmeye giderim suyumı doldururum çıkarım. Yani sadece iş için gerekiyorsa ya da yemek yiyorsam.

Ekonomik ve kültürel sermayesi daha az olan kadınlarla yaptığım görüşmelerde kadınlar, mutfağı arkadaşlarını ya da misafirlerini ağırlamak için kullanmadıklarını belirtmişlerdir. En fazla samimi arkadaşlarıyla bir kahve içebildikleri mutfağı, fonksiyonel biçimde bir hizmet alanı olarak kullanırken sohbet etmek ve yemek yemek için oturma odasını ya da salonu kullanmaktadırlar. Oturma odası kişi sayısının az olduğu ve samimi arkadaşlarla oturulan ve yerde ya da küçük boy mobil masalarda yemek yenilen bir mekânken, Kuran okuma günlerinde ve bayram, ramazan gibi özel günlerde kalabalığın ağırlandığı zamanlarda kullanılmaktadır. Bu grubun genellikle 3 oda 1 salon şeklindeki evlerinde salon

dışında bulunan odalardan biri, oturma odası olarak kullanılmakta kimi evlerde bu oda aynı zamanda çocuk odası işlevi görmektedir:

Şermin: Mutfakta yedirmiyoruz. Gene oturma odasında taşıyoruz. Ayaklı masamız var. İftarda, bayramda, salonda. Ha şey günüm olduğu mesela kuran günlerim oluyor tabi ki yine salonda herkese ayrı servislerle Tabi canım mesela diyelim kuran okuttum herkesin kendi tabağını herkesin elinde masaya, sehpaye koyuyoruz.

Fidan ve eşi Nurettin ile yaptığım görüşmede daha her ne kadar birarada buldukları zamanlar olsa da daha çok kadınların mutfakta kaldığı ve zaman geçirdiği erkeklerin ise salonda biraraya gelip sohbet ettiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu evde mutfak sadece kadınların biraraya gelebileceği bir sosyalleşme mekânı olarak işaret edilmiştir:

F: Mutfak aslında benim en sevdiğim yer niye biliyor musun, hem bir şeyler pişiriyorsun hem sohbet ediyorsun her şeyi biran da paylaşabiliyorsun, mesela kız kardeşim ve gelinimiz çok yakın olanlar buradalar ve biz erkekler içeride otururken biz saatlerce burada hem pişirip hem yiyip hem bulaşık yıkayıp... N: Hem sohbet hem çeşitli konulara... F: Hiç içeriye girmeden 7-8 saatimizi geçirdiğimiz oluyor. N: Yemeğimizi yedik mi, çayımızı içtik mi kadınlar orada sohbet etsinler... Erkeklerin konuşma şeyi ayrıdır, bayanların konuşma şeyi ayrıdır.

Bu gruptan kadınların mutfaklarında başka kadınların bulunmasının önemli nedenlerinden biri de ev içinde sigara içilmesine izin verilen mekânın mutfak olmasıdır.

3.2.3. Mutfagım mahremim!

Kadınlara ait görülen, kadınların sahiplendiği, içinde sürekli hareket ettiği, kendi düzenlerine büyük önem verdikleri mutfaklar, Osmanlı evlerinde, mahrem bir

mekân olarak değerlendirilmiştir. Şeriat ve Osmanlı göreneklere tarafından dış dünyadan korunan bir yer olagelen evde “neyin uygun bir şekilde ‘iç’te ve neyin uygun bir şekilde ‘dış’ta olduğu bellidir (Bertram, 2012, s. 157). Osmanlı evinin mekânsal organizasyonunda, aile üyelerinden başka insanların evin içinde bulunduğu durumda kadınların ve erkeklerin nerede bulunacağı açıktır. Örneğin 1888’de yazılan Mecelle’de “makarr-ı nisvan” yani kadına ait ve kan bağı bulunmayan erkeklerin göremeyeceği ev içindeki mekânlar, mutfak, kuyu başı ve avlular olarak net bir şekilde belirtilmiştir. Hatta bu mekânların başka bir evden görülmesi durumu, bir zarar olarak kabul edilmiş ve zararın karşılanması gerektiği ifade edilmiştir (Çakır, 2009, s. 80). Yan yana, altı üstlü odalarda bir araya gelen kadın ve erkekler, evin yeterince büyük olmadığı durumda, odanın en azından bir perde ile bölünerek ayrıştırıldığı yerlerde biraraya gelmişlerdir. Bu durum erken cumhuriyet döneminde kadınların bulunduğu ve evin mahrem olarak nitelendirilen mutfak gibi alanlarının, dışarının gözlerinden uzak tutulmasını sağlayacak şekilde düzenlenen apartman dairelerinin yapılmasına da neden olmuştur (İnce Güney, 2009).

Ben de görüşme yaptığım kadınların, bu bağlamda mutfaklarını nasıl kullandıklarını ve mutfakta nasıl çalıştıklarını anlamak için “mutfak mahrem bir yer midir?” sorusunu sordum. Kadınların tümü sorunun cevabına “hayır” diyerek başladılar. Ama mahremiyet onlar için ne anlam ifade ediyordu? Equier’e göre iki çeşit mahremiyet vardır. Bunlardan ilki “kendimizde tutmak, özen göstermek, yabancı bakıştan sakınmak” anlamına gelirken ikincisi “iki insana arasında kurulan, gizli ortaklık” (2013, s. 70) anlamına gelir. Ben bu soruyu, kelimenin ilk anlamını düşünerek soruyordum. Görüşme yaptığım kadınlar da, mutfaklarına başkalarının girmesinden rahatsız olmayacaklarını düşünerek “hayır, mutfağa herkes girebilir”

cevabını veriyorlardı. Ancak sorunun içeriğini örneklerle açmaya başlayınca, kadınların çeşitli nedenlerle başkalarıyla iş yapmaktan ve mutfakta başkalarının bulunmasından rahatsız olduğu durumlar olduğu ortaya çıktı.

Örneğin Begüm'ün, mutfağın bir sosyalleşme mekânı olmayacağını söylerken yaptığı açıklamalar, mutfağın bir arka bölge olduğu için başkaları tarafından görülmemesi gereken bir mekân olduğunu ortaya koymaktadır. Sahneye özene bezene çıkartılmış bir tabağın nasıl hazırlandığının başkaları tarafından görülmesinin, herkes aynı şekilde çalışıyor olsa bile hayal kırıklığı yaşatacağını düşünmektedir Begüm:

Yani görsek acaba iyi mi olurdu diye düşündüm ama. Hayal kırıklığı da olabilir yalnız tabi olabilir. Ben şimdi bir domates, salatalık doğradığınızda diyelim ki acele yapıyorsunuz bir torba koydunuz ya da bir tabak koydunuz orada hırt hırt yapmışsınız biraz suları akmış, burada kesmişsiniz, soğan doğramışsınız onun kabukları kokusu bir şeyi şimdi evet bir güzel salata çıkıyor burada gelince süslü ama o çöplüğü görmek gerekir mi diye düşünüyorum. Bence görmemek lazım çünkü herkesinde bildiği bir şey o Onun yeşilliği nasıl yıkandı şimdi bunlar önemli yani bunlar da çok önemli. Nasıl hazırlıyor acaba suda şöyle geçiriyor da kesiyor mu yoksa sirkeli suda bekletiyor mu hani var bunlar. Şimdi hepimizde oluyor ama yiyoruz, bir şey de olmuyor kimseye. Neyini göreceğim canım.

Kadınların mutfacı mahrem bir yer olarak görürken herkesin rahatlıkla girebileceği bir yer olarak tanımlamalarının nedeni, bu mekânın temizliği ve düzeni hakkında emin olmaları ve bu konuda kendilerine duydukları güvendir. Mehtap böyle bir güvenle herkesin mutfağına gireceğini belirtirken, bunun nedenini de mutfağın kapıdan girildiğinde görülen ilk yer olmasından kaynaklandığını belirtmektedir:

M: Mutfak herkesin girebileceği bir yerdir benim evimde. Mahrem değil. Hiç olmaz! Çünkü mutfagım hep en düzenli yerimdir. (Şengül: Hep düzenli olduğu için mi?) Tabi o da olabilir bilinçaltımda. Yani şöyle bir şey var, girdiği zaman insanların

oturma odasında mı oturalım mutfakta mı' 'ya mutfakta oturalım' dediklerinde daha mutlu oluyorum. Çünkü oraya gittiğimizde 5 dakika içinde oturma odası dağılır. Çocuğun oyuncaklar vesaire, her şey dağılır. Ama mutfak öyle değil. Orada salıyorum, burada salmıyorum öyle söyleyeyim.

Elçin'in, annesinin mutfacı hakkında söyledikleri de kadınların kendi düzenlerine duydukları güvenin ve mutfacın mekânsal konumunun, mekânın başkalarına açık olup olmadığını etkilediğini göstermektedir:

E: Şey sevmez, akşamdan bulaşık bırakmayı hiç sevmez, sabaha kalmasını bulaşığın. Der ki, o da büyük anneannemin lafiymış galiba, "Bulaşıklar sana yalvarırken yıka, sonra sen onlara yalvarırsın ertesi sabah" diye, "iş sana yalvarsın" sen hemen yap diye. Öyledir yani. Düzenli olduğu sürece mutfaca girilir ama dağınıksa, hemen annem mutfacın kapısını kapatır. Çünkü dış kapı açılınca mutfak görülür bizim, mutfak kapısıyla ikisi karşılıklıdır. Hemen mutfacın kapısını kapatır.

Düzeni konusunda emin olunduğu için başkalarının girmesinde sakınca bulunmayan mutfaklar, bazı kadınlar tarafından bu düşüncenin tam tersi bir düşünceyle başkalarına açık bırakılmaktadır:

Funda: Hiç mahrem değil, mesela bazıları buzdolabını açtırmaz misafirler falan geldiğinde, aman içi görünmesinler falan. Ay, isteyen istediği yere girsin; batırmadıktan, kırmadıktan, dökmedikten sonra. İstiyorsa şurda gelsin bir bardak kendi yıkasın. Umursamam yani. Annem çok kızar mesela, ya kızım der "misafir gelecek, ekstra topla, ekstra temizle". Ya anne ben buyum! Ekstra toplayamam vaktim yok, vaktim varsa böyle tamam yapıyım evin içini cillop yapıyım zaten. Yok. Gelicek olan kişi zaten bunu biliyor. Yani ben böyle başbakan da ağırlamıyorum, benim arkadaşlarım zaten. Onlar beni böyle anlamıyorlarsa, beni ayıplayacaklarsa senin dediğin gibi. Yani annem hani arkadan konuşurlar falan der, ya arkadan konuşacaksa benim arkadaşım olmasın, halen arkadaşlığı sürdürüyorsa yüzeysel kalsın. Yani öyle durup da bana çık çık çık yapıyorsa falan içinden, yani kusura bakma anne derim.

Funda evine giren insanların, onun mevcut düzenini eleştirmeyecek samimiyette insanlar olduğu için herkesin her şeyi görebileceğini düşünmektedir. Eleştirecek kişilerin de evine gelmesine bu durumda müsaade etmeyeceğini, mesafeli

olduğu insanları ancak düzenli ve temiz bir eve alacağını belirtirken yine eleştirilme kaygısının, mekânın yabancı gözlerle açık olup olmadığını etkilediği anlaşılmaktadır.

Mutfağa yabancıların girmesinden duyulabilecek rahatsızlığın ya da huzursuzluğun nedenlerinden biri de mutfakta iş yapanların temizlik ve düzen anlayışlarındaki farktır. Başak'ın açıklamaları böylesi bir durumun yarattığı sonuçları ortaya koymaktadır:

Şimdi bazı ufak şeyler var, hani karşı taraf bunu anlamayabilir, benim kardeşim de öyledir mesela, bi misafiri geliyo, geçen bana demişti ki ... Yardım ediyo ama dedi olmadık bi bezle olmadık yerleri sildi dedi. Ben hem o bezi atıp, hem her şeyi yeni baştan yapmak zorunda kaldım dedi. Şimdi insanlar bilmeden tabiki bazı kuralları çiğneyebiliyolar. İşte hani giymemesi gereken terliği giymekten başlayarak, yani mesela hani kendince aman masayı siliyim, Başak'a iyilik olsun gibi düşünürken hani olmadık bir bezle olmadık bir işi karıştırabilir. Bu benim için önemli, yani benim neyi neyle sildiğim ya da neyi nereye koyduğum, hani her şey çok kurallar çerçevesinde olduğu için... Şimdi bilmeden o onu ihlal edecek, o bende bi huzursuzluk yaratıcak ama onu ona söyleyemecem gibi böyle bi şey var, hani nası söylüyüm.

Görkem, mutfağına başkalarının girmesinden memnun olacağını çünkü bunun samimiyeti gösterdiğini belirtirken mutfakta bulunan kuralların bilinmediği durumlarda insanların iş yapma tarzından rahatsız olacağını belirtmektedir:

Görkem: Şöyle mesela temizlik taş bezi işte o mesela ayırdır benim için, hani o bir kenarda durur, öyle her tarafa sürmem ben onu işte. Hani şart şurt diye bir şey vardır bizde onlara çok dikkat ederim. Mesela mutfağın balkonu mutfağı sildiğim yer bezi ile odaları, salonu silmem farklıdır. Mutfakta kullandığım hiçbir şeyi banyoda falan kullanmam. Mutfak lavabosunda asla dışarıdan gelen birinin kirli elini yıkatmam.

Yabancıların mutfakta neyin nerede olduğunu bilmemeleri, mutfakta çalışırken sürekli birşeyler sormalarına, mutfağın sahibinin yaptığı işe konsantre

olamamasına ve eşyaları yerli yerine konulmamasına ve mutfak düzeninin bozulmasına neden olduğu için başkalarının mutfağa ancak “kontrollü girişine” izin verilmektedir:

Suat: Kontrollü girişim yapıyoruz. Çünkü ya şimdi mutfağı sürekli kullanan insan için tabiki insanlar girer bişey yapar eder ama dağıtıyor, bilmiyor. Sen bulamıyorsun sonra aradığın şeyi. Ya olmadık yerde çıkıyor. Mesela o çok oluyor, çok adam olunca evde mesela ne bileyim bi hareket oluyor işte biri bi yere koyuyor, yardım etmek amacıyla da olsa filan. Sonra ara ki bulasın. Mesela aylarca şu şeyin tekini aradım ya. Şimdi biri var öbürü yok.

Çiğdem, insanların temizlik ve düzen anlayışlarının farklı olabileceği düşüncesiyle birilerine yardım ederken mutlaka herşeyi sorduğunu belirtirken eşi Ersin, mahrem olduğu düşüncesiyle işlere çok karışmadığını, düzen ve temizlik anlayışı farklılıklarının iş yapma sürecinde kaygı yarattığını anlatmakta ve bu farklılıklar nedeniyle iş yapma sürecinin yavaşlayacağını, pratik olamayacağını düşündüğü için kendisi de mutfakta başka biriyle çalışmak istememektedir:

Ersin: Yani yardım ederim. Kaldırdığım, kaldırmakta sofrayı toplamakta falan ama çok şey yapmam yani. İnsanlar dediğin gibi şey oluyor, mahrem oluyor. Veyahut da ne bileyim işte aman, kaygılanıyorlar yani bir. Kirli dağınık olmasına önem şey ediyorlar. Yani mutfak alışkanlıkları dediğim gibi temizlik anlayışım farklı oluyor. Mesela ne bileyim, bazısı ne yapar...En bileyim işte iki çeşit yemek yapıyorsun, bir kaşığı ikisine de kullanmaz mesela bazısı demi? Ben kullanırım. Falan. Öbürü kir görebilir, kirli sayar yani. Kuru fasulye yaptığın şeyle pirinç pilavını alma gibi falan mesela. Onu kirli sayar veyahut da onu özel... Ben yalnız çalışmayı daha çok seviyorum. Şeyden dolayı işte hani bu düzen ve temizlik anlayışı vesaire ile ilgili bir şey. Hızlı hızlı yaparım yani. İşte diyelim ki, kesme tahtasında şimdi soğanı kesmişim onu oraya koydum. Üzerine eti kesicem mesela. Çiğdem dese ki şey yapsa şimdi, kesme tahtasını temizle ondan sonra eti kes falan diyecektir yani. Ben nasıl hızlı ve pratik oluyorsa öyle yaparım yani. Tamamiyle tabiki hijyenden ödün vererek değil ama işte daha işlevsel, daha hızlı olsun.

Ev sahibi/sahibesinin yemek konusundaki hassasiyeti ve başkalarının zihninde bulunan tarifi değiştireceği dūřüncesi de mutfaka yabancıların girişine izin verilmemesine neden olmaktadır:

Ece: Benim kontrolüm altında olsun. Ben istediğim gibi yapayım hani, yemeğe bir şey katacaksam ben katayım ya da katmayayım. O tür şeylerim vardır benim. Misafir geleceği zaman önceden hazırlayayım hani, misafirle beraber yapacağın zaman çünkü illa ki onun bi katkısı ya da negatif şeyi olur mesela yani. Çok fazla yemek yapılacağı zaman derim mesela, onun da yapmasını isterim. Nasıl olursa olsun artık derim mesela. Ama hani böyle vaktim varsa, yapabilecek imkânım varsa benim yapmam daha iyi gibi.

Yapılan işlere eleştiri getirecek insanların da mutfakta olması istenmemektedir. Kadınlar için başkalarıyla birlikte mutfakta çalışmak bir çeşit gözetim altında olma hissine neden olmakta ve her an eleştirilecekleri dūřüncesi ile rahatsız olmaktadır:

Başak: Eleştirel bakacaksa eder. Değişiyor mesela o ortak iş yapmada da şöyle bir durum var hani yine beni eleştirecekse ortak yapmak istemem. Kendisi yapsın isterim. Başta istemem ama mesela biliyorsam ve daha önce beni eleştirdiyse daha çok istemem çünkü bir risk vardır bu sefer yine eleştirecek, bu sebepten değil de o sebepten. Hani o bir eleştirel bakış açısı olduğu için, ya işte yok ya az koymuşun diyecek, yok işte biberi şöyle doğramışın diyecek. Hani bunları birkaç kere yaşayınca o zaman iyice kaçınıyor insan.

Yabancıların dikkatli bakışlarının bir açık ya da eksiklik aramak bağlamında mutfakta gezinmesi de istenmeyen bir durum olarak işaret edilmektedir:

Ece: Neden; çünkü benim eşyalarım var hani gerek yok. Art niyet düşünürüm herhalde; ya herhalde bir şeyler görmek istiyor gibi düşünürüm herhalde. Çünkü bir misafir falan geldiğinde, hani tezgâh üstü falan böyle yapabilirler, koyabilirler bilmem ne falan ama buzdolabımı açsın, ya bence bunlar mahremdir. Çünkü her an her şey olmayabilir. Ya buzdolabım boş olabilir yeri geldi mi ya da çok tıka basa olabilir. Ya da o an hani koyman gereken bir şey olabilir, ya da telaşla koyduğun bir şey olabilir. Öyledir yani, mutfak dolapları herkes için öyledir bence. O an apar topar

koymuşsundur belki. Vardır yani benim o tür huylarım vardır. Çok hani aşırı didiklenmesi taraftarı değilim.

Kadınların mutfaklarında başkalarının varlığına karşı duydukları rahatsızlık, genel olarak mutfağın kadınlar tarafından kendi kişisel alanları olarak değerlendirilmesiyle ilgili gibi görünmektedir. Her insanın, bazı zamanlarda başkalarının girmeyeceği, kendine ait mekânlara ihtiyaç duyması, başakları bu mekâna izinsiz girdiğinde de o kişinin saygısız, ölçüsüz ve saldırgan olarak nitelendirilmesi söz konusudur (Kartarı, 2001, s. 154).

Yukarıdaki örnekler, Alman kültür tarihçisi Sibylee Meyer'in, burjuva kadının mutfakta çalışmasının kamuya karşı gizlenmesi zorunluluğu ve bu nedenle mutfağın özel bir alan olarak tabulaştırılması sonucunda geliştirilen "Ben mutfağıma yabancı sokmam" (Akgökçe, 1997, s. 133) durumundan farklıdır. Çünkü içinde bulunduğumuz dönemde kadınların hem dışarıda çalışıp hem de mutfaklarında çalışması ve harika şeyler ortaya çıkartmaları ve bunu sergilemeleri bir övünç kaynağıdır. Sadece güzel yemek yapmak değil, organik pazarlar ya da marketlerden alışveriş yapmak, kış hazırlıklarını evde yapıp, kış bahçelerinde ya da balkondaki saksılarda bitki yetiştirmek hatta hobi bahçeleri kiralayıp bunlara emek vermek bir modadır.

3.2.4. Bir Bio-iktidar ve Strateji Mekânı Olarak Mutfak

Alver, mekânın, toplumsallığın, politik olanın, kültürel ve düşünsel imgelerin sindiği, vücut bulduğu bir gerçekliğe karşılık geldiğini bu nedenle politik olduğunu toplumsallığın türlü ifade araçları için işlevsel bir araç durumunda bulunduğunu belirtir (2007, s. 26). Erken Cumhuriyet döneminde mimarlık aracılığıyla yapılanları da daha önceki bölümlerde bu bağlamda değerlendirmiştim. Bu dönemde devlet, modern Türk ulusunu yaratmak için bir strateji olarak ev ve içindeki kadını kullanırken aynı zamanda geleneksel cinsiyet rollerini devam ettirme yönünde politikalar izlemiştir. Serpil Sancar Türk *Modernleşmesinin Cinsiyeti* (2013) adlı çalışmasında, modern aileyi inşa etmek için kadınlığın bir bio-iktidar alanı olarak kullanıldığını, kılık kıyafetten başlayarak ev içinde nasıl iş yapacaklarını ve eşlerine nasıl davranacaklarının bilgisinin, geleneksel kanalların yerine devlet eliyle kurulan Kız Enstitülerini tarafından yapılandırıldığını anlatır (s. 218). Modernleşmeci aydınlar tarafından düzeltilmesi gereken bir sorun olarak görülen kadının toplumsal ve sosyal statüsü, Cumhuriyet'in modernleşme projesi kapsamında erkekler tarafından kadınların rollerinin yeniden tanımlanması ile çözüme ulaştırılmak istenmiş (Durakbaşı'dan aktaran Özgüven, 2010, s. 220) ve yeni modern bir kadın kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Modern kadın kimliğinin önemli parçalarından biri de modern yollarla evini idare eden bir ev kadınıdır. Bu kadının yaratılmasında eve ve mutfaka da çeşitli müdahalelerde bulunulduğu için bu mekânların iktidarın gücünü gösterdiği ve çeşitli düzenlemelerde bulunduğu bio-iktidar alanları olduğunu söyleyebiliriz. Siyasal iktidarın, yaşamı yönetim uygulamaları olarak tarif edilebilecek bu kavramla Foucault, bedenlerin denetim altına alınmasını anlatır. Bedenin terbiyesi, bedenin yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması,

yararlılığıyla itaatkarlığının koşut gelişmesi, etkili ekonomik ve denetim sistemleriyle bütünleşmesi biyo iktidarın bir yanıyken biyolojik bedeni merkeze alan, bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyecek tüm koşullar diğer yanını oluşturur (Foucault, 2007, s. 102-103). Bedeni denetim altına alarak onu yönetme girişimi olarak “bio iktidar, iktidar konusunda asıl meselenin bizatihi hayatın üretimi bizatihi hayatın üretimi ve yeniden üretimi olduğu bir durumu anlatır” (Negri ve Hardt, 2010, s. 48). Bu bağlamda erken Cumhuriyet döneminde iktidarın, elinde bulundurduğu düzenleme ve denetleme gücüyle disipline etmeye çalıştığı kadın bedeninin ve belli bir formda yaratmaya çalıştığı kadın kimliğinin üretimi için mutfak (evi) ve mutfak işlerini (ev işlerini) kullanmıştır.

Sancar aynı zamanda erken modernleşme döneminde modern kadın ve modern aile inşasının iç içe geçtiğini, aile odaklı bir toplumsal yaşamda kadınların aile içi ve yakın çevre ve akrabalık ilişkilerini düzenleme görevi olduğunu ve bu toplumsal alanda kadınların kendilerini görünür kılabilirdikleri ve değişik güçlenme stratejileri ile etkin olabildiklerini belirtmektedir (2013, s. 193). Benzer şekilde içinde bulunduğumuz dönemde de kadınlar, her ne kadar kamusal alanda varlık gösterebilirler ve en az erkekler kadar önemli işler yapsalar da nasıl bir eş, anne ve ev kadını oldukları önemli olmaya devam etmektedir. Bu devamlılığı gösteren en popüler örnek ise başarılı ve yoğun bir iş kadını, kadın bir siyasetçi, sporcu, sanatçı ya da herhangi bir meslek sahibi kadın ile yapılan her röportajda programı sunan kişinin mutlaka bu soruları sormasıdır. Kadının ne olursa olsun değişmeyen, eş, anne ve ev kadını olma gibi toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında oluşan kimlikleri, politik, kültürel ve toplumsal olarak sürdürülmektedir. Bu durumda kadınlar için ev ve evle ilişkili her tür bilginin ve yapıp etmelerinin önemli olduğu açıktır. Şenol Cantek

(2001), Rambla'ya ve Oakley'e atıfta bulunarak sosyal hayattan uzak duran/tutulan ve üretim sürecine katılmadığı varsayılan bir birey olarak ev kadının elindeki en büyük kozun domestik bilgi olduğunu, bu bilgisiyle ve bu bilgiyi kullanarak yaptıklarıyla hem hane pratiklerini aksatmadan yeniden ürettiğini hem kendine bir iktidar alanı sağladığını ve kendine bir övünme payı çıkardığını hem de cemaat ve toplum içinde bir yer edindiğini belirtir (s. 102). Domestik bilginin en görüneni, bu nedenle en kıymetli ve önemli olanı mutfağa ilişkin olanlarıdır. İnsanın pek çok duyusunu ve duygusunu harekete geçiren yemek ve bir mekân olarak mutfağın olanakları, buranın kullanıcıları tarafından stratejik bir mekân olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Mutfak, kadınlara kendilerini iyi hissettirmeye, bir şeyler başardığını ve yaptığını anlamaya ev içindeki diğer mekânlardan daha fazla fırsat verir. Farklı hammaddeleri biraraya getirmeye, yeni karışımlar denemeye, kullanıcılarının bir işi nasıl yapacaklarına kendi başlarına karar vermelerine izin veren mutfak, özellikle kadınlara belki hiçbir yerde sahip olamayacakları özgürlük alanı sağlar. Mutfak, kullanıcılarının yaşadıkları hayatta içinde buldukları ve karşılaştıkları pek çok sınırlılığa rağmen onlara özgürlük alanı tanıdığı gibi ev içinde tüketerek bireyselleşmeyi sağlayan ve bireyselleşme yoluyla elde edilen farklılığı başkalarına da göstermeye imkân veren bir mekândır. Bunun farkında olan üreticiler mutfak için sürekli üretim yaparken kullanıcılar da üreticilerin onlara tanıdığı bireyselleşme fırsatını görerek mutfaklarına para harcamaktadır:

(Ş: Ev içinde en çok para mutfağa harcanıyor sanırım) Ersin: Bireyselleşme anlamında demi herhalde biraz da. Yani orda bir öznellik inşa ediyorsun. Kendi öznelliğini inşa ediyor değil mi? Bütün o aletlerle işte yemek yapıyo bilmem ne yapıyor vesaire, kendisi bir şey üretiyor yani. Yine belki modern hayatla yani işte... Çiğdem: Kimlik kurma mekânı. E: Ha evet, evet. Sana sürekli bir takım zorunlulukları

dayatan bir hayat var. Yani iş yerinde yapacağın iş tanımlı, trafikte nasıl araba kullanacağın tanımlı, her şey tanımlı yani. Seni bir şeylere zorluyor ama burda gelip belki onu telafi ediyorsun, mutfakta. Yani hani kendi iradenle kendi özgür ruhunla, kendi beğeninle her şey sana bağlı olarak bir şey yapıyorsun. Ç: Aslında tam da kapitalist tüketim toplumunun sana önerdiği bir pozisyon. E: tabi tabi. (Ş: Ama bunu yaparken de bir sürü şeye ihtiyaç duyuyorsun bu arada.) E: Evet, onu da karşılıyor tabi. Sana bi öznelleşme imkânı veriyor ama o sayede de satışlarını arttırıyor işte.

Mutfak, bir kimlik mekânı olarak özellikle orta ve üst sınıflar için önemli hale gelirken daha alt sınıflar için de yüksek fiyatlı markaların yerine alınan ve benzer işlevleri yerine getiren ve buzdolapların üzerinde, üzeri örtülü bir şekilde duran elektrikli eşyalar aracılığıyla bir gösteri mekânı haline gelebilmektedir. Bu durum, eşyaların anlam üretme ve iletme kapasitesinin göstergesi olarak okunabilir.

Gündelik hayat, performansların sergilenmesiyle devam eder ve ev, hem aile üyelerine hem de aile dışından gelen konuklar için performansların sergilenmesine olanak tanıyan ayrıcalıklı bir mekândır (Uraz ve Gülmez, 2011, s. 241). Bu bağlamda özellikle yemek, gündelik hayatta sergilenen performansların önemli bir parçasını oluşturmakta, mutfak da bu performansın gerçekleştirilmesine olanak tanıyan mekân olarak ev içinde stratejik bir mekâna dönüşmektedir. Mutfakta pişirilen yemek, yemeğin pişirildiği kişilere duyulan özenin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Yemeği, misafirleri ve aile üyelerinin özel istekleri için yapınca keyif veren bir etkinlik olarak değerlendiren Mehtap, özellikle eşinin ailesi ve arkadaşları için özenerek yaptığı yemekler sayesinde hem ne kadar becerikli olduğunu onlara göstermekte hem de eşinin mutfakta kendisine olan yardımını devam ettirerek yemeği araçsallaştırmaktadır:

Mehtap: Ya şöyle, ben dışarıdan bakıldığında hiç becerikli gibi görünmüyorum ki benim evveliyatım da öyle; ama aslında ‘yapmak istesem yaparım’ı vermek istiyorum mesela. ‘Yaa sen dışarıdan bakılınca hiç böyle bir insana benzemiyorsun

ama –atıyorum- şu çok güzel bir tatlı olmuş nasıl yaptın? Şu yemek çok güzel olmuş nasıl yaptın?’ sorusu hoşuma gidiyor. Eşim de mutlu oluyor. Çünkü ben – normalde o mutfakla çok haşır neşir olmayı seven birisi değildir. Benim için, ben bazı şeyleri sevmediğim için katlanıyor. Ben de mesela onun arkadaşlarına ya da işte onun sevdiklerine –genelde benim burada çok fazla tanıdığım yok, bir ablam var bir de arkadaşlarım var. Gerisi Fuat’ın. Genelde yaptıklarım hep Fuat’ın çevresi oluyor. Öyle olunca onun da hoşun gidiyor. ‘Benim çevreme özen gösteriyor, daha çok şey yapıyor.’ deyip mutlu oluyor. Böylece o mutfakla daha çok ilgileniyor. (Ş: Hem onu mutlu etmiş oluyorsun hem de yaptığı işi yapmaya devam etmesini sağlıyorsun). Ya yine yapar ama mutlu yapmaz. Ama bu kez mutlu yapıyor evet.

Mehtap, mutfak işini kadın işi olarak değerlendirirse de bu işleri yapınca kendisini eziliyormuş gibi hissettiğinden eşinin de mutfakta bazı işleri yapmasını isteyerek bu duygunun üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Uraz ve Gülmez’in dişil bedenleri kontrol altında tutmaya ve bu yolla onları normalleştirmeye çalışan mekânizmalara karşı kadınların özellikle aile içi üretime yönelik edimlerde içinde bulunduğu mekân üzerinden direnebildiğini ve bu direnişle bir müzakere ortamının doğduğunu böylece eril baskı karşısında gösterdiği direniş ve reaksiyonla kendini yeniden inşa ettiği (2011, s. 241) vurgusuna atıfta bulunarak Mehtap’ın geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine direndiğini ve bu rollerin dışına çıkmaya çalıştığını söyleyebilirim.

Ersin için de yemek, kendileri için biyolojik bir ihtiyacın karşılanması için yapılırken misafirlerin, beğenisini kazanmak için yapılan bu nedenle de bir performans olarak değerlendirilen bir etkinliktir:

Ersin: Normal kendimiz için yani bi performans olmadığı zamanlar daha çok hoşuma gidiyor. Misafir geleceği zaman birine bir şey ikram edeceğin zaman, o zaman şeye konsantre oluyorsun yani. Beğenilsin diye konsantre oluyorsun. Mesela o yemekler beğenilsin diye yaptığım, kendim için değil de esasında başkasının beğenisi için yaptığım yemekler o kadar keyif vermiyor bana. Orda hani konsantrasyonum yemeği yiyim, karnımı doyurayım oh keyif alayım şuraya şey yapayım değil de hani

hazırladığımız insanlar beğensin diye oluyor. ... Sınav bi şey gibi ya. Mesela...şimdi, sınav için kitap okuyorsun. Sınav için okumakla normal kendim öğreneyim, öğrendiğim şeylerden ya da ordaki dilden keyif alayım diye geniş geniş okumak arasında fark vardır hepimiz biliriz. Onun gibi yani. Bi kitabı sınav için okumakla normal kendin öğrenmek için okumak arasında fark neyse yemekte de ona benzer bir fark var.

Misafirperverliğin önemli olduğu bir toplumda hoş sohbet ve güler yüzün yanında mutfak da önemli bir ayrıntıdır. Misafirperverliği göstermek için hazırlanan yemeklere ve bu yemeklerin sunulduğu masalara, kadınlar anlam ve önem atfetmektedir:

(Ş: sizin için günlük yemekle özel yemek yani gündelik hazırladığınla misafir arasında fark var.) Mehtap: Fark var. Tabi. (Ş: Peki niye öyle bir fark yapıyorsun? Ispanak misafirin önüne konmaz mı?) Konmaz. Sana geldiyse sen ona daha özenli bir şey hazırlamalısın. Mesela bize misafir geleceğinde en zor yemekler seçilirdi. İşte ona önem verdiğini göstermek. Mumbar! İçli köfte. Vesaire. En zor yemekler ne varsa sofraya o konur. (Ş: O zaman misafirperverliğin, senin konuğuna verdiğin önemi gösteren şey o yemeğin ne kadar zor olduğuyla mı ilgili?) Şöyle: ne kadar zor olduğu önemli. Mesela ‘bak yaa kız o kadar oturmuş uğraşmış bu kadar’ deyip yemeyecek insan bile yiyor yemeği. Artı, o yemeği denemiş olmak. ... mesela ben ilk misafire denerim o yemeği. Çünkü ben bir sürü şey yaparım, artı bir de o yemeği yaparım. Anlatabildim mi? Güzel olursa ne ala! ‘Sizin için şunu yaptım ama, güzel oldu mu bir bakın’ ama genelde hani güzel olmayacak yemeği bilirsin. ... Genelde çok sevdiklerime yapmam ama uzak akraba; ya da kendimi göstermek istediğim biri, hala. Anlatabildim mi? Beni beceriksiz bilip ‘ama bak ben bunu yapıyorum’ diyeceğim insana mutlaka yapıyorum. Mesela Fuat’ın arkadaşları.

Mutfak, daha önce de görüşme yaptığım kadınlar tarafından belirtildiği gibi erkeklerin yabancı ya da misafir gibi davrandıkları, çoğunlukla ellerini suya sabuna dokundurmaktan kaçındıkları bir mekândır. Ancak kadınlar zaman zaman eşlerinin kendilerine yardım etmelerini istemekte ve bu yardımı elde etmek için de çeşitli taktikler kullanmaktadır:

Ela: Bazen eşime de derim, salatayı sen yapacaksın derim. (Ş: Biraz böyle hafif şey durumu var mı, otorite?) Yo yo, otorite değil. Bunu demin dediğim kadar da sert demem. Mesela daha böyle cilveli söylerim, eşime karşı. (Ş: Yapmayı kolaylaştırmak için.) Evet, kolaylaştırıcı şeylerim vardır. Stratejilerim var. “Ya canım ya, bugün sen filan salata yapsan. Ne güzel de pişirdim biliyor musun, filan yemeği yaptım” diye. Öyle yani. Ama şunu yap desem hayatta yapmazlar zaten. Kadın o konuda biraz artist olmalı. O şart. Erkekler tuhaf çünkü.

Cantek, “Fakirhaneler, yoksulluğun ev hali” adlı çalışmasında özellikle alt gelir grubundan kadınların, çocukluklarından itibaren yasaklar ve toplumun ahlaki yargılarının dayatması nedeniyle her şeyden mahrum bırakıldıklarını bu durumun onlarda özellikle sorunlarla baş etme ve zor durumlardan kurtulma konusunda erkeklere ihtiyacı gerektirdiğini bu sahiplenmenin de onlarda pratik zekânın gelişmesinde zorluk yarattığını dile getirir (2001, s. 112). Kadınların bu durumu onların eve daha bağımlı olmalarına evin içine sıkışıp kalmalarına neden olur. Bu kısıtlanmış ve engellenmiş hayat için de mutfağın yarattığı bazı imkânlar vardır ki Perker, *Sufle* adlı kitabında (2011), mutfağın kullanıcılarına sorunlarla başetmek için nasıl bir alan yarattığını anlatır. Perker, kitabında, biri erkek üç kahramanının hayatlarında yaşadıkları dramatik olaylar sonucunda (ölüm, felç ve yatalak bir hasta) mutfağın onlar için nasıl bir çıkış yolu olduğunu anlatır: Yatalak annesine bakmak zorunda kalan Ferda karakteri, herkes tarafından beğenilen yemekler yapan, kendisi de yemek yapmayı çok seven bir kadındır ve yemek pişirirken sadece elindeki işe odaklanması onun herhangi bir şey düşünmesine, kaygılanmasına ve üzülmesine engel olmakta ve bu sayede annesinin durumuyla baş edebilmektedir. Eşini kaybeden Marc, eşi ölmeden önce hiç girmediği mutfığa girip yemek yapmaya başlayınca, mutfakta karısının kullandığı şeyleri atıp yerlerine yenilerini alınca hayatına yeniden başlar örneğin. Mutfak, bu karakterlere biyolojik bir ihtiyacın gerekliliği

doğrultusunda hayata yeniden başlamak ya da hayatta kalmak için bir alan sağlamıştır.

Mutfağın stratejik bir mekân olması, De Certeau'nun askeri bağlama atıfta bulunarak tanımladığı bağlam üzerinden de düşünülebilir. De Certeau stratejiyi, güçler arasındaki ilişkilerin bir istek ya da erk öznesinin yalıtılabilir olduğu anda gerçekleştirilebileceği oyun ya da hesaplaşma olarak tanımlar ve stratejinin bir mülkiyet olarak çerçevesi çizilebilecek bir mekânın varlığını ön kabul olarak benimsediğini belirtir. Bu mekân, hedeflerden ve tehditlerden oluşan dışarıdakiler kümesiyle kurulmuş olan ilişkilerin yönlendirilebileceği bir üstür. Bu mekândan yola çıkan bakış, yabancı güçleri, gözlemleyebileceği, ölçebileceği, dolayısıyla denetleyebileceği ve kendi görüş açısına dâhil edebileceği nesnelere dönüştürür (De Certeau, 2008, s. 112). Ancak mutfağın, bu anlamdaki stratejik bir mekân olma özelliği, tezim kapsamında görüştüğüm kadınlar tarafından değil de daha önce yaptığım çalışmada (2013) ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olan kadınlar tarafından belirtilmişti. Bu kadınların iki ya da üç katlı bahçe içindeki evlerinde mutfaklar, en az salon kadar geniş olduğu için büyük ekran lcd televizyonların, oturma gruplarının ve masaların bulunduğu mekânlardır. Kadınların hepsinin sıcak, samimi ve yaşayan sıfatlarını kullanarak tanımladığı mutfaklar, tüm evlerde evin en aydınlık, sıcak ve güneş gören yeri olduğundan ev sakinleri, oturmak için evdeki başka bir mekân yerine mutfağı tercih etmektedir. Bu çalışmada görüşme yaptığım kadınlardan Berrin, sokağa hâkim bir konuma sahip, dışarıdan gelenleri rahatça görebildiği ve penceresinden dışarıyı takip edebildiği için mutfağın stratejik bir mekân olduğunu belirtirken mutfakları bahçe ile doğrudan bağlantılı olan diğer

kadınlar, yeşille olan bağlantıları nedeniyle burayı önemli bir mekân olarak işaret etmişlerdir.

Mutfağın hem mahrem hem de stratejik bir mekân olmasının nedenlerinden biri de, kadınların burada saklı konuşmalar gerçekleştirebilmeleridir. Kalabalık ortamlarda mutfaklar, kadınların küçük ve başkaları tarafından duyulmasını istemedikleri konuşmalara ev sahipliği yapmaktadır:

Mehtap: Ha özel, tabii ki mutfak. (konuşmalar) Mutfakta oluyor yani genelde evet. Bir de şundan da kaynaklı evin yapısından da kaynaklı. Hadi şuradan şöyle dönelim oturma odasına değil de direk mutfaka geçelim de var tabi. Ama dediğim gibi zaten oturma odasına geçeceksem hani ablamla geçerim ama onunla da geçmiyorum şimdi. Direkt mutfaka geçip hani dedikodu yapacaksak yapıyoruz.

Mutfağın bu anlamı, popüler kültür ürünleri üzerinden de anlaşılabilir bir durumdur. *Çocuklar Duymasın* adlı dizide ebeveynlerin, çocukların önünde konuşmak istemedikleri konuları, *En Son Babalar Duyar* adlı dizide de anne ve çocukların, babanın öğrenmesini istemedikleri durumları konuşmak için seçimi, her zaman mutfak olmuştur. *Çocuklar Duymasın*'da kadın karakter Meltem'in bu türden konuşmalar için eşi Haluk'a yaptığı "mutfak!" çağrısı, Eiguer'in ev içinde belirlenmiş *yetki alanları* kavramına bizi götürmektedir. Eiguer, aile üyelerinin kendi aralarında ittifaklar kurduğu, duygusal olarak yoğun karşılıklı ilişkiler sürdürdüğü, kendilerini tehlikede hissedersen savunma stratejilerini ya da diğerlerine hükmetmek isterlerse iktidar stratejilerini hazırladığı alanlar olarak tarif eder yetki alanını (2013, s. 45). Yetki alanında kendini rahat hisseden kadın, önemli şeyleri söylemek ve karar almak üzere kocasını mutfaka çağırır. Mutfağın gizli saklı konuşmalara olanak tanımasının bir nedeni de her zaman içinde yapılacak küçük işlerin bulunması nedeniyle konuşmaları kamufle edebilmesi, saklayabilmesi ve

böylece insanların burada bir araya gelmesini meşrulaştırabilmesidir. Görüşme yaptığım kadınların tümü kadın kadına, yakın arkadaşlarıyla ya da yakın akraba kadınlarla konuşmak ve küçük dedikodular yapmak için mutfağı tercih ettiklerini belirtmiştir. Bunun nedeni olarak mutfağın sağladığı samimiyete ve sıcaklığa işaret edilmiştir. Mutfağın bu tür konuşmalarda tercih edilmesinin bir başka nedeni de özellikle erkeklerin, kadınların bir arada bulunduğu durumlarda girmediği ya da izin alarak girdiği bir mekân olduğu için sağladığı mahremiyettir. Ancak özellikle erkekler ve mutfak sohbetlerinin dışında kalan kadınlar, “mutfakta gizli saklı ne konuşuyorsunuz?” ya da “ne dedikodu yapıyorsunuz” sorularıyla mutfağın bu türden bir kullanımının farkında olduklarını belirtmekte ve bu amaçla kullanımının önüne geçmeye çalışmaktadırlar.

3.2.5. Mutfak işi, kadın işi?

“Ev işi kadın işi mi?” “Öyle değil ama biz de öyle” cevabı, kadınların yukarıdaki soruya verdiği en yaygın cevap oldu. Kadınlar neden ev işini bir kadın işi olarak değerlendiriyorlardı? Sosyolog François de Singly, Amerika’da yapılan araştırmaların, insanların yaptıkları işin cinsel kimliklerini belirlediklerini düşündüklerini ortaya koyduğunu bu nedenle işleri erkek ve kadın işi olarak ayırdıklarını belirtmektedir³⁰. Erkekler, kadınlara atfedilen işleri yaptıklarında çevrelerinden tepki alacaklarını düşünmekte tepkiler nedeniyle kendilerini bu işlerden soyutlamakta ve bu işlerin değersiz görülmesi erkeklerin bu işlerden uzak kalmasına neden olmaktadır. Weisman, ev-kadın özdeşleştirmesinin erken çocukluk

³⁰ <http://serdardevrim-ik.blogspot.com.tr/2012/04/aa-ev-isi-yapyor-kadn-msn-sen.html>.

yıllarında başladığını kadının kendini, evin çekip çevireni, çalışanı ya da hanımı olarak kodladığını belirtir. Dışarıda çalışan erkeğin, yönetimini alacağı, otoritesini göstereceği boş vakitlerini geçireceği bir özel alanı varken kadınların kendilerine ait bir yerleri olmadığını, kadınların varlıklarını servis mekânları ile bağlantılı olarak hizmetli, aşçı, bakıcı rollerini üstlenerek sürdürdüklerini ve bunun toplumsal cinsiyet rollerini destekleyen ve vareden bir metafor olarak ev tarafından sürdürüldüğünü ifade eder (aktaran Alkan Korkmaz ve Allmer, 2013, s. 114). Ayata'nın çalışmasında görüştüğü erkek katılımcılardan birinin söyledikleri hem Singl'in hem de Weisman'ın söylediklerini desteklemektedir:

Su, borular, ampuller, yakıt, benzin, garaj, bodrum, yani evin fiziksel olarak idaresi ile ilgili işler doğal olarak erkek işi. Evin ayakta tutulması bana gizli derin bir gurur veriyor. ... Karım evin üst yapısını güzelleştirirken, ben de alt yapısını sağlam tutuyorum (Ayata, 2003, s. 45).

Evin dışarıya karşı korunaklı ve sert yapısını temsil eden erkek, ev içinde ancak işlevini yerine getirmediği için işlerin aksamasına neden olan tamirat ve ev içinde güç-kuvvet isteyen işlerle ilgilenirken kadın, ancak evin içindeki görünmeyen işlerle ilgilenmektedir. Çalışmam boyunca görüşme yaptığım kadınların tümü, ev içinde yaptıkları diğer işler gibi mutfak işinin istemeseler de ana üstlenicisinin kadın olduğunu, erkekler mutfakta bir şeyler yapsa da mutfak işinin kadın işi olduğunu belirtmiş ve mutfakta karar verme yetkisinin doğal olarak da mutfağın hâkimiyetinin kadın da olduğunu belirtmişlerdir. Bu sahipliğin ve hâkimiyetin kaynağı elbette kadının ödediği bir bedelden kaynaklanmaktadır. Kadının evde diğerleriyle paylaştığı hatta kimi zaman söz sahibi olamadığı mekânların karşısında mutfağa

sahipliğin bedeli, her gün yapılan alışverişle, pişirilen yemekle yıkanan bulaşıkla ödenmektedir. Kadınların bu işler için harcadığı ve mutfakta geçirdiği zaman, doğallıkla bu mekânı kendilerine ait bir yer olarak görmelerine neden olmaktadır.

Asya: Bence mutfak ve kadının şöyle bir ilişkisi var: Ben bir yerde okumuştum ve dikkatimi çekti sonra kendimde gözledim bunu ve doğru olduğunu gördüm diyordu ki yazıda, çok yıllar önce, dikkat edin bir kadın eve gider gitmez ilk önce mutfığa gider hatta mutfakta soyunur ve çantasını çıkarır. Yani sonra ben Allah Allah buna dikkat ettim hakikatten geliyorum çoğu zaman elimde torbada olduğundan ama hani ilk bir mutfığa girme, orası belki bilinçaltında evin sana ait bir yeri hani ve sadece sana ait bir yeri belki. Senin dominant olduğun yani senin domine ettiğin. Mesela insanın en özeli odasıdır yatak odası, ama yatak odanı da paylaşıyorsun. Dolap olsun, komidin olsun ya da... hani bir kendine özel bir yer hani evde. (Ş: Giren çıkan var ama hani senin kuralların geçiyor ya orada.) Yani sen karar veriyorsun, şeklini değiştiriyorsun. Sen sorumlusun yani oradan (Ş: İşte eğer o mutfığı senin kadar kullanan birisi olsaydı, o zaman sana ait hissetmez miydin?) A: Evet bu kadar bana ait hissetmezdim. Cinsiyet rolüyle çok ilgili bir şey. Bence toplumdaki çoğu kadında bu böyle. Çık mutfığımdan, hani çekil ayağımın altından gibi söylemleri hani kadınlar mutfakta daha bir...Çünkü orası onun mekânı ve... Başka bir yerde, hani bu toplumda bence her kadının mutfığı kendine ait ve buradan aldığı da bir güç var aslında.

Asya'nın anlattıkları toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl katı biçimde yapıllaştığını ve değişmesinin güç olduğunu bir kez daha göstermektedir. Feminist bir hassasiyete sahip olan ve üniversitede çalışan bir kadının eşinin, ancak "misafir" şeklinde girdiği ve her şeyinden kadının sorumlu olduğu bir mutfak, erkeğin dışarıda çalışarak para kazanması ve evin geçimini sağlaması, kadının da ocağı koruyup dumanı tütürmesi yani ailenin devamlılığını sağlaması görevinin en fazla, sorgulanabildiği ama bu işlerin kadın işi olarak devamlılığında bir değişiklik olmadığını yeniden hatırlatmaktadır:

Şermin: Yani gerektiğinde kadın yapıyor ama bir kadın da sürekli aynı işi yapa yapa sıkılıyor yani hep ben mi, mesela yiyip içiyorlar oturduğu yerden şu şurada duruyor şunu götüreyim yani bu evin hanımına mı ait...Öyle oluyor, kıza kıza da yapıyoruz.

Mutfakta yapılan tüm işlerin kadın tarafından yapılıyor olması buranın hâkimiyetini de kadınlara vermektedir. Bu hâkimiyetin nedenlerinden biri de Cantek'in hatırlattığı gibi (2001, s. 113) kadınların ev kurarken beraber getirdikleri çeyizin muhteviyatıyla ilişkilidir. Bu muhteviyat, yörelere göre değişmekle birlikte her yerde kız tarafının yatak odasında bulunan eşyaları en azından yatağı ve mutfakta kullanılacak eşyaları alması söz konusudur. Böylece evlilik ilişkisinde kadın ve erkek arasında yaşanan sorunlarda yatağı bırakıp giden erkek olurken, eşyalar ve genel olarak mekân üzerinde kadının iktidarının evin içinde başka hiç bir mekânda olmadığı kadar fazla olduğu ve aile üyelerinin kadına karışmadığı mekân da mutfak olmaktadır:

Ayşe: Hem mutfığa hâkim hem banyoya hâkim olmak zorunda ki evin temizliğinden normalde kendi işini bir bayan olarak düşündüğünde. Bence kadın sadece mutfak değil, mutfakla banyo. Öbür yerlerde yani çok şey değil. Mantıklı olarak düşündüğünde. Mesela bizim evde en basitinden, maç varsa hiçbir şey yapamazsın televizyonla ilgili. Erkek hegemonyası. Aynen öyle. Yani öyle bir şeyin yok. Onlar maç seyrederken sen gel burada istediğini yap. Sana karışmazlar.

derken evin içinde erkeklerin bulunduğu zaman özgürce hareket edebileceği bir mekân olarak mutfığı ve yine tüm işinden kadının sorumlu olduğu banyoyu işaret etmektedir.

Mutfığın ve içindekilerin sahibi olarak kadının görülmesinin yarattığı iktidar anlayışının bir örneğini de Uzun'un kendi annesinin "tamamlanmamış mutfığı"nı anlattığı çalışmasında (2013) rastlarız. Köy evlerinde annesinin mutfığının hep eksiklerle dolu olduğunu anlatırken eksikliğin sebebini babaannesi olarak gösterir Uzun ve mutfığın ve içindekilerin iktidarı yaygınlaştırma gücüne işaret eder :

“Bizde herşey, yani torunlar olarak biz ve tabiki babam da dahil, babaanneme aittir. Dolayısıyla tepsinin, oklavanın hesabı sorulamaz. İhtiyaç duyulabilecek herşey babaannemin yanında, yakınında tutulur. Ondan bir kaç kilometre uzağa düştüysen, babaannem gelene kadar yokluk, sefalet seni bekler. ...tüm köy evlerinde olduğu gibi her şey her yerdedir bizim köydeki evdede. Yani kuru baklagiller bir odada, yufka, şeker çuvalı bir odada. Ama babaannemin iç tasarım anlayışının özgün tarafı, tavayı, tencereyi de muhtelif yerlere dağıtmasıdır. ... Her odada bir seyyar mutfak vardır babaannemin. Sadece annemle babamın odasına bir şey koyamaz. Yani her odaya istediği her an girebilmek için iktidarını dağıtır babaannem evde....Günün her saatinde fütursuzca grip çıkar odalara ve maksimum gürültü çıkartıp hatırlatır kendini. Babaanneme her yer mutfak yani. Dolayısıyla evin her köşesi her daim onundur (2013, s. 29)

Mutfak üzerinde, kadının ev kurma aşamasında sahip olduğu bir iktidar, içinde her işi yapanın kadın olduğu durumlarla birleşerek ileriki zamanlarda mutfak alınacaklar ve mekân üzerinde söz sahibi olmasını kolaylaştırmaktadır. Mutfak, kadının mekânı olduğunu düşünen Ekin, mutfak ve içindekilerin kullanıcısı olarak nerede, ne kullanacağına ve neyin alınacağına karar vermesi gereken kişinin kadının olması gerektiğini belirtmiştir:

E: Ben kadının yeri gibi görüyorum açıkçası mutfak biraz şu an tabi benim evim bana ait o yüzden o duyguyu bilmiyorum çift olan birine sormak belki daha uygun olabilir ama mutfak daha çok kadının karar verebileceği bir alan gibi geliyor bana. Hani ne kullanılacak ne eksik ne bitmiş. Yani kullanacağım şeyin markasını ben seçmek isterim kullanacağım salçanın, pirincin, deterjanın markasını ben seçmek isterim.

Mutfak kontrolünün sadece kadında olması, mutfak “gireni çıkanı” ve “hesabını” bilmeyi sağlarken aynı zamanda erkeklerin giriş çıkışının da kontrol altında tutulmasına ve onlardan kadının yaptıklarına gelecek eleştirilerin önüne geçmeye yardımcı olmaktadır. Kadınlar bu yolla mutfakta görünürde sahip olmaları iktidarı devam ettirmektedir:

Başak: Bence kesinlikle evet. Yani kontrol kadında olmalı adam da kendi kapasitesine göre yapabileceği işlerde tabi ki yardımcı olmasını isterim. Bir de ben o işi yapamıyorsam eleştirilmek istemem ama onun dışında sağlığım el verdiği sürece ve yapabildiğim sürece çok da işime karışılmasından hoşlanmam yani benim alanım olmalı, ben yapmalıyım, eline sağlık yeter benim için. Ben yemek yapma ve kontrolün onda olması anlamında düşünüyorum. İşte bir kişi bilirse eksigi daha iyi bilir. Ama şöyle bir şey de olabilir benim canım şunu istedi bu hafta şunu yapalım der o da alınıp, hani o da bir şekilde alınır. Yani ama bir şekilde aslında bir kişi şeyi bilebiliyor. Ne bitiyor işte ne gerekiyor almak. Öyle düşündüğüm için.

Asya'nın erkeklerin mutfakla ilişkisi hakkında anlattığı gözlemleri, görüşme yaptığım kadınların, erkeklerin genel olarak mutfakla ilişkisi hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır:

Asya: Mutfakta bence yani çok enteresan yine kendi gözlemim ve çoğu standart için yani erkeklerde mutfacı şöyle kullanıyor, bir edilgen oldukları alan olmasının getirdiği bir şımarıklık hani bir rahat... Çünkü dikkat edersen bir kadınlar her ne kadar çoğunlukla evde ve çalışıyorlarsa, erkekler dışarıda ve bir yerde de bir şey yapmıyor ve yapması da beklenmiyor olmasının getirdiği bir huzur buluyor olabilirler mutfakta. Anlatabiliyor muyum yani çünkü orası onlara ait değil hani mesela bu yatak odası olur, çalışma odası olur işte bilmem neyi bozulur yani her yerinden sorumlu olabilirler. Ama mesela mutfakta misafiriğe gitmiş hali erkekte uyandırıyor olabilir. Yani ben mesela Barlas'la da şurada otururduk. Hani o kadar...

Erkeklerin büyük bir çoğunluğu, kendi sorumluluk alanları olarak görmedikleri mutfaklarda, kendilerini herhangi bir işi yapmakla da yükümlü görmemektedir. Bu nedenle kadınlar mutfakta çalışırken onlar, evin başka bir alanında dinlenmeye çekilebilmektedir. Çok az kadın bu durumdan rahatsızlığını dile getirebilirken çoğu kadın da kabullenmiş gözükmekte ve cinsiyetler arası adaletsiz iş bölümünü devam ettirmektedir:

Ece: Bütün ev kadının. Ya, sorumluluk onda yani. Eğer eşi çalışıyorsa, kendisi... Ya, çalışsa da fark etmiyor aslında. Erkekler bir şekilde kaçacak yer arıyor yani, buluyor da. Ben erkeğim diyor, çıkıyor mesela. Ya, Osman çalıştığı için. Mesela

ben de çalışsam böyle bir şey diyemez, ama o çalıştığı için ben evde oturduğum için, sen yapacaksın şeyi oluyor illa ki. Ben yorgunum diyor mesela.

Mutfak işlerinden sıkılırsalar da, bu işleri eşleriyle birlikte ya da yardımcı bir kadınla yapmak isteseler de tüm kadınlar, bu işleri kadının (kendilerinin) yaptığını belirtmektedir. Becerememezlik, dağınık bırakmak, dışarda çalışıyor olmak kadınlar tarafından, mutfak işini erkek işi olmaktan çıkartmaktadır. Erkek, çoğunlukla kadına ancak yardımcıdır. Ayşe'nin belirttiği gibi ana işlerin tümü, her gün kadın tarafından yapıldığı için arada bir mutfağa giren bir erkek, ya bir *yabancı* ya da Asya'nın belirttiği gibi ancak *misafirdir*. Erkeğin yabancı ya da misafir olmadığı mutfaklarda kadınların ve erkeklerin rolü karşılıklı olarak değişmekte, mutfak işini yapanın erkek olduğu durumda mutfağın sahibi ve hâkimi erkek olmaktadır. Görüşme yaptığım Suat-Zerrin çifti bu durumun bir örneğidir. Mutfağın hâkimi, yemekleri yapan bu nedenle neredeyse tüm gıda alışverişini ve mutfakta kullanılacak olan tüm eşyalara karar veren Suat'tır. Zerrin bu mutfakta, diğer kadınların mutfağındaki erkeklerin statüsündedir yani yabancı ya da misafirdir. Zerrin, kendi başına herhangi bir mutfak eşyası alamamakta aldığı küçük şeyler, sarımsak ezeceği ya da bardaklar, eş tarafından kullanılmamaktadır. Hem aile üyeleri hem de dışarıdan gelenler mutfağın sahibinin erkek olduğunun farkındadır çünkü yemeği masaya koyan da Suat'tır. Önemli olanın yemeği masaya koyan olduğu ve takdirleri topladığı mutfaklarda, yemeğin masaya konmasını sağlayanın pek önemli olmadığı, yaptığım görüşmelerde ortaya çıkan bir durum oldu. Mehtap-Fuat çiftinin mutfağı buna bir örnektir:

Mehtap: Yok bizde hâkimiyet Fuat'ta aslında hani. Ama görünmüyor. Bendeymiş gibi görünüyor. Bir de ben her şeyi bilenmişim gibi 'bunu yap şunu yap' diyorum ama aslında birçok şeyde, hani ne olduğunu bile bilmiyorum evde. Anlatabildim mi? Ya işte tam şey gibi: bir aşçı ve yamağı. Aslında yamak, bütün

mutfağa hâkimdir; aşçı gelir, yapar, gider. Anlatabildim mi? Ben öyleyim mutfakta. Bütün meşakkatli işler Fuat'ta aslında. Öyle diyeyim. Görünen kısım benim. 'Eline sağlık' dedikleri insan benim ama aslında yüzde 50 yüzde 50. Yani tamam Fuat alıyor, Fuat getiriyor, soğanı doğruyor, yemeği ben yapıyorum tadını ben veriyorum belki ama bence soğanı doğramak çok daha önemli bir iş olabilir yani. Anlatabildim mi? Önemli yani bir sürü şey harcıyor adam, emek harcıyor, zaman harcıyor tabi. Eşim mesela etraf konusunda çok düzenli değildir ama dolabı o düzenler. Şu anda o kadar düzenli mi bilmiyorum ama dolabı o düzenler ve mesela bana gelen herkes diyor da ama özellikle mesela yeğenimin demesi dikkati çekti: 'Buzdolabın reklamlardaki gibi teyze.' dedi. Ve onu ben yapmadım, eşim yaptı. ... Dolapta ne var benden daha çok bilir hatta kızıyor bana dışarıda 'evde patlıcan var mıydı? patates var mıydı?' sorusuna maruz kalmak istemiyor. çünkü çevreden insanlar geçerken bize tuhaf bakıyorlar ben de onu fark ettim. Ama ben bilmiyorum. Ben yapıyorum. O benim yamağım. Diyorum ki işte 'Canım bana 2 tane patates, 3 tane domates versene şuradan.' O veriyor, ben yemeği yapıyorum. Domates ne kadar kalmış o, o sırada onu görüyor. Ben genelde dolabı çok açmıyorum. Şurada birkaç şey yapmak dışında.

Mehtap'ın belirttiği gibi, görünen işlerin değer görmesi, takdir toplaması ve onlara bir önem atfedilmesi söz konusuysen görünmeyen işler için harcanan emek, yok sayılmaktadır. İşin görünen kısmını kim yapıyorsa mutfağın hâkimi de o kişi olmaktadır. Benzer şekilde Ersin-Çiğdem çiftinde yemekleri yapan erkektir ve bu bilgiyle misafir olarak gelen arkadaşları masaya konan yemeği yapan kişi olarak Ersin'e beğenilerini iletmektedir. Ancak yemeğin hazırlanma aşamasında Çiğdem'in katkıları görünmez olmaktadır:

Ersin: Bi de et yapıyoruz, özellikle misafir olduğu zaman kırmızı et. Marine ediyoruz böyle, efendime söyliyeyim ya da tavukla yapıyorsak böyle biraz "Yemekteyiz"deki gibi işlemler olsun diye. Çiğdem: Ama genelde şöyle oluyor; Ben eti alıyorum mesela, bazen marine ediyorum falan, Ersin pişiriyor. Fakat bütün şeyi o topluyor. Bi de zaten yemeği Engin yapıyor ya hani öyle bir şey var.

Ekonomik ve kültürel sermayesi, görüşme yaptığım diğer kadınlara göre daha az olan kadınlar, çalışmadıkları için evdeki tüm işleri yapmanın kendi görevlerini olduğunu eğer çalışsalar bu ilişkinin değişeceğini düşünmektedir. Dışarda bütün

gün çalışarak eve yorgun gelen eşlerinden bir şey talep etmenin doğru olmadığını, kendileri evde buldukları için yemek pişirmeye mecbur olduklarını düşünen kadınlardan Hale'nin anlattıkları, pek çok kadının eşinden yardım istediğinde duyduğu sözlerdir:

Hale: Mutfak işi kadın işidir. Ya yeri gelir eşle de yapılır ama daha çok bayana ihtiyaç... Her konuda yemek konusu olsun, bulaşık konusu olsun...Yo yeri geldiği zaman erkek de yapacak. Mesela hastaysan... Yani o da işten geliyor o da yorgun ee ben ev hanımıysam gerek yok onu yapmasına ben zaten akşama kadar evde dinlenmiş oluyorum, bir de akşam ona yemek yaptırmaya gerek duymuyorum. (Şengül: Yemek yapmasını istesiniz?) Yani ben yorgunum, ben akşama kadar çalıştım sen ne yaptın akşama kadar. Ee bir yemeği de yap bir zahmet diyor. (Ş: Siz de evde iş yapıyorsunuz?) Hiç gözükmüyor. Çamaşırları diyor sen mi yıkıyorsun, makine yıkıyor diyor. Bulaşığı sen mi yıkıyorsun makine yıkıyor diyor. Sırtında taş mı taşıdın akşama kadar... Ben diyor orada kaç kişiyle mücadele ediyorum sen biliyor musun diyor, sen diyor bir çocukla diyor evde kalıyorsun diyor bir ev işini yapmayabilirsin diyor. Senin görevin diyor. Bende o zaman sende bana gelip de ben yorgunum deme o da senin görevin mecbursun diyorum. Eğer bu yükü taşıyamayacaksan evlenmeyecektin. Bu yükü taşıyamıyorsan çocuk yapmayacaktın, mecbursun diyorum. İstemiyorum ondan sonra başıma kalkıyor zaten ben artık mutfaka da girdim, şu işi de yaptım sen ne işe yarıyorsun? Onu söylemektense her işi kendim yaparım.

Erkekler, dışarda çalışmak ve evini geçindirmekle yükümlü oldukları için kadınların görevinin ev işlerini yapmak olduğunu düşünmekte ancak yapılanları bir iş olarak değerlendirmemektedirler. Çocuklara bakmak, bir kadının anne olmasının ayrılmaz parçası, çocukları ve eşi için yemek yapması, onların eşyalarını yeniden kullanabilecekleri hale getirmesi, onlara olan sevgisinin bir göstergesidir ve karşılığı ödenecek hiç bir para ile ödenemez. Dolayısıyla ne bu işler harcanan emek, dışarıda erkeğin harcadığı emekle karşılaştırılabilir ne de değeri ölçülebilir. Tam da bu nedenlerden dolayı Savran, bu işlerin bir sevgi işi olarak kabul edildiğini belirtir. "Kadınlar bu işleri en sevdikleri, en yakın oldukları kişiler için yaparlar. Hatta sevginin, aşık dışı vurulması olarak algılanır bu işlerin büyük bölümü." Ayrıca bu

işlerin bir mesai saatinin olmaması, kadınların gündelik hayatlarıyla iç içe geçmiş olması ve dışarda alışveriş yaparken ya da çocuklarını kursa götürürken de bu görünmez ev emeği zamanı içinde bulunmaları görünmezliği ve bu işlerin bir “iş” olarak kabul edilmesindeki en büyük engeldir (2004, s. 19-20) Üstelik erkekler, çamaşır ve bulaşık gibi işlerin neredeyse tamamı makineler tarafından yapıldığı için ne kadınların ev içinde yaptıklarını iş olarak düşünmekte ne de yaptıkları iş dolayısıyla yorulduklarına inanmaktadırlar. Teknoloji, ev içinde harcanan zamanı ve emeği görünmez kılarken aynı zamanda ev işlerinin değersizleşmesine de neden olmaktadır. Bu görüş, erkeklerin işten gelince kendilerini eve gelen bir misafir gibi konumlandırmasının bir başka dayanağıdır.

Genel olarak ev işlerinde eşinin katkısı olan Mehtap, mutfak işlerinin çoğunlukla kadın işi olduğunu düşünse de eşinin bu işleri onun göreviymiş gibi düşünüp hiç bir iş yapmamasını önlemek için eşine hareket alanı bırakmaktadır. Mutfak işlerini sadece kadının yapması, onun ezilmesine neden olan bir durum olarak algılanmakta bu nedenle mutfaktaki bazı işler, eşi tarafından yapılmaktadır: Pazar günleri yemek pişirmek, soğan soymak, çöp dökmek ve buzdolabını yerleştirmek eşinin görevidir. Ancak başta Le Singly’in cinsiyetler arası yapılan iş bölümünün gereği olarak Mehtap’ta öğrenilen toplumsal cinsiyet rollerinin gereği olarak eşine, kadın işi olarak değerlendirilen, evi süpürmek ve çamaşır sermek gibi işleri yaptırmayacağını bunları yapması için ona izin vermeyeceğini ifade etmektedir.

Mehtap: Mutfak işi kadın işi midir %65 kadın işidir. Ama bunu belli etmeyeceksin. Yani ‘ha orayı temizleme ya ben temizlerim’ demek, bir süre sonra o tarz işleri kadın yapar izlenimi yaratıyor ve ben böyle eziliyor gibi hissediyorum kendimi. Evet ya şöyle ben görünce hoşlanmıyorum. Yani mesela şey yapmasını seviyorum, çöp tenekesinden çöpü alıp kapının önüne koymasını ama ama çamaşır

sermesi mümkün değil, evi süpürmesi mümkün değil. Yani mesela şey yapıyor işte bardak kırılıyor hemen gidip kendisi alıyor. O konuda hiç.. İşte ‘belli etmeyeceksin’ demek bu. Kırılrsa ve benim sevmediğimi bilse der ki ‘Mehtap, kırıldı, sen yap’ o sırada benim işim başımdan aşkındır falandır filandır bilmem nedir o benim işim olur.

Kadının mutfaktaki söz hakkının erkek tarafından kısıtlanması ya da erkeklerin mutfakta da söz hakkının olduğu durumlar farklı ekonomik ve kültürel sermayeye sahip evlerde farklılaşmaktadır. Kimi mutfaklarda neredeyse tek söz hakkı erkeğin olurken (yemeği pişiren olarak), kimi mutfaklara erkekler, kadının izin verdiği ölçüde girebilmekte, kimi mutfaklardaysa erkekler, karar mercii olarak söz sahibi olarak iktidar kurmaktadır³¹.

Toplumsal cinsiyet rollerinin gereğini yerine getirmenin önemli olduğu bir toplumda mutfak ve mutfak işi, kadının kendisini göstermek, kanıtlamak, işe yaradığını ve değerli olduğunu hissetmek için kullanılmaktadır. Aşağıdaki alıntılar, ekonomik ve kültürel sermayeleri birbirinden çok farklı iki kadının bu konuda nasıl ortaklaştıklarını göstermektedir:

Asya: Yani aslında tuhafılık, mesela hani düşünürsek hani kadın çalışmıyorsa hani onu kompanse ettiği bir şey beklide hani çalışmayan bayanlar için daha çok böyle olduğunu düşünüyorum. Çünkü çalışan kadının kendini beslediği ve o egosunu beslediği bir alan. Bir mutfağı var zaten hani okulda mesela bizim için öyle, dolayısı ile burada hani bir daha güç hani o ego şeyi belki. O kadar da gerek duymuyoruz ama bir kadın ev kadınıysa hakikatten işe yaradığını öyle hissediyor olabilir. Hani hep öyledir ya çocuk bakmak, yemek yapmak, hani ev idaresi bilmek falan filan. Ya da işte bir kadın için kendini gösterebildiği yeteneklerini gösterebildiği tek alan. Benim de marifetim bu diyorsun ve bunu diyebileceğin en somut gözle görülür. Hani mesela sen ne yapıyorsun makale yazıyorsun ve sergiliyorsun da ve bir beğeni alırsın almazsın bir şekilde kendi egonu tatmin ediyorsun bir yerden besleniyorsun ama o kadın için. Ya kocasının kıyafetlerini seçmektir. Hani vardır ya “hani o anlamaz” bunu giy, bunu giy. Hani bunun çoğunu kadın yapıyor. Erkeklerinde hoşuna gidiyor bu ama hani o kendi varlığını yani gözle görülebilir hale getirebileceği en büyük alan mutfak. Görümcesine de, kayınvalidesine de... Ya çalışan kadınlarda bile var, yadsıyamayız

³¹ Erkeklerin kadınların mutfağına hangi koşullar altında girebildiği, “Erkekler mutfağına girerse?” bölümünde ayrıntılandırılmaktadır.

bunu. Yani bu benim için de böyle aslında hani güzel bir şey yaptığımda beğenilmek, hani çok güzel olmuş denilmesi hani bunu sanki bekliyorsun masaya oturduğunda hani bir eline sağlık denilsin. Hani ya da bir olmuş mu olmamış mı, ...

Ece: Önemli, çünkü mesela yaptığın yemeğin takdir edilmesini istiyorsun, güzel istiyorsun. İşte ne bileyim biri geldiğinde falan böyle bir poğaça bir börek yaptığında beğenirse çok hoşuna gidiyor bu tür şeyler. Bence önemli yani ... (Ş: Ama aslında evin her şeyini sen yapıyorsun yani, aslında temizlik de takdir edilecek bir şeydir, değil mi?) Eee, temizliği herkes yapabiliyor ama hani bir yemek olsun, herkes yapamıyor bence. Kendini göstermek için en iyi fırsat herhalde. Bence herkes temizlik yapabilir yani. İlla ki temizlik oluyor yani, herkes bir şekilde yapıyor yani. Ama yemek konusunda ya sulu yapılıyor böyle. Mesela bi fasulye yemeği sulu bir şekilde yenmez. Biraz böyle hani kıvamlı falan olacak. Ya da pilav, böyle dişe gelmeyecek. Bunlar önemli yani, bunu herkes yapamıyor bence. Ama yemek, biraz el mahareti, biraz yapmak gerekiyor, tecrübe gerekiyor...

Weissman'dan yukarıda yaptığım alıntıyı Aslı'nın ve Ece'nin anlattıklarıyla birleştirdiğinde kadınların, kamusal alanda yaptıklarıyla bir kariyer sahibi olsalar da Nurten'in "çocuklarım aç diyorsun, giriyorsun yapıyorsun" sözlerinde özetlediği mutfak işlerinin "mecburi" doğasını kabullendiklerini anlıyoruz. "Becerikli kadın", "iyi anne" ve "fedakâr eş" olmanın, kimliklerinin en önemli parçası olarak kabul etmeye devam eden kadınlar, bu konularda ne kadar iyi olduklarını, ev içinde gösterebilecekleri en görünür mekânın mutfak olduğu gerçeğini görüşme boyunca çeşitli şekillerde yinelemişlerdir. Örneğin çalışan bir kadının işten geldikten sonra çocukları ve eşi için yemedikleri şeyleri yiyebilecekleri hale getirmenin, ailesinin iyi ve sağlıklı beslenmesine önem vermeyen bir kadın üzerinden anlatılarak nasıl bir fedakârlık olduğu belirtilmektedir:

Görkem: Benim bir elim var akşam yemeği diye sofraya tost koyar, Fırıncı Orhan'dan söyler. Hiç umurunda değil. Benimkiler tavuk yemiyorlar diye ben tavuğu robotta çekip, köfte yapıp köfte yiyorlar diye tavuk yedirmek için köfte yedirdiyordum yani. Tavuk köftesi yedirdiyordum. fedakârlığım var yani onun için evde mutlaka sebzedir, ettir, çorbadır her şeyi pişiririm.

Kadınların “dört dörtlük kadın”ının yolu, çalışsın ya da çalışmasın, mutfaktan geçmektedir. Hızlı, güzel ve çok çeşitli yemekler yapabilmek, tasarruflu olmak ama bu arada evin temiz ve düzenli olması ayrıca etrafına saygılı ve çevresindekileri mutlu eden bir kadın dört dörtlük bir kadındır:

Elçin: Çok güzel yemek yapıyordur, çok pratiktir, çabuk yapar ama üstünden “yalap şap” yapmaz annemin dediği gibi. Yani mesela çok hızlıdır ama mutfağı temiz olmaz mesela gibi. İşte buraya bi tuzluk şekerlik koyuyorsa mesela onlar leş gibidir gibi, böyle şeylerden rahatsız olurum. Ona dört dörtlük kadın mutfakta demem.

Elçin’in söylediklerinden yemeğin ve temizliğin kadınların birbirlerini değerlendirirken ve kendi kimliklerini kurgularken önem atfettikleri bir kriter olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak görüşme yaptığım kadınlar, böyle bir kadının olmayacağını mutlaka birinden birinde bir eksiklik olacağını belirtmiştir:

Ece: Ya şuan mesela bir erkeğe sorsanız, dördörtlük bir kadın diye; hem kendisine bakacak, hem evine bakacak, hem çocuk bakacak, hem yemeğini yapacak, hem temizliğini. İşte ne bileyim ütüsünü, çamaşırını, bulaşığını. Ya bunu yapacak bir kadın yok bence ya. İlla ki bir şeylerden taviz vermen gerekiyor; ya gezmeden taviz vereceksin, ya işte ne bileyim, bulaşıktan ütuden bir şeylerden taviz vermen gerekiyor yani. Ya böyle biri yoktur herhalde yani ben düşünemiyorum. Çevremdeki insanlar hep böyle.

Görüşme yaptığım kadınlar, dört dörtlük kadın değerlendirmesini yaparken çalışan ve çalışmayan kadın arasında da fark olduğunu dile getirmişlerdir:

Mehtap: Kime dört dörtlük derim? Yani, ev hanımına dört dörtlük demem. Çünkü dışarıda çalıştıktan sonra gelip evi hala düzgün olan kadın, dolabında yemeği olan kadın, dört dörtlük kadındır. O yüzden ben dört dörtlük değilim. Benim dolabımda her zaman yemeğim olmaz. Ama sürekli yemeğini koyan kadın, onu da becerebilen, evini de düzgün tutan, temiz tutan dört dörtlüktür. Taze yemek, dört dörtlüğün kesin göstergesi yani.

Deniz: Şöyle derim hani iş yerinde çok aktif çalışıp, eve gidip, her işi kendi yapıp ondan sonra işte yemeklerini yapıp, işte ütüsünü yapan, evini temizleyen,

çocuklarını yetiştiren hani böyle çocuklarının dersleriyle ilgilenen bayanlara diyebilirim.

Dışarıda çalışmayan kadınlar, çalışan kadınları pek çok işi birarada yaptıkları için takdir edip onların “bazı eksikliklerini” “normal” karşılarırken çalışan kadınlar, çalışmayan kadınlardan beklentilerinin çok daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.

Ailenin sağlığı ve çocukların büyümesiyle ilişkilendirilen yemek, aileye iyi bakabilmenin en büyük ölçütü olarak başka hiç bir işle karşılaştırılmayacak önemiyle mutfağı da önemli bir mekân haline getirmektedir. Mutfakta pişirilen tadı tuzu kıvamı yerinde bir yemek, kadının ne kadar becerikli olduğunun, ev işlerindeki deneyiminin, bilgisinin ve ailesine iyi baktığının göstergesi olarak okunabilmektedir. Çoğunlukla sıkıcı ve rutin olarak tanımlanan mutfak işleri ve bu işlerin yapıldığı mutfak, bu özellikleriyle kadınların kendilerini gerçekleştirmelerine fırsat veren stratejik bir araç haline gelmektedir.

3.2.6. Bir Mutfak İşi Olarak Yemek

Mutfak ve büyü simyanın evladıdır. Davlumbazın üzerinde yoğunlaşan buhar sarmalları, alevler ve buğular, dünyanın maddesinin kaynayıp, yoğunlaşp, serbest kaldığı ve dünyanın şeklini değiştirdiği karanlık mağaralarla olan bağımızın bir işaretidir. Öyleyse mutfağın da, yemeklerin fokurdadığı, içeceklerin mayalandıktan sonra damıtıldığı ve bir simyacı olan aşçının eliyle kâsenin dibinden alınıp çıkarıldığı mağara olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası pişirme eyleminin malzemelerin en değerli hale, felsefe taşı olarak da adlandırılan o en kıymetli cevhere, altın yani o leziz yemeğe dönüşesi olduğu çıkarımını yapabiliriz (Rigotti, 2011, s. 49).

Mutfak işleriyle özdeşleştiren kadının yemek pişirmesi, özellikle ailesini beslemesi, masaya sıcak bir yemek koyması, en önemli görevi hatta biyolojik görevi olarak görölmektedir (Platzer, 2011, s. 2). Ancak bu görevin verildiği kadınlar için yemek farklı anlamlar taşımaktadır. Rigotti, günlük yemeğin hazırlanması gibi bir eyleme yapılan iş gücü yatırımının her ne kadar işe yaramaz, anlamsız, gereksiz ve monoton gibi gözükse de, emek ve sevgi gerektirdiğini belirtmektedir (2011, s. 13). Kimileri için zorunluluk olarak nitelendirilen yemek pişirmek kimileri için insanları hayata bağlayan en önemli şey haline gelebilmektedir.

Bir öğrenme ve deneyim sürecinin sonunda yemek pişirmek, pek çok anlam kadar pek çok duygunun yaşanmasını sağlayan “sıradan kültürün güçlü noktalarından biridir”. Giard, “yüksek ritüelleşme dereceleriyle ve güçlü duygusal yatırımlar olarak, her yaştan pek çok kadın için bir mutluluk, zevk ve keşif alanı” olarak nitelendirdiği yemek pişirme etkinliğinin “geleneksel olarak üstün görülen

müzik ya da dokuma gibi etkinlikler kadar zekâ, hayal gücü ve bellek gerektirdiğini” ifade eder (2009, s. 184). Yemek pişirmek, verilen emeğin ve alınan hazzın, yemeğin tüketilmesiyle bir anda yok olduğu, sürekli tekrar eden bir eylemdir. Her ne kadar tekrara dayansa da yemek pişirmek sürekli öğrenmenin ve gelişmenin olduğu bir etkinliktir.

Bir öğrenme süreci

Yıllar içerisinde gördüğünün ona yeteceğini biliyordu. İnsanlar bu işin bir defterinin, kitabının olduğunu sanıyorlarsa yanılıyorlardı. Her şey zihinde ebediyen dosyalanıyor, sonrasında da doğal bir bilgiye dönüşüyordu (Perker, 2011, s. 106).

Görüşme yaptığım kadınlardan bazılarının görev, bazılarının keyif olarak nitelendirdikleri yemek pişirme etkinliği, her kadının yanında büyüdüğü kadından doğrudan ya da uygulama yöntemiyle öğrendiği, matematiğin ve kimyanın, duyguların ve deneyimin, duyuların ve tekniğin, yazının ve sözün iç içe geçtiği bir süreçtir. Bu süreçte sadece pişmiş ve çiğ yiyecek hazırlama sanatı ya da tekniği öğrenilir gibi gözükse de aslında yiyeceklerin hazırlanmasına yönelik bir sistem bütünü, analiz ve sentez yapılan alanların birbirini takip ettiği bir metot öğrenilir (Rigotti, 2011, s. 18) Peki bu öğrenme nasıl gerçekleşir? Çalışmaya katılan kadınların çoğunlukla annelerinin onlara doğrudan bir şey öğretmediğini ama aslında fark etmeden pek çok şey öğrendiklerini fark ettikleri bu etkinlikte, onların anlattıkları ve Giard’ın yazdıkları bağlamında hafızanın çok önemli olduğunu söylemek mümkündür. Giard, yemeğin ocaktan alınması gereken anı kestirmek ve

kıvamların anımsanması için çoklu bir bellek, hazırlama ve pişirme süresini ustaca hesaplamak için programlayıcı bir zekâ gerektiğini, pişme durumunun ne olduğunu ve ısıyı arttırmanın gerekip gerekmediğini gösteren, tarifte yazılı kuramsal pişme zamanından çok fırından gelen kokunun etkili olması nedeniyle duyuların gerekliliğine başvurulduğunu belirtir (2009, s. 190). Çocukluk yıllarında mutfakta geçen zamanlar ve bu zamanlarda yapılan küçük işler, yemek pişirmeye dair pek çok şeyin fark edilmeden zihne yerleşmesini sağlamış ve iş başa düşünce hepsi buldukları yerden çağrılmıştır. Barbunyanın nasıl temizleneceğini, düdüklünün altının ne zaman kısılacağını, ıspanağın nasıl yıkanacağını, göz kararının ve soğanların öldürülmesinin ne demek olduğunu bildiklerini fark eden kadınlar, kadınlar arasındaki bilgi aktarımının nasıl gerçekleştiğini³² ve yemek pişirmenin nasıl bir öğrenme süreci olduğunu gözler önüne sermiştir. Begüm'ün sözleri, yemek pişirmeyi öğrenmenin nasıl kendiliğinden ve fark edilmeden gerçekleşen bir süreç olduğunu anlatmaktadır:

B: Onu ben hiç bilmem benim annem çok güzel yemek yapar. Belki aileden gelen bir şey bu yani annem hakikatten fevkalade yemek yapar. ... Demek ki göre göre bir görsel bir şey de var bu işin içinde. Bir şeyleri sormak ama yanında da görmek. ... Bende sormadım ama gözlemişim ki yemek yapmayı tabi bu gün yaptığım gibi değil ama yapabildim yani ama ha belki bir şey bunu koyuyorum demiştir hani ama böyle bir özel ilgi, dikkat yok.

Deniz de evlenmeden önce hiçbir şey yapmasa da annesinin onlara mutfakta yaptırdığı işler yardımıyla nasıl yemek pişirmeyi öğrendiğini anlatır:

³² Kadınların kuşaklar ve sınıflar arasından arasındaki bilgi aktarımı konusunda yapılmış ayrıntılı çalışma için bu tezde de kullanılan Şenol Cantek ve Akşit'in Koç Üniversitesi Yayınlarından çıkan, "Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar" (2011) adlı çalışmasına bakınız.

Deniz: Yani hiç evlenmeden önce yani hiç öyle bir şey yani girip de mutfağa öyle bir şey yapmışlığım yoktur. Aslında şöyle, hani klasik yemekleri hep gördüğün için soğan kavrulur işte domates momates, onları zaten gördüğüm için biliyordum. ... Sonra ya ama herhalde annem yaparken çok izlemişim mesela ıspanak ayıklamayı bilmem ne hepsini biliyordum, taze fasulye. ... Yok düdüklünün altını kıs öttükten sonra 10 dk saat tut falan onları bize yaptırırdı.

Evleninceye kadar yemek yapmadığını söyleyen Mehtap da aslında farkında olmadan öğrendikleri yardımıyla annesinin kendisine hazırladığı yemek tarifleri defterinden nasıl başarılı yemekler yaptığını anlatmıştır:

Mehtap: Yemek yapmayı hiç bilmiyordum. 27 yaşında evlendim. Annem bana kara kaplı bir defter hazırlattı; işte ‘şu yemek şöyle yapılır kızım’ diye. Ben yazdım, annem anlattı. Ondan sonra hatta bazılarını kendisi işte eklemeler falan yaptı. Ondan sonra, evlendik balayına gittik geldik eşim yemek istedi. ‘Ne yiyeceğiz?’ dedi. Ben de bugüne kadar hiçbir şey yapmamışım gerçekten yumurta kırmak dışında. Eşim biliyordu. Ben de ‘Seç defterden’ dedim insan bir makarna seçer efendime söyleyeyim bir omlet seçer bir şey seçer değil mi? Güveç seçti, güveç-pilav. Yaptım ve çok güzel oldu. Annemin tarifi tammış meğerse. Her şeyi tam yazmış. Yani bir çay kaşığı diyorsa karar oymuş benim için. Bir de hani yetiştirme tarzı, ne kadar tuzlu ne kadar şey her şey annenden gelen bir şey, aldığın bir şey. Tam vermiş. Ona göre yaptım. Şimdiye kadar fiyaskoyla sonuçlanan hiçbir şey olmadı. Ben hiç izlediğimi düşünmüyordum annemi mutfakta ama izlemişim. Yani her şeyini biliyorum. Yani işte ‘bir gıdım’ lafı vardır ya bir gıdımın ne olduğunu bilmediğimi düşünüyordum biliyormuşum. Ondan sonra işte bir sürü şeyin ne anlama geldiğini biliyormuşum. Ben genelde yemek yapılırken, özellikle soğan olduğu için ortamda, çıkar mutfakta hiç durmazdım. Ama şimdi bakıyorum ki ne kadar durmasam da ya konuşmalarından, bir şekilde bir yerinde görüyorsun yani. Sevdiğin bir komşun evde mutfakta annenle birlikteyken orada oturma gereği duyuyorsun. Yapılırken görmüşüm.

Elçin: Anca izledim ama kapmışım. O sahneler hep gözümün önüne geliyor nasıl... Böreği falan nasıl yaptığı. Hatırlıyorum böyle. O söylüyor mesela, şu nasıl yapıyordu dediğimde. Şimdi de anneme soruyorum ben açıyorum. Anneme de herkes güzel yemek yaptığını söyler, ona güveniyorum. Mesela atıyorum tatlı yapıcım, jölesini şeyini söylüyor: “kaşıktan damlayacak ama donmayacak da. Çok dondurursan şey olur, çatlar” falan diye bi böyle tarif etmişti, böyle çok karışık bir şekilde tarif etmişti. Ama anlamışım sonra yaptım ve dediği gibi oldu yani. İsteddiği, anlattığı şeyi yapabildim.

Yukarıda görüşmeler sırasında kadınlar tarafından söylenen sözler, bilinçsiz şekilde gerçekleştirilen eylemler sırasında nasıl yemek pişirmeye dair bilgilerin hafızaya kaydolduğunu ve zamanı gelince kullanıldığını ortaya koymaktadır. Giard'ın “bedenimden gelen ve beni, soyumun kadınlarının oluşturduğu büyük topluluğun bir üyesi haline getiren, böylece bu anonim güruhun içine sokan bir şeydi” diyerek tarif ettiği yemek pişirme, kokularla, tatla, kıvamla ve renkle harekete geçen güçlü bir kadınlık bilgisidir (Giard, 2009, s. 185). Bu bilgiye sahip olmayan kadınlar, ya içinde buldukları topluluk tarafından garip-eksik karşılanırlar ya da kendileri bunun eksiklik olduğunu düşünerek öğrenme çabasına girerler. Evlenmiş bir kadının yemek yapmayı biliyor ya da bilmesi gerekir kabulü ile hareket ettiği için Leman, evlendiği zaman yemek yapmayı bilmediği için beraber yaşadığı kayınvalidesine yemeği nasıl pişirdiğini, utandığı için sormadığını belirtirken bu işi nasıl onları izleyerek daha sonra da gittiği yerlerde beğendiği şeylerin tarifini alarak öğrendiğini anlatmaktadır:

Leman: Çorba pişirmesini bile bilmezdim ben. Böyle evlendim, bakardım, sormaya da utanırdım. Böyle Yeter falan görüncem, kayınvalidem yemek pişirirken ne koyardı içine diye bakardım. Bakarak. Sormadım, utandım sormaya; bilmiyor diyecekler diye çocuk aklıyan diye. Gerçekten utandım sormaya. Gelin gelmiş bir insanın yemek pişirmesini bilmesi gerekir. İzleyerek öğrendim. Kayınvalidem yapardı mesela, Yeter yapardı. Onlardan da göre göre öğreniyorsun. Ama kimse özellikle bana şunu şöyle yapacaksın söylemedi, demedi.

Leman, kendi zamanında evlenen bir kadının, yemek pişirmesi gerektiğini eğer yemek pişirmeyi bilmiyorsa bunun utanılacak bir durum olduğunu düşünürken daha genç kuşak kadınlar yemek pişirmeyi geç öğrendiklerini, basit yemekler yaptıklarını ve yemek yapmanın hiç de zor bir şey olmadığını düşündüklerini belirtmişlerdir:

Funda: ... bütün Türk yemeklerinin ana şeyi, soğan kavurup üstüne koyarsın falan, çok basit yani. İnsanların neden yemek yapamadıklarını ben algılayamıyorum. Bütün yemekler aynıdır, soğan kavurursun üzerine sebze doğrarsın, et varsa et koyarsın, ocağın altını yakarsın pişer. Bunun hiç bi zor tarafı yok. Hepsini yaparım yani, bunu ilkokul çocuğu da yapar, ilkokulda da yapardım. Yani, öyle. Hani dediğim gibi zor yemek içli köfte, mantı falandır yani.

Evlendikten sonra yemek yapmaya başlayan Çiğdem, Funda gibi yemek yapmanın ne kadar kolay bir şey olduğunu, yemek yapabilmenin abartılan bir kadınlık becerisi olarak gösterildiğini bunun nedeninin de bir kadınlık tarifi yapmaya çalışmakla ilgili olduğunu düşünmektedir.

Çiğdem: Böyle çok bayılarak yaptığım bir şey hiçbir zaman olmadı yemek. Hani yapılış esnasından keyif aldığım bir şey hiç olmadı. Ama mesela işte belli bir yaştan sonra yemek yaptığın halde işte ilk yaptığında hemen her şeyin aslında yapılabilir olduğunu görmek hoş bir şey. Benim şeyim internet, yemek yapma kaynağım. Bi kaç tane site var, bu sitelerdeki tariflere bakıyorum. 4 tane sitem var. Ama mesela bütün o sitelerde, işte 3-4 siteden kafama yatan şeyleri birleştiriyorum. Onların bir şeyini yapıyorum. Kolâj. Hatta komik bir şey söyleyeyim. Şurada tek duruyor mesela, şeyimiz var tablet bilgisayarımız var. Ben yemek yaparken şurada duruyor falan, bakıyorum falan ölçü benim için asıl. Aslında o tarife baktığım en temel şey ölçü. Yani benim göz kararı diye bir şeyim hiç yok. Yani hiç öyle bir kavramım yok.

Yemek pişirmeye yönelik ilginin yoğun, bilgilerin kaynağının anne, ölçünün göz kararı olduğu mutfaklarda sezgiler ve duyularla hareket edilip deneyim önemli görülürken, kaynağın anne bilgisinden çok başka kadınların ve profesyonel aşçıların olduğu özellikle internet ortamında, gramajlar, kaşık ya da bardaklar ölçü birimi olarak kabul edilmekte yemek pişirmeye çok geç başladıkları için uzun süren bir öğrenme süreci sonucunda kazanılan deneyime sahip olmadıkları için yazılı ya da sözlü tarifler önem kazanmakta ve bunlara sıkı sıkıya bağlı kalınmaktadır. Her şeyin bir arada kaynasın diye bir kazanın için atıldığı düzensiz bir evren olmayan aksine

ritüeller ve kuralları olan, bazı özel ritüellere göre ayıran ve tekrara bir araya getiren mutfakta ister sıkı sıkıya uyulsun isterse ihlal edilsin kuralların bilinmesi gerekir (Rigotti, 2011, s. 50-51). Görüşme boyunca kadınların nasıl öğrendiklerini bilmedikleri yemek pişirme etkinliği de kadınların ve erkeklerin farkında olmadan öğrendikleri kurallarla doludur.

Çiğdem: Yani internette her şey var. İnternette bakıyorum 10 dk içinde bütün yemekleri öğreniyorum. Aslında yemek bilmekte. Yapmak istediğim zaman her şeyi yapabiliyorum çünkü tarifi açıp bilgisayarı... Annemin mesela bazı şeylerin içine neyi koyup neyi koymadığını biliyorum. Hani şimdi Ersin yaptığı zaman annem bunun içine bunu koyar, bunu koymaz derim mesela. İşte şehriyeyi öyle yapmaz falan diye annemin içine koyup koymadığını malzemeleri biliyorum ama hani onları en baştan sona işte bir şeye bakmadan direkt yapmam. Ya da bende şey yok mesela göz kararı, her şeyi ölçerim öyle göz kararı... Tabi tabi sıralamasını biliyorum ama kaç kaç koyulacak diye kesin bir ölçü gördüğüm zaman rahat ediyorum.

Bu iki farklı öğrenme sürecinden geçenler için yemek pişirme süreci de farklılaşmaktadır. Yemek pişirme konusunda bilgi, yetenek ve deneyim sahibi olanlar için yemek pişirmek yaratıcı bir faaliyete dönüşebilmekte ve yemek pişirmek bir zevk haline gelebilmektedir. Deneyim, onlara kendi tariflerini hazırlamalarını olanaklı hale getirirken, eksik malzemeleri başkalarıyla ikame ederek çözüm üretebilmelerini, tarifleri değiştirerek uygulamalarına yani doğaçlama yapmalarına izin vermekte ve bu aşçılar, kurallarını bildikleri bu mekânda ayrıntılara verdikleri önemle yeni ve farklı lezzetler yaratarak bir doyuma da ulaşmaktadırlar. Bu, çiği pişmiş hale getirmenin, karışımın ortaya çıkardığı tadın, estetiğin ve kokunun, başarmanın, başkaları tarafından takdir edilmenin ve beğenilmenin yarattığı doyumdur. Yemek pişirmek konusunda daha az deneyimli olanlar için ise en önemli olan kurallardır. Bu nedenle eksik malzeme, yemek pişirmekten vazgeçmeye bile neden olurken, tariflere sıkı sıkıya bağlı kalınmakta, tarif defterleri ve notlar özenle

saklanmakta ve her seferinde kontrol edilmektedir. Çiğdem'in eşi Ersin, eşiyile kendi arasında bu türden bir farkı şöyle anlatmaktadır:

Ersin: Tarifi almak değil de püf noktalarını almak gibi daha çok. Ne bileyim işte, benim çocukluk arkadaşım var aşçı, ondan öğrenmek. İşte teyzemler bir şey yaptığı zaman. Zaten öğrendikçe oluyor. Mesela bazı şeylerde bi şeyleri tutturmak zordur ya, bir şey olması zordur. Onu yapmışsa, o onu nasıl yapmış? Yani o şeyin, iyi noktanın bilgisini almak, yoksa baştan tarif değil. Zaten üç aşağı beş yukarı biliyorsun gibi. Ama öyle. İşin nihai kısmı deneyerek yani yaparak öğreniliyor bu yemek işi daha çok. ...Ölçüleri değiştirmek yani kitaba uygun değil de göz kararı ve deneyime göre yapmak daha çok hoşuma gidiyor. Mesela Çiğdem yemek yaparken tabi ölçüyle bi şey yapmak istiyor. İşte şu kadar koydum. Ne kadar koydun diyor. Ne kadar koyduğumu bilmiyorum, bu kadar koyuyorum işte.

Evlenmeden önce yemek pişirmeyen Deniz de yeni şeyleri ancak denenmiş tarifler üzerinden yapabildiğini aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

D: Ama ben mesela şeyi Buse mesela kafadan atmasyon şey yapar ama ben öyle değil ben genelde kitaplara bakarak yaparım. Mesela Nehir'in en büyük sorunu o mesela diyor ki: sen hiç niye kitaplara bakmadan yapamıyorsun, anneannem kitaba bakmadan yapıyor sen niye sen niye kitaba bakıyorsun. Evet tabi öyle yani yeni, değişik bir şey yapılacaksa falan ama yani mesela, bakıyorum bazen hani soslu makarna yapacam o makarnaya hangi sos olur diye, ona bile bakıyorum internetten, kitaplardan falan. Belki de biraz hani garanti olsun diye. Sonuç orda denenmiş ve sonuçta iyi bir şey bulunmuş yapılmış hani o deniyim.

Yemek pişirme kurallarının, yemeği hazırlamak için kullanılan araç gereçlerin ve yemek pişirme metodunun hem yazı yazmak hem de simya ile ilişkisini kuran Rigotti, eritmeye, koyulaştırmaya, kaynaştırmaya birleştirmeye ve ayrıştırmaya, sonunda da istenilen maddeyi elde etmeye yarayan, hiç sönmeyen bir ateşin bulunduğu bir simya laboratuvarı ile mutfağın birbiri ile benzer pek çok tarafının bulunduğunu belirtir. Kimyanın öncülerinden kabul edilen simya laboratuvarındaki araç-gereçlerin bir mutfakta görüldüğü zaman yadırganmayacağını anlatan Rigotti,

elementleri ayırma, birleştirme ve ayrıştırmasının her ikisi için de en önemli unsur olduğunu ifade eder (2011, s. 48-49). Rigotti'nin yaptığı bu benzetme bir kimyager olan ve annesi çalıştığı için evlenmeden önce yemek pişirmeyi öğrenmek için fırsatı olmayan, yemek pişirmeyi aldığı yemek kitabından öğrenmeye başlayan ama mesleğinin çok faydasını gördüğünü eden Selin'in anlattıklarını daha anlaşılır hale getirmiştir:

Selin: Ya biraz da şey var benim kimya bilgim çok. Hani laboratuvarda çalışıyorsunuz, benim de işim mesela laboratuvar. Hani onu yaparsam şöyle mi oluyor, göz kararı bir şey, bağdaştırma... Tarifte mesela diyor ki şu kadar, ben mesela bu çok diyordum. Önce az deneyeyim. ... ilaveyi sonra yapayım. Hani önceden. Pat diye oradakini koyarsam. Ne olacağını bilemezsin. Bazı akıl oyunları buluyorsun. Ben mesela... çalıştığım şurada, mesela külleri düşünelim, pis bi tabla ya. Şunu analiz ediyorsunuz laboratuvarda. Şimdi bunun içinde hiç kül kalmadan şu külü, deney küpünü almanız lazım. En az 3-5 kere o çözücüyle, solvanla bunu çözüp çözüp aktaracaksın. Bu yarım yamalak yıkanmaz, o dibine kadar o tabağa konur yani. Ben onu dibine kadar kazırım yani hiç kalmaz. Bi meslek çok önemli. Ya belki de ondan başarıyorum bilmiyorum. Ben kendime diyorum ama etraf da öyle söylüyor. Ölçekler olurdu böyle mezür denir ya, biz mezürlüdür onlar hani yağ filan. ...Şimdi mesela kızlar kahve yapıyor ya, kaç kişiyiz, 4 kişiyiz. Hemen musluğun altına suyu, "anne ölçmedin", dibine kadar çıkar. Musluğu kapattığım an 4 kişilik orda su vardır. Bu tecrübe.

Ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olan genç kadınlar, yemek pişirmeyi öğrenmeleri konusunda annelerinden bir zorlama görmezken daha düşük olanlar özellikle köyde büyümüş olanlar, küçüklükten itibaren yemek yapmaya başladıklarını anlatırken şehirde büyüyenler ise evlenecekleri zaman annelerinin bu konuda çaba sarf ettiğini ifade etmişlerdir. Örneğin Çiğdem'in annesi Ayça, kızına sadece bir kez birlikte bir şey yapmayı teklif ettiğini, kızının bunu reddettiğini bu nedenle kızına yemek öğretmekten vazgeçtiğini belirtmiştir. Anneler, özellikle eğitim hayatı devam eden kızlarının yemek pişirmeyi öğrenmek için zaman

harcayacaklarına eğitimleriyle ilgilenmelerini istedikleri için onlara yemek pişirmeyi öğretmek için uğraşmamaktadırlar. Bu durumda genç kadınlar ya yalnız başına yaşamaya başladıklarında ya da evlendiklerinde internet, çevre ve kitaplardan faydalanarak “kendi kendilerine” yemek pişirmeyi öğrenmektedirler. Zehra da evlenmeden önce yemek pişirmeyi bilmediğini sonradan öğrendiğini aşağıdaki gibi anlatmıştır:

Zehra: Tamamen kendi kendime öğrendim. Annem asla mutfağına sokup da hiçbir kızına “Gel bak bu şöyle yapılır.” dememiştir. Ben evlendiğimde hiçbir şey bilmiyordum. İki kere pilav yapmıştım önceden, o kadar. Biz küçük yaşta evlendik zaten okulum yeni bitmişti, üniversiteye hazırlanırken evlendim. Meraklı olsam belki sorardım da o zamana kadar bir merakım yoktu. Sonradan çok zorlandığımda ortanca ablamı aramaya başladım. O bana temel aşamaları öğretti böylece korkumu yendim. İlk iki seneki yemeklerim gerçekten vasattı sonradan düzelmeye başladılar.

Betül köydeyken annesinin yemek pişirmeyi zorla öğrettiğini ve hataları affetmediğini söylemiştir.

Betül: Tabii ki yani tabi mesela annemiz her şeyi ince ince yani yapıyordu, işte şunu sen yıka şunu çöpe koymayın işte kıymetini bilin, elin kapısına gideceksin işte temiz ol. Küçükken yaptık, küçüklükten başladık o zaman köy yerinde döve döve. Vurdu da dövdü de tabi güzel aç, ... Tabi canım hep annemizden bakardık yapardık mesela çorbaları mesela tandırlar var.

Kız çocuklarına yemek öğretme çabası, daha önce de belirtildiği gibi yemek pişirmenin kadının görevi ve yemek pişirmeyi bilmeyen bir kadının beceriksiz olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu düşünce nedeniyle yemek pişirmeyi bilmeyen bir kadın, özellikle evlenerek başka bir eve gelin gitmesi durumunda kayınvalideden eleştirel sözler duymaktadır. Hale ilkokuldan sonra okumadığı için evin bütün işlerini kendisine devreden annesinin nasıl yemek pişirmeyi öğrettiğini, bu süreci kendisinin nasıl algıladığını ve kendi kızına annesi gibi davranmayacağını

anlatırken eğer yemek pişirmeyi bilmeseydi eşinin kızabileceğini, kayınvalidesinin laf edebileceğini belirtmiştir:

Hale: yemek yapmayı annemden öğrendim. (Ş: Bak bunu böyle yapacaksın doğru bunu da içine koy gibi mi?) Annem sözde yemek yapardı ama Hale soğanı doğru, Hale salçasını koy, Hale şunu yap... Yok başımda dururdu. Şu kadar doğru, şu kadar salça koy şöyle yas. Ben buna şunda bile kızıyorum. Ya ben ilkokuldan çıktım, okumadım ondan sonra her işi bana attı. Okumadıysan ev işleri yapacaksın o zaman dedi. Kendi dışarılara çıktı komşularla. Her işi bana verdi. Yani anne diyorum keşke bana bu kadar yaptırmasaydın. Bana bu kadar titizliği şeyi... Annem de çok titizdir, bu kadar neden yaptırın keşke yaptırmasaydın diyorum ve ben kızıma yaptırmayacağım. Annem diyordu bende kızım olursa bende yaptırmayacağım demiştim ama olmuyor öyle dedi. Yani bak diyor mesela Denizlilere filan gelin gittin oralarda hiç kimselere mahcup oldun mu dedi bak ne güzel gururlana gururlana şeyli yaptın filan diyor. Hani kayınvalidemgil filanda her zaman anneme hani teşekkür ederlerdi şeylik yaparlardı. Annemde tabi böyle seviniyor. Ben yetiştirdim. Ya eşim kızsaydı tabi daha farklı olurdu. Hani hiçbir şeyi bilmiyorsun, şöyle filan, kayınvalidem mesela öyle deseydi...

Ece ve Saliha'nın annesi de kızlarının gittikleri evlerde mahcup olmamaları için yemek pişirmeyi öğrenmeleri gerektiğini düşünmüştür. "Elin adamı ister" sözüyle bir anne kızının yemek pişirmeyi öğrenmesinin bir gereklilik olduğunu ortaya koymuştur:

Ece: Liseden beri giriyorum herhalde ben. Bazı yemeklerde filan biz kaçırdık hani böyle. Sevmediğimiz yemekler olurdu ya da ne bileyim, hani yapmak istemediğimiz, uğraşmak istemediğimiz yemekler olurdu böyle; gelin öğrenin, elin adamı ister. İşte öyle o tür şeyleri çok olurdu. Yardımcı olmamızı isterdi. Annem hamur işlerini falan çok yapardı, yufka falan açardı; kızım öğrenin, kızım öğrenin. Çok derdi yani.

Saliha: Ben nişanlıyken üst komşumuz vardı şeyli Bartınlı o da bir tane bebeği vardı ona da giderdim el becerisine bakayım işte, annem hatta derdi Fatoş Hanım bir göster derdi. Bak evlenecek işte gittiği yerde şey yapmasın diye onun eline de çok bakardım yani o bir sene içinde baya bir şeyler yapmaya çalıştım.

Yemek pişirme bir kadınlık bilgisi olarak kuşakların birbirlerine aktarım yaptıkları bir etkinliktir ve bu aktarım sadece bir önceki kuşaktan sonrakine değildir.

Genç kuşaklar da annelerine bir şeyler öğretmekte, bu konuda kazandıkları beceri ve bilginin gelişmişliğiyle onlardan daha iyi olduklarını söyleyebilmektedir. Ekin, kendisini geliştirdikten sonra annesine yeni şeyler öğrettiğini aşağıdaki gibi anlatmıştır:

E: Yani temel şeyleri belki görerek öğrendim. ... çünkü biz babaannemle annemle filan birlikte yaşıyorduk. Zaten ister istemez de yemek piştiği için hani işte yemeğin soğanla kavrulacağını, salça atılacağını böyle temel şeyleri onlardan gördüm ama işte 19 yaşından sonra zaten evden ayrıldığım için hani şu andaki el lezzetimi kendim oluşturdum mesela benim yaptığım yemeklerin lezzeti annemlerden daha farklı çünkü onlar daha çok Karadeniz usulüyle pişiriyorlar. Mesela bizim orda biber salçası yoktur. İşte zeytinyağı çok kullanmazlar ama ben şu anda zeytinyağını, biber salçasını annelere de sevdirmiş durumdayım. Hani kendi geliştirdiğim el lezzetim ya da kendi zevklerim anneleri de etkiledi. Ama yani ben de daha çok deneme yanılma yoluyla öğrendim.

Başak, annesinin yemekleriyle kendi yemeklerini karşılaştırırken aslında annesinin mutfak işini pek sevmediği için yemeklerinin hep birbirine benzer olduğunu, “kısır döngü” içinde hareket ettiğini, yeni şeyler denemediğini, annesinin güzel yaptığını düşünerek öğrendiği tek şeyin yaprak sarma olduğunu belirtirken aslında kendi yemek bilgisinin kaynağının kendi beğenileri olduğunu ifade eder. Annesinin sınırlı bilgisine karşı o kendisini geliştirmiş ve başkalarına tarif verecek hale gelmiştir. Ancak sahip olduğu bu bilgileri annesi ve kız kardeşiyle paylaşma isteğine onlar karşı koyduğu için vazgeçtiğini belirtmiştir³³.

Fidan da uzun süre kayınvalidesiyle yaşadığı ve kayınvalidesi mutfağı kendine bırakmadığı için hep onun yemek pişirdiğini, sadece onu gözlemleyerek öğrendiği

³³ Başak, annesinin ve kız kardeşinin yardımcılarının bulunması nedeniyle öğrenmek istemediklerini belirtirken özellikle kız kardeşi hakkında anlattıklarıyla, onun kendisini kısılandığını ifade ederek bu durumu ona bağlamıştır.

(öğrenemediği) yemek pişirme becerisinin başka kadınlarla nasıl geliştiğini anlatmaktadır:

F: Ya biz birlikte öğrendik pek çok şeyi hakikatten yani ben sadece kayınvalidemin yanında öğrendiğim birkaç et yemeğiyle hayatımı devam ettirirken sonra kızım biraz büyüüp ortaokula 11-12 yaşına gelmeye başlayınca o da yavaş yavaş hani arkadaşlarından, arkadaşlarının annelerinin pişirdiklerinden görüp bende işte yeni yeni çalışmaya başlayıp... Sonra yeni yeni yemekleri biz ikimiz birlikte öğrendik. Çok bak mesela kağıtları burada internetten yemek tarifleri...Getiriyor birlikte yapıyoruz. Nuray Abladan çok şey öğrendim. Hayatımın dönüm noktası Nuray Ablayla tanıştığım gündür yani. Hem yemek için hem... Ev için ev kadını olmayı.

Fidan, ancak kayınvalidesinden ayrıldıktan sonra bir mutfak sahibi olabilmiş ama maddi yetersizlikler nedeniyle istediği gibi yemekler pişirememiştir. Yemek pişirmenin ancak maddi durumu iyileştiğinde ve kızı büyüncüce onun çevresiyle ve Nuray Hanım'la geliştiğini belirtir. Nuray Hanım, bilgisiyle, düzeniyle ve temizliğiyle Fidan'ın örnek aldığı ve evine temizliğe gittiği bir kadındır. Fidan ve eşi Nurettin'le yaptığım görüşme boyunca, Fidan'ın nasıl "temizlik hastası" olduğu yönünde pek çok şey anlatılırken Fidan, kendisinin başka kadınların yanında pis bile sayılabileceğini söylerken temizliğe verdiği önemi, temizlik konusundaki titizliğini ve kendi ev kadınlığı kimliği üzerindeki kurucu rolünün de ortaya koymuştur.

Önemli bir kadınlık bilgisi olarak görülen yemek pişirmeye dair özellikle tarifler ve püf noktalar, kuşaklar arasında olduğu kadar aynı kuşaktan kadınlar arasında da aktarılmaktadır. Yemek pişirmeyi bilmeyen birine kendi deneyimlerini aktarmak, "ben de bilmiyordum bak şimdi nasılım?"ı anlatacak ve gösterecek bir imkan vermekte, onun üzerinde bir otorite kurmaya da yardımcı olmaktadır. Başak, kendisinin de belli bir aşamadan sonra öğrendiği yemekleri kendisi gibi olan başkalarına kendisini örnek vererek öğretip yardımda bulunurken aynı zamanda

yemek pişirebilmenin kimliğin bir parçası olarak kullanıldığını da ortaya koymaktadır:

Başak: O çok çok hoşuma gidiyor şimdi mesela yeni bir arkadaşımız evlendi bizim iş yerinde. Biz onunla daha önce konuşurken çekiniyordu evlenmekten. Neden? E çünkü yemek yapmayı bilmiyorum ve eşim dedi yemeğe çok önem veriyor, ya işte o zamanki nişanlısı. Ve annemin yemeklerini de çok beğeniyor annem de çok becerikli. Hani kendi kendini böyle birşeye sokmuş, kısır döngüye. Benim eskiden olduğum durum. Hani onlar çok becerikli ben yapamam. Sonra dedim ki bak ben sana yardım edeceğim. Ya ben de çünkü bu işi şeyle öğrendim, bu işi çok iyi bilen bir arkadaşım sürekli telefon açarak öğrendim. O yemek sırasında çok aradığım biri, bak Tülin şöyle oldu, napıcım, Tülin böyle oldu napıcım? Hani o beni çok kurtarmıştır o safhalarda ve bana öğretmiştir. Bak şunu da ekle, bunu da yap gibi. O , o insanı hem kurtarıyor hem öğretiyor. Hem de şunu anlıyorum, a demek ki ben önceden yapamıyorsam demek ki pratik yoktu, şimdi pratik olduğu zaman demek ki yapabiliyorum, hani bir tür de insanın kendine güvenini de getiren bir şey.

Farklı inanç ve kültürlerin yemek pişirme sürecinde uyulacak katı kuralları bulunabilmektedir ve bu kuralların öğrenilmesi de yine aktarım aracılığıyla ve görerek gerçekleşmektedir. Kurallara uyulmadığı durumlarda yapılan şey yemekten sayılmamakta ve yenmemekte, yemeği yapan da yemek yapmış ve yemek yapmayı bilen biri olarak kabul edilmemektedir³⁴. Bu kurallara uymadığı bilinen bir kişinin evinde yemek yenmemektedir.

Kadınlar arasında yemek tariflerinin paylaşımı çok yaygın bir öğrenme pratiğine denk düşmektedir. Özellikle kabul günlerinde ya da ziyarete gidilen bir evde tadılan bir şeyin tarifi, kadınlar tarafından istenmektedir. Bu tarif paylaşımı, bir taraftan tarifi veren kişiye beğeniyi iletmenin, onu yüceltmenin yoluyla diğer taraftan denenmiş bu nedenle sonucu garanti olan bir tadı kendi dağarcığına katmak,

³⁴ Yemeklere kullanılan özel baharatlar, yenmesi ve biraraya gelmesi yasak olan yiyecekler, yiyeceklerin nasıl pişirileceği bu türden bilgilerdendir. Fidan'ın yemek pişirmekte kuralları ve sonuçları hakkında söyledikleri buna örnektir: "Mesela şey hani duasız şeyin başına geçilmez kazanın başına geçilmez, tencerenin başına filan. ... Kurallar kesin olanlar var yani onun dışına çıktığından ondan insanlar aaa sende yemek mi yaptın?"

yeni bir şey öğrenmek anlamına da gelmektedir. Tarifi veren kadın da beğenilmenin verdiği memnuniyeti ve yaptığı şeyle kazandığı otoritenin mutluluğunu taşımaktadır. Görüşmeler sırasında kadınlar, tarif aldıkları kadar beğenilen ve kendilerinin tarif verdikleri yemeklerinin olduğunu söylemişlerdir. Kimisi kazandığı deneyim sonucunda artık dergilere kitaplara bakmadığını belirtirken kimisi, kendisinin tarif defteri hazırladığını, Başak gibi bunları başkalarıyla paylaştığını söylemiş ama tarif vermediğini söyleyen hiç bir kadın olmamıştır. Mutlaka çok beğenilen ve tarifi istenen tatlara sahip olduklarını söyleyen bu kadınların birçoğuyla, “nasıl yemek pişirmeyi öğrendim bilmiyorum” diye başlayan sohbet, geçen sürede nasıl güzel ve herkesin beğendiği yemekler yapan bir kadın olduğunun anlatımına dönüşmüştür.

Kadınların yemek tarifi almak için kullandıkları önemli kaynaklardan biri de yemek bloglarıdır. Bu bloglarda yer alan yemek tarifleri, o yemekle ilgili olarak yazılmış yorumlar, alınan tarif doğrultusunda yemeği deneyenlerin eklemeleri ve aynı yemeğin farklı tariflerin bulunması, kadınların internet³⁵i yemek konusunda da önemli bir başvuru kaynağı olarak kullanmalarına neden olmaktadır. Kadınlar aynı yemek için farklı siteleri kontrol ederek akıllarına ve damak tatlarına uygun, ellerinde bulunan malzemeye göre hazırlanmış ve ölçüleri net tarifler bulabildikleri için yemek bloglarını faydalı bulmaktadırlar.

³⁵ Yemek bloglarının kadınlar için yarattığı imkânları tartışan bir çalıma için bkz. Fund Şenol Cantek (2011) Mutfakta Pişer İnternete de Düşer yemek Blogları Kadın Ne Vaad Ediyor?

“Yemek Yapmak Büyüklüktür” Mutfak, Yemek Pişirmek ve İktidar

Kadınların öğrenme sürecinde bir kaynak olarak işaret ettikleri diğer kadınlar arasında kayınvalidelerde bulunmaktadır. Benim görüşme yaptığım kadınlar arasında örneğin Leman ve Aysel, birlikte yaşadıkları kayınvalidelerinden yemek yapmayı öğrendiklerini, Aysel ve Ayça çalıştığı için yemeklerin kayınvalideleri tarafından yapıldığını belirtmiştir. Ancak kayınvalidesiyle yaşayan bazı kadınlar tarafından anlatılanlar, mutfakın nasıl bir iktidar alanına dönüştüğünü yemek pişirmenin ev içinde nasıl bir iktidar ve otorite aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Yavuz’un çalışması da özellikle orta gelir grubundan kadınların, “yemeğin tadının karışmaması” ve temizlik kıstasıyla belirlenen kendi düzenlerini korumak için başkalarıyla iş eyleme ya da erkeklerin iş yapmasını iktidar paylaşımı olarak gördükleri için mutfakı iktidarlarının bir aracı olarak gördüklerini ve buna izin vermediklerini ortaya koymuştur (2009, s. 48).

Okuduğu ve evde birden fazla kadın olduğu için mutfak işlerine karıştırılmayan evde sadece servis işiyle ilgilenen Fidan, mutfaka evlendikten sonra girdiğini, annesinin kayınvalidesine yemek pişirmeyi bilmediği için “sen bunu alıyorsun ya inşallah pişman olmazsın, bunun elinden bir şey gelmez erkek gibi kızdır.” diyerek uyarıda bulunduğunu onun da “öğrenir” diye cevap verdiğini anlatmış ve kayınvalidesinin evine gittikten sonra olanları şöyle anlatmıştır:

Fidan: Gerçi kayınvalidem de uzun süre beni mutfaka pek sokmak taraftarı bir insan değildi. ... kayınvalidem biraz huysuzca bir kadındı. Öyle fazla işine karışılmasından hoşlanmazdı hele mutfakına girilmesinden pek hoşlaşmazdı. Çok çok titiz bir kadındı... Yaptığım işe hep kusur bulurdu. Mesela yani bir kere yemek yapmıştım tuzu çokmuş diye fırçalanmıştım. Kayınpeder yemişti olsun kızım olsun diye böyle severek kayınvalidem aa beceriksiz gelin falan demişti... Uzunca bir süre mutfaka beni öyle hani tamamen yemeği pişirip servis yapacak duruma getirtmedi.

Hazırlama safhası benden geçiyordu mesela fasulye ayıklanacak, soğan doğranacak, patates soyulacak... Yamak, ama o gelip hani tavanın başında karıştırarak olan... N: Ama gene de karıştırdı patates şöyle doğranır şu şöyle doğranılır şu şurada doğranır. Tabi canım bunu niye böyle yaptın diye fırça yiyeceksin önce... Öğretmek maksatlı filan değil, şimdi sana öğretiyim maksadıyla söylemiyor, sana kusur bulmak için bekliyor. Hazır bekleyen bir kusurcu tabi... Sen zaten babanın evinde de böyle yapıyordun der. Görmüştün, babanın evinde mi yemiştin. Çok kusur buldu senelerce mesela... Bizim 15 yıl işte o şeyimiz yöresel yemeklerimiz vardı. Ben onu kayınvaliden pişirirken pişirirken uzaktan seyrederek öğrendim. ... gözün var öğren diyordu, ben yanına gittiğimde işte böyle yapalım bende öğreneyim ya da şöyle mi karıştırılacak dediğimde gözün var bak öğren derdi. Hani gel ben sana... Şu kadar bir kaşık yağ koyacaksın, bir kaşık yoğurt koyacaksın demezdi. Yaptırmadı ama sonra mesela 6-7 yıl sonra artık ben uzman bir gelin olarak konuya el atmıştım. Bir anda bırakmadı zaten... Mesela misafir gelirdi onun oturması gerekiyordu tabi geline kaş göz işareti...Kalk yap. Sen kendin menüyü hazırlayamazsın karar veremezsin yok öyle bir şey, bir anda nerede açılıyorsunuz sıkır öyle.

Daha önce bahsettiğim ve ev bölümünde adını geçirdiğim Eigner ve onun yetki alanları kavramsallaştırmasından devam ederek evin erkeğinin, evin kamusal alanlarındaki iktidarına karşı kadınların, kendilerine biçilen roller ve işlevler bağlamında, mutfağı kendi yetki alanları olarak gördüklerini söyleyebilirim. Bu alanların sahipleri, kendilerini burada rahat hissettikleri gibi burayı güçlerini gösterecekleri bir alan olarak da görürler. Evde bulunan büyük kadının, kayınvalide ya da en büyük gelin, tüm ev işlerinin, eve giren çıkan malzemelerin, ne pişirileceğinin ve ne alınacağına kararını vermesi, onun evin erkeğinden sonra söz sahibi olduğunun ve evdeki iktidarının en önemli göstergesidir. Evde, değeri yüksek görülen işler (yemek gibi, alım, saklama) ya da sadece maddi ve manevi değeri yüksek olan gıdaların pişirilmesi, bu kadınlar tarafından yapılırken diğer işler (bulaşık, çamaşır, temizlik, servis) evdeki diğer kadınlar arasında paylaşılmaktadır. Kış için yapılan hazırlıkların nasıl ve ne kadar kullanılacağına karar veren, onları saklama ve yerlerinden çıkarma yetkisine sahip olan bu kadınlar dışarıda çalışarak para kazanan erkekten sonra evdeki tek yetki sahibidir. Fidan'la aynı memleketten

olan Ayça'nın söyledikleri hem Fidan'ı hem de bu kadınların sahip oldukları iktidarı doğrulamaktadır:

... bizde yemek yapmak büyüklük sayılıyor. Kepçe tutan derler. Kepçeyi kim tutuyorsa bütün evin yönetimi onda. O gelenek, yani onun yemek yapması lütuf, zahmet değil. Gelirle, giderle, her şeyle o ilgileniyor o da, onun içinde yemeği de kendi yapıyor öyle herkes yapmaz. En üstünden de yemeğin en iyi kısmını kendine alır, o yemeği yapan kişi.

Evdeki yetki sahibi kadınlar, yemek gibi ev içinde yapılan işler arasında en görünen ve en çok takdir alabilecek bir işi öğretmekten tıpkı Fidan'ın kayınvalidesinde olduğu gibi kaçınmakta kendi çalışma pratiklerine, düzen ve temizlik anlayışlarına uyulmadığı durumda bunu kendi yetki alanlarına saldırı olarak değerlendirebilmekte ve onları uyarmakta ya da yanlarına almamaktadırlar. Önemli görülen işlerle ilgili yetkilerin ellerinden alınması durumunda ya da çeşitli nedenlerle bu işleri yapamayacak duruma geldiklerinde bu kadınlar, iktidarlarını kaybetmektedirler. Bu iktidarın altındaki kadınlar ise hem kendilerini geliştirememekte hem de buldukları mekâna karşı bir aidiyet duygusu oluşturamamaktadırlar:

Hande: Eee şimdi mesela mutfakta bir bıçaktır onun koyduğu bir yer vardır, siz gidersiniz kendinize göre bir yer yapmak istersiniz ama bir sonra ki mutfağa girdiğiniz de o bıçak tekrar eski yerindedir. Ait olmadığını anlarsınız zaten hani derler ya, evlenirsiniz işte kızım bu ev benim değil senindir. Değildir aslında işte...(Ş: Peki mesela deseydi ki kızım mutfak senin ben hiç karışmam, o zaman kendinize ait hisseder miydiniz?) Hissedemezdim, zannetmiyorum. Tamam, mutfağı benimsersin çünkü benimsiyorsunuz, orda çalışıyorsunuz tabi kendinize göre bir şey yapıyorsunuz ama benimsenmez. Çünkü oraya siz bir emek sarf etmeden içine girmişsiniz neyse o konuda hani bana uymuyor. ... Yok işi bana bıraktı. Niye bıraktı? Ben biraz daha pratik sevdim ona göre gençtim, hani üretkendim daha ama hani ben hissedemedim. Kepçe benim elime geçti ama o hissi ben seneler sonra aldım. ... Kayınvalidem aşçı oldu ben yamak oldum.

Kayınavlidesi, her ne kadar kepçeyi Hande'ye teslim etmişse de o, kepçeyle neyi pişireceğine kendisi karar vermeye devam ettiği için orayı yine de kendine ait hissedemediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla sadece bir mekânın içinde bulunmanın ve burada eylemenin oranın sahibi olduğu anlamına gelmediği, sahiplik için mekân ve burada yapılan işler hakkında karar verme yetkisinin de bulunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Hande'nin söyledikleri bir mekâna sahip olmanın daha önce de belirtildiği gibi bir düzen kurmakla ilişkili olduğunu hatırlatır. Düzen kurmak aynı zamanda bu düzeni sağlamak için çalışmak ve emek safretmek, fedakarlıkta bulunmak demektir. Özellikle kayınvalide ve gelinlerin birlikte yaşadığı ve gelinlerin kurulu bir düzene gittiği durumda ortaya çıkan, hem kayınvalidelerin kurdukları düzenin bozulacağından duydukları endişe hem de kendilerinin emek vererek kurdukları bu düzenin ve sahip olunanların kıymetinin bilinmeyeceği endişesidir. Bu nedenle, eve gelin olarak gelen kadına, bu konularda söz söyleme yetkisi verilmemektedir.

Görev mi Zevk mi?

Kadınlar için yemek pişirmek, zevkle yapılan keyif veren bir etkinlik midir yoksa zorunluluktan yapılan sıkıcı bir görev midir? Dışarıda çalışan kadınlar, hele eşleri onlara ev içinde yardımcı değillerse işten gelip sınırlı zamanda telaşla yemek yaparken pek çok işi de beraberinde yapmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle çoğunlukla onlar için her gün tekrar eden bu eylem, rutin bir iş olarak değerlendirilmekte zevk almadıkları bir göreve dönüşmektedir. Oğluyla yaşayan Hasret, otuz sene öncesinde kendi başına kaldığı zamanlar, yemek yemediğini ama

artık kendisi için bile güzel yemekler yapıp masalar kurduğunu belirtirken eskiden olduğu gibi kısıtlı değil geniş zamanı olduğu, rahat rahat yemek yapabileceği durumda olduğu için yemek yapmanın bir görev değil zevk olduğunu belirtmektedir. Yemek yapmak eğer kısıtlı zamanda yetiştirme duygusuyla yapılmıyorsa, misafirler için ya da aile üyelerinin özel istekleri doğrultusunda yapılıyorsa ya da her gün pişirilen “sıradan” yemekler yerine yeni şeyler deneniyorsa keyifle yapılan bir etkinliğe dönüşmektedir.

Funda: Yoğun olduğumda, hayatım yoğunsa; görev, sıkıcı hatta sevmediğim bişey. Yani mesela akşam koşturuyor olmak Toprak’ın peşinde bi de bunun yanında yemek yapmam gerekiyorsa zulüm benim için. Ama hani boşsam bi girerim mutfağa uğraşırım 2 saat, 3 saat. Ama hani 5-6 saat değil gene. Zorunluluktan. Kesinlikle Onur yapmadığı için.

Zehra: Eşime yemek yapmak da her zaman hoşuma gider. “Çok güzel olmuş.” der, o insanın hoşuna gider mesela. Her gün yemek pişirmek sıkıyor insanı. Çok değişik bir şey yapamıyorsun, bir aşçı kültürüm olsa yemeklerle oynarım belki. Ama o da yok, bu yüzden sıkılıyorumdur belki.

Mehtap: Yemek yemek zevkli bir şey. Ben yapmadığım sürece. Yani şöyle, her gün yemek yapmak hoş bir şey değil bence bir kadın için. Misafirin geliyorsa yemek yapmak bir zevk. Çok büyük bir zevk hem de, hele ki sevdiğin insanlarsa. Onun dışında yemek yemek de çok güzel yani. (Ş: Ailene yemek pişirmek görev mi şimdi) Görev. Kesinlikle görev. Zevk almıyorsun ondan? Hayır almıyorum. Almıyorum derken, yani oğlum benden özel bir şey istediye zevkle yapıyorum, Ferhat benden özel bir şey istediye zevkle yapıyorum. Kahvaltıda mesela ‘Ya sen şundan bir yapsana’ diyorsa... Mesela hayatta en nefret ettiğim şeydir kahvaltı hazırlamak ama o günümü güzelleştirir benden bir şey istiyorsa. Anlatabildim mi? ‘Krep yap.’ diyorsa. Anlatabildim mi? Yani o bana ek bir şey getiriyor, yorgunluk ama zevk haline dönüştürüyor.

Mehtap yemek pişirmeyi bir görev olarak görse de yemek yemeyi sevdiği için dışarda yemek yemenin sağlıklı olmadığını düşündüğü için evinde yemek olmasını istiyor. Yemek yemenin hem güzel bir şey olduğunu hem de ihtiyaç bunun için aynı zamanda bir görev olduğunu belirtiyor.

Çocuk sahibi olmak da genel olarak tüm mutfağı ve beslenme alışkanlıklarını değiştirmektedir. İki kişiyken geçiştirilebilen yemekler, bir çocuk sahibi olunca özenle hazırlanan yemeklere dönüşebilmektedir. Kadınlar, ailelerine iyi bakabilmek için önce onları iyi beslemeleri gerektiğini düşünmekte bu nedenle özellikle çocuğun sağlıklı beslenmesi için özel şeyleri hazırlamayı bir gereklilik olarak görmektedirler. Hazır gıdalar, dışarıdan sipariş verilen yemeklerin sağlıksızlığı ve aileyi beslemek için uygunsuzluğu ile mutfaktan çıkarılınca kadınların aileleri için yemek pişirmesi bir zorunluluk olmaktadır. Zorunlu olarak yapılan bu etkinlik zamanla kadınları sıkmakta ve bu etkinliği bir görev olarak görmelerine neden olmaktadır. Hem Mehtap'ın söyledikleri hem de aşağıda Asya ve Zehra'nın söyledikleri çocukların yemek pişirmeyi aynı anda nasıl bir zevk ve görev haline getirdiğini ortaya koymaktadır:

Asya: Her gün yapmak ve mecbur olmak. Bunu mesela çocuktan sonra daha çok hissettim. Çünkü hani çocuk olmadan önce Barlas o kadar takıntılı değildi hani çay, peynir koyar. Ki bundan da keyif alarak da geçiştirebilirdik. Ya da dışarıdan daha rahat söyleyebiliyorsun. Çocuk olunca öyle olmuyor. Ev yemeği olmasını istiyorsun içine sinmiyor. Hani çok nadir dışarıda yesin istiyorsun ya da hani zaten inanılmaz bir damak şeyi var Seçiyor. Hani bir de onun bir saati var ya gelecek ödev yapacak hani bu gibi stresler hani evet bu gün de istemiyorum ama hani bundan bir kaçış şansın yok. Hani bu görev gibi hissettiriyor ama normalde ben severim hani değişik tatlar.

Zehra: Yapmaya mecburum. Bunu istemiyorsam ya çocuk yapmayacağım ya her dakika hazır gıda alacağım. Bunlardan da hoşlanmıyorum, ben çocuklarımı çok seviyorum. Onları büyötmek istiyor.

Kadınların yemek pişirmeyi sevmedikleri halde her gün yapmaları, çocuklar için yapılan bir fedakârlık olarak da nitelendirilmektedir. Kendisini çalışmayan eltisi ile kıyaslayan Görkem, çocuklarına dışardan yemek söylediği, doğru düzgün yemekler pişirmediği için eltisini umursamaz olarak nitelendirirken çocuklarının

yemesi gereken şeyleri hazırlayarak onlar için nasıl fedakârlık yaptığını anlatmaktadır:

Görkem: Yemek yapmayı sevmiyorum ben. Geneli sevmem. Bulaşık yıkamayı çok severim, temizlik yapmayı severim, ütü yapmayı hani temizliği severim yani. Yemek pişirmek, zorunlu bir görev gibi yani. Ya elimden gelse böyle hani uygun fiyatla her gün bana bir yemek yapacak birini bulsam... Mesela benim elim var, kardeşimin hanımı onunda iki tane çocuğu var ama kadının umurunda değil. Tost koyar akşam yemeği tost yani hiçbir şey bulamadı marketten söyler koyar, gider Fırıncı Orhan'dan börek alır koyar yani ben çocuğuma sebze yapayım, çorba yapayım bilmem ne yapayım filan. Tavuk yemiyorlar diye çekip, köfte yapıp köfte yiyorlar diye tavuk yedirmek için köfte yedirdiyordum yani. Tavuk köftesi yedirdiyordum. Fedakârlığım var yani onun için evde mutlaka sebzedir, ettir, çorbadır her şeyi pişiririm. Yapıyorum evet, yapmalıyım diyorum hani.

Belli bir yaşın üstünde torunları olan iki kadınla yaptığım görüşmelerde, onların şimdi yemek pişirmedeki motivasyonlarının torunları olduğunu öğrendim. Selin, kendi çocuklarına işten çıkıp eve gelir gelmez telaş içinde yemek pişirmenin bir görev olduğunu belirtirken torunu için yemek pişirmekten zevk aldığını, onun enerjisini yükseltip motive ettiğini ifade etmiştir. Leman'da yalnız kaldığında kendisi için yemek pişirmediğini ama torunu geldiği zaman onunla ortaklaşa bir şeyler pişirdiğini ve bunun kendisini çok mutlu ettiğini söylemiştir. Bu kadınlar için önemli olan sevdikleri için yemek pişirmek, yetiştirdikleri torunlarıyla birlikte iş yapmak ve paylaşmaktır.

Çalışan kadınlar, her zaman yemek yapmak zorunda olmadıklarını, yapmayabileceklerini, dışarıdan yemek söyleyip yiyebileceklerini ama özellikle çocukları olduğu için yemek pişirdiklerini söylerken dışarıda çalışmayan ekonomik ve kültürel sermayesi daha az olan kadınlar evde oldukları için yemek pişirmeye kendilerini mecbur hissetmektedirler. Bütün gün çalışan ve eve yorgun gelen erkeğin-eşinin en fazla üç gün evde yemek olmamasına katlanabileceğini düşünen bu

kadınlardan Ece, çalışsaydı dışarda yemek yiyebileceklerini ama evde olduğu için yemek yapmanın gerekli olduğunu hatta en az iki çeşit yemek pişirmesi gerektiğini düşünmektedir:

Ece: ... Bi de yapman gerekiyor yani. Çalışmadığın için yapman gerekiyor yani. Biraz daha hazıra kaçardım herhalde. Bu kadar yapmam gerekmezdi. Hazır yemek, ya da ne bileyim hani daha önceden yapardım. Öyle bu kadar heveslenmezdim, kaç çeşit yemek yapıyoruz mesela, ev hanımı olduğum için. (Ş: Zorunluluk mu?) O anki durumuna bağlı. Eğer çok temizlik falan yaptıysan, o anki yemek senin için işkence oluyor. Hani bir şeyler yiyip kalkalım. Ama yapmak gerekiyor illa ki gerekiyor yani. Çocuğun var, eşin var, onlar aç sonuçta.

Kadınların, yaşadıkları dünyada payına düşen bu gündelik görev, onları sıkmakta, usandırmakta ve De Certeau'nun dediği gibi her sabah uyanma anında sorumluluğu yeniden yüklenilerek onları ezmektedir (2009, s. 25). Şermin ve Betül'de her gün yaptıkları bu işten sıkılmakta ama aynı zamanda yemek pişirmeyi sorgulamadan kendilerini mecbur hissederek yaptıkları bir etkinlik, bir alışkanlık olarak görmektedirler.

Şermin: Ee mecbur mesela, akşam gelecek mesela eşim yani aç geliyor mutlaka onun için çocuklar yiyor mecbur. Yapmazsam ne yiyecekler mesela yapma değil mi, mecbur tamam olur bazen basit şeylere kaçıyorsun mesela bugünde çayın yanına menemen yapayım, yorgunum, tok geldim öyle şeyler de oluyor. Ya ben rahat olamam ya onu pek sormaz rahat olamam yaparım. Alışkanlık yapıyoruz, yemeksiz durulmaz, yemeksiz akşam olunca mutlaka...

Betül: Tabi bazen adam sıkılıyor yani her gün yemek yemek. Adam sıkılıyor da yani. Oluyor arada oluyor. Gene de yapıyoruz sıkılsak da yapıyoruz yani. Hee şimdi evde yemek yok mu kadın diyor, bir şey yok işte böyle yemek yok.

Yemek pişirme konusunda en çok sıkıntıyı bugün ne pişirsem sorusuna karar vermekte çeken kadınlar, eğer sorunun cevabı belliyse o zaman kısa sürede halledecekleri bir iş olarak görmektedirler yemek pişirmeyi.

Ela: Ay çok zor bir konu. Geçen gün ne pişireyim demiştim Ali Efehan, kuru fasulye pilav dedi. Vallahi hep diyorum yani. Hatta geçen dedim ki her gün birinize bi görev vericem, her gün o söyleyecek dedim. İşte bir gün sen, bir gün sen, bir gün sen. Hadi bir gün de ben söyleyeyim dedim işte o gün Ali Efehan söylediği için onun dediğini yaptım. Yemeğe karar vermek zor bir konu. Hatta karar verdin mi pişmiş gibi oluyor. Çok zor bir konu. Yani ben en zorlandığım konu.

Ayla: Menü, akşam ne yapsam?’ düşüncesi kötü. Yoksa o kafada olduktan sonra o çıkıyor; yani 1 saatte de 2 saatte de çıkıyor. Ama işte ‘Akşam ne yapacağım? ne yapacağım?’ düşüncesi yoruyor.

Görüşme yaptığım Çiğdem-Ersin çiftinden Ersin, kendileri için yemek pişirdiği zaman hoşuna gittiğini ve zevkle yaptığını söylerken misafirleri için yemek pişirmekten keyif alamadığını, işin kendisinin bir performansa dönüştüğünü ve amacın, yaptığı yemeği misafirlere beğendirmek olduğu için strese girdiğini belirtmiştir.

Ersin: Beğenilsin diye konsantre oluyorsun. Mesela o yemekler beğenilsin diye yaptığım, kendim için değil de esasında başkasının beğenisi için yaptığım yemekler o kadar keyif vermiyor bana. Yani onu çok zevkle yemiyorum, beğeniyorum da. Ama normal kendimizin beğenisi ve ihtiyaç için yaptığım zaman daha çok hoşuma gidiyor. Onu daha çok yiyorum. Orda hani konsantrasyonum yemeği yiyim, karnımı doyurayım oh keyif alayım şuraya şey yapayım değil de hani hazırladığımız insanlar beğensin diye oluyor. Bu da çok keyif almamışım demek ki şu ana kadar, biraz engelliyor yani.

Misafir için yemek pişirme sürecinin performans olduğunu belirten Ersin gibi Asya’da yaptığı şeylerin beğenilip beğenilmeyeceği konusunda yaşadığı kaygıdan bahsetmektedir.

Ayşe: Ben onu genelde şeylerde yaşıyorum, misafirlikte. Yani misafir geldiğinde. ‘Acaba o lezzeti, bizim alıştığımız lezzeti o beğenmezse?’ ‘Ona sunum yaptığımda hoşuna gitmezse?’ mesela öyle bir kaygım var.

Bu kaygıyı ortadan kaldırmak için de yemeklerini çok beğendiği annesinden ya da yapmayı düşündüğü yemeği iyi yaptığını düşündüğü bir arkadaşından yardım

almakta ya da eşinin arkadaşları tarafından onaylanan ve kendisinin de öğrendiği yemekleri yapmaktadır.

Kendisi için yemek pişirmekten hiç hoşlanmadığını ama 43 senedir yemek pişirdiğini belirten Ayça, sevmediği halde yemek pişirmek için saatlerini harcamasının nedenini pişirdiği yemeklerle insanları memnun etmek istemesi olarak göstermektedir. Başkalarının beğenmesi ve “eline sağlık” demesi onun yemek pişirmekteki tek motivasyonudur:

Ayça: Valla 43 senedir yemek yaparım ben... Ama sevmiyorum gerçeği söylemek lazım. Çok güzel şeyler yaparım, hiç pişirdiğim bir şey atılmaz ama yine de yemek yapmayı sevmiyorum. ... Görev görev kendim bazen... fazla çeşit yemeği de sevmem. Benim için hiç fark etmez iki yumurta kırıp rahatlıkla yiyebilirim. Ama işte hep çevreyi memnun etmek, kızım şunu sever yaprak sarayım, kocam çorba sever ona çorba kaynatayım... Her yörenin yemek kültürünü... Hepsini yaparım, hepsi de güzel olur ama...Ama sevmiyorum. ... (Ş: Pek şey nasıl yemeği görev olarak yapıyorsunuz ama zaman kaybı...) Zaman kaybı diye evet... (Kızı Çiğdem: Yani aslında annem böyle üf püf yaparak da yapmaz yemeği ama bunu yapmaktan... Yemek yapmanın kendisinden özel bir haz almıyor yoksa üfleye püfleye yapmaz mesela. Üşenmez öyle çok meşakkatli şey... Ben mesela mantı yapmasını hiç anlamam hani saatlerce uğraşılan bir şey sonuçta, su böreği katlanılıp açılan bir şey sonucunda. Yaprak, mantı 2-3 saatini alır.) İlla küçük küçük olacak, usulüne uygun olacak. Ha eline sağlık desinler.

Kadınlar için pişirdikleri yemeklerin özellikle değerli gördükleri kişilerce beğenilmesi çok önemlidir. Beğenin, yetenekli-başarılı gördükleri insanlar tarafından dillendirilmesi bu konuda onay almaları anlamına gelmekte ve motive etmektedir:

Başak: Yani şeyi de severim yaptığım yemeğin beğenilmesini de severim. ... mesela özellikle anneannem beğendiyse daha bir anlamlı. Tabi küçüklüğümüzden beri anneannem idoldür bizim için. Ya böyle işte baklava açan, su böreği yapan bir tip olduğu için. Yaprğını, eriştesini, salçasını... Bir kadının yapabileceği her şeyi yapmıştır o. Dolayısıyla onun bir şeyi beğenmesi, mesela seksen yaşından sonra ben dedi kuru fasulye hiç sevmezdim. Senin pişirdiğin çok hoşuma gitti dedi. Ya da mesela yolculuktan geldiğinde o şeyi sever, şehriye çorbası. Onu mutlaka yaparım ona. Limonlu. Hani böyle bir takım insanları da memnun edecek ve beğenilen şeyler mutlu ediyor beni.

Yemek pişirmeyi zevk haline getiren şeylerden biri olarak beğenilerin iletilmesi, yenildiği anda gözden kaybolan, tüketmesi kısa ama üretmesi uzun zaman alan yemek pişirme işinde kadınların harcadıkları zaman ve emeğin görünür olduğunu gösteren tek şeydir:

Hande: Onu duymak sana daha bir haz veriyor. ... yaptığın her şeye değıyor. Hani o günün yorgunluğunu bile unutturuyor insana. Evet hani yaparsın karşılığında birisi bir şeyini beğenmez o zaman suratınız düşer. Hani o kadar emek verdim, zahmet verdim hani bir de diyorsunuz ki çalışıyorum yorgun argın geldim bak size...

Yemek pişirmenin bir zevk olarak görülmesi, aynı zamanda bir şeyler üretiyor olmakla ilgilidir. Giard, bu konuda, pek çok insan için harcanan tek düze saatin acı verici bir yıpranmışlık bırakmasına rağmen, bir yemeğı hazırlayarak kendi kendine bir şey üretmenin, gerçekliğin bir parçasını düzenlemenin, küçük bir evren yaratıp zevkini tatmanın nadir bir mutluluk verdiğini belirtir (Giard, 2009, s. 191).

3.2.7. Erkekler Mutfaka Girerse...?

Ayrı alanlar ideolojisi ya da mekânların cinsiyetlendirilmesi bağlamında sadece kamusal alan özel alan ayrımı değil özel alanın da kendi içinde cinsiyetlendirilerek ayrılması söz konusudur. Örneğin Amerika'da 1850'lerde evlerde kadınlar ve erkekler için ayrılmış bölümler bulunmakta, evler feminen ve maskülen³⁶ alanlar olarak bölünmektedir (Johnson, 2012, s. 18). Benzer şekilde Osmanlı'da da evlerde kadınlar için haremlik ve erkekler için selamlık bölümleri bulunmaktadır. Erkeklerle ait olan ya da erkeksi odalar, kamuya açık olduğu için

³⁶ Ev içinde maskülen alanlar bodrum, barbekü alanı, çalışma odası gibi alanlara, feminen alanlar ise hobi odaları, mutfak ve çamaşır odası gibi hizmet alanlarına denk düşmektedir.

erkeğin statüsünü ve zenginliğin gösterecek şekilde özenli ve gösterişli şekilde düzenlenerek evin ışık alan, ferah ve geniş alanına konumlandırılmıştır. Spain, mekânların bu şekilde ayrıştırılmasını erkeklerin kadınlara üstünlüğünden türediğini belirtirken ev dışındaki kültürel düşüncelerin toplumsal cinsiyet hiyerarşisini ürettiğini sonra da bu hiyerarşinin ev içinde yeniden üretildiğini bunun da evin kültürel ve toplumsal yapılanmanın sonucu olarak ortaya çıktığının kanıtlarından biri olduğunu ifade eder (aktaran Johnson, 2012, s. 6). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadının ev içinde yüklendiği işler-sorumluluklar nedeniyle mutfak, daha çok kadına ait bir mekân olarak işaret edilir. Mutfak hem içinde yapılan işler hem de bu işleri yapanlar (hizmetçilerin ya da ev sahibi kadınların), dışarının bakışlarından uzak tutulmak istendiği için evlerin ışık almayan, küçük, arka bölgelerine yerleştirilmiştir. Ancak 20. yüzyılla birlikte kadınların iş gücü piyasasına katılması ile mutfakta başlayan mimari değişiklikler ve teknolojinin hızla yaygınlaşması, mutfağın hem ev içindeki konumunu hem de anlamını değiştirmeye başlamıştır. Tüketim toplumunun kraliçesi olarak görülen kadınlar hâlâ bu özelliklerini korumakla beraber üretici olarak görülen erkekler de 20. yüzyıl itibariyle erkeklik kavramındaki değişiklikle³⁷ birlikte tüketici sınıfında değerlendirilmeye başlanmış ve Bocock'un belirttiği gibi özellikle reklamlarda tüketici olarak "selamlanır" olmuştur. Kendi kimliklerini ortaya koymak için tüketim mal ve hizmetlerini kullanmaya başlayan erkekleri de hedefe alan reklamcılık, erkeklikle ilgili sembol ve imajların değişimini akıllıca

³⁷ Modern dönem, kadını tüketim ve annelikle ve ilişkilendirirken erkeği üretim ve savaşla ilişkilendirmişti. Ancak 20. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle artık erkeklerin savaş alanlarına gitmesine gerek kalmaz ve savaş alanında kazandıkları ve gösterdikleri erkekliklerini postmodern dönemin tüketim toplumunda gösterebilecekleri yeni alanlar keşfetmeye başlarlar. Başlangıçta özellikle savaş alanıyla benzerliği nedeniyle sportif olaylar etrafında girişimciler bir pazar oluşturmaya başlar. Diğer taraftan 1950'lerden itibaren gençler, kendi kimliklerini ve bireyselliklerini ortaya koymak için giysileri, saç şekillerini, aksesuarları, bedenlerini kullanmaya başlar ve farklı tüketim kalıplarının oluşmasına en az reklamcılar kadar yardım ederler. Kim olduğunu göstermek için bir önceki dönemin kriterlerinin etkisinin zayıfladığı anda tüketim ve tüketim kalıpları erkeklerin yardımına gelir. (Bocock, 2009, s. 102-112).

kullanmış (2009, s. 103-107) ve erkeklığı yeniden tanımlamaya başlamıştır. Bu süreçte tüketim toplumunda kendisine biçilen yeni roller bağlamında erkekler, kamusal alanın dışında, evde de kadınlara atfedilen alanlarda görünmeye, mutfak ve mutfak işleri özellikle de yemek erkeklerin ilgi alanı olmaya başlamıştır. Ancak mutfağın erkeğın ilgi alanı haline gelmesi, yüksek ekonomik ve kültürel sermayeye sahip erkekler için bu mekânın ev içindeki konumunun ve anlamının değışmesiyle ve yemeğın biyolojik bir ihtiyacı karşılamının ötesinde bir yaşam tarzı, boş zaman etkinliğı ve kimlik meselesi haline gelmesiyle ilgili gibi gözükmektedir. Ancak mutfakla içli dışlı olan erkekler, bu içli dışlı olma hali ve bu halin kadınlar tarafından algılanışı farklıdır.

Erkeğın Mutfağında Bir Kadın

Çiftlerle yaptığım 5 görüşmede, erkeklerden 2'si zamansal ve yapılan iş bağlamında kadınlardan daha çok mutfağı kullanmaktadır³⁸. Bu durum mutfaktaki kontrolün daha çok erkeklerde olmasına neden olmaktadır. Evde pişirilecek yemeğın belirlenmesi ve bunun için alışveriş yapılması, yemeklerin pişirilmesi, yemek yaparken kullanılacak eşyaların alınması konusunda yetki ve sorumluluğın erkekte olması, mutfağın hâkiminin de erkek olmasına neden olmaktadır. Tabi bütün bunların erkeğın kontrolünde olmasının nedeni, erkeğın bu konuda kadından daha deneyimli, bilgili ve yemekle olan geçmişinin daha eskilere dayanması gibi görünmektedir. Hem Suat-Zerrin hem de Ersin-Çiğdem çiftinde erkekler, yemek

³⁸ Görüşme sırasında, Suat yemek pişirmiş, daha önceden hazırladıklarını ısıtmış, Ersin ise daha önceden hazırladıklarıyla ikramlarda bulunmuştur.

yapma konusunda daha deneyimlidirler. Bu deneyim, Suat-Zerrin çiftinde Suat'ın eşinden yaşça daha büyük ve kariyer bakımından daha üstte olmasıyla birleşince yemekten mutfağın içindeki eşya düzenine kadar mutfakta genel bir iktidarın, Ersin-Çiğdem çiftinde diğer faktörler birbiriyle eşit olduğundan sadece yemek konusunda mutfakta bir iktidarın kurulmasının nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suat, mutfağı kendi hâkimiyet alanı olarak tanımlarken eşi de aynı şekilde tanımlamakta ve mutfağı, Suat'ın çalışma alanı olarak nitelendirmektedir. Ev seçiminde kendisini cezbeden üç şeyden biri olarak mutfağı gösteren Suat, mutfağın hâkimi olarak kendini gösterirken mutfağa alınacaklara da kendisinin karar verdiğini ifade etmiştir:

S: Mutfağın hâkimi benim tabi. (Ş: Kadının, kadın hâkim olduğu söylenir mutfağa. Bir şey alınacaksa o karar verir.) Ben karar veririm. Tabi. Ben karar veririm değil, ben karar veriyorum otomatikman. Ya da beraber... ikna ediyorsun filan. ... Z: Mutfak bana ait gelmiyor bana. Alışveriş kısmı da yemek yapma kısmı da... Suat çok baskın olduğu için doğal bir iş bölümü olmuş oldu. Ben tabi ki eve birtakım malzemeler alıyorumdur veya bulaşıkları toparlıyorumdur ama mesela fincanların yerini değiştireceksem Suat'a sormam icap eder. Mutfak benim için iş yapmak ya da mutfak işinden çok eş dostla vakit geçirilen, kahve içmek için gelinen bir yer gibi. Benim yönettiğim bir yer değil. Aidiyet hissetmiyorum. ...

Suat'ın ailesiyle birlikte yaşarken, ailesinin kız-erkek ayrımı gözetmeksizin her işi ona da yaptırması, babasının bulaşık yıkaması, Ersin ve Ünal'la benzer şekilde yalnız yaşarken yemeği karın doyurmanın dışında iyi yapmak için gösterdiği çaba üçünün mutfakla farklı şekilde ilişkilenmelerine neden olmuştur.

Suat: Ben 17 yaşında evden çıktım, yani üniversite okumak için. İşte hayatım hep bekâr geçti, 17 yaşından itibaren. ... Aşağı yukarı 47 yaşına kadar filan bekâr hayatı gibi bir hayat yaşadım ben. Dolayısıyla öğrenmek zorundasın. Ben dışarda öyle sürekli de yemekten hoşlanmıyorum. Bir de şu vardı, ben anneme sorarım hep, telefon ederim. Anne işte pilaki yapıcam, sen nasıl yapıyordun? Çünkü onunkini beğenmişimdir. O bana tarif eder. Bir sürü tarif var şurda kitapların arasında. Ondan

sonra tarifler alırım falan, onu öyle yapa yapa alıştım. Ondan sonra ben yaptıkça civardaki bütün bekâr arkadaşlar bana yemek yemeye gelmeye başladı. ... Ondan sonra dolayısıyla orda ciddi bir hani kendimi böyle bir sanki öyle bir sorumluluk da geldi hani. Ben iyi yemek yapmak zorundayım ki, milleti yerken hani böyle... Milleti yedirmekten hoşlanmakla başladı iş. Ya çok güzel yapıyorsun demeye başladılar... Erkek ne bilir? En fazla melemen yapar ya. Ee şimdi, ben onun ötesine geçtim yani. Önüne bir şey koymayayım da, iyi bir şey koyayım bakalım ne oluyor falan. Öyle öyle biraz açıcıbaşılık şeyine doğru yükseldim.

Ersin: Zaten dışarda yemek yemeyi pek sevmiyorum, sevmiyordum da zaten. Yalnız yaşamaya başlayınca da yemek yapmaya başladım. Yaptığım işi de, insan iyi yapmak istiyor tabi, uğraştığım her şeyi iyi yapmaya çalışıyordum yani. Yemek işine de başladığım zaman böyle yaptım. Sonra keyif aldım yemek yapmak, yaptığım yemeği yemek ya da ikram etmek. İnsanların beğenmesi bana, hoşuma gitmeye başladı. Böyle gelişti gitti. İlgilendiğim şeylerle ilgili okumak, araştırma yapmak hoşuma gidiyor. Okuyarak öğrenmek de hoşuma gidiyor. Yemek incelikleri falan, sağlıklı olanlar olmayanlar. ... Mutfak kültürüyle ilgili kitaplar almıştım yani; çay, kahve, işte efendim şarap.. Okumuştum yani onları. Ne bileyim balık kültürüyle ilgili işte şeyleri, kitapları. ... Ama ilk zamanda internet yoktu yani yalnız yaşarken daha çok kitaplardan şey yapıyordum, öğreniyordum. Ya da gazetelerin işte, ilgili şeylerinden, işte gurmelerin yazılarından. Onları daha çok takip ediyordum, kesip saklıyordum falan öyle. Ondan sonra arkadaşlarımdan çevremden öyle ufak tefek tüyolar. ... İşin nihai kısmı deneyerek yani yaparak öğreniliyor bu yemek işi daha çok.

Ünal: Özellikle Londra'da Pazar günleri öğleden sonra arkadaşlar geliyor, ben başlıyorum bir şeyler hazırlamaya, biramı içiyorum. Yemek hazırlamayı, o ritüeli çok seviyorum. İnsanlar yesin sonra uzun muhabbetler olsun. Burada da öyle oluyor mesela ben yemek yapmayı seviyorum. Öğleden sonra Belinay gelecek, bir saat önceden başlıyorum hazırlamaya. O süreci çok seviyorum işte, biramı içiyorum, bir şeyler doğruyorum. ...

Yukarıdaki üç alıntıdan, erkeklerin özel bir ilgi duydukları için yemeğe önem verdikleri, keyif veren bir uğraş olarak yemek pişirmenin ve yemenin, onlara kendilerini iyi hissettiren bir etkinlik olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yemek pişirmek özellikle Suat ve Ersin için bir performanstır. Bu performansı başarılı şekilde gerçekleştirmek, başkalarının beğenisi onların motivasyonlarını yükseltmektedir. Bu performansı gerçekleştirirken, başkalarının yemeğe ve onların çalışma alanına müdahalesi ise hâkimiyet alanına saldırı gibi değerlendirilmektedir.

Onların mutfakla kurdukları ilişkinin bu hali, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini kabul etmemiş olmalarıyla da ilgilidir. Suat, Ünal ve Ersin sadece mutfakla değil evin diğer işleriyle de ilgilenmekte, ev işlerini eşleriyle birlikte yapmakta ve bu işleri başka şekilde anlamlandırmaktadırlar:

Ünal: Ben ev işini kadının yapması gerektiğini düşünmüyorum, ben zaten bu işleri severek yapıyorum. O yüzden iş bölümü değil de kim müsaitse onun yapması gerektiğini düşünüyorum. Sınav günümde temizlik görevim var diye endişelenmemeliyim yani.... ben yemek yapmayı, mutfakta zaman harcamayı çok severim. Benim için hiçbir sorun yok ben her şeyi yaparım. Ben aslında bulaşık yıkamayı da severim. Doldur, boşalt seve seve yaparım hepsini. Uzun bir yemekten sonra iş yapmak terapi gibi geliyor.

Bu çiftlerde özellikle yemek aracılığıyla mutfakla kurulan güçlü ilişki erkeklere, mutfakta en az kadınlar kadar, Suat-Zerrin çiftinde ise kadından daha fazla söz hakkı sağlamaktadır. Eğer mutfakta kadın ve erkek eşit şekilde iş yapıyorlarsa bu çiftlerde kadın erkeğin mutfak içinde özellikle temizlik ve düzen konusunda özen göstermediğini düşündüğü konuları dillendirmektedir. Ancak mutfağın erkeğin hakimiyeti altında olduğu durumda kadın, genellikle sessizce erkeğin arkasından bu işleri halletmektedir:

Çiğdem: Ersin'le temizlik alışkanlıklarımız çok örtüşmüyor. Benim çok temiz bulmadığım şeyleri o daha temiz bulabiliyor. Temizlik onun için benim kadar öncelikli bir şey değil. .. E: Yapıyorum tabi. Genelde yani mutfaka, yemek yaptıktan sonra hiç şey bırakmam, tezgâhı vesaire. Ç: Ama temizliği genelde ben yapıyorum mutfağın temizliğini. Ya bulaşık mesela, hani mutlaka şeyin içinde bir miktar bulaşık olur. E: Bulaşığı ben... yok ya bulaşık makinesine girmesi gerekenleri bırakırım sadece ben. Ç: Yoo, yıkanması gerekenleri de bırakır. Yani Engin bir şeyi yiyip hemen bulaşıkları şey yapmaz. Orda bırakır. Bir gün durabilir, ertesi gün koyabilir. Ben bazen deney yapıyorum mesela. Bir şey koyuyorum, ben eğer bunu yıkamazsam ne kadar duracak falan diye. E: Elde çok bulaşık yıkamıyorum. Sen benden daha fazla yıkıyorsun da. Orda kalmasının sebebi ne bileyim, şey oluyor yani, suyun içinde kalması gereken şeyler oluyor. Ç: Olmayanlar E: Olmayanlar da oluyor tabi. Ç: Yani sen yemeğini kalkıp hani böyle bir şey yapıp bulaşık makinesine atayım diye hareket etmiyor Ersin. Yemekten sonra gidiyor içeriye....Uzun süre mutfakta bir şey

yapacağım zaman kaldırım. Bırakmam yani bir şey, yemek yapacağım zaman falan filan. Mesela orda varsa önce bi etrafı toparlayıp sonra başlarım. Ama mutfağı genelde ben temizliyorum. Bunu belirtmek isterim.

Zerrin: Ben bulaşıktan, temizlik yapıp yerleştirmekten hiç hoşlanmam. Ama bunu yaparım. Suat'ın özel bir ilgi duyduğunu zannetmiyorum ama o da yapar. Hangimiz daha önce davranırsak o yapar yani. (S: Peki bu konularda yöntemleriniz aynı mıdır?) Hayır. O hiç sudan geçirmez. Ben sudan geçirip koyarım ama onun yaptığına da ses etmem. Kirli çıkarsa da elde yıkarım. “Böyle mi koyacaksın?” dedim, “Evet.” Dedi. “İyi bakalım.” Dedim. Bitti orda mevzu. Bulaşık makinasını yerleştirirken onun benim kadar planlı olmadığını görüyorum. Ben hep en arkadan başlarım mesela, o bunu dikkate almamış olur. Dolayısıyla makinayı tam kapasite kullanamıyor oluruz. Oflayarak düzeltirim ama bir şey demem. Tarzım değil. Konuşmak yerine yaparım. Başka bir şeye kızdıysam böyle bir şeyi sorun ederim. Konu o değildir zaten.

Ünal: Belinay bazen biraz obsesif olabiliyor. Mesela kahvaltı yaptım, bulaşıkları lavaboya koydum, iki saat sonra tekrar yemek yediğimde bulaşıkların hepsini birden yıkamayı planlıyorum. Bengü gördüğü an panik oluyor. “Onun arkasında bir logic var.” diyorum, açıklıyorum “Ben nerden bileyim.” Diyor. Bu biraz da sınıfsal bir şeydir bence. Bizim ailede konuşmadan halledilir böyle şeyler mesela. Bengü'nün ailesi bu tür şeyleri sürekli konuşur. B: İnsanların farklı iş yapma biçimleri olabileceğini anladım. Söylemediğim oluyor çünkü sert tepki veriyor, geriliyor. Ünal'ı kontrol etmek için değil de suçluluk duyduğum için içeri gidip kendimi kontrol edebiliyorum.

Erkeğin mutfağı kullandığı durumlarda eşitlikçi bir ilişki söz konusu ve kadın kendini mutfağın sahibi olarak görmüyorsa, mutfağın ihtiyacını ve o ihtiyacın karşılanmasında erkek son sözü söyleyebiliyor. Erkeğin mutfakta işlere yardımcı olduğu ama kadının mutfağı kendisine ait gördüğü durumlarda ise erkeğin istediği bir elektrikli aletin alınmasında son söz kadına ait oluyor.

Angela Meah and Pete Jackson'da (2012) erkeklerin mutfağa girmesiyle birlikte, kadınların mutfakları kalabalık bulmaya başladıklarını ve tekinsiz bir yer olarak gördüklerini belirtmektedirler. Çiğdem'in yemek yaparken eşinin mutfağa girdiği zaman hissettikleri de Meah ve Jackson'un dediklerini doğrulamaktadır:

Çiğdem: Ben yemeği yardımla yapmayı tercih ederim aslında. ... Şimdi zaten Ersin dışında kimseyle yemek yapmadım. Ersin'e de komut verme gibi bir şey söz konusu olmaz. O genelde komut verir, onu öyle yapma. Hatta buna bazen ben kızarım. Çünkü bir şey öğrenmeye ve kendi başıma yapmaya çalışıyorum. Mesela Ersin gelicek diye stres olurum. Çünkü gelip mutlaka bir yorum yapacak: onu öyle koyma, bunun içine şunu koy, şunu şöyle yapma falan diye. Ama yani mesela işte bugün yeşil soğanın ne kadar kısmını doğramalıyım, ne kadarı işte bunun içine katmalıyım falan gibi şeylerde Ersin yoktu evde. Olsaydı mesela iyi olurdu. Hani ona sorardım falan gibi.

Çiğdem yemek yapmak konusunda Ersin kadar deneyimli olmadığı için eşinin bilgisine başvurmak istese de, mutfakta bir şeyler hazırlarken Ersin'in işe müdahale etmesi rahatsızlık yaşamasına neden olmaktadır. Çiğdem'in yemeği hazırlama sürecinin Ersin'den farklı olması ve Ersin'in bu konuda söylediği söz, aslında Çiğdem'in yemek pişirme konusundaki eksikliğinin ve kendi becerisinin altını çizmektedir:

Çiğdem: Ya sonuçta ortaya çıkan şeyi seviyorum. Ama o sürecin kendisinden çok keyif aldığımı söyleyemem. Özellikle böyle düzen ve intizam meselesinde şeyim var ya. Mesela işte bi şeyi diyelim ki yıkadım, hemen onu kabını yıkayıp kaldırıyorum falan. O süreci de uzatıyorum aslında. Normalde insanlar öyle çalışmıyordur yani. Şu ortada hiç bi zaman, şimdi mesela şunu yaparken görseydin şeyimi. Bütün sapları attım kabukları attım, şeyleri attım falan böyle sırayla. Bi de şey gibi o televizyon programlarındaki şeyler gibi yapıyorum ben. Çay tabağının içine mesela bütün baharatları karıştırıp koyuyorum oraya.... (Ş: Senin için yemek pişirmek böyle bir süreç değil sanırım?) E: Değil değil. ya bence de zaten, anneannemin dediği gibi “o ne ya o kadar, bir sürü bulaşık çıkar”. Anneannem bir şey izledi, bu yemek tarifleri falan, “o ne ya, bir sürü bulaşık çıkarıyor” derdi.

Zerrin ise, eşinin yemek konusunda kimseye güvenmemesi ve kendisini bu konuda dikkate almaması nedeniyle mutfakla ilişkilenelemekte, motivasyonu kırılmakta ve çeşitli kazalar ortaya çıkmaktadır.

Zerrin: Yaptığım şeyler vardır böyle hoşluk. Hani öyle yemek değil de daha çok. Yani işte onu yap bunu yas. Şimdi mesela onları da o kadar yapmıyorum. Bi de motivasyonum yok onu yapmakla ilgili. Yani takdir edilmek edilmemek ya da hani bi aynı keyfi yerken paylaşmayacağım için olabilir. Ya da ben bize gelen misafirlere

yaptığımda, senin onlara yine, başka yemekler yapman nedeniyle... Ya misafir hani misafir varken spontan, işte pizza yapayım dedim, markete gidip malzeme alıp mantı falan yaptı yanına hani. ... Ben artık o kadar, elimi eteğimi çektim. S: Hayır hayır. Ortada bir yanlış anlama olacak. Yemin ederim ben mantı yapıcım dedim o da pizza yapıcım dedi... 50 yaşında bir tecrübe var burda ya. Dünkü çocuk ne bilecek yemek yapmayı. Gör, benden bak, öğren. Ben bugün varım, yarın yokum. Ya şimdi insanın kafasında bir reçete varsa, ona ancak yamak kullanırsın. Yani, kızım soğanı soy, sarımsağı bilmem ne. O da olmaz yani, çağırıp da yamaklık yaptırmıyorum. ... Ha, bi kere de şöyle bir şey oldu. Ben eve geldim ıspanak yapmak için. Şimdi güzel güzel ben bunları böyle deliler gibi koca bağ ıspanağı tek tek... Yıkarken ben, bi baktım ki ıspanak oluyor yani. Ben sadece onları yıkıyorum. Orda işte soğan kavruluyor, işte bişeyler kıyılıyor... İkinci kez girişmedim bile yani.

Zerrin: Geçenlerde kuzenim bizdeydi. Ben de “Bari bir pilav yapayım.” dedim. Suat yemeklerin zamanlamasını pek dikkate almaz önce ne hazırsa onu sofraya koyar. O günde öyle oldu. Pilav hazır olmadan yemekler yenmeye başlandı. Halbuki o et yapıyorsa benim yaptığım pilavın yanında olması lazım. O yüzden alelacele bir pilav yaptım. Tam sofraya götürürken pilavın olduğu seramik kap yere düştü ve kırıldı.

Başak da yemek yapmayı sevdiğini söylerken birlikte olduğu insanın kendini denetlemesi durumunda duyacağı rahatsızlıktan söz etmektedir.

Başak: Ya her gün istemesi de beni zorlamaz, onu bir şekilde yaparım, hoşuma bile gider onun istediği bir şeyi yapıyor olmak ama yine o bahsettiğim arkadaşımındaki gibi, yok domatesi şöyle soydun, böyle soydun falan gibi fazla denetleyiciliğe girildiği zaman hakikaten yapamıyorsun. Yani dikkat edeyim derken o domates elimde dağılıyor. Bir şekilde olmuyor. Çünkü çok özenmek de iyi bir şey değil, yemek bu sonuçta yani. Bir şekilde doğrayıp bırakmalısın.

Mutfaklarda erkeklerin baskın bir rol oynaması, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin tersi bir durum olduğu için zaman zaman kadınlarda çeşitli rahatsızlıklara neden olmaktadır. Eşi mutfakta çalışırken kendisinin salonda olması, arkadaşlarıyla sohbet etmesi, yemek için eşinin eve gelmesini beklemesi Zerrin’in rahatsız olduğu ama zamanla alıştığı bir durumdur:

Zerrin: Başlangıçta Suat’la birlikte yaşadığımızda ilk kez böyle bir ortamla karşılaşmıştım. Annemlerin evinde de aidiyet duymuyordum da orası

annemin mutfağı olduğu için bunun üzerine düşünmüyordum bile. Ama Suat'la yaşamaya başlayınca bir iki bocaladığım oldu. Belki cinsiyet rollerinden dolayı da böyledir. Mesela oturuyorum “Bir şey yapmam gerekiyor mu? Acaba ayıp mı oluyor?” diye düşünüyorum. Baktım bu aslında onun tercihiymiş, o orda iş yaparken benim orda kahve içmemi bile istemiyor. Ama ne yapacağımı bilemediğim oluyor. Mesela Suat'tan önce eve geliyorum, aslında bir şeyler yapmaya girişmek gerekiyor ama ben onu yapmıyorum. “Garip mi oluyor? Adamcağız bugün de geç gelecek ve yine mutfağa girecek .” diye düşünüyordum. Ama bir iki örneği oldu, ben kendim karar alıp bir yemek yaptığımda o, onu tercih etmeyip başka bir yemek yapıyor. Bu çok kez oldu. “Eline sağlık.” diyor ama kendi yemeğini yapıyor. ... O kafasında bir şey varsa onu yapmadan rahat etmiyor. “Yapayım bulunsun.” diyor. O alternatif bir şey yapınca ağırlıklı olarak onu tercih ediyor, ayıp olmasın diye öbürünün tadına bakabiliyor... Suat geç bile gelse ben onu beklerim, yapmam. O gelince ya beraber gireriz ya da o yapar. Onun benden bir beklentisi yok. Geçende anca 10'da yemek yiyebildik.

Zerrin'in aşağıda anlattıklarından, mutfakla ilgilenmenin, yemek yapmanın, evle ilgili kararları verip inisiyatif almanın, evli kadının kimliğinin önemli parçalarından olarak görüldüğü anlaşılıyor. Mekânsal organizasyonda “ayrı alanlar” ideolojisine göre ev içinde mutfakın kadının mekânı olarak görülmesinden yola çıkarak Zerrin'in, mutfağı olmayan ya da mutfağında da sözü geçmeyen bir kadın olarak onun kişisel tercihlerini, beğenilerini ve kimliğini okuyabileceğimiz bir alanı kaybettiğini³⁹ söyleyebiliriz. Bu kayıp, onun kendisini evli bir kadından çok bir ailenin çocuğu gibi görmesine neden olmakta ev dışında bir kariyer sahibi olsa da ev içinde kadın olarak otoritesinin olmamasını bir eksiklik olarak değerlendirmesine yol açmaktadır.

Zerrin: Mesela ben uzunca bir süre mutfak ve ev dışı ilişkide Suat'ın dominantlığını hissettim. Eşi değil de evin çocuğu gibi hissettim. Belki biraz abartı

³⁹ Evin diğer alanlarında ortak karar veren Suat ve Zerrin ancak uzlaşma durumunda eve bir şey alabilmekte anlaşamadıkları durumda ise beş yıldan beri alamadıklarını belirttikleri yemek masası örneğinde olduğu gibi hiçbir şey alamamaktadırlar. Oysa Suat, mutfakın sahibi olarak eşine danışmadan tencere-tava ya da diğer mutfak eşyalarını alabilmektedir.

oldu ama nasıl annem yapardı biz yerdik, şimdi de Suat yapıyor ben yiyorum. İlişkide ben o tür işlerden sorumlu olsaydım belki onun eşi olduğumu daha fazla hissedirdim. ... Yaşça büyük olması, üniversitede onu hoca rolüyle tanımış olmamın da etkisi olabilir. Bütün bunlar bir araya gelince benim evin çocuğu gibi hissettiğim zamanlar oluyor. Tek bir şeye bağlamak istemiyorum. Aynı yaşta, aynı statüde olmuş olsaydık başka bir his verirdi. ... Bu bana garip geldi. Kızmak değil de çok gereksiz olduğunu düşündüm. Bu tür örneklerle karşılaşınca benim içim rahat eder oldu. O gerçekten bunu bir yük olarak görmüyor, severek yapıyor. Ben bir şey yapsam da bu çoğu zaman ona iyilik olmuyor. Bu şekilde ikna oldum ben. O da belki talep edemez oldu. Bir şey istese ve aklındakiyle uyuşmazsa bu sıkıntı olacak.

Kültürlenme sürecinde öğrenilenlerin tersine gelişen bir durum olarak erkeklerin mutfakta baskın karakter olmasının kadınlar kadar çevre tarafından da garipsendiği görülmüştür.

Çiğdem: Bi de tabi yemek yapmak gibi bir şeyin erkeklerin özel zevki ya da hobisi gibi görünürken kadınların sorumluluğu gibi görünmesi gibi bir durum var. Erkek mutfaka gidiyorsa, ha, tamam alkışlanacak. Tabi özel bir şey adam yemek yapıyor, ne kadar takdir edilesi bir şey falan. Kadın yapıyorsa zaten yapmak zorunda olduğu bi görevi ifa ediyor gibi bir algı var. Bizim için öyle değil ama. Gerçi mesela Ersin'in mutfaka giriyor olması genel olarak alkışlanan bir şey oluyor insanlar öğrendiği zaman Ersin'in yemek yapıyor olmasına. Şey yapıyorlar, o algı gene, Ersin'de devam etmese de. Mesela benim çevremden işte ailemden arkadaşlarımdan birileri Engin'in yemek yapıyor olduğunu duyunca, özel bir şey ya da özel bir durum var gibi davranıyorlar. E: O kadar şeye rağmen, o kadar entelektüel tedrisata rağmen demi, yine de o kadınlık ve erkeklik rolleri aslında elit seçkinlerde bile devam ediyor yani, bi miktar.

Kadının Mutfağında Bir Erkek

Çalışmam kapsamında mutfak işlerini yapma bağlamında kadından çok erkeğin dominant olduğu mutfakların sayısı ikidir. 30 görüşmenin sonunda ev ve mutfak işlerinin kadın kadar kendi görevi de olduğunu düşünen ve bu işleri yapan erkek sayısı 3'tür. Bu erkekler, ekonomik ve kültürel sermaye bakımından benzer olan erkeklerden farklı olarak feminist duyarlılığa sahip oluşlarıyla diğerlerinden

ayrılmaktadır. Geriye kalan erkeklerden bir kısmı (ekonomik ve kültürel sermaye bakımından fark gözetmeksizin) mutfağa bazı durumlarda girmekte ve basit şeyler yapmakta, bir kısmı yine canı istediğinde, eşi rica ettiğinde iyi yaptıkları söylenen yiyecekler hazırlamakta özellikle et ve balık pişirmekte, bazıları ise sadece su almak ya da yemek yemek için mutfağı kullanmaktadır.

Ayşe: Ha bir de Şinasi çok güzel yemek yapar. İnanılmaz güzel et yapar. Et yapar, balık yapar. Şinasi kasap çocuğu olduğu için her türlü şeyi yapabilir Salatının sosunu yapmaz. Ama doğramasını süslemesini, öyle şeyleri çok sever mesela. Süslemede inanılmazdır. Mesela Polat Bey İstanbul'dan bize misafirlige geldiğinde et yapar ona. Polat Bey eti çok sever, kalın, şey. Onun yanında böyle kırmızı biber, sarı biber, yeşil biber, mantarla süslemeli garnitür yapar. Rengarenk yani böyle, bakmaya doyamayacağın. Resim gibidir o. Özel günlerde yapar, canı isterse yapar, ruh haline bağlı. Pazar günleri yapar.

Sebzelerin bulunabilirliği, ucuzluğu ve sıradanlığı karşısında etin hem pahalı olması hem de özel zamanlarda tüketilmesi onu özellikli kılmıştır. Zaten yemek pişirme işiyle çok ilgili olmayan erkekler bu nedenle sıradan ve belki değersiz görülen sebzeler yerine daha kıymetli ve özel olduğu için et ve balık gibi gıdaları pişirmektedirler. Rigotti'de, günlük ve alışılmış yemekleri pişirme işinin kadınlara bırakıldığı Antik Yunan'da etli yemekler hazırlama işinin sadece erkeklere verilmiş özel bir görev olduğunu, bunun sebebinin de, bu görevin kurban töreni ile ilgili olmasından kaynaklandığını belirtir. Davetli olarak Tanrıların katıldığı bu törenin özelliklerinin bir erkeğe verilmesi istenildiği için hem kurban eden kişi hem de aşçı olan erkek magherios (kasap, büyücü) tarafından yapılmaktadır. Erkekler ancak "soylu eril niteliklere" sahip (2011, s. 55-56, 12) durumlarda mutfağa girmektedirler.

Orhan: Ya benim vaktim yok, ama mesela izinli olduğum ya da erken geldiğim zaman bişeyler hazırlarım ama yemek değil de daha çok böyle saç kavurma olsun, ızgara olsun. Yani ona benzer şeyler yapıyorum. İşte salata falan. Ne sıklıkla yaparım?

Funda: Ben mesela mesaiye kaldığımda yaptığı oldu. Belki bi de hafta sonları artık hafta içi hiç katılmıyor geç geldiği için.

Yemek pişirmenin ve yemenin bir boş zaman etkinliği, sosyalleşme aracı ve kimliklerinin bir parçası olarak görüldüğü yeni orta sınıftan erkeklerin aksine benim görüşmecisi profilimdeki orta sınıftan ve alt sınıftan erkeklerin mutfakla ilişkilerinin kadın dolayımıyla kurulduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak erkeklerin, mutfakla uzak mesafe ilişkisinin kaynağında annelerin olduğu bu çalışma bağlamında bir kez daha ortaya çıkmıştır. Erkek çocuk anneleri, onlara yemek pişirmeyi öğretmek için özel bir gayret göstermediklerini ifade ederken, onların yemek pişirmeyi öğrenme süreçlerinin, öğrencilik hayatından kaynaklanan zorunluluklar ve kendi kişisel ilgileri sonucunda yaptıkları araştırmalarla başladığını belirtmişlerdir.

Bengü: Şimdi oğlan da becermeye çabalıyor, şimdi bir arada olmadığımız için... Yani yapardı ufak tefek yapardı öyle mutfakta otursun önüne bekler yani girer salatasını yapar mesela işte bir şey kızartır bir şey yapabilir, uzun boylu bir yemek değil tabi ki ama belki şimdi yapıyordur. Aslında erkek çocuğuna da bunu yapmak lazım. Lazım yani ben hiç şeyci değilimdir erkek çocuğu kız... Benim için çocuk çocuktur, evlat evlattır kızı da olur erkeği de olur fark etmez. Yani bir erkek çocuğunun da bu tip işleri yapması taraftarıyım. Yapmalı. Ama yapmadım işte şimdi sorduğunda, ama yapmadım yani gel sana öğreteyim yokta o kendisi isteyerek. Nasıl oldu, ne pişiriyorsun, ne yaptın, ne koydun falan yani öyle kişisel bir şey belki bu benim hatam yani. Tabi tabi ki sonra eşine de yardımcı olabilir yani hani hayat artık kolay değil onun için olmalıdır, olmalıdır.

Ancak bu işin, erkek çocukların kişisel inisiyatifine bırakılmasının, genellikle kız çocuklarına öğretilmesi çabasının sonucunun, yemek pişirmenin kadının görevi olduğunu düşündüğü için “bu benim işim değil” diyen erkekler olduğu ortaya çıkmıştır.

(Ş: Peki mutfak işi kadın işi mi sence?) F: Değil. Kesinlikle değil, ama kesinlikle öyle oldu bizim ailede. Mesela masada kendi tabağını alıp onun içini çöpe

atıp oraya koymak onun gözünde yardım. Benim gözümde değil. Yani mutfakta iki saat vakit geçirilecekse, o saati bana bir saate indirebiliyorsa, ne yaparsa yapsın hiç önemli değil. (Yardım istedin mi?) İstedim. Çok isterim bu konuda çok da kavga ettik, başarısızım ama. Yani işte hani, mutfakta ne işler var? Masa kaldırılacak, bulaşık makinasına dizilecek. Biri yarım saat iş, biri yarım saat iş diyelim; birini yap! (Ne dedi?) Benim işim değil! ... Yani sevmiyorum, hani başka bir iş söyleyebilirsin mesela tamirat benim işim, ben bir erkeğim. Tamirat benim işim der. Söylüyorum mesela, tamirat dediğin senede bir defa çıkıyor. Onu bile, yani mesela geçen sene çamaşır askısı aldım. Matkapla duvarı delecek onu koyacak. Ya bir senedir dilimde tüy bitti. Al işte sana tamirat işi. Erkeksin ve yapmıyorsun. Ne anlamı kalıyor. Yani senin ona karşılık ben bir yıl boyunca, buna mecbur muyum, senin o yarım saatlik işine karşılık!

Görüşmeler sonucunda erkeklerin, doğallıkla mutfak işlerini eşleriyle paylaşmadıkları durumda sınırlı zamanlarda ve kadınların kontrolü altında mutfaklarda varlık gösterdikleri bunun nedeninin de kadınların onlardan böyle bir şey talep etmemesi olduğu öğrenilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamadan doğallıkla kabul eden ve içselleştiren kadınların bu durumu, onların genel olarak evle kurdukları ilişki, evi kendi mekânları olarak görmeleri sonucunda da evde ve evle ilgili yaptıklarını kendilerini ifade etmenin aracı olarak görmesinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Kadınlar gocunmadan yaptıkları bu işlerden keyif aldıklarını, eşlerinden ancak kendileri hasta veya çok yorgun oldukları zaman yardım istediklerini onların da basit yemekler (menemen, makarna, yumurta ya da kahvaltı masası) hazırlayarak yardım ettiklerini belirtmiştir.

Begüm: Yani o keyif almasan zaten yardım da istersiniz ya boş ver bu gün işte bilmem neyi kıralım da işte yumurtayı dersiniz hani ben onu bir keyifle yapacağım onu sunacağın yani öyle bir huyum var ama başkası için bir şey söyleyemem tabi. Yani istemedim yardımda istemedim, kendimde keyifle yaptım yani. Babam girerdi. Yani rahatsız olunsaydı zaten böyle bir talep benden gelirdi. Ben rahatsız değilim, değildim ya da o zamanda şimdi de. Yani hani o gördüğümde. Başka türlü olabilirdi isteyebilir, yap sende dersin bir şey yani bir şey olabilirdi ama öyle bir hala da yok yani hiç aklıma bu soruyu sormasan gelmeyecekti bak, evet. Bundan sonra yaptırırım bari.

Erkeklerin mutfağa girişiyle birlikte kalabalıklaşan mutfaklar, kadınların kendilerini mutlu eden ve onlara zevk veren bir etkinliği başkalarıyla paylaşmanın ya da eleştirilmenin yaşatacağı mutsuzlukla da ilişkilendirilmektedir. Kant, mutfak ve yönetiminin kadını onurlandıran bir nitelik olduğu düşünmekte, annelerin kızlarına müzik dersi yerine mutfak sanatı dersi aldırması gerektiğini belirtmektedir. Kant'ın bu düşüncesinin temelinde, işten bitap düşerek eve gelen kocanın neşelenirilmesi ve yorgunluğunun giderilmesinden sorumlu kadının masaya koyacağı tadı tam kıvamında bir yemekle hem kocasını hem de kendisini mutlu edeceği düşüncesi bulunmaktadır. Bu bağlamda yemek pişirme konusunda sahip oldukları yetenek, kadınlara eşlerinden daha çok sevgi ve şefkat görmelerini sağlayacağı için, gelecekte hayatları için çok önemli hale gelmektedir (Rigotti, 2011, s. 107). Kadınlar için yemek pişirebilmek çeşitli anlamalara gelebilir ama yemek yapmayı çok seven ve erkeği mutlu etmek gibi bir görevi olduğunu düşünen bir kadın için yemek pişiren bir erkek, kadının bu görevini yerine getirmek için kullandığı araçlardan birini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu kaybın yol açacağı sonuçları, kadının güç kaybı olarak okumak mümkündür. Yalnız yaşayan Ekin de kendisi yemek yapmayı çok sevdiği için onun yerine yemek yapan ya da yemek konusundaki bilgisi nedeniyle yaptıklarını eleştiren bir erkeğin, onun kendini iyi hissetmesine olanak tanıyan bir etkinlikten mahrum kalmasına ve mutsuz olmasına neden olacağı için, mutfağına girmesini istememektedir.

Ekin: ... mesela ben çok yemek yapan, yapmayı seven bir erkekle bilmiyorum ne kadar mutlu olabilirim, çünkü ben yapayım ve ondan mutlu olsun o beni çok mutlu ediyor. Yoksa o bana biçilmiş rolden dolayı değil. Yani ben o işten zevk alıyorum, mutfak benim alanım yani. Alanıma müdahale etmesin, benim yaptığımı eleştirmesin. Çünkü ne kadar çok bilirse o kadar çok eleştirecek yani. Beni mutsuz eder ve benim yaptığım şeyin onu mutlu etmesi beni iki kere mutlu edecektir. Çünkü

ben zaten yemek yapmaktan hoşlanıyorum bundan hoşlanan birisi beni iki kere mutlu edecektir.

Yemek ve mutfak işleri konusunda deneyim ve bilgi sahibi olan erkekler, eşlerini bu konuda uyararak onların üzerinde baskı yaratabilmektedir. Saliha'da bekârken yalnız yaşayan ve yemek pişiren eşinden uyarı aldıktan sonra nasıl kendini “düzene koyduğunu” anlatmıştır:

Saliha: Kuru fasulyeyi yapmıştım ıslatmadan yapmıştım çok kaynamıştı böyle kaynadığı halde pişmemişti ben sonra eşim dedi ki o ıslatılıyor akşamdan dedi. O da çok şeydi hep söyler diyor ki şu ıslatmadığın fasulye gibi... Pilav yapmıştım pilavı şey yapmıştım lapa yapmıştım. Eşim bir daha bunu istemiyorum demişti böyle... Yani sevmedi kaşığı batırdı geri çekti ben bir daha böyle yemek istemiyorum dedi... Ondan sonra ben kendimi daha çok düzene koymaya başladım aa bak yapamadım pilavı diye kafaya taktım böyle şimdi iki çeşit pilav yapıyorum mesela ...

Görüşmeler sırasında mutfakla, yemek yemek ve mutfak alışverişi yapmak dışında ilişkilenemeyen bazı erkeklerin, temizlik denetimi yapmak üzere mutfağı kontrole geldiği öğrenilmiştir:

Ece: Böyle eşim bir gün, ben anlattım, benim çok hatalarım vardı böyle, ya saklamıştım bulaşığı. Babam çok kızardı akşam bulaşık kalmasına. Yatmadan bulaşıkları falan yıkayın derdi, bi de sobalı bir evdi, çok soğuk oluyordu. Ondan sonra üstünü mü kapatmıştım, leğene mi koymuştum herhalde böyle bulaşıkları. Böyle onları fark etmiş. Babam: “Gelin hadi bulaşıkları yıkayın, kaç kişisiniz evde”, bilmem ne. Ben de onu eşime anlattım. Eşim de babasına falan anlatıyor; zamanında böyle böyle yapmıştı, bulaşıktan kaçmıştı. Kaynanam değil ama hani kayınbabam der mesela, şu şöyle olsun, bu böyle olsun diye. Mutfakta mesela yemeğin ağzı açık olmasın der mesela hani. Ya da tezgâhta bulaşık gördü mü söyler bana: Kızım hani şu bulaşıkları topla, der. O kötü niyetle demez. O bir alışkanlık, bir şeylik. O gün neydi, bir komşumuz falan vardı böyle, kayınbabamgil gelecekti. Ben böyle mutfağı gittim hemen, mutfağı topladım, Ece bizi bıraktın dediler böyle. Ya dedim hani kayınbabam böyle böyle laf işitmeyeyim.

Ece'nin anlattıkları da erkeklerin, ev içinde gözle görülür şekilde iktidar kuramadıkları ve kadın alanı olarak tarif edilen bir mekân olan mutfakta örtük şekilde nasıl iktidar kurabildiklerini göstermektedir.

Ev bireylerin konumlarını ve ilişkilerini biçimlendiren davranış kurallarını ve bu kuralları yaratan toplumsal bilgi birikimini⁴⁰ içinde barındırmaktadır (Dedehayır, 2009, s. 170) ve toplumsal bilginin mekânla kurulan bağlantısı, bu bilginin devamlılığına ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda kadınların mutfakla kurdukları bu türden bir ilişki geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin devamlılığına neden olmakta erkeklerin mutfaktaki varlığı zor zamanlarda yaptıkları yardım ya da yoklukları üzerinden tanımlanmaktadır. Kadınlarsa mutfağın, hane halkı içindeki temel kullanıcısı ve sorumlusu olmaktadır. Ancak bu durumun oluşmasında kadınların çeşitli nedenlerle erkekleri mutfakta istememeleri de etkilidir. Kadınlar beğendikleri, görmek, dokunmak ve kullanmak istedikleriyle kurdukları düzenin ve yarattığı alanın kısacası kendi dünyasının bozulmasından duyduğu endişe nedeniyle erkeklerin mutfaktaki varlıklarına mesafeli durmaktadır. Görüşme yaptığım kadınlardan bazıları, kendilerinin kurduğu düzene ve temizlik anlayışlarına atıfta bulunarak erkeklerin mutfağı dağıttığından ve temiz çalışmadığından bahsetmiştir. Bu, onların mutfağı kendi hâkimiyet alanları olarak gördüklerinin ve erkeklere burada kısıtlı bir özgürlük alanı bıraktıklarının göstermektedir. Ela'nın anlattıklarını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür:

E: Mutfak bence bana ait. Ben eşimin girmesini istemiyorum. Çok dağıtıyor. Arkasını toplamasını isterim ben mesela. O yaptığı şeyi olduktan sonra tamam. Yani arkasındaki döküntü önemli değil onun için. Ama benim için önemli. Sonuçta yine

⁴⁰ Ev içinde belirli etkinliklerin nerede gerçekleştiği, hangi bölümleri kimlerin nasıl kullandığı ve birbirleriyle nasıl bir ilişki içine girdiği, hangi bölümlerde hangi davranışların uygun olduğu gibi bilgiler ev mekânına sinerek toplumsal bilginin bir bölümünü oluşturur (Dedehayır, 2009, s. 170)

ben oraya girecem, o oraya dökülmüş saçılmış hiç onun için önemli değil. Onun için önemli olan yaptım-yaptım, tamam-bitti. Temizleme toplama hiç biriyle ilgilenmez.

Mutfakta erkeklerin baskın olduğu durumda ise mutfakta erkeğin ve kadının temizlik anlayışındaki fark, erkeğin istediği şekilde çalışmasının önünde bir engel olmazken kadının o sırada etraftaki dağınıklığı toplamasına dâhi izin verilmemektedir:

Zerrin: Aramızdaki en büyük fark bu. Ben bir şey yaparken kaldırarak yaparım. Suat: Ben çalışırken. Kaldırarak. İşte yemeği kaldırarak yapacak vakit. Yayılacak, sanat eseri o. Mümkün olmuyor işte benim yaptığım zaman. S: Ben de anlatıyorum işte, ne nasıl dağıldığını. Ne bileyim işte. Bi de şimdi mesela bir şey kavururken gidip de başka bir şeyi toplayamazsın. Onun yanmaması içinbileyim bi tane tas, bir şey yapmışın. Bunu bir daha kullanırım diye bırakıyorsun. Z: Ben ondan bahsetmiyorum. S: Dolayısıyla hepsi bitsin, yani yemek bitsin çıksın. Ondan sonra nasıl olsa toplanacak bu yani. Orası öyle kalmayacak ki. Yemek yaparken ortalık toplanmaz. Z: Mesela bi pilavı 7 tane kaşıkla yapıyorsun. S: Ne olacak? Allah allah, sen bir tane kaşıkla mı yapıyorsun? Ya ben mesela masaya oturunca işte hani işte o, toplanmış. S: Hiç öyle bir şey yok, mümkün değil.

Bir kadının mutfağına erkeklerin müdahale ettiği durumlardan biri de mutfağına herhangi birşey alınması sırasında ortaya çıkar. Ancak bu durumlara kadınların verdiği tepkiler ve tepkilerin nedenleri çeşitlidir. Örneğin, Ece, eşinin yemek ve diğer mutfak işleriyle ilgili olmaması nedeniyle eşinin almak istediği meyve sıkacağına almasına “izin” vermemektedir:

Ece: Temizleme toplama hiç biriyle ilgilenmez. İlgilenmesini çok isterdim. Çünkü vakit çok önemli gerçekten. (Ş: Peki yemek yapıyor olsaydı, o zaman meyve sıkacağı alması için ona izin verir miydin?) Verirdim. Aslında öyle ya, gerçekten. Çünkü ben çok kullanıyorum. Ben hani her şeyi yapmam gerekiyor. O çok nadir girer mutfağına, çok şey yapar, dağıtır, bilmem ne. Eğer hani çok derli toplu olsaydı izin verirdim, çok istekli olsaydı bi de. Bu da önemli. Ya, o çok ısrar etmedi, çok şey yapmadı hani böyle. Öyle bir söyledi geçti. Eğer mutfakla çok ilgili olsaydı o zaman herhalde kendi hükmü geçerdi mutfakta. Benden çok onun hükmü geçerdi mesela. Alışverişi konusunda olur mesela. Hani fiyatına dikkat eder, kalitesine dikkat eder.

Yufka al desem; günlük yufka mı, işte tarihine bakar. Ne bileyim, o tür şeylerde o vardır.

Eşi, mutfakta “görünmeyen” pek çok işi yaptığı halde ev ve mutfak konusunda kendi kararlarını uygulayan ve daha baskın karakter olduğunu ifade eden Mehtap da, eşi Fuat’ın mutfağa bir şey alması için önce mutfakta ona uygun bir yer bulması gerektiğini belirtmiş bu da onun mutfağı kendi alanı olarak algıladığının bir işareti olarak okunmuştur:

Mehtap: Kahveden çok hoşlanmıyorum zaten. Bir de evde galiba benim çok etkim var; ben kahveyi sevmiyorsam çok pişmez. Fatih kırk yılda bir ister, olur. Mesela o sürekli içecek bir şeyler ister; çay yeterlidir onun için. Kahve makinesi alsak içer. Ama ‘ne gerek var’ deyip almıyorum ben ona. O gerekli değil. Ama istese alır gelir. Ama mutfakta koyacak yer bulması lazım. Yerini hazır etmeden alamaz. ... ‘Bak bunun yeri burası Mehtap’ dediğinde ‘hah yer bulmuş tamam alsın koysun.’

Begüm’ün mutfağında da eşi mutfağa çok nadir girmesine rağmen alınan, tekrar alınan ve kullanılmayan elektronik aletler, tencere, tava ve düdüklüler bulunmaktadır. Ferhan’ın mutfak araç gereci alma konusundaki motivasyonu, eşine bir şey almaktan duyduğu keyif ve işlerin daha kısa sürede tamamlanması isteğidir. Ancak Begüm, eşinin mutfağı tanımadan aldığı şeyler nedeniyle sıkıntı yaşamakta ve bu nedenle ona kızmaktadır:

Begüm: Bende ona kızarım. Şimdi şöyle bir şey var kızarımdan kasıt şu: bazı elektronik araçlar çok da gerekli değil yani sizin elinizde 3dk’da yapacağınız şeyi aleti açacaksınız, alete koyacaksınız, ona göre kapatacaksınız, fişe takacaksınız, bir cırt diyeceksiniz atıyorum işte falan ondan sonra onu yıkayacaksınız, kurulayıp kaldıracaksınız şimdi bunun süresi ile benim elimde yapacağım süre arasında çok büyük zaman farkı var. ... Şimdi orada anlaşmazlıklarımız var sen niye kullanmıyorsun, şimdi doğru. (Niye aldığını nasıl açıklıyor?) Çünkü yok keyif alacak hani o bana aldım yani çünkü demesi için mutfaktaki durumu bilmesi lazım. Bana bir

hizmet bana bir şey almış olmak hani bir rahat kullanayım, rahat güzel olsun hani o açıdan yoksa o çünküyü demesi için kullanmış olması lazım. Kullansa zaten almaz şimdi bir de o tarafı var mutfağı bilse hani. ... Son çıkanlardan aldığı için hep ama bir evvelkiden memnunum kullanıyorum çünkü yani şimdi ne yapacağım birde o var. Ferhan hani bize o tip şeyleri sever hani alayım yapayım falan.

Ünal ve Belinay çiftinin Türkiye’de ve İngiltere’de olmak üzere iki evleri bulunmaktadır. Belinay, eşi Türkiye’ye geldiği zaman evi kendine ait hissetmesi için, çoğunlukla mutfağı kendisi kullanmasına rağmen, o geldiği zaman mutfakta iş yaparken ona karışmadığını, istediği şeyleri aldığını ama her zaman birlikte yaşasalar baskın karakter olduğu için daha çok şey karışabileceğini söylemiştir. Bu çiftin durumundaki bir özellik de Ünal’ın çok uzun süre yurtdışında yaşaması, Türkiye’deki markaları ve fiyatları tanımamasına ve alınacak şeylere daha çok Belinay’ın karar vermesine neden olmaktadır. Görüşme yaptığım kadınlar arasında Belinay gibi alınacaklar konusunda karar verebilen kadınların ortak özelliği, bu konuda araştırma yapmaları ve bu araştırmalar sonucunda bilgi birikimlerinin olmasıdır. Ancak özellikle elektronik eşyaların alınması konusunda erkeklerin egemenliği söz konusudur. Buzdolabı, bulaşık makinesi gibi beyaz eşyaların yanında diğer elektronik eşyaların alınmasında erkeklerin, teknolojiyle daha ilgili olması, daha çok araştırma yapmaları ve bunlar için ödenen paranın miktarı nedeniyle karar verici olduğu görülmüştür. Erkeklerle hem mutfağın maddi boyutuyla hem de teknoloji gibi yüksek statülü bir konuda yine eşleri tarafından verilen inisiyatif, kadına ait olduğu kabul edilen bir mekânda erkeğin iktidar kurduğunu göstermektedir. Örneğin Deniz, eşinin teknolojiyle ilgilendiği ama mutfağa alınacak masayla ilgilenmediğini:

(Ş: Mesela böyle büyük aletler almak istesenez ya da alacak olsanız o zaman eşiniz...) D: Ee tabi onlarda hep araştırır elektronik kısmı ondan sonra. O konuda kendine şeyi var hani güveni...Ben araştırdım ben bilirim hani. Araştırır. Belki de onlar için önemli olan şey onlar hani mesela masa nasıl olduğu önemli değil. Küçük bir masa da olsa, büyük bir masa da olsa onun için fark etmiyor ama onun iyi olması demek ki mutlu ediyor ya da onun için önemli.

sözleriyle anlatırken bir taraftan işlevselliğinden çok estetiğin önemli olduğu bir konuda ilgisiz olduğunun da altını çizmektedir. Bu saptama, erkeklerin daha çok evin alt yapısı ve eşyaların işlevsellikleri ile kadınların ise daha çok evin güzelleştirilmesini kapsayan üst yapı çalışmaları ve estetikle ilgilendiğini doğrulamaktadır (Ayata, 2003).

Teknoloji konusunda kadınlar tarafından erkeklere yetki verilmesinin nedenlerinden birini Betül şöyle açıklamaktadır:

Ya o zaten kendi eksikliğini biliyor hani ben hani okumam yazmam olmadığı için şimdi yalan söylemeyeyim. Bilmiyorum hangisi iyi hangisi kötü onu da bilmiyorum ondan o dedi ki bunlar iyi dedi tamam hangisi iyiyse sen kendin bilirsin. Ama kötüsün getirme bir zaman şey kafa takmıştım gri olsun dedim. Dolap, makine o da dedi ki arada 500 fark var dedi almadı. Bunları getirdi artık... (Ş: Peki sen alsın ister miydin o grileri?) Tabi isterdim yani 500 milyon fark önemli değil yani ben kendim olsam alırdım. Baktım ki bizimki getirmiş daha bir şey demedim.

Betül okuma yazma bilmediği için tüm alışverişlere ya eşi tek başına gitmekte ya da birlikte gitmekte ama “iyisi hangisiyse onu al” diyerek kararları ona bırakmaktadır. Ayrıca alt sınıftan kadınlar, pahalı olan elektronik aletleri alma konusunda çekingen davranmakta ve eşlerinin kararları bu konuda daha etkili olmaktadır:

Saliha: Ariston'nun onu daha önceden kullanmıştım beyazlarla, siyahları atıyordum. Beyazlar pırıl pırıl çıkıyordu ve o kadar harika bir makineydi ki kardeşim bekardı, biz tatile gitti o geldi bizde kaldı makinemi bozdu. Ondan sonra eşim soruyor hangi makineyi alayım kesinlikle Ariston alacağız diye gittik Ariston bulamadık,

yabancı marka o sonra eşim buna karar verdi aldı. Bu geldi 7 kiloluk çamaşırı temiz yıkamıyor hiç benim hoşuma gitmedi. Sonra usta çağırdık işte böyle böyle diye geldi bir şeylerle uğraştı etti yine de yani hiç güzel yıkamıyor benim istediğim gibi. Eşim tek başına karar verdi... Ben yanında yoktum ve benim alacağım makine ile bunun arasında 100 lira fark vardı. Onu bulamadığı için almış bunu yani başka bir markada alabilirdi mesela Bosch'un ki de çok güzeldi.

Mutfaktaki Diğer Erkekler

Erkekler, kullanıcı ya da misafir olmanın dışında mutfakta varlıklarını tasarımcı olarak da gösterirler. Hem tez çalışmam kapsamında hem de mutfakla ilgili olarak daha önce yatığım çalışmada, kadınlar erkeklerin mutfaklara özellikle mimar olarak müdahil olmalarından duydukları rahatsızlıkları dile getirmişlerdir. Kadınların rahatsızlık duyduğu temel nokta, mutfakta çalışmayan bir erkeğin burayı tasarlamasından kaynaklanan sıkıntılardır. Kadınların uzunca bir süre duvara asılı dolapların yüksek-tavana kadar oluşlarından çektikleri sıkıntılar, mimarlar tarafından anlaşılmiş ve dolap boyları alçaltılmaya başlamıştır. Benzer şekilde yüksek tezgahların boyları aşağıya çekilmiştir. Anca kadınlar ne kadar lüks konutlarda da yaşasalar her zaman depolama ünitesinin eksikliğinden şikâyet etmektedirler. Görüşme yaptığım kadınlar, mutfaklarının biraz daha geniş olmasını istediklerini belirttiklerinde neden olarak hep mutfğa masa sandalye koyma, kiler dolabı yaptırma ya da biraz daha geniş tezgâh ve daha çok dolap isteğini göstermişlerdir. Ekonomik ve kültürel sermayeleri farklı da olsa tüm kadınlar, bu isteklerden en azından birini belirtmişlerdir. Mutfakların uzun süre küçük alanlar olarak yapılmasını daha önceki çalışmam (2013) sırasında görüştüğüm Melda yine erkek mimarların mutfakta çalışmamasıyla ilişkilendirmiştir. Melda, Türk yemeklerinin bu kadar

küçük mutfaklarda pişmesinin Türk mutfağına ve kadınlara yapılan bir haksızlık olduğunu ve kadınları zorladığını belirtmiştir. Küçük mutfakların büyük alanlara doğru evrilmesi toplumsal cinsiyet rollerinde meydana gelen değişikliklerle de bağlantılıdır. Bu konuda Çiğdem, birden fazla kişinin ayı anda ortak şekilde kullandığı bir alan yerine kadının tek başına çalıştığı bir alan olarak düşünüldüğü için mutfakların küçük alanlar olarak yapıldığını belirtmiştir. Kadının iş yaşamına girişiyle zorunlu olarak gerçekleşmeye başlamasıyla özellikle orta sınıflarda, mutfaklar büyümeye ailenin bir arada bulunabileceği şekilde düzenlenmeye başlanmış ve mutfaklar erkeklerin ve çocukların girmeye başladığı bir mekân haline gelmiştir.

Erkek mimar ya da tasarımcıların mutfaklarda yarattığı sıkıntıların, eğer mümkünse kadın eliyle ortadan kaldırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Mutfağında tezgâhın küçüklüğünden kaynaklanan sıkıntıyı aynı zamanda bir iç mimar olan Derin, mutfağın bir kenarına yaptırdığı adayla çözmüştür. Bu adanın mutfağında çok önemli olduğunu çünkü tezgâhının çok küçük olduğunu ve yemek hazırlama aşamasını tezgâhın üzerinde yapamadığını bu nedenle adanın hayat kurtarıcı olduğunu ifade eden Derin, mutfak içindeki bu donanımla mutfağın düzenini sağlarken aynı zamanda hazırlama ve depolama ünitesi olarak kullanılacak çok amaçlı bir mobilya tasarlamıştır. Melda, mutfağında kullandığı dolapların bir kadın tarafından tasarlanırsa başka türlü olacağını çünkü dolapların çok yüksek yapıldıklarını, içlerine tek raf konulduğunu bu nedenle çeşitli ayraçlarla dolabı daha kullanışlı hale getirdiğini, dolabın arka kısımlarına ulaşmanın ise mümkün olmadığını söylemiştir. İç mimar Konca Doğanay mutfak dolaplarında bir alçalma yaşandığını, 250 cm'den 210cm'e düştüğünü ve bunu yaparken Türk kadınlarının boy

ortalamasına dikkat edildiğini iç mimar Güray Eşingen ise dolapların alçalmasının nedeninin Türk insanının artık mutfağında fazla olan, dolapların en üst rafında duran ve yıllarca kullanılmayan şeylerin atılmaya başlamasıyla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Kadınlar, küçük ve kısa tezgâhların yerine geniş ve uzun hatta parçalı tezgâhların ve ulaşmak için tabure ya da sandalyelere ihtiyaç duyulmayan dolapların olduğu, her şeyin dikkatlice ve düşünülerek yerleştirildiği mutfakların tasarlanmasına ve büyük işlerin küçük mutfaklarda yapılmaması gerektiğine inanmaktadır.

Mutfakta erkeğin başrolde olduğu başka bir alan ise televizyondaki yemek programları ve profesyonel mutfaklardır. Kadın, domestik mutfağın aşçısı, erkek de büyük restoran mutfağının aşçısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların da yavaş yavaş restoran mutfaklarına girmesi söz konusu olsa para karşılığında kamusal alanda yapılan bu profesyonel iş hala erkek hâkimiyetindedir. Domestik mutfaktan farklı olarak uzun çalışma saatleri, daha fazla fiziksel güç gereksinimi ve erkeklerin sayıca fazla olduğu bir alan olması nedeniyle erkek dilinin hakim olduğu bu mutfaklara kadınların girişi zor görülmektedir.

3.2.8. Yedigâr: Bir Hafıza Mekânı

Pierre Nora, “hafıza yerleri, her şeyden önce kalıntılardır” demektedir. Bu bağlamda kişisel tarihin önemli bölümünün oluşmasına ve kayıt altına alınmasına yardımcı olan evi, bir hafıza mekânı olarak tanımlamak mümkündür. Bertram, evin, sakinlerini hatırlanan bir geçmişe (büyükbabalar ve büyükanneler) ve fi tarihine (“büyükbabamızın nereden geldiğini bilmedikleri bir aşıyla ektiği”) bağladığını ve duygunun kolektif hafızası olduğunu belirtir (2012, s. 261). Ev, geçmişle olan bağı

hem içinde yaşamaya olanak tanıyan fiziksel yapısı hem de içindeki maddi unsurlarla (eşyalar-nesnelere) aracılığıyla kurar:

İşte bu sofada büyükbabamız öldü. Bu odada anneniz gelin olduğunda başının üstünden akçeler serpildi. Evimiz, ailemiz ve biz tek vücuttuk. ... Ahşabı, tahtaları, çivileri ... hiçbiri cansız bir maddeden yapılmamıştı. Her biri bizden bir parçaydı. Bizimle yaşıyorlar ve bize geçmişimizden, büyük babalarımızdan ve büyükannelerimizden mesajlar getiriyorlardı. Onlarda geçmişi buluyor, onlarla köklerimizi geçmişe doğru uzatıyorduk (Yalçın'dan aktaran Bertram, 2012, s. 261).

Bertram'ın Yalçın'dan aktardığı pasaj, evin fiziksel olarak geçmişle nasıl bağlantı kurmaya yardım ettiğini ortaya koymaktadır. Her köşesinin çeşitli olaylara ve anlara tanık olduğu ev, hem bu olaylara ve anlara ev sahipliği yapar hem de onların hatırlanmasını sağlar. Çalışmam boyunca görüşme yaptığım kadın ve erkeklere, evlerinde büyüklerinden kalan herhangi bir şey olup olmadığını sorduğumda ister salon vitrininde isterse dolapların içinde ya da raflarda olsun sergilenen ve anı değeri taşıyan şeylerin, mutfağa ait ya da mutfakta kullanılan şeyler olduğu ortaya çıktı. Yemeğin insan hayatındaki önemi ve işlevi ayrıca mutfağın maddi kültürünün zenginliğinin ve buranın maddi kültürünü oluşturan eşyaların dayanıklılığının bu durumu açıkladığını düşündüm. Nedeni ne olursa olsun bu durum mutfağı, ev içinde en az salon kadar bazı evlerde daha fazla, kullanıcılarının aynı zamanda bir hafıza mekânı olarak kurguladıkları anlamına geliyordu benim için. Dolayısıyla bir hizmet ve servis mekânı olarak düşünülen mutfağın gelişkin maddi kültürü, buradaki nesnelere varlığının sadece işlevsel olmadığını işaret ediyor ve başka bir bakış açısını gerektiriyordu.

Materyal unsurlar, mekânı kişiselleştirmeye yardım ettiği kadar bellek hazneleri olarak değerlendirilirler (Depeli, 2009, s. 101) ve bu nedenle de güçlü bir hatırlama aracı olarak hizmet ederler:

Hasret: Bu likör takımı bana güzel şeyler hatırlatıyor. Mesela babam şey demişti, -babamdan kalma o likör takımı- likörü güzel yaptıysan bu takımı sana vereceğim deyip likörü beğendi yaptığım likörü onun için verdi. Bir de hani kişileri kaybetmiş olmanın verdiği bir şey de olabilir belki.

Sanılanın aksine sadece nadide ya da pahalı şeyler değil oldukça gündelik hatta varlığının nedeni çok işlevsel olan elektronik aletler bile bir olayla ilişkilendirilerek insanlar için önemli bir hale gelebilir. Tıpkı Ece'nin kayınpederiyle evlenmeden önce arasında geçen olayda bir fırının oynadığı rol gibi:

Ece: ... işte fırınımı diyorum hep, kayınbabam aldı. Bizim bi kayınbabamla şeyliğimiz oldu, fırın konusunda mesela. O büyük bir fırın aldı, yok dedim ben Termikel istiyorum. Oraya gitti satıcı onu ikna ediyor, ben burda onu ikna ediyorum. Satıcının hani dediği şey, işte bilmem daha iyi, daha kullanışlı. Yok dedim baba, hani satıcı ne derse desin sen Termikel al. O tür bir şeyim oldu mesela. Her fırın lafı geçtiğinde falan kayınbabamla böyle gülümsüyoruz.

Terdiman, moderniteyle birlikte yaşanmaya başlayan hızlı değişimlerin insanların geçmişle olan bağlarını “baskı altına” aldığını ve ortaya bir “hatıra krizi”ni çıkarttığını belirterek bu dönemde toplama tutkusunun yaygınlaştığını ifade eder (aktaran Bertram, 2012, s. 316). Terdiman'ın bu saptamasından yola çıkarak modern gündelik hayatın hızı nedeniyle unutulmaya ve kaybolmaya başlanan geçmişle ancak materyal unsurlarla bağlantı kurulduğunu, yok olanların ve kaybedilenlerin yarattığı duygusal krizlerin üstesinden de ancak onları hafızada canlı tutan anlar ve yine materyal unsurlarla gelindiğini söyleyebiliriz. Örneğin Asya, günümüz teknolojisi hakkında konuşurken teknolojinin olmadığı ve elle yapıldığı için kadınların saatlerini

alan işler için harcanan emeğin görünür olduğu geçmişi, büyük babaannesinin Çerkez tavuğunu nasıl yaptığını anlatarak hatırlamıştır:

A: Çerkez tavuğuna değindik esas o yemeğin kökeni o nenedir (babasının babaanesi). Mesela o zaman mutfakta bir ağırlık vardı böyle hiç unutmuyorum. Tezgâha monte edilmiş değirmen, cevizin yağını damıtıp Çerkez tavuğunu öyle yapmadığı bir günü hatırlamam. Ve o ceviz yağıyla yapardı Çerkez tavuğunu. ... Şey tabi hiç birimiz sonradan öyle yapmadık da y a o ağırlık şimdi de Zeynep'te duruyor, hani o nenemin cevizin yağını çıkartması hani yapılacak iş değil o. Ama onun yaptığını anlatırken böyle içimde bir hani cız etti.

Selin'in anlattıkları da fincan gibi bir nesnenin hem büyüklerin hem de onların hikâyelerinin hatırlanmasını, korunmasını hem de başkalarına aktarılmasını sağladığını ortaya koymaktadır:

S: Fincan sayesinde evlenmişler ya... Şimdi kayınvalide altlı üstlü oturuyormuş kirada İzmir'de benim kayınpederle. O annesiyle oturuyor, bizimki de anneleriyle oturuyor. Bir gün onlara gitmişler, komşuluk yapmışlar işte. Kayınpeder de çok meraklıydı bardağa falan. Ona da bu fincanla çay ikram etmişler. Kayınvalidem de böyle demiş “ne kadar güzel fincan” demiş. O da meraklı. Kayınpeder demiş ki “buyrun sizin olsun” demiş. O anda hediye etmiş. Anlatıyor. Aaa, hiç de hayır demedi, hemen de aldı fincanı”. Şimdi onun esprisi: “Ben bu fincanı çok seviyordum, nasıl alıcam? En iyisi Ayten'i alıyım fincan da onunla gelsin” bu da bahane. O fincan bizde şimdi. İşte ben o anneanneden babaanneden kalan şeylere çok önem veriyorum. Onları, kullanmıyorum. Bişey olur, kırılır, üzülürüm diye. Fincan tabak o tür şeyler. Ben hiç tanımıyorum, annem de tanımıyor. Annem 5 yaşındayken vefat etmiş anneannem doğum sırasında. Annem de tanımıyor yani.

Çalışmam boyunca görüşme yaptığım kadın ve erkeklere evlerinde büyüklerinden kalan herhangi bir şey olup olmadığını sorup cevapları biraraya getirince bazı ilginç ayrıntılar olduğunu fark ettim. Örneğin ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olan ailelerin evlerinde, bu sermayelerin daha az olduğu evlere göre anı değeri taşıyan daha çok şey vardı. Ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olan ailelerde sadece kendi anne babalarından değil iki-üç kuşak öncesinden kalan likör takımları, kahve fincanları, Japon porselen takımı, lambalar, gülsuyu

konan kaplar, şekerlik, iğde işi sürahi, masa örtüleri, bakır kaplar, dikiş makinesi gibi hem estetik ve işlevsel hem de maddi değeri olan şeylere rastlarken diğer grupta en fazla annelerinin kendi çeyizlerinden sakladıkları ya da zaman içinde alıp kullandıkları tabak, fincan, kullanılamayacak duruma gelmiş ancak saklanmaya devam edilen çaydanlık ve tencere gibi mutfak eşyalarının kaldığını gördüm ve bu dağılımın doğrudan iki grup arasındaki ekonomik ve kültürel sermaye farklılığını ortaya koyduğunu düşündüm. Her iki grupta ortak özellik ise bu tür anı değeri taşıyan şeylerin genellikle kadının ailesi tarafından aktarıldığıydı⁴¹. Kadınlar, eşyalarla çoğu erkekten farklı olarak duygusal ilişki kurmaktadır. Bu nedenle kadınlar erkeklerin bir yatırım, hobi ve prestij göstergesi olarak yaptıkları koleksiyonculuktan ve işe yarayacağını düşündükleri şeyleri saklamalarından farklı olarak gündelik eşyalara daha fazla önem vermekte işlevlerini kaybetse de onları korumaya ve ellerinde tutmaya özen göstermektedirler.

Ela: Mesela benim bir öğrencimin bardağı vardı. Normalde su bardağıydı, ben onu çok önemsiyordum. O yüzden ondan sonra eşyalarımı burdan kaldırdım zaten, saklamaya başladım. Boyacılık yapan bir çocuktuktu. Çok zor geçinen bir çocuktuktu ve öğretmenler gününde bana tek bir su bardağı alıp gelmişti. O zaman 50 kuruştuktu o su bardakları, biliyorum. Ama 50 bin liraya vermezdim yani. Çünkü biliyorum ki onu boya yaptı, ayakkabı boyadı ve benim için aldı. Ağlamıştım zaten. Ama onu maalesef bir misafirimizin çocuğu kırdı. Çok üzüldüm. Yani misafirime belli etmedim ama içeri girdim ağladım. O kırılan bardak değildi yani. O bambaşka bir şeydi. Ondan sonra işte bütün şeylerimi daha böyle vitrine koymaya karar verdim.

Nippert-Eng de, asıl işlevleri bakımından yararsız olan şeylerin, tikel bir kendi duyumunu desteklemeye hizmet ettiği, tamlik duyumu verdikleri, anımsattıkları ve

⁴¹ Sadece Deniz'in evinde, hem kendi ailesinden hem de eşinin ailesinden gelen objeler vardı. Ancak bu istisna da yine eşinin ailesinin sahip olduğu sermayeyle ilgiliydi. Deniz'in diş hekimi olan eşinin dedesi Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan mecliste bulunan ilk milletvekillerindendir ve anneannesi de bu dönemin kadın bir ziraat mühendisi olarak Anadolu'da çeşitli bölgeleri dolaşmış yurtdışında da bulunmuş eğitimli bir kadındır.

bazen dayanma gücü kazandırdıkları ve başkalarına anlatılan hikâyelerin doğruluğunu göstermeye yardımcı olduğu için saklandığını belirtir (Lupton, 1998, s. 211):

Mehtap: Tencere var. Annemin tenceresi var. Çok eski. Doğduğumda. 33 yıllık. O var. Bir de annem evlenirken dedi ki 'Bu tencere senin. Ben bunda sayısız yemek pişirdim, al sakla.' dedi. ... işte bu kullanıyorum. Ama bir süre sonra şurasına bir şey oldu, kullanmam ama saklarım.

İki grup arasındaki bir diğer fark ise ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olanların ailelerinden yadigâr kalan bu şeyleri, kendi çocuklarına aktararak aile büyüklerini onlara hatırlatmak istemeleri ve bu nedenle onları korumak için ayrı bir ihtimam göstermeleridir:

Ayşe: Kayınpederimin şeyleri var bu Nuh Nebi'den kalma, kayınpederimin kahve fincanları var. Onun için o anı diye onları saklıyorum. O kadar. Kullanıma kapattım çünkü bir tanesini kırdılar. Doğukan'ın dedesinden bir anısı olsun. Başka da yok dededen bir anı. Büyükbabasını çok severdi ondan bir anı olsun diye ona veririm diye düşünüyorum.

Kadınların mutfakları, hem içinde bulunan renk ve objelerle evlerin en renkli köşesidir hem de insanları, anları ve içinde yaşanan zaman bağlamında unutulmaması gereken şeyleri hatırlamaya izin veren fotoğraf, magnet, not, fatura, davetiye gibi şeylerle doludur. Özellikle evlerin salonlarında bulunmakla birlikte mutfakta geçirilen zamanın fazlalığı ve mutfağın bir yaşam alanı haline gelmesi nedeniyle en az salonda bulunanların sayısı kadar fotoğraf, genellikle buzdolabı kapaklarının üstünü kaplamaktadır. Fotoğraf gibi nesnelere, sevilenin nasıl görüldüğünü hatırlatmaya hizmet ederek sevecenlik veya sevgi hislerini pekiştirmekte ve duyguları canlandırmaktadır (Lupton 1998, s. 219, 221-222):

Leman: Yani mutfağımı her açtığımda torunlarımı seyrediyorum. Arada bir o resimleri değiştiriyorum, değişik resimler koyuyorum. Görmekten zevk alıyorum. Kendi odamda da var, her yere girdiğimde torunlarımı görüyorum, çocuklarımı görüyorum.

Ayça: Bunlarda kızlarım (torunları) onlarla sohbet ediyoruz. Sabahları onlara günaydın derim, konuşuruz biz. (Ş: Salonda da fotoğrafları var torunlarınızın, buraya asmaya neden ihtiyaç duydunuz?) Özlediğim için, o yoktu İstanbul'daydı ya. Hani burada kahvaltı yaparken biz konuşuyoruz onunla.

Nuri Bilgin araştırmasında bir dekoratif unsur olarak fotoğrafın en çok araştırma yaptığı gruplar arasında büyük bir kentin sahil kasabasında yaşayan ve ekonomik sermayeleri diğer gruplara göre daha yüksek olan grupta olduğunu ifade ederken fotoğrafın sosyal farklılaşmayı ifade ettiğini belirtir (2011, s. 219). Benim görüşmeye gittiğim evlerde de fotoğrafın hem evin salonunda ve/veya mutfağında bulunan aileler, ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olan gruptandı. Diğer grupta ise, buzdolabının üzerinde çocuğunun okulda çekilmiş bir portre ve yine buzdolabının üzerinde torunun fotoğrafı bulunan iki mutfağa rastladım. Daha önce üst sınıflarla mutfak üzerine yaptığım çalışmada (2013) katılımcılara neden davetiye, not, ve fatura gibi şeyleri evin başka bir köşesinde değil de mutfakta tuttuklarını sorduğumda en çok mutfakta zaman geçirdiklerini, ev halkının tümünün mutfağı kullandığını dolayısıyla buraya konulan ya da asılan her şeyi herkesin görebildiğini, gözden kaçmasının mümkün olmadığını ve görmek istedikleri şeylere mutfakta tuttuklarını, salonun daha formel bir yer olduğunu ve bu tür şeyleri yerleştirmek için uygun bir mekân olmadığını belirtmişlerdi. Fotoğraf, magnet, çeşitli notlar ve burada bulunmasına anlam verilmeyen pek çok şeyin mutfakta bulunmasının bir nedeni de

insanların özelleştirmeye ve kişiselleştirmeye duydukları ihtiyacı karşılamasıdır. Teknolojinin hızla gelişmesi, aynı ürünün farklı kalitelerde üretilmesine ve farklı ekonomik sermayeye sahip insanların ulaşmasına olanak tanımış aynı zamanda ürünlerin tek tipleşmesine ve kişiselleştirilemez bir hale gelmesine de neden olmuştur. Her ne kadar marka ve model üzerinden farklılaşma sağlansa da görünürdeki benzerlik bu ürünlere sahip olanların kendi eklemeleriyle giderilmeye çalışılır. June Freeman, *The Making of Modern Kitchen* adlı çalışmasında (2004) hazır mutfakların tek tip olma halinin sahipleri tarafından yapılan küçük müdahaleler ve eklemeler aracılığıyla gerçekleştiğini belirtir. Bu bağlamda mutfakta bulunan ve teknolojinin tek tipleştirdiği ürünlerin, kullanılma şekli kadar üzerine, yanına yöresine yerleştirilen fotoğraf, magnet ve notların da bu işe yaradığını söyleyebilirim.

Bütün bu verilerden sonra Gezer'in bir mekâna kadın eli değdiğinde neler olduğunu anlattığı pasaj, kadınların mutfaklarının nasıl bu hale geldiğini çok iyi özetlemektedir:

Mekâna kadın eli değdiyse, her yerde, erkeklerin döküntü olarak dillendirdikleri, hiçbir işe yaramayıp sadece evin süs objesi olarak alınmış konmuş, toz almayı zorlaştıran bir sürü eşya vardır. Bütün kadınlar bilir ki sadece bizler evimizi Uzakdoğu pazarına benzetiriz. Taşlar, resim çerçeveleri, bereket simgesi kestaneler, mutfakta neredeyse yemeklerin içine ulaşan çiçekler,... eski su küplerinin örtüsü, yerine geçen büyük su damacanelerini bile kapladığımız hasırlar, perdelerden sarkıtığımız incik boncuk, porselen biblolar, vazolar, her dakika dökülen yapraklarıyla uğraşılmasına, toz tutmasına karşın bir türlü atamadığımız, saniyesine kadar anısını hatırlayıp kurduğumuz çiçekler, annesinin eski dikiş makinesi, erkeklerin saklanmaması gerektiğini düşündüğü daha nice bizden parçalar evimizi doldurur. ... Her geçen gün zamanın birikmesiyle onlar da birikir. Başkasıyla paylaşmadığım bir sürü anı saklıdır içinde, zaman durur üzerinde. Aklıma Dali'nin Çekmeceli Kadın resimleri gelir; bedeninden açılan çekmeceler kim bilir kadın ruhunun hangi gizli dolaplarıdır, neleri gizlemiştir (2009, s. 102).

Bu bağlamda mutfağın, kadınların zevklerinin, becerilerinin ve yaşadıkları hayata dair izlerin görülebileceği ve çeşitli nesnelere ve düzenlemelerle kendilerine ait hale getirdikleri bir mekân olduğunu söylemek kolaylaşmaktadır.

Yakın akrabalar ya da arkadaşlar tarafından verilen armağanlar da hem veren kişiyi hatırlamayı hem de çeşitli duyguları yaşatmayı ve harekete geçirmeyi sağlamaktadır. Ekonomik ve kültürel sermayesi gördüğüm diğer gruba göre daha az olan kadınlarla yaptığım görüşmelerde özel günlerde çocukların ve yeni ev alanlara ya da evlenenlere “ev görmeye” gelenlerin, tabak, bardak, fırın kabı ve sürahi gibi mutfak eşyalarını hediye olarak getirdiklerini, ev sahiplerinin de beğendikleri ve güzel buldukları bu eşyaları, mutfakta tutmak yerine misafirlerin ağırlandığı salonda bulunan vitrin ya da büfede sergileyip nadir de olsa özel zamanlarda çıkardıklarını öğrendim. Bilgin de büfelerde sergilenmek üzere yerleştirilen gümüş takımlar, porselen yemek takımları, kristal bardaklar, fincan takımlarının işlevsel özelliklerinden çok sosyal statü ve prestij değerlerinden ötürü sergilendiğini bu büfelerin içine koyulan eşyanın değerini gösterecek şekilde birbirinden ayrı olarak yerleştirildiğini ve az şeyin bulunduğunu bu büfelerin bir eşya koyma yeri değil bir gösteri yeri olduğunu işaret eder (2011, s. 316). Az kullanılmış bu eşyalar, daha sonra özellikle kız çocuğu olan kadınlar tarafından evlendikleri zaman onların kullanımına sunulmak üzere çeyiz olarak değerlendirilmektedir.

3.2.9. Mutfağımız ve Biz: Bir Gösteri Mekânı

Daha dolduramadığı alışveriş arabasını şaşkın şaşkın iterken mağazanın bir köşesinde toplanmış insan kalabalığını fark etti. Louvre’da yetmiş yediye elli santimlik Mona Lisa’yı görmek için birbirini iten sanat meraklılarından farkları yoktu. ... Bu kadar ilgi çeken ürün ünlü Fransız şef Michael Bras’nın son şaheseri, yedi parçalık ve iki bin avroluk bıçak setiydi. ... Ünlü Japon bıçak ustası Kai ile ortak yapım olan bu eser, Fransız mutfağı ile Japon mutfağının inceliklerini biraraya getirebilmek için birebirdi. Bazı kadınların tutkuyla sete baktığını fark eden Marc, bu bıçakların onlar için mücevher kadar çok anlam taşıdığını görüyordu (Perker, 2011, s. 102).

Kapitalist sistemin ve modern hayatın gündelik hayata yön veren temel özelliği hız, hem konut üretiminde hem de ev içi teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte mutfakları da dönüştürmüştür. İnsanların daha çok çalışmasının gerekli görüldüğü bu sistemde, insanların mutfakta harcadıkları zamanı kısaltmak için de çeşitli teknolojiler geliştirmiştir. Pişirmenin daha kısa sürmesini sağlayan teknoloji geliştirilirken, arta kalanı yeniden tüketmek üzere saklayan buzdolabı da geliştirilmiş ve insanların alışkanlıkları dönüşmeye başlamıştır. Bu bağlamda Suat, modernitenin “mutfaka düşman” olduğunu belirtirken tam da bunların altını çizmektedir:

Suat: Modernite mutfaka düşmandır. Şimdi modernite, endüstriyel toplum, çalışan nüfus... millet çalışsın, yemeğe az zaman verecek. Bu Fast-food nasıl çıktı? İşte o artık, o endüstri çağının isterleri değil. Yeni bir çağın isterleri bunlar. Çünkü insanların en azından belli bir gelir seviyesine erişmiş, belli bir nüfusun mutfakla kurduğu ilişkinin dönüşümü. Daha geleneksel tatların geri dönüşü. Etnik tatların geri dönüşü vs. bunu endüstri şimdi kullanıyor. Aslında bu çok da modern bir şey değil. Modernitenin mutfaka soktuğu iki şey var; fırın ve buzdolabı. Başka bir şey yok. En

önemli şey buzdolabı. Niye? Çünkü yiyeceğini saklayacaksın, yiyecek için uğraşmayacaksın. Yiyeceğini saklayacaksın. Fırın çok önemli, atacan tak yapacan, bitti gitti. Kuzine yapmakla uğraşmayacan. Sana zaman şeyi, iktisat sağlıyor. Hem o hem yeni şeyler de tüketebiliyorsun ama yani modernite seni mümkün olduğu kadar bu tür işlerden uzaklaştırmaya ya da buna ayıracağı zamanı azaltmaya çalışır bak, çalış diye. Öğlen sana diyor ki; bir saat zamanın var, ne yersen ye. Ee şimdi gidip de mükellef mesela Göksu lokantasına oturup efenim bana işte bir tane buğulama yap, işte bi salata getir, bi duble de rakı getir diyemiyecen yani. Anlatabiliyor muyum? Modernite diyor ki abi, sanayi toplumu daha doğrusu, git diyor işte Can Baba, bilmem ne dönercisinde döner ye, hamburger ye, efendim “ Kentucky Fried Chicken”(KFC) ye. Ondan sonra en fazla Türkler ne eklemiş ona? Pide. Hızlıca hemen pide, firt firt, döner.

Modern gündelik hayatın talep ettiği hızı yakalayabilmek için teknoloji kadar mekânın da değişmesi ve bu hızı karşılayacak alt yapıya ulaşması gerekmektedir ki bu gereklilik mutfaklarda ki dönüşümü bir başka nedenidir:

Ersin: Hayat modernleştikçe ne oluyor, kadınlar da çalışmaya başlıyorlar. Sonra hayat giderek hızlanıyor artık hız yapmak durumundasın. Mesela 3 yemeği aynı anda yapmak durumundasın. Sabah kahvaltıyı yapıyorsun, öyle saatlerini geçiremezsin. Özellikle büyük bir tezgâhın olması lazım, bi kaç yerin olması lazım demi? Şimdi modern evlerde ortada, ocak ortada, böyle onun etrafında “L” veya “U” şeklinde tezgâhlar var. Her şeyin yeri ayrı. Giderek işlevsel olsun hızlı bir şekilde yapılsın diye. Bence hız yani esas mesela. Evet. Ama sınıfsal bir şey de var. Yani şimdi, yani mutfağın, şöyle bir şey söyleyebiliriz herhalde: mutfağın kapitalistleşmesi diye bir şey var. Kapitalist endüstrinin parçası olması mutfak, mutfak kültürü, yemek yapma... Çiğdem: Mutfağı estetize etme. Dediği gibi mutfağı estetize etme bi “Daily style” unsuru haline getirme falan. Ve bunu ticarileştirme aynı zamanda. Bakıyorsun bütün yemek programlarına işte yok mutfak ile işte alıp satanlar falan bilmem neler sponsor oluyor. Yani böyle bir şeyi var, yani daha büyük perspektiften bakınca, makro perspektiften bakınca toplumsal-tarihsel bir şeyi de var mutfak kültürünün yükselmesiyle ilgili. Sınıfsal da bir şey. Üst sınıflar ne bileyim yeni yaşam tarzları geliştirirken falan mutfak da bunun bir parçası oluyor.

Mutfak, özellikle orta sınıflar için bir hizmet alanı olmaktan çoktan uzaklaşmış, 90’lı yıllarda salon ve statü arasında kurulan ilişki artık mutfakla statü arasında da kurulmaya başlanmıştır. İşlevsellikle tanımlanan mutfak, lüksün de içine

girdiği modasının bulunduğu bir mekân haline gelmiştir. Balon kapaklı, kayar çekmeceli, renkli mutfak dolaplarının ve tezgahlarının olduğu mutfakların ortasında çeşitli renklerdeki adaların üzerinde profesyonel mutfakları aratmayan mutfak malzemeleri sallanmaya, mutfakta yapılan her iş için bir teknoloji geliştirilmeye, bu teknolojiler çok işlevli hale getirilmeye, mavi, kahverengi ya da beyaz fayansların yerine parlak renkli küçük taşlar döşenmeye, rengarenk objelerle mutfağa renk katılmaya başlanmış ve mutfak da estetik önemli hale gelmiştir. Perker'in *Sufle* 'de belirttiği gibi mutfağa ilgi duymak pek ucuz bir şey değildir (2011, s.103) ve bu nedenle mutfakların sahipleri, bu tür mutfağa ihtiyaç duyan belli bir ekonomik, kültürel ve simgesel sermayeye sahip olanlardır. Mutfağın bir yaşam alanı olmadığı sadece yemek pişirilen ve olanaklar el veriyorsa sadece yemek yenilen bir mekân olma özelliği hâlâ oldukça yaygındır. Bu bağlamda mutfağın sınıfsal bir mekân olduğu da ortadır:

Suat: İki tane yere para harcıyor insanlar. Yatak odasına, lüzumsuz paralar harcıyorlar, mutfağa para harcıyorlar. Önceden salona para harcanıyordu. Ama bu birazcık yüksek sınıflarda. Hala çünkü orta sınıf ve alt sınıf salona önem veriyor. Çünkü kapıdan girdiği zaman, özellikle taşrada, salon çok önemli kadınlar için. (Ş: Siz mutfağın yükselişe geçtiğini düşünüyor musunuz pek?) O ancak şöyle olur; erkek de mutfağa girerse olur. Yani erkek mutfağa girmezse o olmaz. Çünkü sonuçta şey, mutfak hani herkesin girebildiği, yatak odası gibi değil, herkesin girebildiği bir yer. Şimdi salona koyduğun neyse, birazcık burası da o hale dönüyor. Hani ocak, efendim işte şey Bosch bilmem ne fırın. He, gibi öyle bir şey var. Daha çok işlevden ziyade şeye bakılıyor; birazcık hani prestij mekânı. Çünkü koyduğun alet ne kadar, insanlar biliyor ve...Orta sınıf o kadar, mekân sağlayacak paralar üretemezler kendilerine. O zor. Yani bu orta sınıfta inmeden kalır o. Yukarı sınıfların bir fantezisi o, üst sınıfların.

Suat, mutfağın ev içinde yükselen bir değer olmasını, parayı kazanan ve harcama yetkisini de çoğunlukla elinde bulunduran kişi olarak erkeğin mutfağa kullanıcı olarak girmesiyle bağlantılandırmaktadır. Erkek, mutfakta yemek pişirmeye ya da

mutfakta zaman geçirmeye başlarsa ancak o zaman mutfağı, rahatça çalışabileceğı alt yapı ve üst yapıya sahip bir mekân haline getirecektir. Nitekim Suat, yemeğe çok önem veren, evde yemeğı pişiren kişi olarak mutfağın asıl kullanıcısıdır ve yeni bir eve çıkacakları zaman baktığı ilk yerin mutfağın genişliğı olduğunu söylemiştir. Ayrıca görüşme sırasında eşiyile girdikleri diyalogdan, mutfağa daha geniş bir buzdolabı almanın sırt problemine neden olmasına rağmen bir yatak almayı öncelediğı, mutfağa alınacaklar konusunda çok daha dikkatli davranıp hemen almak için harekete geçtiğı ve buzdolabına çok para verdiğini öğrendim. Mutfağın, ev içinde kamusal bir alan olarak hane halkı dışındakilerin de girebildiğı ve özellikle üst sınıflarda konukların da ağırlandığı bir mekân olması, sahibinin sahip olduğu ekonomik ve kültürel sermayeyi ve statüsünü gösterecek şekilde düzenlenmesini gerektirmiştir. Sosyolojide statünün bağlayıcı etkisi denen bu olgu, belirli bir statünün, bu statüyü elinde bulunduranları, sosyal olarak tanımlanmış bazı pratiklere uymaya zorlaması anlamına gelmektedir ve sahip olunan statünün tanımlanmış gerekliliklerinin yerine getirilmesi gerekmektedir (Bilgin, 2011, s. 310). Bu gerekliliklerinin tüketimle ilişkili, hayat tarzı boyutu ise reklamlar tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda ekonomik ve kültürel sermayesi fazla olan grupların nasıl bir mutfağa sahip olacakları ve bu mutfaklarda neyi nasıl tüketecekleri de reklamlar tarafından belirlenmektedir.

Zerrin'in görüşme sırasında açtığı parantez, mutfakla kullanıcı olarak çok ilişkilense de mutfağın sembolik anlamının farkında olan yüksek gelirli grupların bu mekânı, sadece ekonomik sermayelerini ve beğenilerini göstermek için kullanabildiklerini hatırlatmaktadır:

Zerrin: Biraz da şey ya, bi başka işte dediğin gibi gösteriş midir, nedir. Benim mesela yemek yapmakla çok işi olmayan ya da olsa da bunu belli etmekten hoşnut olmayan kadın arkadaşlarım, ya hani domestic değil de. İnsanların hangi marka bulaşık makinesi aldığı o kadar çok önemli ki, hâlbuki ya da buzdolabı ya da bilmem ne. He, ya o başka bir merak. Yoksa onu evin kadını kullanıyordur, gündelikçisi daha çok. Onun orda durmasını. Onun değil de, onun orda olmasını isteyen tanıdıklarım var.

Mutfakın sınıfsallığı, sadece fiziksel yapısıyla ilgili değildir. Mutfak içinde pişen yemek, bu yemeği pişirmek için kullanılan gıdalar, bu gıdaların pişirilme tekniği, pişirirken kullanılan mutfak eşyaları ve yemeğin sunumu mutfakın sınıfsal bir mekân olarak okunmasına izin vermektedir:

Suat: Sınıfsal kültürünü, refah seviyesini, kültürel sermayesini, her şeyini anlarsın. Ben birisini mutfakına girdiğimde, önce koklarım. Kokudan anlarım ben oradaki şeyi. Çünkü koku şöyle ele verir, kullandığı yağı öğrenirsin. Şimdi mesela mutfak mis gibi tereyağı kokuyorsa o biraz müreffeh bir evdir. Kullandığı etin kokusundan anlarsın. Mesela Avrupa’da domuz eti kullanılır, ucuzdur çünkü. Ama biraz daha zenginse adam, dana eti, av eti. Av eti yemeye başlar. Yani kullandığı malzeme. Peynirine bakarsın, ne almış yani. Mesela eskiden şey vardı, Vita yağ varmış. İğrenç bir yağ tamam mı. Herhalde zehir o yani. Bütün gecekondu semtleri falan, böyle yıllık alışveriş yaparlar. Şöyle yüklenir gelir onu, bütün sene ordan şey yaparlar. Bi de ne yiyor? Mesela, bir adam çok tahıl yiyorsa şeydir. Gelir seviyesi düşüktür. Bakliyata vuruyorsa falan. Mesela kuru fasulye çok pahalı bir şey olmaya başladı. Eskiden çok ucuz bir şeydi. Şimdi zamanla...Takip etmen lazım. Mesela böyle bir ön yargıyla hareket edersen, yani kuru fasulye yiyenler fukaradır. Hayır. Kuru fasulye yemek artık öyle fukara işi değil. Mesela nohut çok daha ucuz bir şeydir, millet nohuta yönelir filan, karbonhidrat. Ama pirinç, pirinç ucuz.

Fenomenolojik bakış açısına göre bireyin günlük hayatı içinde yaptığı işler ve hareketler, zaman ve mekânda bir yer değiştirme olarak görülür. Her davranış belli bir zaman ve mekânda gerçekleşir bu anlamda her davranış aynı zamanda mekânı ve zamanı tüketmektir. (Bu bağlamda en çok tüketilen mekân mutfaktır.) Dolayısıyla her davranış için bir mekân ve zaman bütçesi vardır. Bu mekân ve zaman bütçesini belirleyen, o işin ne kadar incelikli ve nitelikli olduğudur. Bilgin, bu bütçelerin benzer hayatları süren insanlar da benzer olduğunu dolayısıyla bu bütçelerin sosyal

nitelikli olduğunu ve gruplara göre değiştiğini ifade eder (Bilgin, 2011, s. 228-229). Bilgin'in söylediklerinden yola çıkarak yemeğin sadece yaşamak ve hareket etmek için gerekli enerjiyi sağlamaya yönelik bir biyolojik ihtiyacı karşılamanın ötesinde anlamı olduğunu düşünenler için, hem pişirilen yemekler daha incelikli ve özellikli olacak hem de yemek pişirmeye daha çok zaman ayrılacağını söyleyebiliriz. Ancak hem bu tarz yemekleri yapmak için gerekli olan kültürel donanım ve bu donanımı elde etmek için gerekli olan eğitim, araştırma ve boş zaman olanakları hem de yemeği pişirmek için gerekli olan malzemeleri sağlamak belli grupların tekeli altındadır:

Suat: Makarna ucuz. Mesela çok makarna yerler insanlar. Haa, işte iş orda değişiyor o zaman. Deniz mahsullü, fesleğen soslu, pesto soslu bilmem ne. Orda iki şeyi görüyorsun, hem refah seviyesi hem bi görgü görüyorsun yani. Hem bi kültürel sermaye şeyi var. Adam başka bir yerden öğrenmiş, izlemiş bakmış falan, merak etmiş yani. Şimdi sen niye merak edersin? Vaktin olursa merak edersin. Ben oturup mesela yemek programı seyrediyorum. Niye? Ona bir zaman ayırıyorum yani. O zamanı ayıramazsam bakamam ona. Merakla izliyorum. Adam bana bir şey tarif ediyor, aaa diyorsun, hemen yazıyorum mesela ben onu. Ya da izleyemezsem internetten girip bakıyorum adamın programına mesela. Benim yaptığım bir şeydir.

Mutfağın sınıfsal bir mekân olduğu, bu mekânın maddi kültürüne de bakarak anlaşılabilir. Maddi kültürün bu mekândaki en temel belirleyeni, sahip olunan yemek kültürüdür. Ekin'in anlattıkları mutfağın sadece ekonomik sermayenin belirlenimi altında olmadığını, kişilerin bulunduğu yerlerin ve nereli olduğunun, sahip olduğu yemek kültürünün de mutfağın düzenini, içindekileri ve kullanımını belirlediğinin altını çizmektedir:

Ekin: Bence mutfak tabi ki kişinin sosyoekonomik durumundan, yaşadığı ortamdaki, kültürden etkileniyor ama aslında daha çok o kişinin ya da o ailenin mutfağa, yemeğe, yemek kültürüne verdiği değerden daha çok etkileniyor. İki tane aynı sosyoekonomik seviyeye sahip insanın evinde farklı mutfaklar görürsünüz. O da

onların mutfağa verdikleri anlamla ilgili. Mesela benim ev arkadaşım geçmişte bizim ailemizin yemek kültürü, mutfak kültürü ona çok garip gelirdi çünkü bizim evde mutlaka her daim yemek olur, mutlaka yemek yapılır, hazır yenmez. Abur cubur yenmez, geçiştirilmez, kahvaltılık yenmez. Öyle bir tarzımız vardır. Mesela anneler bana geldiklerinde hastaneye gideceklerinde annem sabah 6da kalkar, yemekleri yapar sonra hastaneye gidilir, işler halledilir öğlen saatlerinde gelindiğinde o yemek yenir. Ama mesela arkadaşın ailesi geldiğinde tabii sabah öyle bir hareketlilik olmaz. Hastaneye gidilir, işler halledilir öğlen geldiğinde yemek olmadığı için dışardan da yenmez ama kahvaltılık yenir. O yüzden onların evleri, mutfakları öyle bir dizayn içinde, öyle bir tasarım içinde. Bizim evimiz, belki sosyoekonomik olarak aynı düzeydeyiz ama bizim evimiz farklı bir düzen içinde. Mutlaka kocaman bir dondurucu vardır, mesela o arkadaşına da anlamsız gelir o kadar dondurucuya ne koyacaksın ama annem benim dondurucuyu alıp iki günde doldurmuş bir insandır yani.

Yeme içme kültürü, insanların mutfağına çeşitli teknolojilerin girmesine neden olarak mutfağın maddi kültürünü zenginleştirmektedir. Orta ve üst sınıf evlerinde sık rastlanan filtre kahve, espresso ve süt köpürtme makinesi, ekmek yapma makinesi, buz makineleri ve kıracakları, peynir dilimleme makinesi bu türden teknolojiler arasında sayılabilir. Bunun yanında mutfakta hazırlanan her tür yiyecek ve içeceğin hazırlanma, saklanma ve sunulma aşamasında kullanılan malzemeler, teknoloji ve eşyalar da mutfağa harcanan parayı göstermektedir. Mutfakta yapılanların el gücüyle ya da teknolojik aletler aracılığıyla yapılması ve teknolojik aletlerin bir ihtiyaç ve gereklilik olarak görülmesi de mutfağın maddi kültürünü çeşitlendirmiş dolayısıyla mutfağın sınıfsal bir okumaya elverişli hale getirmiştir. Örneğin kahvenin cezve yerine mutlaka elektronik cezvede (Telve) pişirilmesi, bıçak yerine dilimleme makinesinin kullanılması, yoğurdun tencere yerine yoğurt yapma makinesinde yapılması, çorbanın “çorbacım” da pişirilmesi, kızartmanın tava yerine fritözde yapılması ... Ekonomik ve kültürel sermayesi düşük olan gruplar için gereksiz olduğu kadar lüks olarak nitelenen bu şeyler, daha üst sınıflar için bir gereklilik olarak mutfaklardaki yerlerini almaktadır. Bilgin de benzer şekilde, statünün ev içindeki

temel eşya envanterinden sonra etkisini göstermeye başladığını, bir statünün lüks olarak tükettiklerinin bir başka grup için olağanlaştığını ve benzer ürünler üzerinden farklılığın da marka, model ve kalite tarafından belirlendiğini ifade eder (2011, s. 315).

Çalışma boyunca görüşmelerde mutfağa alacakları herhangi bir şeyde estetiğin mi yoksa işlevselliğin mi önemli olduğunu sorduğum katılımcılardan ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olanlar kendilerini mutlu edecek, mutfaklarına yakışacaklarını düşündükleri, beğendikleri ve işlev bakımından farkın olmadığı, görüntüsü daha estetik olan herhangi bir şeye daha fazla para vereceklerini ve bunun gösteriş olmadığını, lüks sayılmayacağını belirtmişlerdir. Diğer gruptan katılımcılar ise önemli olanın işlev olduğunu düşünürken arada en fazla 100 TL gibi bir fark olduğunda estetik olan ve beğendikleri şeyi tercih edeceklerini ifade etmişler ve sadece beğenildiği için alınan şeylerin gösteriş için alındığını söylemişlerdir. Bu sorunun iki grup tarafından verilen cevabı da mutfağın bir gösteri mekânı olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Benzer şekilde mutfakta lüks diye bir şeyin olup olamayacağını sorduğumda daha alt gruptan kadınlar, ihtiyaç olmayan şeyleri lüks olarak tanımlamışlardır. Bu bağlamda geniş ve ada mutfaklar, elle yapılabilecek şeyleri yapmak için alınan çeşitli elektronik aletler, aynı işi yapan iki şeyden birini daha çok beğenildiği için fazla para vermek, mutfak modasını takip ederek değişiklikler yapmak lüks kategorisinde değerlendirilirken diğer gruptan kadınlar genel olarak mutfakta lüks diye bir şeyin olmadığını belirtmiştir.

3.2. 10. Teknoloji Kadının Yanında: Bir elektro market olarak mutfak!

“İşlevlere bir son veren makine, insanı kötürüm eder.
(Mumford’dan aktaran Baudrillard, 2010, s. 72).”

Tüm yaşam alanlarında gerçekleştirilen eylemlerde insan kaynaklı belirsizlikleri ve riskleri ortadan kaldırarak en kısa zamanda, en az enerjiyle optimum sonucu almak için üretilen teknolojiler, “insanın gerçekleştirdiği amaç rasyonel eylemin adım adım nesnelleştirilmesi (Habermas’dan akaran İnce, 2014, s. 138)” olarak değerlendirilir. Bu bağlamda teknolojik ürünlerin insanın hareket eden el, kol ve bacak gibi uzuvlarının, göz, kulak gibi duyu organlarının ve kumanda sistemi olan beynin işlevlerini yavaş yavaş devralarak insan hayatına girdiğini söylemek yanlış olmaz. Önce iş yerinde kullanılmaya başlayan teknoloji, verimliliğin evler için de geçerli olması gerektiği düşüncesiyle ev içlerine taşınmıştır. Teknolojinin ev içinde kullanılmaya başlanması, kadınların ev işlerine harcadıkları emekten ve zamandan tasarruf edecekleri böylece özgürleşecekleri gibi bir düşüncenin oluşmasına neden olmuş ancak bu düşünce, 1970’lerde sarsılmaya başlamıştır. Cowan, *The "Industrial Revolution" in the Home: Household Technology and Social Change in the 20th Century* başlıklı çalışmasında (1976), fonksiyonalistlerin evdeki endüstriyel devrimin modern ailenin yaşamında büyük değişiklikler yaptığını, örneğin elektriğin eve girmesiyle kadınların rutinlerinde büyük değişiklikler olduğunu ve ev içi işleri için harcanan zamanı ve emeği azalttığını söylediklerini ancak bunun böyle olmadığını teknolojinin daha çok ve ayrıntılı işlere neden olduğunu belirtir. Yeni ocakların bulunması yeni gıda malzemeleri ve yeni diyet alışkanlıklarına neden olurken el gücü yerine elektrik gücüyle çalışan çamaşır makinelerinin geçmesi çamaşır için harcanan zamanı azaltmamış, otomatik olarak yapılmamış, çamaşırları asma ya da

kurutma makinesinde kurutma işi ortadan kalkmamış, kadınlar çamaşır makinesini kontrol etmek, başlatmak ve durdurmak için belli zamanlarda onun başına gitmiş, deterjan eklemiş ve boruları temizlemiştir (Cowan, 1976, s. 1,7). Türkiye bağlamında teknolojinin kadınları nasıl özgürleştirdiğini anlamak için dönem dergilerini inceleyen Karaosmanoğlu (2012), erken cumhuriyet döneminde mutfakta Taylorist prensipler uygulayarak bilimsel yöntemlerle çalışmanın sağladığı modernleşmenin, 1940’larda ve 1950’lerde teknolojinin sağladığı “kolaylık” ile kadınların evden uzaklaşmasının, 2000’lerde ise teknoloji sayesinde mutfak işlerinin çalışan kadınlar için “eğlence” ve mutfağın “terapi alanı” olarak işaret edilmesiyle kadınların özgür kılındığını ifade eder (s. 243-250). Karaosmanoğlu’nun dergiler üzerinden gerçekleştirdiği araştırmasında yaptığına benzer şekilde ben de son zamanlarda gelişen akıllı teknolojik ürünlerin, mutfakta kullanılan-bulunan teknolojik aletlerin neden alındığı, ne sıklıkta kullanıldığını ve ev işi için kullanılan ve reklamı yapılan teknolojinin nasıl algılandığını görüşme yaptığım kadınlardan öğrenmeye çalıştım.

Bu teknolojilerin gelişimi ve satın alınmasına neden olan motivasyon hakkında Ersin-Çiğdem’in saptamaları bu başlık altındaki pek çok bulguyu özetlemektedir:

Ersin: Valla bence şey, önce ihtiyaç üretiyor. Yani belli bir ihtiyacı karşılamak üzere teknolojinin gelişimi diyelim, ihtiyaç üretip sonra da o ihtiyacı karşılamak şeklinde geliyor. Şeylerin, yeni alet edevatların şunların bunların büyük bir kısmı bence suni teknoloji. Yani aslında işlevsel olmayan şeyler. % 20’si işlevseldir, %80’i sunidir yani sadece satılası. Yani zaten onun yapacağı işi yapan bir şey var. Ne bileyim işte şu dilimleme milimleme bir sürü şey gösteriyorlar ya, dilimleyici şu bu. Zaten iyi bir bıçak setin, yani o işlerin büyük bir kısmını yapar. ... Sadece bu nano teknoloji işte, su kullanmadan çamaşır yıkamak gibi şeylerin. Hani o doğa dostu olabilecek, deterjan kullanmadan su kullanmadan. Onlar mesela hakaten yaygınlaşan ve alınabilir hale gelirse, onların çok iyi olabileceğini düşünüyorum. Çiğdem: Bu A Sınıfı meselesi mesela hani bir şey alırken ona çok dikkat ediyoruz yani. O tip teknolojiler iyi. Ama mesela işlev olarak işte bizim çamaşır makinesinde bu güne kadar hiç kullanmadığımız 6-7 tane farklı program var. ... Ersin: Yani pazarlama

motivasyonu ürünlerde, hani pazarlanabilir bir özellik olsun ya da pazarda öne çıkartacak, ürünü öne çıkartacak bir özellik olsun diye icat edilmiş, üretilmiş şeyler. Yani büyük bir kısmı bence. Mutfaktaki esas ihtiyacı karşılamaktan ziyade sadece pazarlama stratejisi olarak geliştirilmiş. Yani reklâm diye bir şey var. Reklâm endüstrisi var. Doğrudan reklâm var, dolaylı reklâmlar var. Yani mutfak ürünlerinin doğrudan reklâmını yapıyor işte ne bileyim sevdiğin adamları falan çıkartıyor falan böyle enteresan insanları mutfığa sokuyor demi? Ya onlarla çalıştırıyor bilmem ne yapıyor. Sonra mutfak programları falan var. Yani sen, ihtiyaç üretiyor dedim ya, ihtiyaç yaratma endüstrisi var. Yani medya o ihtiyacı çeşitli biçimlerde mutfak programları, işte ne bileyim gündüz kuşağı programları, yemek programları demi? Issız Adam mesela, onun erkeklerin yemek yapma işinde falan veya yemek yapmaya özenmede etkili olduğu kanaatindeyim ben. Çiğdem: Bi de kapitalist pazarın aslında çalışmayan kadınlara da çok belirleyen bir şey olduğunu düşünüyorum ben. Hani tüketerek kimliğini kuran, üst orta sınıf kadınlar işte oradaki o mutfığın dizaynından tut da yeni ihtiyaçlara. ...yeni ürünlerin çıkması aslında şey bir taraftan da...Bi tür meşgale haline geliyor aslında o kadınlar için kendilerini onunla kurmaları yönünde de bir reklâm ve pazarlama stratejisi var. E: Rekabet meselesi de var. Ç: Tabi. Bu zaten öbür kadınlarla bir tür rekabet. Tabi o bir de aynı zamanda bir kadınlık tarifini de beraberinde getiriyor işte tüketerek var olan ama aynı zamanda mutfakta becerisini sergileyen böyle bir paket halinde bir kadınlık tarifi.

Teknolojilerin insan ihtiyacını karşılamaya dönük olarak başlayan üretimi, zamanla teknolojinin ihtiyacı üretmesine dönüşmekte gibi görünmektedir. Bu bağlamda görüşme yaptığım kadınların genelde ev, özelde mutfak için üretilen elektronik eşyalara yaklaşımını üç başlık altında toplamak mümkündür: olmazsa olmaz, işlevsiz ve gereksiz. Kadınlar, ev içinde yaptıkları işlerde emek, zaman ve para kazanımı gerçekleştirdiği için buzdolabı, bulaşık makinesi, fırın, ocak, çamaşır makinesi gibi aletleri bir ihtiyaç ve vazgeçilmez olarak görmektedir:

Leman: Kolaylaştırıyor tabi ki. Ben şurada oturup bi saatte bulaşığı yıkayıp, kuruyup kaldırmaktansa makinaya 10 dakikada dolduruyorum. Ama tamam, buna bi bulaşık makinesi, tamam. Çamaşır makinesi tamam. Biz eskiden elimizde çok yıkadık çamaşır. Ellerimizin buraları yara olurdu, böyle sürtmekten buralarımız yara olurdu mesela. ... Tamam makinaya, eve ihtiyaç. Çamaşır ve bulaşık ihtiyaç açıkçası.

Ama öyle robotmuş bilmem çorbacımmış, çay makinasıymış. Benim çay makinam yok mesela, hiç de heves edip almadım.

Bir de işleri kolaylaştıracağı düşünülerek alınan ama kullanılmaya başlandığı zaman kazandıracağı düşünülen zaman ve emeği kaybettirdiği görülen işlevsiz aletler vardır. Neredeyse tüm kadınlar, bu bağlamda mutfak robotunu işaret etmiştir. Bir yandan büyüklüğüyle ne tezgah üstlerine ne de dolap içlerine yerleştirilen robotlar, diğer taraftan kullanıldığı zaman çıkan bulaşık nedeniyle kadınların kullanmaktan vazgeçip ortadan kaldırdığı ve yerine bu robotun tüm işlevini parça parça yerine getirecek daha küçük birden fazla şey aldığı bir elektronik alettir.

Kadınlar, mutfak tezgâhlarına ve dolap içlerine bakarak sahip oldukları çoğu elektronik alet için, “olmasa da olur” ibaresini kullanmıştır. Bu “olmasa da olur” aletlerin bir çoğu, aslında kendileri olmasa da yaptıkları işin başka aletler, eşyalar ya da el yordamıyla yapıldığı şeylerdir:

Ela: Mesela fritöz olmasa da olur. Semaverim olmasa da olur. Efendime söyleyeyim, şuraya bakıyorum, şu meyve sıkacağı olmasa da olurdu benim için. Onlarsız yapabilirim. Ne olacak onlar çok önemli şeyler değil. Ya mesela şu şey bana zaman kazandırmıyor, meyve sıkacağı. Daha çok iş yapıyorum. Bi de onu yıkıyorum hemen aman... Yani elimle yapabileceğim bir şeyi makinede yapmak istemem açıkçası. Sağlık problemi. Durup da bir şeyi yapamıyorsunuz, çocuğunuza havuç suyu vereceksiniz, nasıl sıkacaksınız bunu? Mecbur makineyi kullanıyorsun. Ama kullandığının beş katı bir zamanla da yıkıyorsun onu. Evet. Yani. Bir anlamda kolaylaştırıyorsa, öbür taraftan başka bir zorluk...

Görüşmelerde hem benim hem de görüştüğüm kadınların sıklıkla adını geçirdikleri “çorbacı” gibi elektronik aletler ise kadınlar tarafından “gereksiz” ve “saçma” olarak nitelendirilmiştir. Örneğin Nurten, saçma olarak nitelendirdiği bu aletin tembellik anlamına geldiğini ve insanları tembelliğe alıştırdığını ifade etmiştir.

Baudrillard'ın otomatikleşmiş nesnelere dediği bu tip aletler, insan bedenini neredeyse işlevsiz hale getiren; insanın zihinsel özerkliğini, denetleme gücünü ve bireysel özelliklerini alan, tek tip işlev yüklenmelerine rağmen kalabalık ailelerin varlığı, çalışan kadın sayısındaki artış ile hızla kabul görüp yaygınlaşan aletlerdir (Baudrillard, 2010, s. 140, 141) Giard, mutfak için üretilen bu gereksiz aletlerin insanların yenilik arzusunun ve basit işlerin elektromekanik hale gelmesine duyulan hayranlığın sömürülmesi, sanayi toplumunun gerekli kıldığı evrimin ortaya çıkardığı yeni işleri yapmak için ortaya çıktığını belirtir (2009, s. 251).

Begüm: Hani elektronikten kasıt buysa buzdolaplarımız şunlar şey gelişmişlik buysa evet kullanılabilir faydalı ama çorbacı bilmem nesine hiç gereği yok. Yani kolaylaştırıyor gibi gösterip kolaylaştırma değil o değil yani çünkü aynı işlevi tencerede de yapabileceksiniz. Değil mi kendi tencerelerinizde de yapacaksınız yani yapabilirsiniz...

Gereksiz olarak değerlendirilen teknolojiler, insanın yemeğe, yemek pişirmenin ve yemeğin insana kattıklarını azaltması bir kayıp olarak değerlendirildiği için, mutfaklarda kadınlar tarafından istenmeyen şeyler olarak işaret edilmektedir:

Begüm: El becerisini de alıp götürüyor bir yandan yani. Karıştırmanın da bir keyfi var ya bunlar güzel şeyler. El başka bir şey. Her şeyden çıkmaz yani her şey insanı devreden çıkartamaz. Bakacağım yani bir çatal sokacağım. Yapışıyor mu yapışmıyor mu, bunlar önemli şeyler ve bir katkı oluyor öbür türlü bitti al getir, koy pizza yer gibi işte getiriyorlar alıp geliyor ya öyle. Ben şey yapmıyorum yani biraz katkılı olmak lazım biraz bir şeyler katmak lazım. Emek lazım yoksa yapıyor alet edevat evet.

Begüm'ün söyledikleri, Giard'ın, "Bu yeni aletlerden bazıları, çıplak elle, Aristoteles'in insanının üstünlüğünün simgesi yaptığı bu "aletlerin aleti" ile yapılan

eski işi ya da basit bir alet tutan elle yapılan eski işi mükemmelleştirmekle ve standartlaştırmakla yetinir.” sözlerini de desteklemektedir.

Kapitalist ekonominin, varlığını devam ettirmesi gereken sürekli üretim için mutfağın, bir ilham noktası, Cowan’ın ev için kullandığı nitelemeyi ve de’Witt ve arkadaşlarının ofisler içi kullandığı adlandırmayı ödünç alarak bir “tüketim kavşağı” ve “yenilik kavşağı” (Hand ve Shove, 2001, s. 3) olduğunu söyleyebiliriz. Sayısız çeşitlilikteki iş ve bu işleri yapmak için kadınların harcadığı zamanın ve bu zamanı azaltmak için her tür teknolojiden yararlanmak isteyen kadınların farkında olan üreticiler, mutfağın ve mutfak işinin kazandığı yeni anlamları da kullanarak özellikle orta sınıf ev mutfağını, vitrine dönüştürmek ve profesyonel hale getirmek üzere yiyeceklerin saklanmasından yemek için hazırlanmasına, pişirilmesinden yenmesine kadar tüm süreçler için sürekli üretim yapmaktadır. Üretilecek ürünlerin belirlenmesinde elbette mutfakta mevcut bulunan teknolojilerin ve şeylerin birbiriyle ve onu kullananlarla etkileşimi de etkilidir. Sundel-Nieminen, şeyler arasında rekabetçi ya da simbiyotik ilişki bulunduğunu ve bu ilişkinin yeni şeylerin üretilmesine yardımcı olduğunu belirtir. Aralarında rekabetçi ilişkinin bulunduğu şeylerden biri ortadan kalkarken diğeri hayatına devam ederken simbiyotik ilişkinin bulunduğu şeylerse, buldukları yerde yeni düzenlemelerin oluşmasını ve bir araya gelerek bir takım oluşmasını ve bu takıma yeni şeylerin eklenmesini sağlayarak (Hand ve Shove, 2001, s. 3) buldukları mekânın eşya ekolojisini değiştirmektedir. Giard’da metal ve plastik madde işçiliğinin ve elektrik enerjisinin yoğun bir kullanımından doğan bu aletlerin ve aygıtların biraraya gelmesinin, aile mutfağının iç peyzajını değiştirdiğini ifade eder (2009, s. 250). Ancak elbette kültürel ve ekonomik sermayesi farklı kadınların mutfaklarının bu iç peyzajı da birbirinden

farklıdır. Her iki gruptan kadının mutfağında buzdolabı, bulaşık makinesi, fırın, ocak, mikser, rondo (mutfak robotu) bulunmaktadır. Ancak ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olan kadınların mutfağında, mikro dalga, yumurta pişirme makinesi, fritöz, Türk kahvesi ve filtre kahve makinesi, çay makinesi, ekmek yapma makinesi, narenciye sıkacağı, elektrikli grill, ... gibi eşyalar da bulunmaktadır. Daha önce üst sınıftan kadınlarla yaptığım görüşmelerde bütün bunlara ek olarak yeşil çay makinesi, espresso makinesi, vakum makinesi, peynir ve ekmek kesme makinesi gibi teknolojik aletlerle de karşılaşmıştım. Tezgâhların yeterli büyüklükte olduğu durumlarda, elektrikli eşyaların, “elimin altında bulunsun” düşüncesiyle tezgaha yerleştirildiği mutfakların bu haliyle bir elektro marketi andırdığını söylemek yanlış olmaz. Ekonomik sermayeleri diğerlerine göre daha az olan kadınların “ihtiyacım olursa alırım” düşüncesiyle biçimlenen mutfakların karşısında “heveslendim, aldım”, “misafirler sorduğunda yok demeyelim, var mı var diye aldık” sözleriyle şekillenen mutfaklar bulunmaktadır. Ancak bu mutfaklarda kadınların gerçekten zaman ve emek kazandırdığı düşünülen teknolojiler ancak aralarında örneğin renk gibi bir uyum göz önünde bulundurularak tezgâha yerleştirilirken kesme, doğrama, rendeleme ya da karıştırma işini daha kısa zamanda ve daha az çaba sarf ederek yapmak için alınan bir alet, geniş yer kaplaması, parçalarının çokluğu, doğru parçanın bulunması, parçaların temizlenmesi ve yerine yerleştirilmesi işlerinde harcanacak zaman ve çabanın daha çok olması nedeniyle rengi, görüntüsü ve fiyatıyla yarattığı tüm albeniye rağmen mutfağın ya da kilerin kuytu köşelerine ve dolaplarına yerleştirilmekte ve neredeyse varlığı bile unutulmaktadır.

Elektronik aletlerin markaları da gruplar arasında farklılaşmaktadır. Kültürel ve ekonomik sermayesi daha düşük olanların mutfağında daha çok Arçelik ve Beko gibi

yaygın ve bilinir markalar görülürken diğer grubun mutfağında Boch, Siemens ve Arçelik markaları görülmektedir. Markanın, eşyaya ilişkin bir takım kalıp yargıların, imajların ve sembollerin ifadesi olduğunu belirten Bilgin, insanların eşyanın teknik özelliklerini çoğu zaman tanımadıklarını, markanın bir güvence kaynağı olduğunu ve satın alma kararında etkili olduğunu belirtmektedir (Bilgin, 2011, s. 294). Görüşme yaptığım kadınlardan ekonomik ve kültürel sermayesi daha az olanlar örneğin Bosch'un çok iyi bir marka olduğunu ama aynı zamanda pahalı olduğunu da belirtmiştir. Ancak ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olan Suat ve Zeynep çifti, Arçelik ve Bosch arasında eskiden olan farkın artık olmadığını kimsenin yanılmaması gerektiğini, hepsinin Türkiye'de üretildiğini (ve bayi tanıdıklığı olduğu için) belirterek evlerine Arçelik markalı eşyalar aldıklarını belirtmiştir ama bu grubun evinde çoğunlukla Bosch markalı eşyalara rastlanmaktadır.

3.2.11. “O Mutfağın Kadını Ben Değilim”: Reklam Mutfakları

Mutfak için ister teknoloji ister tekstil isterse mobilya sektörü üretim yapsın berberinde bütünlüklü bir mutfak konsepti yaratılmaya, bir mutfak algısı şekillendirmeye çalışılmaktadır. Dergi, gazete ve televizyondaki yazılar, programlar ve reklamların ürettiği bu yaşam tarzı Hallows'un da belirttiği gibi nasıl daha iyi evimizi dekore edeceğimiz, nasıl daha iyi yemek pişireceğimiz ve kendimizi nasıl daha iyi hale getirebileceğimiz hakkında tavsiyeler de bulunurlar (2008, s. 78). Kim olduğumuzu göstermenin önemli araçlarından biri olarak ev, ev içi yaşam ve tüketim olduğundan beri reklamlar da ürün tanıtımından öte bir yaşam tarzı üretir ve bunu bir ürünle birleştirerek potansiyel tüketicilere sunar. Milliyet gazetesinin 14 Nisan tarihli sayısındaki bir yazıda belirtildiği gibi artık “yaşam tarzlarımızdaki değişimin

evlerdeki en önemli göstergelerinden birisi mutfaklar oluyor.” Teknolojik gelişmeler ve tasarımın sınır tanımazlığı kapitalist ekonomi ve beraberinde getirdikleriyle birleşince mutfaklar, işlevsel bir mekân olmanın ötesine geçmekte ve anlam bakımından çok yüklü hale gelmektedir. Özellikle yeni orta ve üst sınıflar için piyasaya sunulan mutfaklar, “teknolojinin son harikası” ürünlerle dolu şık ve zarif mekânlardır. Lüks ve işlevselliğin birbirine tercih edilmek zorunda kalmadığı bu mutfaklarda kullanıcı memnuniyetini sağlamaya yönelik olarak, kullanım sırasında karşılaşılan her tür soruna çözüm üreten, sadeliği ve şıklığı birleştiren “ideal mutfaklar”, ancak onu kullanabilecek süper kadınlar ya da önlüğü takarak kadının asli işini yapan becerikli erkekler tarafından kullanılmaktadır. Ancak ideal evlerde bulunabilecek bu mutfaklar, görüşme yaptığım kadınlar tarafından gerçeklikle ilişkisi bulunmayan, televizyonda görülünce “ne kadar güzel” ya da “güzel yapmışlar” denilen mutfaklar olarak değerlendirilmiştir. Özellikle ekonomik sermayesi daha az olan kadınlar için bu mutfaklar hem kendilerinin sahip olamayacağı kadar pahalı olduğu hem de kullanışlı bulunmadığı için istenmemektedir. Coward (1989, s. 62-63), ev dergilerindeki evlerin, ideal evlere göndermede bulunduğunu, bu evlerde düzensizliğe, yıkanmamış bulaşıklara, yapılmamış yataklara ve çocuklara rastlanmadığını bu nedenle buralarda yaşamın izlerinin bulunmadığını belirtirken “Bu evler bitmiş ürünler, uzun planlama ve ‘zevkli restorasyon’ yıllarının sonucudur. Bunlar yuva değil konuttur.” der. Tıpkı Coward’ın dediği gibi görüşme yaptığım orta sınıftan kadınlar da bu mutfakların güzel göründüğünü ama yaşam izinin bulunmadığını, sıklıkla üzerinde hiç bir şeyin bulunmadığı bir tezgâhın olamayacağını işaret ederek, belirtmişlerdir. Yemek hazırlıkları süresince dağılan tezgâh, yemeği pişirirken kirlenen ocak, mutfağın çeşitli yerlerinde alışveriş poşetleri

gerçekten orada birilerinin yaşadığını ve yemek piştiğini gösteren şeyler olarak değerlendirilmekte ve tüm bunlar mutfağı “yaşayan bir mutfağa” dönüştürüp ona bir sıcaklık katmaktadır.

Leman: Ya bizim olamaz öyle bir mutfağımız zaten olamaz bizim de, ama görüntü olarak güzel. Hayata geçer mi geçmez mi bilmem. Ben onu zaten, aklım ermez benim o kadarını kullanmaya. Ben tek başımayım, gene dolu gene dolu. Bomboş tezgah ben düşünemiyorum. Tabiki bi bardak, peçeteliği bilmem nesi mutlaka oluyor. Kettle’ındı bilmem neyindi mutlaka oluyor, olmaması mümkün değil. “Ayy ne kadar güzel mutfak” diyorsun mesela.

Ece: Gerçek olmadığının farkında, böyle bir şey de olamaz zaten insan hayatında mümkün değil. Onun için sadece reklâmı güzel yapılmış olmasında kalırım; aa ne güzel yapmışlar der, kalırım. Reklâmın yapılmış olması güzel.

Başak: Bana öyle mutfaklar çok soğuk geliyor. Ben daha doğal materyalleri tercih ederim. Ahşap veya taş gibi materyaller daha iyi bence. Banyo gibi hijyenik görünen hiçbir şeyin olmadığı mutfaklar bana hiç çekici gelmiyor. Mutfak kirlenir sonra temizlersin. Mutfak biraz öyle bir yer ama o mutfaklarda bunu göremiyoruz. Orda fırında nar gibi kızarmış tavuk görüyoruz ama bana hiç gerçek gelmiyor.

Reklamları yapılan mutfaklar (mobilya ve teknolojisiyle) her ne kadar üst sınıflara yönelik yapılsa da daha önce üst orta sınıftan kadınlarla, mutfakları üzerine yaptığım çalışmada da (2012) katılımcılardan Nilgün ve Sema, kullanıcının kendine ait izlerinin olmadığı evleri ve mutfakları “galeri” ve “showroom” olarak tanımlamıştı. Nilgün bu mutfaklardan bahsederken

“... yani yaşamaktan korkuyor insan oralarda, her an bir şey olabilir yani öyle olmasa da insan kendini böyle geri çekiyor mutlaka öyle evlerde. Bizim de bu evi yaptırırken, ilk başta mimarlarla çalışırken onunla ilgili çok kaygı duymuştuk, çok eleştirdiğimiz şeydi bizim o. Hani böyle galeri gibi evler. hep birbirinin türevi, birbirinin benzeri evler ve hani böyle her şey üzerinde düşünülmüş ve konuşmuş oraya, bir dakika sonra bir dergiden gelip fotoğrafını çekeceklermiş gibi evin. Ve işte mimar

onu oraya koy dediyse mimar beş yıl sonra da o orda duracak değişmeyecek dese durur, hani öyle ev yapmaktan tedirgin olmuştuk ...”

diyerek anlatmıştı galeri mutfakları.

İnsanı “sarıp sarmalamayan” bu evlerden, bir an önce çıkmak istendiğini belirten Nilgün, seyirlik için yapılan bu evlerde birilerinin gezindiğini, tezgâhın kirlendiğini ve dağıldığını düşünmenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle soğuktur ve sanki yaşam yoktur bu evlerde. Sema ve Nilgün’ün galeri evler adlandırması Bell ve Kaye’in “home” ve “house” ayrımıyla benzeşir (2002, s. 46). Ev için teknoloji yaratımında özellikle de mutfak için teknolojik ürünlerin yaratımında domestik alanlara insanların yerleştiğini ve bu alanların onlar tarafından kullanıldığının unutulduğunu belirten Bell ve Kaye, anlamları olduğu kadar yemekleri de insanların yarattığını, insanların “home”da teknolojinin ise “house” da yaşadığını belirtir. Sıcak, samimi ve yaşayan mutfaklar da hissedilen insanın ve yuvanın sıcaklığıdır, galeri mutfaklar ise son model teknolojik ürünlerin ve malzemenin arz-ı endam edip bir araya getirildiği ve kullanıcısının yaşamına dair izlerin bulunmadığı reklam mutfaklarıdır.

Ekin’de geniş ve teknolojik donanımıyla reklam mutfaklarını çekici bulsa da gerçeklikle ilişkisini kuramadığını belirtmiştir:

Ekin: Bana çekici gelebiliyor o kadar teknolojik şeyin orda olması. Evet ben alanım olsa... Yani geniş olması, birçok aletin orda olması benim için çekici oluyor. Beni cezbediyor açıkçası orda olmak istiyorum ben. Öyle söyleyeyim. Evet ama ben şeyi mutfağım küçük olduğu için bir taraftan bir şeyleri mutlaka yerleştiririm yani. Yoksa orda iki üç çeşit yemek çıkmaz yani benim evde. Mutlaka bir şeyleri yaparken bir şeyleri kaldırırım ya da yıkarım. Düzenli olmaya çalışırım ama reklamlardaki kadar onlar gerçek değil yani.

Orda öyle beş çeşit yemek varken tezgâhın üstü o kadar boş olamaz yani. Mümkün değil.

Teknolojinin sağladığı kolaylıklar nedeniyle zaman zaman ihtiyaç duyduğu şeyleri satın aldığını ve bu mutfakları, beyazı sevdiği için ferah ve rahat olarak değerlendiren Hande,

Hande: Kullanıcı olarak bakarım hani hoşuma gider. Bazen yeni teknoloji de bir şeyler çıkıyor, aa ne güzelmiş filan diyorum yani. (Benim de böyle mutfağım olsun der misiniz?) Hiç demedim içimden çünkü benim mutfağım ondan aşağı değil diyorum.

diyerek kendisi de reklam mutfaklarına atfedilen özelliklere sahip bir mutfağının olduğunu belirterek bu mutfaklara özenmediğini ifade etmiştir.

Vitrin mutfakları olarak da değerlendirilen bu mutfaklar, genellikle kadınların sadece başka bir evde ya da televizyonda gördükleri zaman güzel dedikleri ama kendi yaşam tarzlarına uygun görmedikleri için kullanamayacaklarını ifade ettikleri mutfaklardır. Reklam mutfakları, sadece bir mutfağı göstermekle yetinmemekte, o mutfağın içinde bulunduğu evi, o eve sahip olanların kimler olduğunu da işaret etmektedir. Bu nedenle kadınlar, öyle bir eve sahip olmadıkları ve o mutfaklardaki gibi bir kadın olmadıkları için gördükleri mutfakları güzel olarak değerlendirmekte ama ona sahip olmak konusunda bir istekleri bulunmamaktadır. Bu durumu en iyi Asya'nın sözleri anlatmaktadır:

Asya: Valla..... tamam güzel mi güzel. Elbet güzel ama o bana reel gelmiyor hani bir heykel falan hani. O kadar dümdüz, öyle bir şey yok yani. Hani sen onu al evine koy o öyle olmayacak zaten. Hani çok güzel ama hani ama çok kusursuz ve çok hani böyle çok insan dışı geliyor, hâlbuki daha sıcak mutfaklar benim hoşuma gidiyor. Mesela Batu, daha öyle modern şeylere meraklıydı hani bana dedi ki işte öyle de yaptır. Hani o reklam mutfağı gibi mutfağa bak işte şöyle dedim ki hani benim tarzım değil bir, hadi tut ki yaptırdık o nasıl bir şey biliyor musun hani lüks mü geliyor diyorsun ya o bir hayat biçimi. Şimdi sen mutfağı öyle olmuş hani şimdi şuraya bak şu

eve bir bak yani bu bir. O mutfaktaki kadın ben değilim yani anlatabiliyor muyum, bu bir hani lüks mü dersin buna ne denir hani anlatabiliyor muyum? Tarz meselesi. Bilmiyorum, hani o mutfakta hayal edebileceğin kadın ben değilim. Yani anlatabiliyor muyum? Bu bir kıyafet görmek gibi bir şey . Hani güzel midir, güzel tabi birinin evinde, görsem ha ne güzelde derim hani o eve de uyar. Şimdi bu evin geneline o mutfak ne kadar sırtır mesela hani o bir bütünün olacak bir şey gibi geliyor bana. Ve o da evet lüks bir bütün aslında temeline bakarsan. O evin dışı da böyle değil, bahçesi de böyle değil hani o evin. O mutfağın kadını da o kadın değil yani evet evet o anlamda lüks bir hayat.

Evde çok az kaldıkları için çalışan ve evinde yardımcısı bulunmayan kadınlar, dağılacığını, toparlanmasının ve temizlenmesinin zor olacağını düşündükleri için reklamlardaki gibi geniş mutfak istememektedir:

Görkem: Mesela şey çok en ufak mesela çaydanlık altı cam üstü cam çaydanlıklar var. Mesela ben onu aldığım zaman biliyorum ki benim evimde kırılır o... Ama güzel gözüküyor, şık gözüküyor ama ben onu kullanamam. Çünkü benim çocuk yani, ömrü olmaz o yüzden almam. Mesela şeyler var işte böyle ibrik tavuk, horoz şeklinde gümüş yağdanlık filan bilmem ne hani hemen derim ki iki günde kararır ya da bunu yağlanınca kim temizleyecek. ... hani çok onun için gereksiz bulurum filan. Burhan: Biraz da yani gelenekler gelenek geçmişten gelen bir alışkanlık da var yani. Biz öyle çok geniş çok ferah bir mutfakta yapamazdık, yapamayız yani bize böyle biraz daha sıcak böyle biraz daha her şeyin birbirine yakın olduğu yerler daha cazip gibi geliyor. Ben mesela çok büyük bir villa da otursam da benim mutfağım o kadar büyük olmaz yani. Senin reklamlarda söylediğin her taraf bembeyaz böyle şey gibi böyle olmaz. Böyle biraz daha ahşaplı, sıcak. Biraz daha dar yani o kadar iç içe olmasa da hani nedir en azından şu evdeki mutfak 4 metreye 4 metreyse bu en fazla 5 metreye 6 metre olur yani. Villada oturursun ne bileyim hizmetçilerin vardır. Gelirin giderin çok belli değildir hani biz gibi aylıkçı değildir alırsın yani hiç kıymet vermezsin. Kırılrsa da kırılır. Kaybolsa da kaybolur işte o takımın bir tanesi filan yani

Aysel: Çalışmasaydım, belki isterdim. Gün içinde evde olduğum için mutfakta olurum ama, akşam sadece 2-3 saat için ve Cumartesi-Pazar için yetiyor bana mutfak yani. Çünkü onun temizliği var. Büyük mutfak...

Özellikle genişliği, içinde bulunan aksesuarları ve teknolojik donanımı nedeniyle orta sınıftan kadınların bağlamsal ve işlevsel olarak gereksiz ve uygunsuz ya da lüks buldukları mutfaklardaki bazı öğeler, daha üst sınıftan kadınlar için bir

gereklilik olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ama burada da belirleyici olan, bu kadınların mutfaklarında geçirdikleri zaman ve burada zaman geçirmeyi mümkün kılan özelliklerdir. 4-5 metrekarelik mutfaklarda yaşayan kadınların aksine üst sınıftan kadınlar genişliği 15 metrekareden 35 metrekareye kadar çıkan mutfaklarda yaşamaktadır. Onların mutfaklarında hayat kurtarıcı ya da gereklilik olarak tarif ettikleri *adalar* orta sınıf ve alt sınıftan kadınlar için hem hayal hem de lüks olarak görülüyor. Özellikle alt sınıftan kadınların sayısı ikiyi-üçü geçmeyen parçalı dolaplarına sığmayan bu nedenle misafir odalarında bulunan vitrinlere yerleştirilen mutfak eşyaları üst sınıftan kadınların özel olarak tasarladıkları adaların altında yer alan dolaplara yerleştiriliyor ya da küçük tezgah sorunu mutfaktaki adayla çözülüyor. Bir oturma ünitesinin ve elbette masanın olmasına rağmen adalar ailenin, sabah kahvaltısı ve misafir olmadığında akşam yemekleri için kullandığı yeni yemek yeme alanı olarak da üst sınıftan kadınlar için vazgeçilmez olabiliyor.

Reklam mutfaklarını Şahinde Yavuz da alt ve orta sınıf kadınlara göstermiş ve kadınların bu reklamları nasıl okuduğunu anlamaya çalışmıştır. Alt gelir grubundan kadınlar, bu mutfakları kendi maddi koşulları ile kıyaslayarak özlem duygusu ile tarif etmişler, özendiklerini belirtmişler orta gelir grubundan kadınlar ise alt gelir grubundan kadınlarda daha iyi mutfaklara sahip oldukları için onlar kadar arzulamadıklarını ancak beyaz mekânın iyi bir çalışma alanı olarak istenir olduğunu belirtmiştir. Yavuz çalışmasında her iki grup için de reklamlarda yer alan mutfakların kadınların aruzlarına hitap eden ve sahip olunmak istenen bir mekân olduğunu ifade etmiştir (2009, s. 453-454). Benim hem tez kapsamında hem de daha önce yaptığım çalışmada ise Yavuz'un bulgularından farklı olarak kadınların bu mutfaklara eleştirel yaklaşması söz konusudur. Orta sınıftan kadınlar kendi yaşam tarzlarına uygun

olmadığını düşündükleri için bu mutfakları istemezken üst sınıftan kadınlar birbirine benzeyen, birbirinin türevi olan mutfaklar istemedikleri için özelleştirdikleri ya da zaten sahip oldukları mutfakların o mutfaklardan “aşağı olmaması” nedeniyle istemediklerini belirtmişlerdir. Ekonomik ve kültürel sermaye bakımından daha aşağıda olan kadınlar ise ya bu mutfak reklamlarına dikkat etmediklerini, mutfağı sevdiği için öyle mutfaklar isteyeceklerini ya da mutfaktan ziyade tanıtımı yapılan ürüne sahip olmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Özellikle Bosch ve Siemens gibi üst sınıf ürünler üreten firmaların reklamlarında gösterilen mutfakların genişliği, kesintisiz ve pürüzsüz beyaz hali, kadınların bu reklamlardaki mutfağı *uzay üssü* ve *laboratuvar* şeklinde değerlendirmesine neden olmaktadır.

Ersin: Uzay üssü gibi. Çok uzak geliyor yani hani. Onların bir stüdyo kurgusu olduğunu düşünüyorum yani. Çok da gerçekçi gelmiyor. Böyle bembeyaz. Sadece o şey kısmı görünür ya, tezgâh kısmı falan olur. Böyle o ankastre, o grilik falan kendini belli eder. Onun dışındaki her yer böyle alabildiğine ışık olur ya, o böyle biraz bana uhrevi bir şeyleri, onları çağrıştırmaya çalışıyorlarmış hissi yaratıyor. Gerçekçi bulmuyorum çok fazla. O hele şey, hani yemek yapıyorlardı ya baba-oğul, işte anneye yemek yapıyorlar falan. İşte Aşk-ı Memnu'daki “Madam” vardı ya, onun falan oynadığı mutfakta bir reklâm vardı işte pasta börek falan yapıyordu. Bana onlar gerçekçi gelmiyor. Ama mesela şey gerçekçi gelmişti, Arçelik'in reklamları vardı ya, kız işte yemek hazırlayacak, o da bir oyuncu, yemek hazırlayacak işte bütün şeyler bi robota dönüşüyor da onlar bi hazırlıyorlar ya. O mutfak hakkaten bir villanın, çok çok zengin bir işte ordaki artık oyuncunun güya işte o kadının böyle bir mutfağı olabilir diyorum. O gerçekçi geliyor. Geçen gün biz de konuşuyorduk. Böyle uzay, fütüristik bir mekân demi? Bembeyaz evet. Çiğdem: Labarotuvur gibi.

Reklam mutfaklarının, gerçeklikle ilişkisi olmayan mutfaklar olarak nitelendirilmesinin sebeplerinden biri olarak mutfağın içindeki aktörler ve onların yaptıkları işler ve iş yapma şekilleri işaret edilmektedir:

Başak: Soğuk bence Orda böyle topuklu şık tipler var ya, mutfakta böyle olmaz ki. Mutfak dediğin hani biraz daha işe girdiğin, bulaştığın daha bi böyle eline yüzüne bulaştırdığın bir şeydir benim için yani. O güzel zaten haşır neşir olmak güzel. Ya yemekler bile çok şekilli değil mi mesela, işte orda onu pişiriyor burda bunu pişiriyor ama böyle herşey milimetrik. Yaşanıyor gibi durmuyor yani yaşanan bir yer gibi gelmiyor.

Çiğdem: Benim şey çok dikkatimi çekmişti. Siemens'in böyle kadının topuklu ayakkabı şeklinde bir pasta yaptığı ankastre bir şeyi var. Böyle çok şık bir kadın ve sonunda da böyle topuklu ayakkabı şeklinde bir şey çıkıyor ama kadının üst baş makyaj her şeyi. O öyle bir mutfakta öyle bir kadın çalışıyor ve ortaya öyle bir pasta çıkıyor. Ben öyle şeylere dikkat ediyorum, fütüristik olmasının yanı sıra bir kadının tarifıyla beraber mutfağa nasıl baktığı. İşte böyle güzel giyimli, makyajlı bir kadın böyle bir mutfakta çalışır. Bi de böyle bir şey ortaya çıkartır falan gibi böyle bir şey. Bütün o güzellik endüstrisinin anlattığı kadınla, yani ideal kadın tipiyle o mutfağı bir araya getiren...

Başak ve Çiğdem'in reklamlar hakkında söyledikleri gerçek mutfakların nasıl bir mekân olduğunu hatırlatmakta ve reklamları sorgulamak için bir kapı aralamaktadır. Mutfak, ev içinde çeşit ve sayısal olarak en fazla işin yapıldığı mekândır. Dolayısıyla “kirlenmek güzeldir” sloganıyla uyumlu şekilde mutfak kirlenip, kırılıp, dağılıp, dökülürken eller una bulanır, hamurun içine girer, yemeğin tadına bakarken kaşıktan bir şey dökülür, malzeme yere düşürülür, etrafa ve elbiselere yağ sıçrar, koku siner... Bütün bunlar aynı zamanda güzeldir çünkü mutfağın yaşadığının göstergesidir. İş yapma sürecinde bütün bunlar olurken, bu işi yapanların kirlenmeden, “elinin ucuyla” iş yapması mümkün değildir. O nedenle dışardan eve gelenin, içeride işe başlamadan önce dışarının havasından kurtulması, temizlenmesi, rahat giysilerle mutfağa girmesi beklenir. Mutfakta, ailesi için yemek hazırlarken ve pişirirken olup bitenlere karşılık güzelliğinden, şıklığından ve zarafetinden hiçbir şey kaybetmeyen süper kadının gerçekliği, özenilecek bir durum olarak algılanmaktan çok görüşme yaptığım orta sınıf kadınlar tarafından

sorgulanmaktadır. Ancak, ekonomik ve kültürel sermayesi daha düşük olan kadınlar bu tür mutfak reklamlarını sadece güzel bulduklarını ve geniş mutfağın iyi olacağını belirtmişlerdir.

Bu reklamlarda dikkat çeken bir başka nokta ise yemek pişiren, dağınıklığı toparlayan kadınlar-erkekler yerine yemeği, çayı, kahveyi pişiren büyülü teknolojik aletler, kirlenen tezgahı temizleyen uçan sünger ya da Ms. Muscle gibi temizleyiciler, etrafa saçılanları içine çeken üstün emiş güçlü süpürgeler, sebzeleri yetenekli bir şef kadar milimetrik kesen doğrayıcılar, karıştıran, çırpan, sıkan, yoğuran robotlar görünür. Kadın, bütün bu işler olup biterken sanki etrafta yoktur, olmasını istediği şeyi ya da yapılması gerekeni reklamın başında söyler ve bu aşamadan sonra teknolojik ürünler devreye girerek onun yerine her şeyi yapar, hatta kullanıcı kaynaklı hataların oluşmasını önler. Elektriğin evlere girmesi ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte ev ve mutfak işleri dramatik şekilde değişmiştir ve “*push button age*”de reklamlar, teknolojinin kadınları zorlu ve kirli işlerden nasıl koruduğunu göstermektedir (Hine’dan aktaran Johnson 2012, s. 16-17). Tek tuşla çalışan ev aletleri, insan aklının yerine geçmeye ve uzuvlarının işlevlerini devralarak insanları büyülemeye başlamıştır. Teknolojinin egemenliğindeki bu mutfaklara kadınların yerine erkekler girdiğinde reklamlarda, önlüğünü takıp bu uzay üssünü oldukça başarılı şekilde yöneten erkeklerle karşılaşırız. Doğa kültür ikiliğinde kültüre ait olan erkekler, teknolojinin de doğallıkla sahibidir, bir yandan gösterişli yemekler ve pastalar yaparken diğer taraftan sahip olduğu teknoloji bilgisiyle mekâna düzen ve temizlik getirmektedir⁴². Bu bağlamda tekrarlamak pahasına mutfak reklamlarının

⁴² Bosch baba oğul reklamı <http://www.youtube.com/watch?v=knPg2zKmyI>

kadının ücretsiz emeğini görünmez kılmaya devam ettiğini söylememek de yarar bulunmaktadır.

Çiftlerle yaptığım görüşmeler sırasında reklamlarda sergilenen mutfaklarla ilgili farklı ideolojik okumalar da ortaya çıkmıştır. Suat ve Zerrin, Ersin ve Çiğdem ile yaptığım görüşmeler bölümün başında belirttiğim reklamların izleyicilere nasıl bütünlüklü bir mutfak konsepti ve bu konseptin içinde bulunduğu bir hayat tarzı sunduğunu açıklamaktadır:

Suat: Acayip bir şey ya. Onu gördüğün zaman ağzından sular akıyor. Zerrin: Ya bi de bi duygu, yani oraya da satmak için bi başka şey yüklüyorlar. S: Ya kadın-erkek ilişkisini mutfak üzerinden kuran işte hani erkeğin de katıldığı, mutfağa katıldığı. Z: Modern bir şey empoze ediyor ama aslında altında çok da geleneksel de bir şey çıkıyor mesela. S: İşte postmodern tam. Modern ötesi o. Yani modernitenin bütün isterlerini görmüyorsun orda. Bi yeni tarz, modernitenin mutfakla imtihanı.

Zerrin ve Suat'ın anlattıkları, bu döneme kadar mutfak hakkında bildiklerimize yeni şeyler ekleyerek başka bir mutfak hikâyesi anlatmaya imkan verir. Reklam mutfaklarının ayrıntılı okumasında yeni ekonomik düzen, teknolojinin gelişmesi ve çalışma hayatında kadınların değişen yeri ile birlikte mutfağın evin içinde değişen konumu, kadın-erkek ve çocukların mutfakla ilişkilenişi, özellikle kadın-erkek arasındaki yeni ilişki biçimleri, dönüşen ve ortaya çıkan yeni yeme-içme alışkanlıkları, yeni yemek trendleri, zaman kullanımı gibi bileşenlere dikkat etmek gerekir. Bu bileşenler arasındaki ilişkiler çok sayıda yeni hayat tarzı üretmekte ve bunlar belli markalara ya da modellere eklenerek sunulmaktadır. Bu bağlamda Ersin'in reklamlar hakkında söyledikleri, tüketim malları ile değerler ve arzular arasında kurulan ilişkiyi gözler önüne sermekte ve Bocoock'un (2009)

Tüketim, fikirlerin, televizyon ve reklamlardaki görüntülerin tüketilmesi anlamını içerir. Sembolik anlamlar, modern tüketicuyu, giysilerini, otomobillerini, disklerini, önceden kaydedilmiş videokasetlerini ve ev eşyalarını alırken etiketler. ... Tüketim malları, insanların kimlik duygularını, tüketim kalıpları içindeki sembollerin kullanımı aracılığıyla oluşturdukları yöntemin parçalarıdır.

ifadesini desteklemektedir.

Ersin: Yani orda ürünü satmıyor aslında. Orda markayı satıyor. Yani bir marka inşa ediyor. Markanın değeri. Yani o marka nasıl bir hayat tarzı inşa ediyor. Marka ve hayat tarzı. Yani bir hayat tarzıyla markayı eşleştiriyor ve marka o hayat tarzının taşıyıcısı haline geliyor. Sen de o markayı tercih ettiğin zaman o hayat tarzının bir parçası olduğunu hissediyorsun. Hissetmeni istiyor yani. Yoksa Bosch'un tost makinasıyla yani Vestel'in tost makinası arasında işlevsel bir fark yok. Niye bi marka böyle bir şey yapıyor? Çünkü o, birisi başka bir yaşam tarzını satın almış oluyorsun. Öbüründe başka bir şey almış oluyorsun. Gibi. Tabi insanlar orda sınıfa da şey, yaşam tarzı hani. Özlemini duyduğu bir yaşam tarzı var. O yaşam tarzına atlayamaz, sınıfsal olarak atlayamaz, ayda bir 10 bin lira gelire sahip olamaz ama 40 liraya Vestel alacağına 60 liraya Bosch alır, 20 liralık bir farkla o yaşam tarzına temas etmiş olur. Yani hissiyat olarak. Dolayısıyla bütün o reklâmlar aslında bir marka değeri yaratmak üzerine. Yoksa belli bir ihtiyacın nasıl karşılanacağını konusunda bir çözüm önermekten ziyade "bu şey, bu yaşam tarzı ve bu değeri satın almış olursunuz bu markayla" demek için üretilmiş olduğu kanaatindeyim. O yüzden onları hep öyle okuyorum yani, bu reklâmları.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, gündelik yaşamın tüm özelliklerinin kendisini gösterdiği ve hissettirdiği bir mekân olan mutfağa odaklanılmıştır. Doktora eğitimim sırasında aldığım Gündelik Hayat dersinde ne yaptığımı soran çevremdeki insanlar gibi mutfak üzerine bir tez çalışması yaptığımı duyanlar da şaşkınlıkla “mutfağın nesini çalışıyorsun?” diye sorarak mutfağın çalışılmaya değer bir konu olmadığını düşündüklerini anlatmışlardı. Mutfak, çoğumuz için sadece yemek pişirilen, yemek yenilen, bu biyolojik ihtiyacın karşılanması için aylık bir bütçe ayrılan, her gün girip çıktığımız herhangi bir mekândı. Kullanıcılarının çoğunun kadın olduğu mutfaklarda yapılan işler ise diğer ev işler gibi rutin, tekrara dayalı, sıkıcı ve bıktırıcıydı, bütün mutfaklar ve bu mutfaklarda yapılan şeyler aynıydı. Dolayısıyla üzerinde çalışılmaya ve düşünmeye ihtiyaç duyulmayan bir konuydu. Tıpkı gündelik hayatın kendisi gibi. Bense ne gündelik hayatın ne de mutfağın bu ilgisizliği hak etmediğini düşünüyorum. Gündelik yaşamın tekrar ve döngüler üzerine kurulu görünürdeki rutin, sıradan, alışılmış, değersizleştirilmiş ve bıktırıcı yapısıyla anlamını bulan mutfak, yine gündelik yaşamın görünürdeki sıkıcılığının ardındaki yaratıcılığın, gizemin, güç ve iktidar gösterilerinin, duyguların, iktidara karşı strateji ve taktiklerin çevresinde örgütlenen bir mekândır. Dolayısıyla, mutfağı beslenme ihtiyacının karşılandığı, bu ihtiyacı karşılamak üzere geliştirilen teknolojilerle donatılan, beslenme alışkanlıkları ve davranışları geliştikçe ayrıntılandırılan ve inceltelen teknolojilerin ve aletlerin içine girdiği sadece bir hizmet mekânı olarak düşünmek mümkün değildir. Gündelik hayatın dinamik, çekişmeli dolayısıyla homojen olmayan, çoğul bir alan olması (Bennett, 2013, s. 15) gibi gündelik hayatın ev içindeki bu en sıradan mekânı, bütün evlerde görünürdeki bütün benzerliğine ve

aynılığına karşın, sonsuz bir anlam çeşitliliği içerir. Ben, mutfakta ve mutfak üzerinden yaratılan anlamları, anlamların kimler tarafından nasıl yaratıldığını anlamaya çalıştım. Bu çabada tüketim, hayat tarzı ve kimlik kavramları üzerine yapılan tartışmaları, mekân, ev, mutfak ve nesnelere ilişkilendirerek kuramsal bir çerçeve çizdim ve mutfak üzerinden yaratılan anlam çeşitliliğini görmek için, Bourdieu'nün toplumsal uzamdaki gruplar arasında farklılaşmayı anlamak için kullandığı sermaye türlerini çalışmada uyarlayarak, farklı ekonomik ve kültürel sermayeye sahip, Ankara'da yaşayan farklı yaşlardaki 30 kadınla ve bu kadınlardan 5'inin eşiyile görüşme yaptım.

Bu çalışmanın ardından ortaya çıkan sonuçlardan biri, mutfağın yaşadığı anlam değişikliğinin yaşanılan toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerle doğrudan bağlantılı olduğudur. Mutfak anlamının değişmesi, mutfağa yeni anlamlar yüklenmesi, mutfağın geçirdiği fiziksel dönüşümle ilişkilidir. Batıda mutfağın değişimi, ekonomik ve toplumsal koşullarda meydana gelen değişimlerin ardından gerçekleşirken bu coğrafyada mutfaklar, 1920'lerde yönetim kadrosunun modernleşme projesiyle gerçekleştirmek istediklerini önceleyen stratejik bir araç olarak kullanılmıştır. Modern bir toplum yaratmak için kadına verilen "büyük ve kutsal" görevin yerine getirilmesi amacıyla yetiştirilen modern kadınların yaşayacakları evlerin ve bu evlerde yapacakları işlerin de modern tekniklerle yapılması gerekliliğine inanan yönetici kadro kadın bedenini bir bioiktidar alanı olarak görürken mutfağa da bu bedenleri disipline ederken kullandığı bir araç olarak müdahale ederek onu değiştirmiştir. Batıdan alınan küçük, laboratuvar mutfaklara sahip azınlığın karşısındaki çoğunluksa, eski evlerinde bir odanın kenarında bulunan ocağın ya da evin oturma kısmından ayrı bir odasını ya da bahçesinde ayrılan alanları

hazırlama, pişirme ve yıkama işlemlerini gerçekleştirmek üzere kullanmaya devam etmiştir. Ancak mutfakların kullanıcıları her iki evde de kadınlardır. Mutfakların bundan sonra geçirdiği dönüşümleri tarihsel olarak izlemek bu çalışma kapsamında gerçekleşmemiş olsa da bir başka dönüşümün 1980'lerle uygulanmaya başlayan ekonomi politikalarının yarattığı değişimle birlikte yetinen bir toplumdaki tüketen bir topluma geçişle birlikte başladığını söyleyebiliriz. Tüketimin önemli hale gelmeye başladığı bu dönem itibariyle kimliklerini, tüketim mal ve hizmetlerini kullanarak kurmaya ve sergilemeye çalışan orta sınıflar yani yine bir azınlık için mutfak önemli bir mekân haline gelmiştir. Bir yandan genişliği, içinde bulunan donanımı diğer yandan içinde pişirilen yemekler, bu yemekleri hazırlamak için kullanılacak malzemeler, yemeklerin pişirilme teknikleri ve ait oldukları mutfak kültürü, mutfakların sahiplerinin ekonomik ve kültürel sermayelerini göstermek için kullanabilecekleri bir mekân olarak mutfağa yeni bir anlam kazandırdı. Bu azınlığın içinde kadınlar kadar erkekler de mutfağın kullanıcıları olarak mutfaklardaki yerlerini almaya başladılar. Çünkü bir taraftan yeni erkeklik tanımları ve diğer taraftan bir boş zaman uğraşı, kültür ve görgü gösterisi olarak yemek pişirme, kendisini diğer erkeklerden farklılaştırmak isteyenlere mutfağı işaret ediyordu.

Mutfaklarda bu değişimi başlatan yeni ekonomik düzen, mutfakta gördüğü potansiyeli değerlendirerek farklı sektörlerin ürünleriyle bu mekânı zenginleştirdikçe, mutfak sadece yemek pişirmek ve yemek için kullanılan bir mekân olma özelliğinin yerine pek çok etkinliğin yapıldığı çok işlevli bir mekân haline gelmeye başladı. Mutfak kullanıcısının hala çoğunlukla kadın olması, ev içinde bu mekânın konumunun değişmesine ve anne olarak çocuklarıyla, ev sahibesi olarak misafirleriyle ilgilenbilmesine olanak tanıyan salonun içine yerleştirilen geniş ve

ferah açık mutfakların kullanıma sunulmasını sağladı. Ancak bu mutfakların içinde bulunduğu evlere sahip olmanın ekonomik koşullarına sadece üst orta ve üst sınıfların sahipliği bu mutfakların yaygınlaşmanın önündeki ekonomik bir engelken mutfağa ve mutfak işlerine atfedilen çeşitli anlamlar kültürel bir engel olarak ortaya çıkmaktadır.

Mutfak, evin kalbi olarak, özellikle kadının gündelik yaşamında zaman ve mekân olarak merkezi bir yer işgal etmektedir. Dolayısıyla bu mekân, ev içinde kadınların geçirdikleri zaman ve yapmak zorunda hissettikleri işler nedeniyle kendilerini rahat hissetmek istedikleri, bu nedenle de mahrem olarak değerlendirilen bir mekândır. Diğer taraftan ev içindeki konumu, işlevi ve yine yapılan işler nedeniyle hane halkının ve yabancıların (ama özellikle kadınların, erkeklerin değil) bakışına açık olan bu mekân, kamusaldır. Birbirine zıt bu iki anlamı aynı anda içinde barındıran mutfak, kadınların, başka kadınlar ve erkekler tarafından eleştirilmelerine neden olacak bir mekândır. Bunun kaynağı ise geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yaptığı iş bölümü ve bu iş bölümü sonucunda yapılan kadınlık tanımıdır.

Daha önceleri mutfağın, kadının başkalarının bakışından uzak tutulması bağlamında ev içinde mahrem bir mekân olarak görülmesi söz konusuysen günümüzde evin mekânsal organizasyonu içinde kapının hemen karşısına ya da salon ve oturma odası gibi odalara bitişik şekilde konumlanan mutfağın, cinsiyet bağlamında kurulan mahremiyetinin yapılan işi ve iş yapma tarzını yabancılardan saklamak bağlamında bir mahremiyete dönüşmesi söz konusudur. Çünkü mutfak, temizlik ve hijyen konusunda gösterilen hassasiyet farklılığının niceliksel ve niteliksel olarak en çok görülebileceği mekândır. Mutfağın mahremiyetinin bir başka boyutu, bu mekânın erkek varlığından evin diğer odalarına göre buranın daha azade

oluşundan kaynaklanmaktadır. Evdeki erkekler kendilerine gelecek yardım tekliflerini bertaraf etmek için mutfağa girmekten çekinirken dışarıdan gelen erkekler de bir başka kadının “özel alan”ına girmekten imtina ederek mutfağa girmeyince bu mekân kadınların gizli-saklı konuşmalarının mekânı olarak kullanılmaktadır.

Mutfağın kamusal bir mekân olarak başkalarının bakışlarına açık olması mutfağı, kullanıcılarının (kadınların ve erkeklerin) bilgisini ve becerisini gösterebilecekleri bir performans ve gösteri mekânına dönüştürmektedir. Özellikle kadınlar için mutfak, kurulan düzeni, pişirilen sağlıklı ve tadı tuzu yerinde yemekleri, hazırlanan yemek masası ve temizliğiyle diğer kadınlara sahip olunan bilginin, becerinin, kültürün ve görgünün sunulma yeridir. Üst orta sınıflar için mutfak, bundan farklı olarak, ekonomik sermayenin gösterilebileceği bir alan sunmakta ve bir vitrine dönüşmektedir. Her evde hazırlama, pişirme ve yıkama işlevlerinin yerine getirileceği hizmet mekânı mutfakları bir vitrine dönüştüren, bu işlevleri yerine getirmek için kullanılan teknolojinin kendi içinde kalitesi ve fiyatı, mutfağın genişliği, bu genişliğin neyle nasıl doldurulduğu (mobilya), bunların ne sıklıkla değiştirildiği, kullanılan gıdalar, pişen yemekler ve pişirme teknikleri, mutfak için yapılan alışverişe ayrılan bütçedir. Bunların hepsi mutfağın sınıfsal bir mekân olduğunu gösteren işaretler olarak mutfağın sahibinin kim olduğu ve alışkanlıkları konusunda da bilgi vermektedir.

Ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olan aileler için mutfak, bir sosyalleşme mekânı olarak işaret edilmektedir. Televizyonun varlığının olmadığı bu mutfaklarda, özellikle yemek zamanı, aile üyeleri biraraya gelerek evin başka hiç bir mekânında olmadığı kadar konuşma fırsatı bulmaktadır. Deniz’in dediği gibi, içinde yaşayanları en çok *duyan* mekân olarak mutfak, aile üyelerinin birbirleriyle

konuşmalarına ve birbirlerini dinlemelerine olanak vermekte böylece ev, yuva ve aile duygularının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu özelliği nedeniyle mutfağı, bu grubun evindeki *aile odası* olarak adlandırabiliriz. Bu aile odası, onlar için aynı zamanda bir yaşam alanıdır. Ekonomik ve kültürel sermayenin daha düşük olduğu gruplarda yemek zamanı, ailenin bir araya geldiği bir zaman olsa da yemek ya televizyonun olmaması nedeniyle mutfakta yenmemekte ya da mutfak ailenin tüm üyelerinin sadece yemek yemek için biraraya gelip hemen ayrıldıkları bir mekân olarak işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu gruplar için mutfak, bir sosyalleşme mekânından çok bir hizmet mekânı olarak kadının çalıştığı ya da ailenin yemek yediği işlevsel bir alan olmaya devam etmektedir.

Mutfaklar, her iki grup kadın tarafından, bir kadın mekânı olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin kaynağı, yapılan işlerin asıl sorumlusunun ve her gün yapan kişinin kadın olmasıdır. Ayrıca, bir evin kurulması aşamasında kadınların erkeklerin çoğunlukla katılmadığı bir süreç sonunda satın aldıklarıyla kurduğu mutfak, bu mekânda erkeğin varlığını dışarıda bırakmaktadır. Bu durumun aksi, mutfağa alınan ve diğer eşyalara göre daha fazla paranın ödendiği elektronik aletlerde görülmektedir. Kadınların büyük bir bölümü, ilgi alanları ve anlamadıklarını belirttikleri teknoloji konusundaki söz hakkını erkeklere bırakmakta bu da erkekler ve kadınlar arasındaki geleneksel ayrımı ve hiyerarşiyi devam ettirmektedir. Erkeklerin çoğunlukla misafir ve yabancı olarak görüldükleri mutfaklardaki görünmeyen iktidarları böylece açığa çıkmaktadır. Tek hâkiminin kadın olduğu mutfaklarda erkeklerin güçlerini gösterdikleri diğer konu temizlik ve yemektir. Zaman zaman yapılan temizlik denetimiyle kontrol altında tutulmaya çalışılan kadınlar, erkeklerin yemek pişirme deneyimi ve bilgisinin olduğu

durumlarda eleştirilere maruz kalmaktadır. Böylece kadınlara ait olduğu ve erkeklerin uzak durduğu düşünölen bu mekânda erkeklerin görünmeyen alanlarda ve çeşitli zamanlardaki denetim ve karar verici mevki olma halleri, mutfağın eril iktidarın kapsamı alanı dışında olmadığını açığa çıkartmaktadır. Yine de kadınların, bu mekânda gerçekleştirilen işler üzerinden geliştirdikleri taktikler aracılığıyla geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine karşı direnmeye çalıştıklarını söyleyebiliriz. Böylece mutfak, kadınlara özgürlüğü, eril iktidarı ve direnişini kendi koşulları ve olanakları içinde aynı anda yaşatan bir mekâna dönüşmektedir.

Mutfakta görünmeyen alanlarda işleyen erkek iktidarının varlığı inkar edilmemekle birlikte, bir mutfakta iki veya daha fazla kadının bulunduğu durumlarda mutfak, kadınların evdeki iktidarlarının aracı olarak elde tutulmaya çalışılan bir mekândır. Evde neredeyse kadına ait olabilecek tek mekân olarak düşünölen mutfağın kontrolünün (alınacaklar, pişirilecekler, yapılacaklar vb konusunda karar verme), evde düzeni kuran yaşça büyük kadının elinde bulunması, evdeki gücün onun elinde bulunduğunu göstermektedir zira kepeciyi kim tutarsa evin yönetimi ondadır. Eğer bu kontrolü sağlayan işler kadınlar arasında paylaşılıyorsa, işin değerine göre güç de paylaşılmaktadır. Kontrolün başka bir kadına verilmesi ya da devredilmesi ise gücün kaybı anlamına gelmektedir. Ev üstüne ev kurulduğu durumlarda, kadınların kendilerine ait bir düzen ve evleri olduğunu hissetmelerini sağlayan şeylerden biri mutfaktır. Ev sahibi olmanın, özgür olmak, istediğini gibi davranabilmek, karar verebilmek, hak ve sorumluluklara sahip olmak gibi his ve anlamlara karşılık geldiğı düşünöldüğünde evin başkalarıyla paylaşıldığı durumlarda mutfak, kadınlara bu hisleri yaşatan bir mekân olarak eve aidiyet ve ev sahibi olduğu hissini yaşatmaktadır. Mutfağına sahip olmak o eve sahip olmak anlamına gelmektedir.

Mutfakta gerçekleştirilen pratiklerin çeşitliliği, kadınların diğer kadınlardan, anneleri de dahil olmak üzere, farklarını ve üstünlüklerini gösterecekleri önemli bir fırsat alanı sunmaktadır. Özellikle temizlik ve yemek pişirmede gösterilen beceri, başka kadınlarla kendini kıyaslayarak anlatmaya bu yolla kadınların, kendi kimliklerini kuracakları bir mekân olarak mutfağı ve mutfak işini kullanmalarına olanak tanımaktadır. Böyle olunca mutfağı, kadınlar arası rekabetin alanı olarak da nitelemek mümkün görünmektedir.

Mutfak, yemek, temizlik, düzen kurma, hazırlama, saklama gibi eve dair pek çok konuyla ilgili bir mekân olduğu için, bir deneyim ve bu deneyimlerin aktarıldığı ve yeni şeylerin öğrenildiği bir eğitim mekânıdır. Cantek ve Akşit'in (2011) bir kadının deneyim aktaracak, bilgi kaynağı olacak seviyeye gelmesi yaşı, sınıfı, eğitim durumu, evlenip çoluk çocuğa karışmasıyla ilgili olduğu saptamasına (s. 556) destek verecek şekilde görüşme yaptığım kadınların da belli bir deneyime ulaştıktan sonra ancak bu konuda konuşmaya bilgi vermeye ve başkalarını değerlendirmeye başladıkları görülmüştür. Mutfakta genellikle fark edilmeden öğrenilip belleğe, kokuyla, sesle, görüntüyle ve tatla kaydedilen bilgiler aniden ortaya çıkarak kullanılmaya başlanmaktadır. Bu bilgilerin ilk kaynağı, anneler ve anneannelerdir. Çalışmayan kadınlar için özellikle kadın arkadaşlarla bir araya gelinen toplantılar bir deneyim aktarma ve bilgi paylaşımı ortamı sağlarken çalışan kadınlar için bu toplantıların yerini internet ortamındaki bloglar almaktadır. Hızın egemen olduğu bir gündelik hayat, mutfakta da hızlıca yapılan ve kısa sürede pişen pratik yemekleri gerekli kılınca eskinin uzun ve meşakkatli bir sürecin sonucunda hazırlanan yemekleri, yerlerini daha pratik yemeklere bırakmış, kadınlar da bu pratiklikleriyle gurur duymaya başlamışlardır. Artık Çerkez tavuğunun içine konulacak yağ için ne

cevizlerden yağ çıkartacak aletler ne de bu aleti kullanarak zamanını harcayacak kadınlar vardır. Anneanne ve annelerin geleneksel, yeni hayat tarzına uygun olmayan, karmaşık ve hazırlaması uzun süren tarifleri kıyıda köşede kalmaya başlayınca, belki bir daha yapılmayacak şekilde bazı tatlar, teknikler ve kullanılan araç-gereçler ortadan kaybolmaya başlamıştır. Diğer yandan mutfakta, ortadan kaybolmaya başlayan tatlar ve kokular ve bunlarla ilişkili eşyalar mutfağın, aynı zamanda bir hafıza-hatırlama mekânı olduğuna işaret eder. Geçmişini hatırlamayı, o zamanları bilmeyi mümkün hale getiren mutfak, kadınların ev içinde en çok zaman geçirdikleri mekân olarak sevilen ve önemli kişileri, geçirilen güzel zamanları hatırlamak için anı-hatıra eşyalarının ve fotoğrafların en çok yerleştirildiği mekândır.

Gündelik hayatın ağırlığının kadınların üzerinde olduğunu belirten Lefebvre'ye (1998, s. 78) atıfla, hızın egemen olduğu bir gündelik hayatta kadınlara zaman ve emek tasarrufu sağlayacak kurtarıcılar olarak yardıma koşulan teknolojinin, mutfakları bir elektro markete çevirdiğini söyleyebilirim. İhtiyaç kadar hevesin de etkili olduğu teknoloji alımlarıyla kalabalıklaşan mutfaklar, gereksiz ve (ekonomik ve kültürel sermayesi daha düşük olanlar tarafından) lüks olarak değerlendirilen ve kısa zaman sonra varlığı unutulmuş elektronik aletlerle doldurulmaktadır. Bu aletler, kadınların ev içinde yaptıkları işi, tek tuşa indirgenmiş gözükse de daha fazla iş yapmaya neden oldukları ortadır ayrıca kadınların ev içinde harcadıkları emeği görünmez ve değersiz kılmaya devam etmektedir. Mutfaklar, teknolojiden yararlanılabilecek her tür işin bulunduğu ve elbette bazıları için bir kimlik ve gösteri mekânı olma özelliği taşıdığı için kapitalist üretim sistemi, yarattığı her tür mutfak modasıyla onu yeniden üretmeye ve kullanıcılarını sömürmeye devam edecektir. Daha önce mutfağın bir bio-iktidar aracı olarak siyasi iktidar tarafından

kullanıldığından bahsetmiştim. Mutfak, siyasi iktidar tarafından kullanıldığı gibi mutfak ve mutfak teknolojisi reklamlarının ürettiği kadınlık söylemi aracılığıyla kapitalist endüstriyel sistem tarafından da bio-iktidar aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle orta ve üst sınıflara seslenen mutfak ve mutfak teknolojisi reklamları, belli kadın kimlikleri üretmektedir. Bu mutfakları ve mutfak teknolojilerini kullanacak kadınlar, hem kariyer hem de çocuk sahibi olabilecek ya da olan, her zaman bakımlı ve şık, temiz ve düzenli bir evde ailesinin tüm ihtiyaçlarını karşılayan bir kadınlardır. Reklamlar, erkeklerin isteyeceği ve kadınların ulaşmak isteyeceği bir mutfak ve bu mutfakları kullanacak özelliklerde kadınlar yaratmaktadır. Ancak, ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olan kadınların gerçekliğini sorguladığı bu reklam kadınları ve onların içinde buldukları mutfaklar, diğer kadınlar tarafından sadece “güzel” olarak değerlendirilmektedir.

Yemek, farklı ekonomik ve kültürel sermayeye sahip kadınlar tarafından, özellikle çalışmayan kadınların kendilerini gösterebilecekleri ve başkalarının beğenilerini ve takdirlerini toplayabilecekleri bir mutfak işi olarak ev içindeki en önemli ve değerli iştir. Farklı kadınlar tarafından farklı motivasyonlarla gerçekleştirilse de kadınların çoğu, yemek pişirmenin bir görev olduğunu düşünmektedir. Kadınların kültürel ve nerdeyse biyolojik görevi olarak görülen, bir sevgi işi olarak nitelendirilen yemek pişirmenin, kadınlar tarafından her gün yeniden yapılmasının temel nedeni ailelerini sağlıklı besleme ya da onları ve çevrelerini memnun etme isteğidir. Özellikle çalışan kadınlar, ailelerini sağlıklı beslemek için sarf ettikleri çabayı, fedakârlık olarak nitelerken çalışmayan kadınlar yemek pişirmenin kendileri için mecburiyet olduklarını düşünmektedir.

Bir kadın mekânı olarak mutfaklara erkeklerin kullanıcı olarak girmesi, özellikle orta sınıflara özgü bir durumdur. Bunun nedeni yukarıda bahsettiğim gibi özellikle orta sınıflar için yemeğin, bilgiyi ve görgüyü gösterecek bir alan yaratması, boş zaman etkinliği ve sağlıklı beslenme ile olan ilişkisi nedeniyle kimliği zenginleştiren bir etkinlik olarak görülmesi ve gelişen mutfak teknolojisinin hem mutfağın değerini arttırması hem de buradaki işlerin yapılış tarzını değiştirmesidir. Benim araştırma yaptığım her iki gruptan kadın için ise mutfak işinin kadın işi olarak görülmesi mutfağa kullanıcı olarak erkeklerin girmemesinin meşru sebebidir. Ancak ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olan gruptan erkeklerin bir kısmı, yemeğe duyduğu özel ilgi nedeniyle her gün tek başlarına ya da eşleriyle birlikte yemek pişirmekte bir kısmı da özel günlerde yemek pişirmektedir. Diğer gruptan erkeklerse sadece zorunlu durumlarda (eşlerinin hastalığı) basit işler ve karın doyuracak şeyler yapmak için ihtiyaç bağlamında mutfağı kullanmaktadır. Erkeklerin mutfakla yakın temas ilişki kurabilmesi için öncelikle kadınların hem evlilik içindeki cinsiyetçi iş bölümüne hem de anne olarak, çocukluk döneminde kız ve erkek çocuk arasında yapılan geleneksel işbölümü ayırımına direnmeleri sayesinde gerçekleşecektir. Görüşmelerde mutfakla kendi istekleriyle ilgilenen erkeklerin çocukluk dönemlerinde mutfak ve ev işlerine yardım edip yaptıkları ve bazılarının babalarının da bu işleri yaptığı öğrenilmiştir. Dolayısıyla Meah ve Jackson'ın (2012) dediği gibi mutfakların demokratikleşmesi, hem kadınların hem de erkeklerin davranış ve tutumlarında değişikliklerle gerçekleşebilir görünmektedir.

Her mutfağı birbirinden ayıran görünürdeki temel fark mutfak donanımından kaynaklanmaktadır. Bu donanım, teknolojiden yani elektrikli aletlerden başlayıp ev sahibinin ya da sahibesinin kullandığı yöresel bir takım özel mutfak eşyalarının

varlığıyla çeşitlenmektedir. Mutfakların mekânsal özellikleri (aydınlık olup olmaması, büyüklüğü, şekli vb.) sahip olunan ekonomik kaynaklardan bağımsız olarak değişmektedir. Örneğin ekonomik ve kültürel sermaye bakımından daha yüksek kaynağa sahip olanların mutfağı daha küçük ve karanlık olabilirken diğer grubun mutfağı tersine daha büyük ve aydınlık olabilmektedir. Bu durumda temel belirleyici, insanların oturmak istedikleri semt konusunda yaptıkları tercih ve sahip olunan evin ne kadar eski olduğu ile ilgilidir. Esat, Ayrancı gibi semtlerde hane halkı, bu semtlerin kurulduğu dönemlerin mimari anlayışının mutfağa ayırdığı dar alanlara sıkışırken Sincan ve Elvankent gibi semtlerin daha yeni olması, buradaki evlerin geniş mutfaklarını öne çıkartır. Diğer yandan mutfaklar, içinde pişen yemeklerle, kullanım biçimleriyle birbirinden farklılaşmaktadır.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar, genel olarak değerlendirildiğinde, mutfağın ev içinde sıradan bir hizmet mekânı olmanın dışında, pek çok anlam taşıyan, çoğunlukla kadınlar için olsa da erkekler için de önemli bir mekân olduğunu göstermiştir. En çok kadınların zaman geçirdiği, onlar tarafından idare edilen ve kontrol altında tutulan, onların kendi kimliklerini kurarken ve başka kadınları değerlendirirken kullandıkları, sahip olduklarını gösterebilecekleri bu mekânı, kendi hakimiyet alanları olarak belirlemeleri, bu mekân üzerinden geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini ve kadın erkek hiyerarşisini sürdürdüklerini ama aynı zamanda kadınların, yine bu mekânın olanaklarıyla eril iktidara karşı çeşitli taktikler geliştirerek ona direnmeye çalıştıklarını söyleyebilirim. İçinde yaşadığımız dönemde, çok anlamlı, işlevsel ve esnek yapıya bürünen bu nedenle erkeklerin de kullanıcı konumuna girdiği mutfaklar da kadınlara bu direnişte yardımcı olacak gibi görünmektedir. Ancak bu, sadece kadını mutfaktan özgürleştirmekte ve erkeğin

mutfakta görünmeyen iktidarını daha açık hale getirerek kadının diğer alanlara oranla burada sahip olduğu özerkliği de elinden almaktadır.

Bütün bu sonuçlar, mutfağın duygu ve anlam yaratma potansiyelinin zenginliğini gözler önüne sermektedir. Mekânın kendisi, mekânın maddi kültürü, kullanıcıları ve içinde gerçekleştirilen pratikler ve kendi başına yemek anlam fedakârlıktan, endişeye, sevgiden, can sıkıntısına, heyecandan mutluluğa, özgürlükten esarete kadar pek çok duygunun izini mutfaklarda sürmek mümkündür. Bütün bunlardan sonra mutfağa, görüldüğünden fazla olan yükünü ve değerini düşünerek, daha dikkatli bakmamız gerektiği ortadadır.

5. KAYNAKÇA

Akgökçe, N. (1997). Bir Kadın Alanı Olarak Mutfağın Tarih İçinde Değişen Anlamı. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, İstanbul.

Akpınar, A. (2009). Kadınların Varlık Alanlarına Yolculuk. A. Akpınar, G. Bakay & H. Dedehayır (Ed.). Kadın ve Mekân,. İstanbul: Turkvaz Kitap, s. 27-40.

Akşit, E. E. (2012) Kızların Sessizliği Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi. İstanbul: İletişim.

Alkan Korkmaz, S., Allmer, A. (2013). Mekânın DNA'sı: Toplumsal Cinsiyetin Mekânsal Kalıplarının Sorgulanması. Kadın/Woman 2000, XIV/1(Kadın ve Mekân), s. 107-133.

Alver, K. (2007). Siteril Hayatlar. Ankara: Hece

Atılğan, G. (2012). Türkiye'de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010. Bülent Duru ve Faruk Alpaya (Ed.), 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara: Phoneix, s. 323-366.

Avcı, Ö. (2009). Üretilen İslami Mekânlar ve Alternatif Tatil Mekânları. İ. E. Işık ve Yıldırım Şentürk (Ed.), Özneler, Durumlar ve Mekânlar Toplum ve Mekân: Mekânları Kurgulamak. İstanbul: Bağlam, (s. 137-153).

Ayata, Sencer (1988). Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı, Toplum ve Bilim, sayı 42, s. 5-25.

Ayata, S. (2003). Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı (Zeynep Yelçe, Çev.). Ayşe Saktenber ve Deniz Kandiyoti (Ed.), Kültür Fragmanları. İstanbul: Metis, s. 37-56.

Aydın, S. (2009). Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Üzerine. İstanbul: Özgür Üniversite Kitaplığı

Bachelard, G. (2008). Uzamın Poetikası (Alp Tümertekin, Çev.) İstanbul; İthaki.

Bahçe, S. ve Eres, B. (2012). İktisadi Yapılar, Türkiye ve Değişim. In Bülent Duru Faruk Alpkaya (Ed.), 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara: Phonenix, s. 17-68.

Bali, R. N. (2009). Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a. İstanbul: İletişim.

Baudrillard, J. (2010). Nesnelere Sistemi. (Oğuz Adanır ve Aslı Kara Mollaoğlu Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Baudrillard, J. (2012). Tüketim Toplumu Söylenceleri/Yapıları (Ferda Keskin Hazal Deliçaylı, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bell, G. ve Kaye, J. (2002). Designing Technology for Domestic Spaces: A Kitchen Manifesto. *Gastronomica: The Journal of Food and Culture*, 2(2), s. 46-62.

Bennett, A. (2013) Kültür ve Gündelik Hayat. (Nagehan Tokdoğan Kartal, Burcu Şenel, Umut Yener Kara, Çev.) Ankara: Phoneix.

Bertram, C. (2012). Türk Evini Hayal Etmek Eve Dair Kolektif Düşünceler (Mehmet Ratip, Çev.). İstanbul: İletişim.

Bilgin, N. (2011). Eşya ve İnsan. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

..... (2007), Kimlik İnşası, İzmir: Aşına Kitaplar.

Bilsel, H. (2010). Bir Yaşam Deneyimi Olarak Tüketecilik: 2000'li Yılların

İstanbul'unda Üniveriste Gençliğinin Tüketim Dünyasına Etnografik Bir Yaklaşım.
(Doktora Tezi), Mimar Sinana Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Bocock, R. (2009). Tüketim (İrem Kutluk, Çev.). Ankara: Dost.

Bora, A. (2005). Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası.
İstanbul: İletişim.

Bora, T. (2005). Turgut Özal. Murat Yılmaz (Ed.) Modern Türkiye'de Siyasi
Düşünce Liberalizm İstanbul: İletişim.

Boratav, K. (2004). İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri. Ankara: İmge.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2010). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar
(Nazlı Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim.

Bozdoğan, S. (2012). Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde
Mimari Kültür. İstanbul: Metis.

Braudel, F. Maddi Uygarlık Ekonomive Kapitalizm XV. ve XVIII. Yüzyıllar
(Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.) İstanbul: İmge.

Çakır, S. (2009). Osmanlı'da Kadınların Mekânı. Ayten Alkan (Ed.), Cins Cins
Mekân (s. 76-101). İstanbul: Varlık.

Çakmak, F. (2007). Apartman Konut Mutfaklarının İç Mekân Tasarımının Kullanıcı
Memnuniyetine Etkileri. (Yüksek Lisans Etkileri), Gazi Üniversitesi, Ankara.

Chaney, D. (1996). Yaşam Tarzları (İrem Kutluk, Çev.). Ankara: Dost.

- Cieraad, I. (2002). 'Out of my kitchen' Architecture, gender and domestic efficiency. *Journal of Architecture*, 7:3, 263-279. doi:10.1080/13602360210155456
- Çorlu, V. (2008). Merhaba! Cogito, Bir Anatomi Dersi: Ev, s. 5-6.
- Corrigan, P. (1997). *The Sociology of Consumption*. London: Sage.
- Coward, R. . (1989). *Kadınlık Arzuları (Alev Türker, Çev.)*. İstanbul: Ayrıntı.
- Dauglas, M. ve Isherwood, B. (1999). *Tüketimin Antropolojisi*. Ankara: Dost.
- Dağtaş, B. ve Erol, D. (2009). Yaygın Medyanın Haftasonu Eklerinde Tüketime Dayalı Yaşam Tarzı Sunumları. B. Dağtaş ve E. Dağtaş (Ed.), *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları* (s. 167-201). Ankara: Ütopya.
- Dağtaş, B. ve Dağtaş, E. . (2009). Tüketim Kültürü, Yaşam Tarzları, Boş Zamanlar ve Medya Üzerine Bir Literatür Taraması. Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş (Ed.), *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları*, Ankara: Ütopya, s. 27-75.
- Davidoff, L. (2012) *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. Ayşe Durakbaşa (Ed.). (Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim.
- De Certeau, M., Giard L., Mayol, P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi II Konut, Mutfak İşleri (Erkan Ataçay ve Çağrı Eroplu, Çev.)*. Ankara: Dost.
- D Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları (Lale Arslan Özcan Çev.)*. Ankara: Dost.
- Dedehayır, H.(2009). *Mekânlar, ilişkiler ve Duygularını İşe Koşan Kadınlar*. A. Akpınar, G. Bakay ve H. Dedehayır (Ed.), *Kadın ve Mekân*. İstanbul: Turkuvaz.

Doğu, S. (2005). Yeni Orta Sınıfların Gözünden Zenginlik ve Yoksulluk. Toplum ve Bilim, 104, 73-91.

Duben, A. ve Behar, C. (1998). İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1840-1940. İstanbul: İletişim.

Duru, B. ve Alpkaya, F. (Ed.) (2012). 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara: Phoneix.

Edgü, E. (2009). Evin Direği, Sokağın Bekçisi. A. Akpınar, G. Bakay ve H. Dedehayır (Ed.), Kadın ve Mekân (s. 72-79). İstanbul: Turkuvaz Kitap.

Eiguer, A. (2013). Evin Bilindişı (Perge Akgün, ev.). İstanbul: Bağlam.

Emerson, R. M., Fretz, R. ve Shaw, L. (1995). Writing Ethnographic Fieldnotes. Chicago: The University of Chicago Press.

Emiroğlu, K. (2002). Gündelik Hayatımızın Tarihi. Ankara: Dost.

Erkarıslan, . E. . (2009). Süper Kadın, Süper Ev. A. Akpınar, G. Bakay ve H. Dedehayır (Ed.), Kadın ve Mekân (s. 185-195). İstanbul: Turkuvaz.

Featherstone, M. (1996). Postmodernizm ve Tkretim Kültürü (Mehmet Küçük, ev.). İstanbul: Ayrıntı.

Floyd, J. (2004). Coming out of the kitchen: texts, contexts and debates. Cultural Geographies 10, s. 61-73.

Forty, A. (1995). Ev İşlerinden Kazanım. Cogito, Yaz'95, s. 125-135.

Foucault, M (2007). Cinselliğin Tarihi. (Hlyya Uğur Tanrıöver, ev.). İstanbul:

Ayrıntı.

Gezer, H. (2009). Mekânların Kadınsı Anlatımları. A. Akpınar, G. Bakay ve H. Dedehayır (Ed.), Kadın ve Mekân . İstanbul: Turkuvaz Kitap, s. 94-109.

Depeli, G. (2009). Almanyalı Türklerde Evlilik Törenlerinin Dönüşümü Kültürel Bellek, Aidiyet ve Kimlik. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Faroqhi, S. (2011). Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan 20. Yüzyıla. (Elif Kılıç, Çev.). İstanbul: Taih Vakfı Yurt Yayınları.

Freeman, J. (2004). The Making of Modern Kitchen A Cultural History. New York: Berg.

Goffman, E. (2004). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu (Barış Cezar, Çev.). İstanbul: Metis.

Göker, E. (2001). Durkheim'in Sol Eli: Pierre Bourdieu'nün Muhalefeti. Praksis 3, s. 228-251.

Gottdiener, M. (2005). Postmodern Göstergeler Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri (Erdal Cengiz vd, Çev.). Ankara: İmge.

Gülçiçek, D. (2013). Mutfak Keyif Yapma Mekânımız Olsun mu? Amargi 27, s. 44-46.

Gürbilek, N. (2007). Vitrinde Yaşamak 1980'lerin Kültürel İklimi. İstanbul: Metis.

Güzer, A. (1998). 68'den 98'e Konutun ve Mimarın Kısa Öyküsü. Cogito 18, s. 242-249.

Hand, M., Shove, E. (2004). "Orchestrating Concepts: Kitchen Dynamics and Regime change in Good Housekeeping and Ideal Home, 1922-2001" içinde Home Cultures Volume 1, issue 3, s. 1-22

Halaçoğlu, B. (2009). Tüketim Kültürü, Yaşam Tarzları ve 1990'lı Yıllar: Yeni Kuşak Türkiye Sinemasında 'Marjinal' Kimlikler. B. Dağtaş ve E. Dağtaş (Ed.), Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları. Ankara: Ütopya, s. 267-302.

Hallows, J. (2008). Domestic Cultures. New York: Open University Press.

Helvacıoğlu, B. (2003). Mekâna Sığmayan Ankara'da Mekân Nasıl Yaşanır? G. Pultar (Ed.), Kültür ve Modernite. Türkiye Kültür Araştırmalar-Tetrageo, s. 129-155.

Hine, C. (2009). The Virtual Objects of Ethnography. In Department of Sociology (Ed.), Texts, Documents and Ethnography, Course Reader. London: Essex University.

İnce Güney, Y. (2009). Konutta Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Cinsiyet: Yirminci Yüzyıl Ankara Apartmanları. (Ayten Alkan, Der.). Cins Cins Mekân İstanbul: Varlık Yayınları, s. 102-135.

İnce, S. (2012). Cumhuriyet'in Evi: Var mı Yok mu? Funda Şenol Cantek (Ed.), Cumhuriyet'in Ütopyası . Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 363-379.

İnce, S. (2013). Bir Tasarım Etnografisi Çalışması: Mutfakta Biri Var. Hakan Ergül (Ed.), Sahanın Sesleri İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 225-250.

İnci, H. (2003). Roman ve Mekân Türk Romanında Ev. İstanbul: Arma.

Inglis, D. (2005). *Culture and Everyday Life*. London: Routledge.

Işık, İ. E. ve Şentürk, Y. (Ed.) (2009). *Özneler, Durumlar ve Mekânlar Toplum ve Mekân: Mekânları Kurgulamak*. İstanbul: Bağlam.

Işık, İ. E. (2009). *Mekân ve Toplum*. İ. E. Işık ve Yıldırım Şentürk (Ed.), *Özneler, Durumlar ve Mekânlar Toplum ve Mekân: Mekânları Kurgulamak*. İstanbul: Bağlam, s. 13-23.

Johnson, L. C. (2011). *Browsing the Modern Kitchen- a feast of gender, place and culture*. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 13: 2, s. 123-132.

Johnson, M. P. (2012). *Gender dichotomies in the kitchen: Feminine and masculine qualities of space and artifacts*. (Master of Science) North Carolina Greensboro, North Carolina. Retrieved from ibres.uncg.edu/ir/uncg/f/Johnson_uncg_0154M_10947.pdf

Kaçel, E. (1999). "İdeal Ev" Aranıyor. *Cogito*, 18, s. 160-175.

Kandiyoti, Deniz. (2002). *Parçaları Yorumlamak* (Zeynep Yelçe, Çev.). D. Kandiyoti ve A. (Ed.), *Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat*. İstanbul: Metis.

Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar ve Yurттаşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: Metis.

Kara, M. (2010). *Türkiye'de Gecekondu Dönüşüm Projelerinin Konut Sorunun Çözümündeki Rolü: Ankara İli Gültepe ve Yatıkmsluk Örneği*. *Girişmcilik ve Kalkınma Dergisi* 5 (2), s. 171-204.

Karadoğan, R. (2010). Kitchen Aid ve Ekmek Makinesi Arasında: Yeni Orta Sınıf Mutfakta. *Birikim* 260, s. 60-65.

Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü içinde *Journal of Yaşar University* 2010 17(5), s. 2886-2899.

Karahan, E. E. (2010). Konut Talebinde Kadın: Tercihler, Seçimler ve Kararlarda Kadının Rolü. A. Akpınar, vd. (Ed.), *Kadın ve Mekân Tutsaklık mı Sultanlık mı?*. İstanbul: Turkuvaz Kitap, s. 196-209.

Karaosmanoğlu, D. (2012). Mutfak Alanında Teknobilimsel Kontrol, teknoloji ve “Özgürleşen” Kadınlar. B. Çelik ve Z. Tül Akbal Süalp (Ed.), *Devrim Yahut Vasat Üretim, Deneyim ve Teknoloji*. İstanbul: Bağlam, s. 237-251.

Kartarı, A. (2001). *Farklılıklarla Yaşamak*. Ankara: Ürün.

Kellner, D. (2001). Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası içinde *Doğu Batı* Sayı 15,

Keyder, Ç. (2013). *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*. İstanbul: Metis.

Kılıçbay, M.A. (2003). Kimlikler Okyanusu içinde *Doğu Batı*, Sayı 23, s. 161-165.

Korkmaz, N.(2009). Türkiye’de Tüketim Kültürü ve Mekânsal Ayrışma. B. Dağtaş ve E. Dağtaş (Ed.), *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları*. Ankara: Ütopya, s. 142-164.

Koşan, H. Z.ve Ülkücan, A. (1961). *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutvağı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Kuban, D. (1995). *Türk “Hayat” lı Evi*. İstanbul: Ziraat Bankası Yayını.

- Küçükeroğan, R. (2005). Reklam Söylemi, İstanbul: Es Yayınları.
- Lefevebre, H. (1998). Modern Dünyada Gündelik Hayat. (Işın Gürbüz, Çev.) İstanbul: Metis.
- Lupton, D. (1998). Duygusal Yaşantı Sosyo-Kültürel Bir İnceleme. (Mustafa Cemal, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Meah, A. ve Jackson, P. (2012). Crowded kitchens: the 'democratisation' of domesticity? Gender, Place and Culture, s. 1-19
<http://dx.doi.org/10.1080/0966369X.2012.701202>
- Moles, A. (1995). Nesnel Bütünü: Display. Cogito, Yaz'95, 147-156.
- Negri, A. ve Hardt, M. (2010). İmparatorluk. (Abdullah Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- O'Reilly, K. (2009). Key Concepts in Ethnography. London: Sage.
- Oskay, Ü. (1989). Modern Toplumlarda Gündelik Hayatın Sistemle Bütünleşmemiz ve Birey Olamayışımız Açısından Önemi. Bruce Brown (Yavuz Alogan, Çev.). Marks, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi. İstanbul: Ayrıntı , s. 7-13.
- Öncü, A. (1999). 'İdealimizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı. Birikim, 123, s. 26-34.
- Öncü, A. (2000). Elias ve Medeniyetin Öyküsü. Birikim 84, s. 8-17.
- Özbay, F. (1999). Gendered Space: A New Look at Turkish Modernisation. Gender and History, 11(3), s.553-568.
- Özdemir, İ. (2009). Türkiye'de Popüler Kadın Magazin Dergileri: Yeni Kadın

Kimliği ve Sunulan Yaşam Tarzları. B. Dağtaş ve E. Dağtaş. (Ed), Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları, Ankara: Ütopya, s. 202-238.

Özğüven, Y. (2010). Yeni Kadın Kimliği, Evin Öznesi/ Evin Nensesi. A. Akpınar (Ed.), Kadın ve Mekân Tutsaklık mı Sultanlık mı? İstanbul: Turkuvaz Kitap.

Özkazanç, A. (2005). Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce. Murat Yılmaz (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm. İstanbul: İletişim, s. 634-657.

Özkazanç, A. (2012). Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme. Bülent Duru ve Faruk Alpaya (Ed.). 1920'den Günümüzde Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değerışim. Ankara: Phoneix, s. 71-105.

Öztan, E. (2014) Türkiye'de ailecilik, biyosiyaset ve toplumsal cinsiyet rejimi, Toplum Bilim, 130, s. 176-188.

Öztimur, N. (2010). Feminist Teoride Pierre Bourdieu Tartışmaları. Ç. Güney (Ed.), Ocak ve Zanaat. İstanbul: İletişim.

Paquot, T. (2005). Lükse Övgü. (Orçun Türkay, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Parrott, F. R. (2005). It's Not Forever': The Material Culture of Hope. Journal of Material Culture. doi: <http://mcu.sagepub.com/content/10/3/245.full.pdf>

Patton, M. Q. (1987). How to Use Qualitative Methods in Evaluation. London: Sage.

Perker, A. (2011). Sufle. İstanbul: Doğan Kitap.

Perouse, J.F. ve Danış, D. (2005). Zenginliğin Mekânda Yeni Yansımaları. Toplum ve Bilim 104, s. 92-123.

Platzer, R. (2011). *Women Not in the Kitchen: A Look at Gender Equality in the Restaurant Industry*. (Bachelor of Arts), California Polytechnic State University.

Randall, W. L. (1999). *Bizi Biz Yapan Hikâyeler Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme* (Şen Süer Kaya, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Reid, S. E. (2005). *The Khurshchev Kitchen: domesticating the scientific, technological revolution*. *Journal of Contemporary History*, 40 (2), s. 289-316.

Rigotti, F. (2011). *Mutfaktaki Felsefe Mutfaktaki Usun Kısa Eleştirisi* (Cenk Çokuslu, Çev.). İstanbul: ÇiyaYayımları.

Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek Tüketim Araçlarının Devrimcileştirilmesi* (Şen Süer Kaya, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Roth, Klaus. (2001). *Material culture and intercultural communication*. *International Journal of Intercultural Relations*, 25(5), s. 563-580.

Ruppert, W. (1996). *Bisiklet, Televizyon, Otomobil Gündelik Eşyaların Kültür Tarihi* (Mustafa Tüzel, Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Ruppert, W. (1996). *Gündelik Eşyaların Kültür Tarihi Üzerine Kültür Tarihi ve Maddi Kültür* (Mustafa Tüzel, Çev.). W. Ruppert (Ed.), *Bisiklet, Otomobil, Televizyon Gündelik Eşyaların Kültür Tarihi*. İstanbul: Kabalcı, s. 15-39.

Sabeen D. (1996). *Eşya Tüketiminde Anlam Üretimi*. W. Ruppert (Ed.), *Bisiklet, Otomobil, Televizyon Gündelik Eşyaların Kültür Tarihi*. İstanbul: Kabalcı, s. 41-56.

Saktenber, A. ve Kandiyoti, D. (Ed.) (2003). Kültür Fragmanları. İstanbul: Metis.
Sancar, S. (2013). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar. İstanbul: İletişim.

Savran, G. (2004). Beden Emek Tarihi. İstanbul: Kanat Yayıncılık.

Scherer, J. C. (1994). Ethnographic Photography in Anthropology Research In Paul Hockings (Ed.), Principles of Visual Anthropology, s. 201-216.

Schwartz Cowan, R. (1976). The "Industrial Revolution" in the Home: Household Technology and Social Change in the 20th Century. Technology and Culture, 17/1, s. 1-23.

Şenol Cantek, F. ve Akşit, E. E. (2011). Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları. Serpil Sancar (Ed.), Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 553-569.

Şenol Cantek, F. (2011). Mutfakta Pişer, İnternete de Düşer: Yemek Blogları Kadınlara Neler Vaad Ediyor?. Kültür ve İletişim 14 (1), s. 9-36.

Şenol Cantek, F. (2001). Fakir/haneler: Yoksulluğun "ev hali". Toplum ve Bilim, 89, s. 102-131.

Şerifsoy, S. (2013). Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletişim.

Şimşek Çağlar, A. (1995). İki Elde Bir Sehpa (Zeynep Yelçe, Çev.). A Saktenber ve D. Kandiyoti (Ed.), Kültür Fragmanları. İstanbul: Metis s. 293-307.

Sotherton, D. (2001). Consuming Kitchens: Taste, context and identity formation. Journal of Consumer Culture 2001, 1: 2, s. 179-203.

Soykan, . N. (1999). Ev stne Felsefece Bir Deneme. Cogito 18, s. 100-112.

- Sönmez, E. (2008) *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*. İstanbul: Daktylos.
- Sözen, M., ve Eruzun, C. (1992). *Anadolu'da Ev ve İnsan*. İstanbul: Emlak Bankası.
- Tanyeli, U. (2006). *Osmanlı Metropollerinde Evlerin Konfor ve Lüks Normları* (Zeynep Yelçe, Çev.). içinde S. Faroqhi ve C. Neumann (Ed.), *Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*. İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 333-349.
- Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2010). *Bourdieu ve Giddens: Habitus ve Yapının İkiliği*. Çeğin, G.(Ed.), *Ocak ve Zanaat*. İstanbul: İletişim.
- Tekeli, İ., ve İlkin, S. (1984). *Bahçeli Evlerin Öyküsü Bir Batı Kurumunun Yeniden Yorumlanması*. Ankara: Güney Ajans.
- Tekeli, İ. (2010). *Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tellan, Derya. (2009). *Tüketim Kavramını Anlamlandırmak: Tarihi ve Sosyolojisi*. Dağtaş, B. ve Dağtaş, E. (Ed.), *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşama Tarzları*. Ankara: Ütopya, s. 76-102.
- Tuncer, O. C. (2002). *Ankara Evleri*. Ankara: Ankara Ticaret Odası.
- Tuztaşı, U. ve Aşkun, İ. Y. (2013). "Türk Evi" İdealleştirilmesinde "Osmanlı Evi" ve "Anadolu Evi" Kavramlarının Ortaklıklarına İlişkin İşlevsel Açıklamalar. *Bilig*, 66, s. 273-296.
- Uraz, U. T. ve Gülmez, Ü. N. (2011). *Cinsiyet Rollerinin Etkinlik Arenası Olarak Konut Mekânı ve Cinsiyetsizleşmesi Üzerine*. In B. Kılıçbay E. İncirlioğlu (Ed.),

Mekân ve Kültür. Ankara: Cem Ofset.

Uzun, E. (2013). Hep Eksik Mutfak. Amargi sayı 27, Hayatın Dönüşümü Mutfak, s. 28-29.

Veblen, T. (2005). Aylak Sınıfın Teorisi. (Zeynep Gültekin ve Cumhuri Atay, Çev.) İstanbul: Babil.

Woodward, I. (2007). Understanding Material Culture. London: Sage.

Wacquant, L. (2010). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. G. Çeğin, vd (Ed.), Ocak ve Zanaat. İstanbul: İletişim.

Weyland, P. (2007). Küresel Mekânlarda Cinsiyetlendirilmiş yaşamlar. A. Öncü ve P. Weyland (Ed.), Mekân, Kültür, İktidar Kürselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler. İstanbul: İletişim. s. 117-136.

Williams, R. (2005). Anahtar Sözcükler (Savaş Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim.

Willis, S. (1993). Gündelik Hayat Kılavuzu (Asuman Emre ve Aksu Bora, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Yalçın, E. (2006). 19. ve 20. Yüzyıllarda Bir Konağın Öyküsü. S. Faroqhi ve C. Neumann (Ed.), Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yaşhın, Navaro Y. (2000). "Evde Taylorizm": Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-1940). Birikim 84, s. 51-74.

Yavuz, Ş. (2009). Mutfak Ve Kadınlar: Mutfak Kadınlara Ne İfade Eder? Nurçay Türkoğlu ve Sevilen Toprak Alayoğlu (Der.), Karaelmas 2009 Medya ve Kültür.

İstanbul: Urban

Yel, A. M. (2010). Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik. Güney Çeğin (Ed.), Ocak ve Zanaat. İstanbul: İletişim.

Yılmaz, B. (2009). “Çağdaş Kent – Çağdaş Konut: Kentsel Dönüşüm ve Dönüştürülen Yaşam Alanları., *Toplum ve Demokrasi*, 3 (5), Ocak-Nisan, s. 151-160.

Young, I. M. (1993). *Intersecting Voices*. USA: Princeton University.

Yurtoğlu, O. A. (2010). Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Orta Sınıfın Dönüşümü ve Kültürel Görünümleri. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Zihnioğlu, Y. (2003). Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği. İstanbul: Metis.

EKLER

1. Görüşme Soruları

1. Demografik veriler:

Yaş?

Memleket?

Eğitim?

Medeni durum? Kaç çocuğunuz var, okul durumları, nerede okuyorlar?

Çalışıyor musunuz? Ne kadar zamandır çalışıyorsunuz?

Eşiniz ne iş yapıyor?

Eviniz kendinize mi ait?

Kaç oda?

Evinize aylık toplam kaç lira giriyor? 1000/1000-2000/2000-3000

2. Bu semtte ne kadar zamandır oturuyorsunuz, daha önce nerede oturuyordunuz, neden burada oturmayı tercih ettiniz?
3. Ev sizin için ne anlam ifade ediyor? Evde vakit geçirmeyi sever misiniz? Neler yapıyorsunuz evde?
4. Evi satın aldığınızda hiç tadilat yaptırdınız mı? Nerelere?
5. Mutfağınız da tadilat oldu m? hazır mutfak mı, siz mi yaptırdınız? ,evin diğer üyeleri de etkili oluyor mu mutfağa bir şey alınınca?
6. Sizce bir ev alırken mutfağı nasıl olmalı nelere dikkat edilmeli? Genişliğine, ışık alıp almamasına, kullanışlı olup olmaması ne anlama geliyor kullanışlılık?
7. Mutfağınızdan memnun musunuz, aslında şunu istiyorum ya da şöyle olsun istiyorum dediğiniz şeyler var mı?
8. Bir mutfağa girdiğinizde sizin dikkat ettiğiniz şeyler oluyor mu? Temizliği, düzeni, mutfak eşyaları, elektronik aletler, mutfak sahibi kadın ve onun iş yapma tarzı?
9. Başka mutfaklarla karşılaştınca neler söylersiniz mutfağınız hakkında içindekiler, düzen, mekân, temizlik, kurallar bakımından.
10. Mutfağınızı tanımlamanızı istesem ferah, büyük, geniş, küçük, sevimli, modern, işlevsel, estetik, tasarım ürünü, farklı ama uyumlu, yaşam alanı)
11. Mutfağınızda memnun olmadığınız, şöyle olsa daha iyi olur dediğiniz şeyler var mı?
12. Bir mutfak yaptıracak olsanız nasıl bir mutfak olsun istersiniz ve nereden ya da kimlerden fikir alırsınız? (Bunun için hangi kanalları kullanırsınız, dergi, internet, arkadaş, uzman?)
13. Mutfak işlerine, yemeğe, alınacaklara eşiniz ya da çocuklarınız karışır mı?
14. Bir arkadaşınızla özel bir şey konuşmak istesanız evi mi dışarıda bir yeri mi tercih edersiniz? Evde nereyi tercih ederseniz konuşmak için?

15. Evde her odanın bir sahibi var gibi. Çocukların odası, salon babanın çünkü tv ve kumandası ona ait, yatak odası anne ve babaya-eşlere peki size ait bir yer var mı?
16. Mutfağı kendi alanınız gibi görüyor musunuz, size ait bir yer mi yoksa tüm ailenizin alanı mı? Size ait olması için ne gerekir, nasıl bir yer olmalı?
17. Mutfağınızın sizi yansıttığını düşünüyor musunuz?
18. Evle nasıl bir ilişkiniz var, kendinizi rahat ve huzurlu hissettiğiniz bir yer mi?
19. Böyle hissetmek için ne yaptınız?
20. Çok güzel bir mutfağı var desem herhangi birinin mutfağı için, o mutfağın nasıl bir yer olduğunu düşünürsünüz?
21. Mutfağınızda bulunan elektronik aletleri sayabilir misiniz? Hangi marka, neden bu markaları tercih ettiniz? Hiç tanımadığınız bir markanın ürününü alır mısınız, hangi özelliği sizi almaya iter? Hiç böyle bir ürün aldınız mı?
22. Mutfakta gerekli mutlaka olması gereken aletler nelerdir? NEDEN? Mutfak robotu, kahve makinesi, yumurta pişirme, ekmek makinesi, robot, rondo gibi aletlerin işleri kolaylaştırdığını düşünüyor musunuz? Teknoloji mutfaklarda bir şeyler değiştirdi mi?
23. İşleri bu kadar kolaylaştıran alet ve olanak varken makbul bir kadınlık mı? Bu biraz her şeyi makineler yapıyor siz ne yapıyorsunuz diyen erkeklerin bakış açısı ama siz ne düşünürsünüz? Yoksa her şeyi elle yapmak mı daha makbul. Kendi ellerimle yemek pişirdim sofrayı kurdum denir ya?
24. Aldığınız ama herhangi bir sebeple kullanmadığınız üst raflarda bekleyen şeyler var mı?
25. Türkiye’de bir çeyiz kültürü var ve burada başrolde anneler ya da aile büyükleri var, sizin mutfağınızda aile büyüklerinin hazırladığı ya da

aldığı herhangi bir şey var mı? (kullanıyor musunuz, saklıyor musunuz, sergiliyor musunuz?) Kızınız için sizin hazırladıklarınız var mı?

26. Mutfağınızda değer-önem verdiğiniz, ya da herhangi bir nedenden dolayı sevdiğiniz, sizin için özel bir anlamı olan herhangi bir eşya var mı? (masa mesela ailenin biraraya geldiği, sohbet ettiği bir yer olabilir)
27. Aslında genel olarak mutfağınızın konseptine uymayan ama bir nedenle burada olan bir şey var mı (hediye, hatıra, yurtdışı gezisi...)
28. Kullanmadığınız ama herhangi bir nedenle mutfağınızda olan bir şey var mı?
29. Mutfağınızda çıkartmak istediğiniz, artık zamanı geçti dediğiniz herhangi bir şey var mı?
30. Mutfağınızda en sık kullandığınız ve en az kullandığınız elektrikli aletler hangileri?, bu sıklığı belirleyen şey ne oluyor, hiç kullanmadığınız bir şeyi ne zaman ve neden almıştınız? (Mesela ekmek yapma makinesi, kahve makinesi, yoğurt yapma, yumurta pişirme...)
31. En çok hangi malzemeden yapılmış ürün var mutfağınızda (cam, ahşap, çelik, porselen, plastik...) Bu malzemeler hakkında çeşitli sıfatlar kullanırsanız ne dersiniz? (sağlık, ucuz, modern, doğal, sıradan...)
32. Mutfağınıza bunlardan hiç girmeyecek bir ürün var mı? (markalı plastik ürünler kullanılıyor mu?)
33. Seçiminizi belirleyen şey ne oluyor, sağlık, hijyen, kalite, tasarım, renk, ? Neden özellikle bu tür ürünler var?
34. Bir yere gittiğinizde bir markete ihtiyacınız olmasa da bir şeylere bakarken ya da alırken bulur musunuz? Sonra da niye aldım ki diye düşünür müsünüz?
35. Kullandığınız şeyleri değiştirmeyi ne zaman düşünürsünüz? Beyaz eşyaları, tabakları, bardakları bunlarda marka tercihiniz oluyor mu?
36. Mutfağınıza giren yabancıların ya da arkadaşlarınızın burada dikkatini çeken ya da beğendikleri herhangi bir şey var mı?

37. Şu anda sahip olduğunuz mutfakla daha önceki mutfağınız ve evlenmeden önce ailenizin mutfağı arasında nasıl farklılıklar var? Hem mekânsal olarak hem de pişirilenler olarak? Bu farkların sebebi ne sizce?
38. Genel olarak mutfak için ne kadar harcama yaparsınız?
39. Mutfak alışverişi deyince içine neleri sokarsınız? Nereden alışveriş yaparsınız, yiyecek, market, mutfak malzemeleri, ne sıklıkla alışverişe çıkma sıklığı? eti şuradan alırım, sebzeyi şuradan alırım, pazara giderim, fiyat karşılaştırması yaparım diyebilir misiniz? İndirimleri takip eder misiniz?
40. Alışveriş sırasında size kim eşlik eder? Ne sıklıkla mutfak için alışverişe çıkarsınız?
41. Mutfağınızda ne kadar zaman geçiriyorsunuz, neler yapmak için mutfağa girersiniz? (sadece yemek yapmak için mi girersiniz yoksa burada oturur ya da arkadaşlarınızı ağırlar mısınız?)
42. Eşiniz mutfağa girer mi, ne için girer? Hiçbir şeyler hazırladığı olur mu? Ya da çocuklarınız siz iş yaparken mutfakta olur mu, sizinle vakit geçirir mi, yemek yemek için mi gelirler buraya?
43. Kış hazırlığı yapar mısınız, neler yaparsınız? Ne zamandan beri yapıyorsunuz? Yardım edenler olur mu? Hazırladığınız bu gıdaları nerede saklarsınız? Bu gıdaları saklamak için özel bir düzenek var mı mutfağınızda? (kiler bölmesi, ekstra buzdolabı, mutfak balkonunu kapatmak, v.b.)
44. Siz organik beslenme, sağlıklı beslenme hakkında ne düşünüyorsunuz, Artık özellikle zengin kesimin pencere önlerinde teraslarda, bahçelerde sebze yetiştirdiğini ya da kışa hazırlık yaptığını duyuyoruz, siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?
45. Yemek pişirme sizin için nasıl bir eylem? (sıkıcı, heyecan verici, yaratıcı, zevkli, ...) böyle hissetmenize neden olan şey ne? (her gün yapmak, sevdiklerime yapmak ...)

46. Evde kaç öğün yemek pişer, yemek yapmayı kimden öğrendiniz?
47. Farklı tarifler dener misiniz, başka yörelerin, hiç başka bir ülke mutfağından deneme yaptınız mı? Mesela internet ya da arkadaşlardan komşulardan, televizyondan tarif alır mısınız dener misiniz? Tariflerinizi başkalarıyla paylaşır mısınız, kimlerle? En çok neyin tarifini alırlar?
48. En çok yaptığınız yemekleri sorsam, en çok kullandığınız gıda?
49. Siz geldiğiniz yörenin yemeklerini pişirir misiniz? Ne sıklıkla? Bu yemeklerin malzemelerini nereden bulursunuz? (Memleketten gelir mi? Yöresel ürünler satan yerlerden mi alırsınız? v.b.)Bu yemekleri yaparken kullandığınız özel şeyler var mı? Mesela çiğköfte için özel tepsi-bulgur ya da içli köfte yapıyorsunuz artık onların makineleri çıktı bu yemek için o malzemeyi gidip alır mısınız?
50. Tariflere kendinizden şeyler katar mısınız? Eklemeler yapar mısınız?
51. Türk mutfağı deyince aklınıza neler gelir?
52. Sizce yemekler için de modadan söz etmek mümkün mü?
53. Bu yemek modasının oluşmasında sizce ne etkiliyor? (Medya, restoranlar, v.b.)

A. Bir anlatı mekânı olarak mutfak:

Tarifler:

1. Mutfakta kullandığınız yöntemleri arkadaşlarınıza yakınlarınızla konuşur musunuz?
2. Siz mutfakta bir uygulama yaparken, yanınızda biri varsa sizin yaptığınız uygulama ile ilgili kendi uygulama deneyimlerini paylaşmasını ister misiniz? Bu fikir alışverişinden hoşlanır mısınız?
3. Mutfak dışında, misafir ettiğiniz ve hazırlık yaptığınız arkadaş/akraba toplantılarında, hazırladığınız yemeklerin tariflerini paylaşır mısınız?
4. Aldığınız tarifleri sonraki toplantılarda dener misiniz?

5. Aldığınız tarifleri özel bir yere kaydeder misiniz? (Defter, bilgisayar dokümanı, fotokopi olarak bir dosyada toplamak, ... v.b.)
6. Televizyondaki yemek programlarından tarifler alır mısınız? Aldığınız bu tarifleri uygular mısınız? Televizyonda verilen tariflerin kimin tarafından verildiğinin sizin için önemi var mıdır? Özellikle tercih ettiğiniz programlar ya da usta/şefler var mı? Özellikle takip ettiğiniz bir program var mı?
7. İnternet üstünden tarifler alır mısınız? Tercih ettiğiniz bloglar ya da siteler var mı? Hangileri? Yoksa arama motoruna bir anahtar kelime girerek mi tarif ararsınız?

Mutfak pratikleri:

8. Evde yemekleri siz mi hazırlarsınız? Bir nedenle hazırlayamazsanız kim hazırlar?
9. Evde yemek hazırlarken size kimse yardım eder mi? (aile fertleri, v.b.)
10. Belli yemekleri hazırlarken, dışarıdan- evdeki yardımcılarından- destek alır mısınız?
11. Yemeğinizi evdeki hangi mekânda yersiniz? (Mutfak, salon, yemek odası, v.b.)
12. Misafir geldiğinde mutfakta yemek yer misiniz?
13. Mutfakta temizlik yaparken, mutfağı düzenlerken ya da yemek pişirirken kurallarınız, şartlarınız var mı: Mesela son zamanlarda Bingo reklamı çıktı hiç gördünüz mü? Burada şartlı şurtlu temizlik var deniyor, sizin de şartlarınız var mı?
14. Aileniz için akrabalar, arkadaşlar için özel ya da farklı yemekler yapar mısınız?
15. Misafir ve ev halkı için ayrı ayrı mı tabak-çatal, örtü kullanır mısınız?
16. Özel günler ve sıradan günler için ayrı şeyler kullanır mısınız?
17. Yemek pişirirken dağınık mısınız yoksa her şey düzenli midir? Önceden hazırlar mısınız?
18. Ne pişireceğinize nasıl karar verirsiniz?

19. Misafirlerinize pişirdiğiniz yemekler ve sunumları ile kendiniz ve ailenize pişirdiğiniz yemekler ve sunumları arasında fark var mı? Gündelik yaşamınızda da sofraya kurar mısınız?
20. Farklı konuklara farklı yemekler sunar mısınız? Kendinizce konuk menüleriniz var mıdır? Bunları neye göre belirlersiniz?
21. Sizce konukseverliğin ölçüsü nedir? Hazırlanan yemeklerle, menülerle ilişkisi var mıdır? Kendinizin hazırlaması, dışarıdan hazır almak, birine hazırlatmak, aileden birinin hazırlaması, yeni şeyler denemek, garantili tarifleri hazırlamak bunlar hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
22. Konuğa hazırlanan yemeğin değeri nereden gelir? Maddi değerden mi?

B. Bir kendilik sunum mekânı olarak mutfak:

Kadınlık algısı ve mutfak:

1. Sizce bir kadın için mutfakın önemi var mıdır?
2. Mutfakınız sizin hakkında ne söyler?
3. Ne kadar zaman geçiriyorsunuz? Neler yapıyorsunuz burada?
4. Mutfak işleri desem ne dersiniz, hoşlanır mısınız? Sizce görünmeyen bir emek mi? aile ellerine sağlık der mi yoksa sizin rutin bir işiniz olarak mı görür
5. Mutfakınız sizin için nasıl bir yer? İş bitince çıkılması gereken bir yer mi, yoksa burada ailenizle ve arkadaşlarınızla vakit geçirir misiniz? Kimleri ağırlarsınız, sadece bir kahve için mi yoksa bütün oturma eylemi burada gerçekleşir mi?
6. Mutfakta harcadığınız vakti nasıl değerlendiriyorsunuz?
7. Mutfakta yaptıklarınızı görev olarak görüyor musunuz?
8. Sizce yemek yapmak ve mutfakla /evle ilgilenmek bir kadın işi midir?
9. Mutfakınıza kimler girebilir?

10. Mutfağınıza başkalarının girmesine ve burada iş yapmasına size yardım etmesinden memnun olur musunuz, izin verir misiniz? Neden?
11. Buzdolabı hakkında bir çalışma yapılmış ve kadınların pek çoğu başkası tarafından kapağının açılmasından hoşlanmadığı, başkalarının açmasını istemediklerini söylemiş. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?
12. Evde yatak odası mahrem bir alandır, herkes giremez peki mutfak nasıl bir yer kimler girebilir, iş yapabilir, dolapları açıp bir Şeyler alabilir mi?
13. Mutfak sizin için önemli bir yer mi? (mutfağın dekorasyonu ve mimarisi ile birlikte bir ev duygusu yaratmak-yuva yapmak-evde olma duygusu yaratmak)
14. Yemek pişirmek, masada oturmak, yemek yemek, temizlik neler hissettiriyor size?
15. Mutfak evde nasıl bir yer işgal ediyor-merkezi mi yoksa yan bir yer mi? sadece yemek pişirilir ama tüketimi ve elde edilen zevk başka bir yerde mi gerçekleşir? Yemek yapmanın zevki var mı?
16. Sizin için bir evdeki en önemli yer neresi neden?
17. Bir ev sahibi olmanın anlamı nedir sizin için?
18. İçinde yaşanılan dönemin mutfağı nasıl bir mutfak öneriyor kadınlara ve ailenin diğer yelerine?
19. Reklamlardaki geniş ve büyük mutfakları, içinde baba oğulun beraber çalıştığı mutfakları görünce ne düşünüyorsunuz? (mutfaklar ihtiyaç doğrultusunda mı yoksa lüks ve başka pek çok Şeyin etrafında mı tasarlanıyor?), size ne dşündürtyor?
20. Mutfağınızın size ait olduğu nasıl anlaşılır? (renginden, içindekilerden, pişen yemekten...)
21. Sizin mennzde ya da gıda alışveriş listenizde olmazsa olmaz nedir?

22. Benzer şeyler yemekten mi hoşlanırsınız yoksa yeni şeyler denemekten mi? geleneksel yemekler mi fusion ya da modern yeni tatlar mı?
23. Tarifleri nasıl tutarsınız nerde saklıyorsunuz?
24. Aynı yemeği alüminyum ya da çelik tencere de yapmakla dökme demirden yapılmış bir tencere de pişirmek arasında fark var mı?
25. Sizin için sadece yemeğin tadının yerinde olması mı önemli yoksa nasıl servis edildiği, nasıl bir sofraya düzeneği olduğu da önemli olur mu?
26. Yemek kitabınız var mı, takip ettiğiniz tv programı, internet sitesi, blog?
27. Misafirler geldiğinde geleneksel yemekleri mi tercih edersiniz yoksa yeni tatları mı?
28. Yemek yapmayı nasıl ve nereden öğrendiniz nasıl bir süreçti, sürekli sorular mı sordunuz neden böyle değil de böyle yapıyor dediğiniz oldu mu?, yemekleriniz hakkında deneyenler nasıl bir tutum içine giriyordu (öğrenme pratikleri ve deneyimler)
29. Evde düzeninizin değişmesini nasıl karşılıyorsunuz, kızınız, anneniz ya da yardımcınız değişirse, mutfak düzeninizi siz mi belirlediniz yoksa şunu şuraya koysan daha iyi olur diyenler oldu mu, siz düzeninizi kurarken neye dikkat ettiniz?
30. Yemek yaparken (sağlıklı ve besleyici olması, tadın yerinde olması, ev halkının hoşuna gitmesi, sizin yemek kurallarınıza göre yapıyor olması, ...) dikkat ettiğiniz şey ne olur?
31. yemek hazırlama ya da yemek pişirmeyi nasıl tanımlarsınız: görev, gereklilik, sevgi işi, bakım işi, jest, sevgi gösterisi, önem ve değer verme?
32. Yemek yaparken endişelenir misiniz, yemeğin tadı iyi olmasa ya da yanlış yapsanız ne olur, eşiniz söylenir mi kayınvalideniz bir şey der mi ya da ne deneceğini düşünürsünüz?

33. Yemek zamanının nasıl tanımlarsınız? kutlama, aile birlikteliği, çocukların kuralları öğrendiği bir zaman, sıkıntılı bir süre, istenilerek-istenmeyerek katlanılan, hemen yenilip biten bir zaman...., her zaman benim tarafımdan hazırlanan, eşitlikçi, ben hazırlarım onlar kaldırır yardım eder?
34. Yemek hazırlarken nasıl tercihleriniz vardır: dolapta ne varsa bir araya getirme, önceden hazırlananları kullanma, konserve, kış hazırlıklarını kullanma, meşakkatli ve geleneksel pişirme yolları, hızlı ve pratik yollar, annemin yöntemi?
35. Mesela bir şey hazırlıyorsunuz örneğin süt kesildi onu döker misiniz yoksa ondan çökelek yapmaya çalışır mısınız yani başka şekilde kullanmak için yol arar mısınız, yoksa işe yeniden mi başlarsınız? (mutfakla ilgili bilgilere ne kadar sahip, bu bilgi ona aktarılmış? Mesela bozulmakta olan bir ürünü herhangi bir şekilde kurtarabilir misiniz?
36. Yetenekli-çok becerikli bir ev kadını desem ve bunu mutfakla ilişkilendirseniz neler söylersiniz: çok güzel yemek yapar, parayı yetirir, azıcık parayla çok şey yapar, elindekilerden çok şey yapar, her şeyi değerlendirir hiçbir şeyi atmaz, nerde ne var kaça var bilir, en kalitelisini en ucuza bulur, yetirmeyi bilir, israf etmez, atmaz, fazla kullanmaz
37. Ekonomik olmayı nasıl tanımlarsınız?
38. Hazır gıda ürünlerini nasıl buluyorsunuz kullanıyor musunuz, kullanmıyorsanız neden?
39. Bir tarif yapıyorsunuz ve o malzemelerden birini alamayacak durumdasınız onun muadili olarak bir şey geliştirir misiniz yoksa vazgeçer misiniz? Olmazsa olmaz mıdır?

2. Görüşmeci Bilgiler

Ad	Yaş	Medeni durum	Eğitim	Meslek	Eşinin Mesleği	Gelir (TL)	Semt	Mutfak için harcanan para (TL)	Ev Tipi-Sahipliği
Asya	43	Evli- 1 çocuk	Üniversite	Emekli dış ticaret uzmanı	Endüstri Mühendisi	4.500-5.000	Çayyolu	1.000	Apartman Dairesi-ev sahibi
Petek	49	Evli -1 çocuk	Üniversite	Emekli bankacı	Kendi işyeri	10.000	Çayyolu	2.000	Müstakil-Ev sahibi
Ayşe	36	Evli-1 çocuk	Üniversite	Akademisyen	Hekim	10.000	Beysukent	800-1000	Müstakil-Ev sahibi
Gamze	41	Evli-2 çocuk	Üniversite	Bankacı-2. müdür	Koruma		Eryaman	800	Apartman Dairesi-ev sahibi
Selvi	61	Evli-2 çocuk	Üniversite	Emekli Kimyager	Emekli Dış hekim	4.000	Beysukent	1.000	Müstakil-Ev sahibi
Çiğdem -Ersin	34-36	Evli	Üniversite	Akademisyen-Akademisyen		5.500	Küçükesat	600-700	Apartman Dairesi
Ebru	28	Evli-çocuğu yok	Üniversite	Çalışmıyor	Hekim	3.000	Emek	150-200	Lojman-Apartman Dairesi
Aleyna	63	Evli-2 çocuk		Emekli öğretmen	Emekli Emniyet Müdürü	4.000	Dikmen	1.000-1.500	Apartman Dairesi-ev sahibi
Merve	33	Evli-1 çocuk	Üniversite	Muhabir	Dış Ticaret Uzmanı	6.000-7000	Keçiören	1.000	Apartman Dairesi-ev sahibi
Funda	34	Evli-1 çocuk	Üniversite	Endüstri Mühendisi	Makine Teknikeri	6.000	Kazan	1.000	Lojman-Apartman Dairesi
Ekin	56	Evli-3 çocuk	Üniversite	Emekli öğretmen	Kamu-Emekli Daire Başkanı	5.000	Keçiören	1.000	Apartman Dairesi-ev sahibi
Deniz	36	Evli- 1 çocuk	Üniversite	Dış hekim	Dış Hekimi	10.000	Yaşamkent	1.000	Apartman daireesi- Ev sahibi
Begüm	63	Evli- 1 çocuk	Üniversite	Emekli yapımcı	Emekli	6.000	Küçükesat	700-1.000	Apartman daireesi- Ev sahibi
Şükran		Bekâr- 1 çocuk	Konservatuar	Dansçı		3.000	Küçükesat	800-1000	Apartman daireesi- Ev sahibi
Zehra	32	Evli - 2 çocuk	Lise	Ev Kadını	Memur	2.000	Ayrancı	600-700	Apartman daireesi- Ailesinin evi
Zuhal-Suat		Evli	Üniversite	Akademik	Akademik	10.000	Ümitköy	1.000-1.500	Müstakil- Kira
Ala	35	Evli-1çocuk	Üniversite	Bankacı	Emekli asker		Elvankent	700-800	Apartman daireesi- Ev sahibi
Hilal	53	Bekâr- 2 çocuk	Üniversite	İdari personel			Konutkent	700-800	Apartman daireesi- Ev sahibi
Latife	65	Evli- 2çocuk	İlkokul	Ev kadını	Emekli	900	Balgat	400-500	Apartman daireesi- Ev sahibi
Hande	42	Evli- 2çocuk	Lise	Kendi işyerleri	Kendi işyerleri	7000	Çayyolu	1.000	Müstakil- Ev sahibi
Başak	37	Bekâr	Üniversite	Hekim		3.000-3.500	Oran	1.000	Apartman Dairesi- Ailesinin evi
Ekin	34	Bekâr	Üniversite	Hemşire		2.500	Cebeci	500-6.00	Apartman Dairesi- Kira

3. Fotoğraflar

Betül'ün mutfağı ve mutfaktaki oturma köşesi

Hale'nin mutfağı

Şermin'in mutfağı

Latife ve Şaziment'in mutfağı

Deniz'in mutfağı

Suat ve Zerrin çiftinin mutfağı

Hediye'nin mutfağı

Nurten'in mutfağı

Petek'in mutfağı

Ayşe'nin mutfağı

Görkem'in mutfağının hatıra dolabı

Asya'nın küçük elektro marketi

Ayşe'nin mutfağında magnetlerle kaplanmış davlumbaz

Eski insanlar, nesnelere ve anılar (Asya'nın evinden)

ÖZET

İnce, Şengül, Toplumsal ve Kültürel Dönüşümlerin Gündelik Hayata Yansımaları: 2000'lerde Türkiye'nin Mutfağı

Doktora Tezi, Tez Danışmanı Prof. Dr. Asker Kartarı, 379 sayfa.

Bu çalışmanın temel sorusu, ev içinde mutfağın kullanıcıları tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve bu anlamların kimler tarafından nasıl yaratılıp aktarıldığıdır. Ev içinde bir tüketim merkezi olarak işaret edilen mutfak, hem yeniden üretim faaliyetleri bağlamında ve hem de bunlardan bağımsız olarak çeşitli anlamların üretildiği bir üretim mekânıdır. Bu bağlamda mutfağın kullanıcıları için taşıdığı önemi ve burada yaratılan anlamları görmek için farklı ekonomik ve kültürel sermayeye sahip 30 kadınla Eylül 2013-Mart 2014 tarihleri arasında yaptığım derinlemesine görüşmelerde yarı yapılandırılmış sorularla anlamaya çalıştım. Sincan, Etimesgut, Elvankent, Fatih, Esat, Ayrancı, Ümitköy, Çayyolu, Balgat, Keçiören semtlerinde bulunan evlerin mutfaklarında gerçekleştirdiğim görüşmelerin bazılarında mutfağın asıl kullanıcısı erkekler olduğunda çiftlerle birlikte görüşme yaptım. Gazeteci, akademisyen, öğretmen, yapımcı, dış ticaret uzmanı, kapıcı, hemşire, doktor çalışan ve hiç çalışmayan, üniversite mezunu ve hiç okula gitmemiş 25- 60 yaş arası kadınlarla yaptığım görüşmelerden elde ettiğim verileri yorumlarken bizzat benim mutfakla ilişkim, mutfak deneyimim, görüşmeler sırasında yapabildiğim gözlemler katkı sundu.

Bütün bunlardan sonra özellikle feminist literatürde kadınları baskı altına alan ve onların özgürlüğünü kısıtlayan bir mekân olarak eve, kadınların büyük ve derin bir bağla bağlı oldukları görülmüştür. Kadınlar için ev, aile olmak, bir düzen kurmak ve yeni bir hayat anlamına gelmektedir. Bu nedenle kendilerine ait bir ev, kadınların en büyük hayalidir. Ev içinde rutin, sıradan, sıkıcı ve ezici ev işlerinin mekânı olarak varlığı silinmeye çalışan mutfakların, kadınlar tarafından evi yuva yapan şeyin mutfak olduğu ve onsuz bir ev olamayacağı ortaya konmuştur. Mutfağın sadece ev içinde bir mekân olarak var olduğu durumlarda mutfak yaşamayan cansız bir mutfaktır, içinde hareketin olması, sıcaklığın bulunması gereken mutfaklar, sadece hane halkının değil yakın arkadaşların da biraraya geldiği bir sosyalleşme ve paylaşma mekânıdır. Her ne kadar başkalarının girilmesine izin verilse de mutfaklar,

sadece sahibi kadınların hâkimiyet alanıdır ve burada kurdukları hâkimiyetin ellerinden gitmesini istememektedirler. Mecburen yaptıkları işler dolayısıyla zaman zaman onları sıkı bir mekân olsa da mutfak özellikle yemek pişirerek bir keyif mekânı haline gelebilmektedir. Yemek hem aile üyelerini beslemek ve mutlu etmek hem de diğerlerinin takdir ve beğenilerini toplamak için stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır. Kimi zaman evdeki büyük kadının iktidarını genç kadına kaptırmamak için elinde tuttuğu kepeç kimi zaman erkeği memnun etmek ve erkeğin kadına ev içinde yaptığı yardımları yapmasına devam etmesini sağlamak için kullanılmaktadır. Kadınların çoğunlukla mecburen, görev ve ihtiyaç üzerinden kurdukları ilişkinin tersine kullanıcısı erkek olan mutfaklara erkekler büyük bir keyifle girmekte ve kadınların (eşlerinin) mutfakta çok da başarılı olmadıklarını düşünmekte bu da kadınların mutfaktaki bulunduğu zamanı ve mutfak işlerini yapma yönündeki motivasyonlarını azaltmaktadır. Bu durum kadınların bir taraftan sıkıldıkları kadar keyif aldıkları, sergiledikleri performansla kazandıkları beğeni, takdir ve ev içinde yaptıkları işin görünür olduğu bir alanı kaybetmeleri anlamına da gelmekte bu nedenle erkeklerin mutfağa girişine kontrollü olarak izin vermektedirler.

ABSTRACT

İnce, Şengül. The Reflection of Social and Cultural Transformations on Everyday Life: The Kitchen of Turkey in the 2000s.

PhD Thesis, Supervisor Prof. Dr. Asker Kartarı, 379 pages.

The central question for this research is, how kitchen has been given a meaning by the user in the house and how and by whom these meanings are produced and circulated? Kitchen, which is constructed as a center of consumption in the house, is a space of consumption where both reproduction activities take place in addition to the meaning production. In this context, my aim with this research is to understand the importance for its user and the meaning that are produced around this importance. I conducted in-depth interview with semi-structured questions with thirty women with different economic and cultural capital during the period of September 2013- March 2014. The interviews took place in the kitchens of the houses in the districts of Ankara, such as Sincan, Etimesgut, Elvankent, Fatih, Esat, Ayrancı, Ümitköy, Çayyolu, Balgat, Keçiören. In some of these interviews, when the primary user of the kitchen was a man, the interviews were conducted with the couple. During the analysis of the data I collected through the interviews with women with different occupations, (journalist, academic, teacher, producer, export expert, housekeeper, nurse, doctor or unemployed), education levels (university graduate or illiterate), ages (between 25-60 ages), my relation with kitchen, my experience in the kitchen and my observations during the interviews in the kitchens of these women provided me an in-depth understanding about the issue.

Besides the feminist literature about home being the primary source for the subordination of women in the private sphere, women have strong relations with home and they are connected with strong bounds. For women, home means having a family, having an order and a new life. As a result, having their own house is the biggest dream for these women. Although the significance of kitchen in the house is wiped out through the emphasis on the routine, boring and subordination duties, women see kitchen as a space what makes a home and without that there would not be a home. In cases where the kitchen is just a space in the house, the kitchen is not alive. On the other hand, the kitchens where food is prepared, there is warmth

physically and emotionally as the space is a gathering place for the family members as well as friends, serving as a place for sharing and socializing. Although others can access the kitchen, the dominance in the kitchen belongs to owner women and they don't want to lose the control they have in the kitchen. Although sometimes women feel oppressed with the routine in the kitchen, they can transform this space into a place of joy through cooking. In the kitchens, cooking for feeding the family and making them happy also serves as a strong means for women to gain appreciation and admiration. The scoop can be the symbol of the dominance of the elder women over the younger ones in some cases. However, in others it can be used as a symbol of dominance over the husband through the good cooking practices or a symbol of sharing the responsibilities in the cases where men are active users of the kitchen. In contrast to the legitimation of the women's existence in the kitchen through responsibility, duty and need, when the chief users of the kitchen are men, the explanation is done with a focus on the joy taken from cooking. These men reflect a common reason that their wives are not good at cooking. However, such expressions reduce the wives' interest in cooking and the other work in the kitchen. In a sense, this means losing the space for gaining admiration and appreciation for women with their performances through cooking and making their efforts in the private sphere visible through the actions in the kitchen. That's a common reason for women to give permission to men to access their kitchen.